

Zwartsluis aan 't Zwarte Water vertelt in woord en beeld het verhaal van twee eeuwen Sluizer geschiedenis. Na inleidende hoofdstukken passeren de periodes 1800-1880 (Vaart en Welvaart), 1880-1940 (Verlopend getij), 1940-1945 (Zwarte Wolken boven 'De Sluis'), 1945-1962 (Weg van de wegen) en 1962-2000 (De bakens verzet) de revue. Het boek bevat ruim tweehonderd, soms unieke, maar ook klassieke foto's en andere illustraties in kleur en zwart-wit. *Zwartsluis aan 't Zwarte Water* raakt voor een belangrijk deel aan een tijd, die de generaties anno 1999 hebben meegemaakt en- mée hebben gemaakt.

Zwartsluis aan 't Zwarte Water

Wim Coster

Zwartsluis aan 't Zwarte Water

Een geschiedenis sinds 1800

Wim Coster

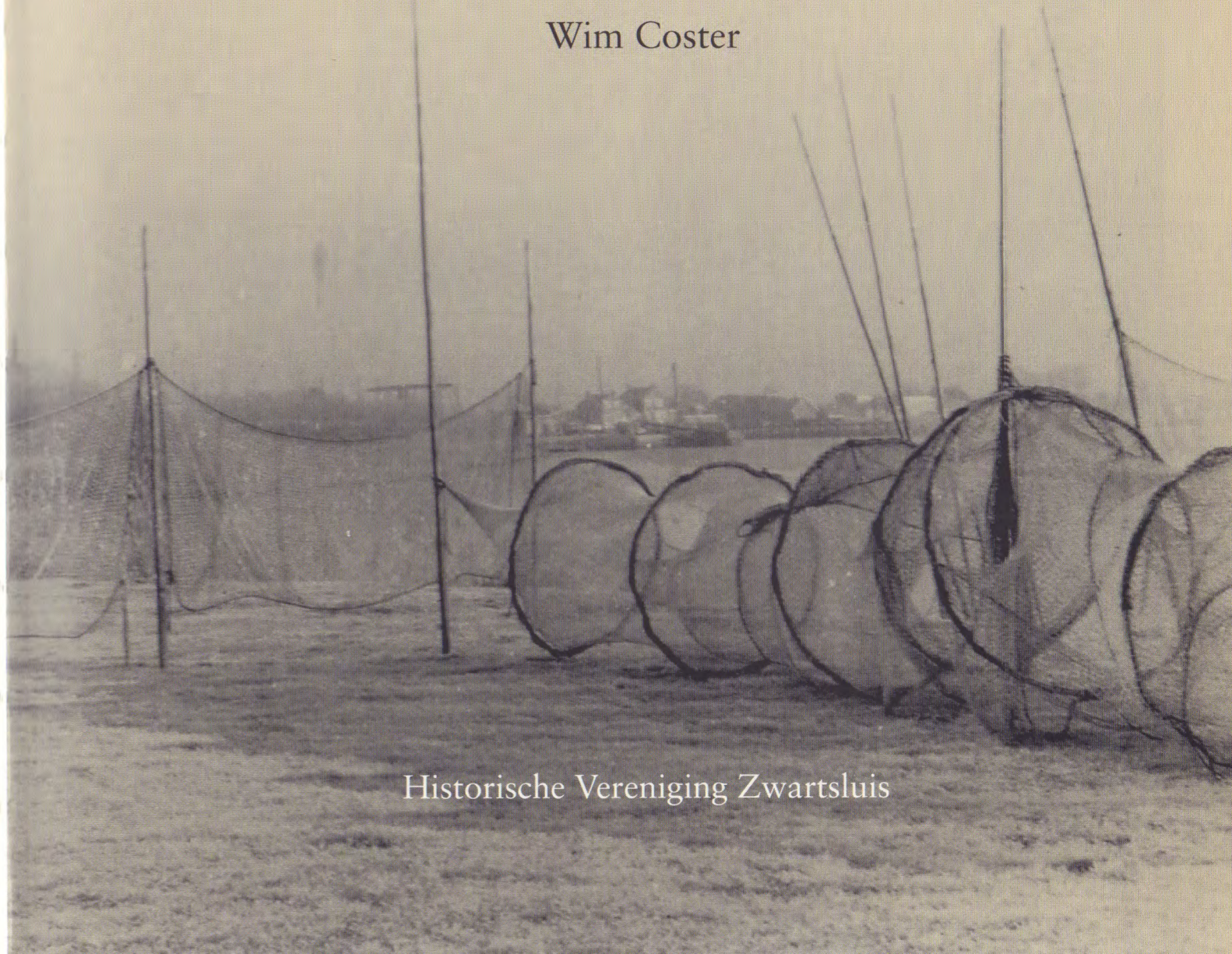
ISBN 90-9013233-3

Zwartsluis
aan 't
Zwarte Water

Een geschiedenis sinds 1800

Wim Coster

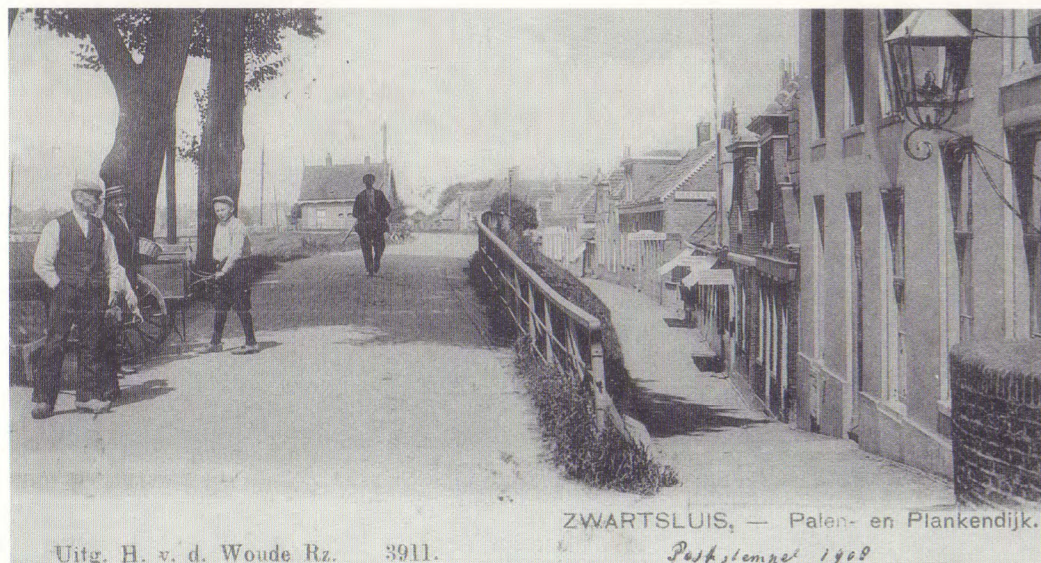
Historische Vereniging Zwartsluis

Een ansichtkaart van het Buitenkwartier, in augustus 1906 uit Zwartsluis verstuurd vanaf de werf Van Goor, waar het 'erg druk' was.

Uitg. H. v. d. Woude Rz. 3908.

ZWARTSLUIS, — Buitenkwartier.

De Palen- en Plankendijk, later Hasselterdijk genoemd, op een in kaart uit 1908.

Uitg. H. v. d. Woude Rz. 3911.

ZWARTSLUIS, — Palen- en Plankendijk.

Poststempel 1908

Schipper A. Appelo ontving in juni 1906 in Den Helder een kaart met daarop een sfeerbeeld van de Staphorster schutsluis.

Uitg. J. Greveling No. 12407

BINNENHAVEN STAPHORSTER SCHUTSLUIS. ZWARTSLUIS.

INHOUD

HOOFDSTUK 1 TEN GELEIDE TUSSEN TOEN EN TOEKOMST 6

Maken en meemaken 9
Bronnen 11

HOOFDSTUK 2 TOT 1800 STRATEGISCH GELEGEN 12

Schans 14
Turf en transit 16
Bestuur 17

HOOFDSTUK 3 1800-1880 VAART EN WELVAART 18

Aan het roer 20
Waterschappen 25
De lessen en de leer 26
Eerst Zwartsluis zien en dan verder 26
Een nieuwe begraafplaats 28
Op en aan het water 30
Bedrijf en bedrijvigheid 34
Wel en wee 40
In barensnood 40
Omslag 43

HOOFDSTUK 4 1880-1940 VERLOPEND GETIJ 44

Onder vier burgemeesters 46
Beroep en bedrijf 47
Begonnen in 1920: Maandag, Besto en De Vries 47
De Oosterschelde 48
Op wielen 50
Verenigd leven 54
In jaren van crisis 62
Een crisis in de crisis 62
Geen toeslag en geen subsidie 65
'Ons Klein Zwartsluis' in 1934 66
Een nieuwe crisis 70

HOOFDSTUK 5 1940-1945 ZWARTE WOLKEN BOVEN 'DE SLUUS' 72

Geen forsche streep 74
In het verzet 74
De Goede, De Goede, De Goede en een moeder 75
Dagelijkse problemen en dagelijks brood 78
'Sporen terug' 78
Om vier uur in de middag 79
Op weg naar het einde 80
Ter nagedachtenis 80
Bevrijding 81
Gevallenen 81
Verzetsmonument 83

HOOFDSTUK 6 1945-1962 WEG VAN DE WEGEN 84

Geen reden tot optimisme 86
Echo van de oorlog 88
Inspanning en ontspanning 89
Verder onder eigen vlag 94
Klompenbeeldhouwer Berthus Klomp 96

HOOFDSTUK 7 1962-2000 DE BAKENS VERZET 98

Ambities 100
Zwartsluis zelfstandig 101
Burgemeester J.G. Buijnink 101
De kraggen wijken niet 102
Natuurfotograaf Paul van Gaalen 103
De abstracte landschappen van Henk Lassche 103
'Nationaal belang' 104
Krap bij kas, rijk aan historie 106
Op het Gemeentehuis 107
Populatie en vegetatie 107
Burgemeester drs. H. Smit 109
Ups en downs aan het water 111
Burgemeester H.S. Top 115
Het dorp met de meeste voorzitters 118
Burgemeester L.B. Kobes 121
Nieuwe impulsen 124
Burgemeester H.J. van der Woude 125

NOTEN 126

LITERATUUR & ARCHIEVEN 127

DANK 128

ILLUSTRATIEVERANTWOORDING 128

COLOFON 128

Beschrijvingen illustraties omslag, schutbladen en pagina's:
1, 3, 6-7, 12-13, 18-19, 44-45, 72-73, 84-85, 98-99 en 128

1

Tussen toen en toekomst

Zwartsluis, Kolksluisbrug

TUSSEN TOEN EN TOEKOMST

Tegenwoordig is de wereld een dorp. Vroeger was een dorp de wereld. Een wereld waarin iedereen iedereen kende en de dagen meer op elkaar leken dan ze van elkaar verschilden. Generaties lang ging er de zon op en onder: boven dezelfde daken, hetzelfde land, hetzelfde water. Althans, in de meeste van dergelijke gemeenschappen. In het 'groot en deftig dorp' Zwartsluis passeerde de wereld via het Zwarte Water, het Meppeler Diep, de Arembergergracht en de sluisen.¹ En langs diezelfde waterwegen trokken de Sluzigers de wereld in.

De vier oerelementen -aarde, water, lucht en vuur- werden in Zwartsluis samengebracht door de wind in de zeilen en de turf die was ontworsteld aan het veen, eerst in de Kop van Overijssel, later in Drenthe.

Het knooppunt in de delta groeide uit tot een plaats, waar handel, ambacht en nijverheid konden floreren, naast bescheiden vormen van jacht, visserij en landbouw. Al sinds 1398, zo vertellen de bronnen. Met tamelijk grote zekerheid kan echter worden gezegd, dat het begin van de 'Swarte Sluys' in een enigszins verder verleden moet hebben gelegen.

Hoe dan ook, de natuurlijke omgeving is bepalend geweest voor de ontwikkeling van deze, ook in militaire zin, *strategisch gelegen* plaats. Een schans werd De Schans, de bolwerken weken voor andere bouwwerken, een gemeente ontstond.

Eeuwenlang was Zwartsluis een dorp

dat zich graag presenteerde als een stad. Vaart en welvaart gingen er gelijk op, dankzij de turfhandel en -overslag, de kalkbranderijen, de scheepswerven, de handel in scheepsbenodigdheden, de café's, de proviandering van de schippers en hun gezinnen en andere met het water verbonden activiteiten. De directe relatie tot de natuurlijke omgeving leidde echter tot golfbewegingen, waarvoor de plaats zowel kon danken als vrezden. Omstreeks 1880 geraakte Zwartsluis in een *verlopend getij*.

Waar elders nieuwe landwegen en spoorwegen verschenen, bleef Zwartsluis in belangrijke mate aangewezen op het water. De venige ondergrond maakte de aanleg van goede wegen over land nu eenmaal tot een problematische en kostbare zaak. Bovendien nam de turfhandel -de kurk waar de Sluziger economie voor een belangrijk deel op dreef- met de toename van

In de Grote Kolksluis.

Onder: De Ulo-school in 1958, anno 1999 als 'locatie Zwartsluis' deel uitmakend van de regionale scholengemeenschap 'Agnietencollege', met afdelingen vbo/mavo, mavo en mavo/havo.

Zwartsluis, ULO - School

het steenkoolgebruik sterk af. Ook de gelijktijdige opkomst van ijzeren schepen, die werden voortgedreven door mechanische kracht en sterker, groter en sneller waren, vroeg om een omschakeling in de bedrijvigheid. Daarbij kwam, dat de aanleg van de Grote Kolksluis in 1880 -na een voorafgaande verbetering en overname door het Rijk van het Meppeler Diep- de Sluzigers aan de kant zette. Het verlopend getij hield aan tot na de moeilijke jaren dertig en de *zwarte wolken boven 'De Sluis'* in de periode 1940-1945.

In de eerste twee naoorlogse decennia lag Zwartsluis nog steeds *weg van de wegen*, maar langzamerhand ging het de goede kant weer op. Verschillende keren werden in de laatste kleine veertig jaar *de bakens verzet* en steeds bleek de natuurlijke omgeving bepalend -maar niet doorslaggevend- voor de mogelijkheden. De resultaten van soms tegengestelde inspanningen bleven niet uit. Medio 1999 stond Zwartsluis weer duidelijk op de kaart. Als 'poort naar het water' met 4.649 inwoners op ruim twaalf vierkante kilometers.²

Groot was het dorp niet, deftig evenmin, maar wel vol leven en bedrijvigheid. Net als toen het opkwam passeerde er de wereld, via het Zwarte Water, het Meppeler Diep, de Arembergergracht en de sluisen. En in de nabije toekomst wachtten Hasselt en Genemuiden, partners aan het Zwarte Water.

Een door Albert Greveling samengesteld fotopaneel, met een impressie van het Sluziger leven. Het werd gepresenteerd tijdens de drukbezochte, door de Historische Vereniging georganiseerde, reünie in mei 1998 ter gelegenheid van het 600-jarig bestaan van Zwartsluis. In het dorp was een wandelroute uitgezet langs een vijftigtal sterk vergrote foto's die waren te zien in etalage's en op andere plaatsen.

Maken en meemaken

Zwartsluis aan 't Zwarte Water raakt voor een belangrijk deel aan de periode van de geschiedenis die de generaties anno 1999 hebben meegemaakt en: *mée* hebben gemaakt. Ook in woord en beeld. Het boek bouwt dan ook voor een deel voort op de vele, vaak zeer specifieke, publicaties die door Sluzigers en oud-Sluzigers aan hun eigen geschiedenis zijn gewijd.

Al rond 1900 werden door J. Greveling, H. van der Woude Rzn, G. Kuiper Jzn en later door anderen als D. van Eerde en J.G. Esser series ansichtkaarten van Zwartsluis uitgegeven. Beelden van de Grote Kolksluis, de Staphorsterschutsluis, de Arembergersluis, 't Cingel, de stoomtram Zwolle-Blokzijl en andere werden op die manier klassiek. Ze mogen, hoewel deels reeds opnieuw uitgegeven, in dit boek niet ontbreken.

Bronnen

Geschréven over Zwartsluis werd er ook. Het werk van de geschiedvorser G.J. van Kolmeschate leidde onder andere tot *Een groot en deftig dorp*, het boek over Zwartsluis tot 1800, waarin ook uitlopers naar de twintigste eeuw zijn te vinden.³ Steven Greveling publiceerde *Zwartsluis in oude ansichten*, stelde het *Sluziger ABC* samen, legde een zeer uitgebreide documentatie en fotoverzameling aan en was ook chroniqueur van gebeurtenissen in de Tweede Wereldoorlog. Zijn zoon Albert Greveling zette, met de camera bij de hand, de verzameling voort. Dirk Driessen verzorgde -soms in samenwerking met D. van Eerde- enige (her)uitgave over de geschiedenis van Zwartsluis en van zijn hand verschenen ook vele doorwrochte publicaties. Goos Bovendeur, Barend de Graaf, Roelf Postma, Stoffel Voerman en anderen maakten en verzamelden duizenden foto's van Zwartsluis en brachten die in fotoboeken naar buiten. Lokale correspondenten van regionale kranten deden verslag van het actuele én historische Sluziger leven. In de collectie van de Historische Vereniging Zwartsluis is daarvan veel terug te vinden, onder andere in ruim twintig dozen met perspublicaties van Bert Kampherbeek. In dezelfde collectie zijn ook meer dan honderd plakboeken en andere boekwerken te vinden van L. Beek, die op die manier letterlijk vastlegde wat er over Zwartsluis in gedrukte vorm was te vinden. R.D. Leen-

*ZWARTSLUIS, - Schans.

ZWARTSLUIS, - Nieuwsluis.

Rechts: de Sluziger Kroniek, die in februari 1989 voor het eerst verscheen onder de voorlopige titel *De skutting*. Vanaf september 1991 kwam het blad uit onder de naam *Sluziger Kroniek*, bedacht door Wicher Loos.

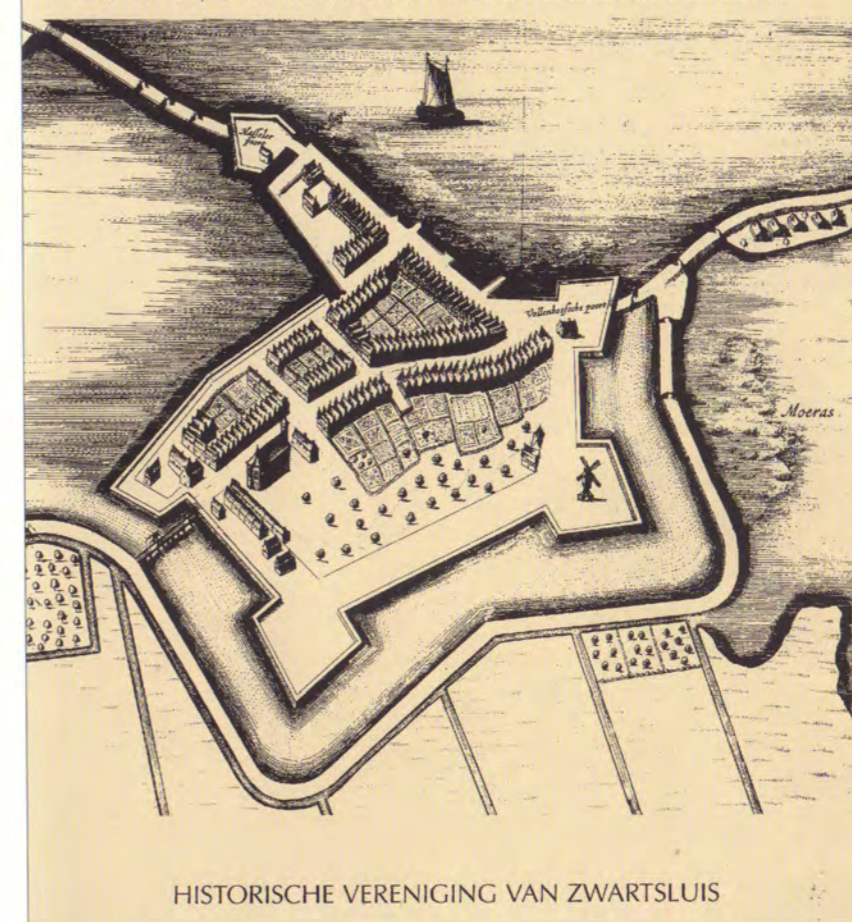
Het voorplat laat een fragment zien van de bekende kaart van Johan Blaeu uit 1649 met de Vollenhoofse-, de Hasselter en de Meppelerpoort.

Eindredacteur van de *Kroniek* werd R.D. Leenman, die, tot zijn overlijden in mei 1999, meer dan zestig artikelen voor het blad schreef. In oktober 1999 verscheen de 27-ste aflevering.

In het begin van de negentiende eeuw: van boven naar beneden: de Schans, het Buitenkwartier en de Nieuwe Sluis.

Sluziger Kroniek

Tijdschrift voor de geschiedenis van Zwartsluis, Baarlo, De Velde, Zwartewatersklooster en Zandbelt-Schutsloot

HISTORISCHE VERENIGING VAN ZWARTSLUIS

Een verklaring voor het gemeentewapen volgens Albert Greveling: de Kievitsbloem.

man was, tot zijn overlijden in mei 1999, archivaris van de Historische Vereniging Zwartsluis en hij schreef voor de *Sluziger Kroniek*, het orgaan van de vereniging, meer dan zestig artikelen. Over de Gereformeerde kerk in Zwartsluis, waarvan hij eveneens archivaris was, schreef hij *Van voorgaande dingen*.

Talrijk zijn ook de diverse andere publicaties die verschenen over plaatselijke bedrijven, verenigingen, personen enzovoort. Een geheel eigen plaats als streektaalschrijver verwierf zich Klaas Würsten, van wiens hand verschillende dicht- en verhalenbundels verschenen, naast zijn rubriek *Miets'n*, waarvoor het Sluziger leven menigmaal de stof bood. Zwaantje Dekker en Jan Ridderinkhof zetten in hun radioprogramma 'An de kuier' naast de geschiedenis en passant

ook de streektaal op de band. Van bijzondere aard zijn de beelden van de natuurfotograaf Paul van Gaalen en de schilders Freddy Weijs en Henk Lassche. Ook amateur-schilders als Henk Pol en vele anderen legden Zwartsluis meer dan eens op voor treffelijke wijze vast voor het nageslacht.

Zwartsluis aan 't Zwarte Water is voor een belangrijk deel gebaseerd op de hiervoor genoemde bronnen. Daarnaast kon ook van mondelinge informatie gebruik worden gemaakt. En vijf burgemeesters die Zwartsluis sinds 1962 dienden -achtereenvolgens Buijnink, Smit, Top, Kobes en Van der Woude- zetten in het voorjaar en de zomer van 1999 herinneringen aan hun ambtsperiode op papier.

Naast deze rijke variatie aan verspreide bronnen zijn er uiteraard de archieven. In 1998 en 1999 werd het archief van de Gemeente Zwartsluis, voor zover het betrekking had op de jaren tot en met 1937, geïnventariseerd en beschreven. Daarmee kwam vanaf oktober 1999 ruim dertig meter materiaal voor onderzoek beschikbaar. Aangezien de inventarisatie plaatsvond tijdens het schrijven van dit boek kon er slechts in beperkte mate gebruik van worden gemaakt.

Ook op het Rijksarchief Overijssel berusten archieven die voor een onderzoek naar de geschiedenis van Zwartsluis uiterst belangrijk kunnen zijn. In de eerste plaats geldt dit voor het archief van het Provinciaal Bestuur, waarin vele stukken zijn te vinden die betrekking hebben op Zwartsluis. Maar ook kerkelijke archieven, de archieven van waterschappen, of die van bedrijven als de Noordwesthoek en de Koninklijke Buisman zijn in Zwolle te vinden. Ze bieden voor toekomstige onderzoekers materiaal te over.

Zwartsluis aan 't Zwarte Water is dan ook niet alleen bedoeld als een boek om te lezen en te bekijken, maar tevens als (inspiratie)bron voor toekomstig onderzoek en hopelijk veel nieuwe publicaties.

Strategisch gelegen

STRATEGISCH GELEGEN

Omstreeks 1398 moet er bij 'der Swarten Sluys' bewoning van zekere omvang zijn ontstaan.¹ Enige tijd eerder was de toegang van het Meppeler Diep naar het Zwarte Water afgedamd. In de dam werd een sluis gelegd en daarmee was een strategisch gelegen plaats ontstaan, die economische activiteiten aantrok. Over de oorsprong van de naam Zwartsluis bestaat geen zekerheid, maar deze heeft mogelijk te maken met het Zwarte Water. Het water van deze rivier was, door de veenbodem waarover zij stroomde en de veenafslag van de oevers, namelijk zwart. Een andere verklaring is het verband met de sluis zelf. Het ging tot 1622 om een zogeheten duikersluis, die van boven gesloten was, waardoor de schepen de donkere doorgang alleen met gestreken mast konden passeren.

Het belang van de sluis was al snel duidelijk. Niet alleen door klachten over hoge tolgeden voor de turfschepen die er passeerden, maar ook vanwege de driftige pogingen tot herstel als er weer eens schade aan was ontstaan. Behalve de Staphorster sluis -zoals de sluis reeds in 1465 werd genoemd, omdat die in het bezit was van ingezetenen van Staphorst en Rouveen- ontstond er nog een sluis naar het Zwarte Water.

In de jaren tussen ongeveer 1560 en 1564 liet de stadhouder van Overijssel, Friesland en Groningen, Joan de Ligne, graaf van Aremberg op eigen kosten een kanaal graven van Zwartsluis naar het Giethoornse meer. Hij deed dit niet in de laatste plaats vanwege zijn eigen belangen bij de vervening in het Land van Vollenhove. Op de plaats waar de 'Aremberger grafte' uitkwam in het Zwarte Water werd een sluis gelegd. De voltooiing van dit project, dat ook verdere verbeteringen van de waterwegen in het gebied inhield, heeft de graaf overigens niet meer meegemaakt. Hij liet in 1568, het eerste jaar van de Tachtigjarige Oorlog, het leven in de slag bij Heiligerlee.

Zwartsluis was toen al een plaats van betekenis.

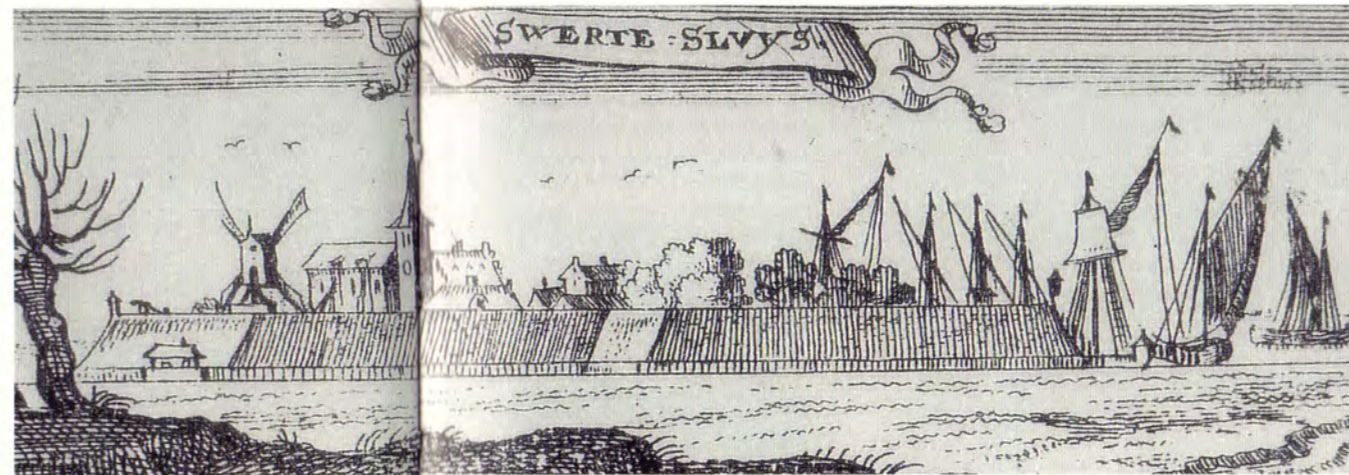
Schans

In het begin van de zestiende eeuw voerde Karel van Egmond, hertog van Gelre, ook in Overijssel strijd met de Bourgondische hertogen, die hun macht in de Nederlanden probeerden te vergroten. In 1527 trok Karel naar Zwartsluis en bouwde er een versterking in de vorm van een zogeheten

blokhuis, dat hij door zijn krijgsvolk liet bezetten. Er werd een overste benoemd en de inwoners van alle buurtschappen in de omgeving kregen de verplichting opgelegd, om bij de aanleg van het bolwerk te helpen. Ze deden het niet, maar wel kreeg Zwartsluis de status van een schans.

Omdat de landsheer -de bisschop van Utrecht, die aan de Bourgondische kant stond- weinig of geen hulp kon bieden tegen de Gelderse invallen, werd in het gewest steun gezocht bij een andere figuur. Het werd Karel V, die in ruil voor zijn hulp in 1528 de landsheerlijkheid van Overijssel kreeg aangeboden. Zijn soldaten maakten, onder aanvoering van stadhouder Jurjen Schenck van Toutenburg, korte metten met de Gelderse bezetters. Zwartsluis werd nog in het voorjaar van 1528 ontzet en daarna was het er voorlopig weer rustig.

De plaats was echter belangrijk genoeg om in 1580 te worden bezet door Staatse troepen, die er in hun strijd tegen de Spanjaarden een belangrijk steunpunt in zagen.

Boven: Detail van een gravure van Caspar Bouttats (1625-1695).

Een potloodtekening van Abraham Beerstraten, mogelijk omstreeks 1640 gemaakt en later ingekleurd, met gezicht op Zwartsluis. De toren van de kerk dateert van na 1620.

De brug over de Staphorster schutsluis omstreeks 1800 op een tekening van D.J. van der Laen.

De gunstige ligging aan het water en de belangrijke landweg naar het noorden gaven daartoe alle reden. In de jaren daarna was Zwartsluis het toneel van strijd, plundering, verwoesting en vervolgens weer verdere versterking. Zo werd in 1624 aan de zijde van het Meppeler Diep 'een aerden wal en borstweer gelecht, door 't canaal waerdoor de Wanneperveensche Sluis haere waeterlossing hadde'.² Omstreeks 1642 werd aan de kant van het Zwarte Water een stenen muur gebouwd en degenen die de zorg voor de dijk hadden, kregen op-

dracht deze op gelijke hoogte te brengen.

Zwartsluis werd toen ook wel een 'forteresse' genoemd. Dit Franse woord, enigszins verbasterd tot 'fortresse', voor het begrip bolwerk, gaf de militaire positie van Zwartsluis uitstekend weer. Op een kaart uit 1649 zijn vijf bolwerken te zien en drie poorten, die hun namen ontleenden aan de plaatsen waarnaar ze uitgang boden. Nadat de Tachtigjarige Oorlog in 1648 tot een eind was gekomen, werden de verdedigingswerken -en niet alleen in Zwartsluis- echter slecht onderhouden.

Het algeheel achterstallig onderhoud kwam de bisschop van Munster, die in 1672 met zijn troepen binnenviel in de Republiek der Vereenigde Nederlanden, zeer te stade. Overijssel capituleerde binnen de kortste keren voor deze 'Bommen Berend' en ook Zwartsluis werd bezet. Vanwege het grote strategisch belang poogden Staatse troepen verschillende keren om de plaats te heroveren, maar hun inspanningen waren tevergeefs. Pas nadat in april 1674 de vrede was getekend, vertrokken de bezetters. De verdedigingswerken raakten opnieuw in verval. Reeds in 1688 werden ze door rapporteurs 'geheel defecteus bevonden'.³

In het begin van de achttiende eeuw

werd de militaire functie van de schans opgegeven. Een eeuw later verdwenen ook de laatste onderkomens van de soldaten, zijnde de 'enige kleine ligte huisjes, onder den naam van brakken bekend'.⁴

Turf en transitio

De ligging van Zwartsluis bracht met zich mee, dat de kernvorming en de economische activiteiten vrijwel geheel waren verbonden met turf en transitio, anders gezegd: met de turfvaart. De turf in het Land van Vollenhove werd uitgevoerd via Blokzijl en Zwartsluis. Daar, in het noordwesten van Overijssel, lag een veenlaag van ongeveer 12.000 hectare in wisselende diktes, waaruit turf van uiteenlopende kwaliteiten werd gewonnen.⁵ Voor de afvoer naar Zwartsluis en het Zwarte Water werd de reeds genoemde Arembergergracht gegraven.

Omstreeks 1600 werd een begin gemaakt met het afgraven van Drentse hoogveengebieden rond Hogeveen en Smilde en daarmee ontstond voor Zwartsluis een nieuw en zeer belangrijk achterland. De turf werd via het Meppeler Diep naar Zwartsluis gebracht, om daar te worden overgeslagen op grotere schepen. Die brachten de brandstof via het Zwarte Water over de Zuiderzee of stroomopwaarts de IJssel op.

De transitio deed het belang van Zwartsluis sterk toenemen en daarmee ook de beroepen die met deze activiteiten verband hielden. Het recht om er deel aan te hebben was lang niet voor iedereen weggelegd. Zeker niet voor degenen die van buiten Zwartsluis kwamen, waar plaatselijke vertegenwoordigers zich verenigden om hun belangen tegenover buitenstaanders te waarborgen. De tolgelden die moesten worden betaald kwamen vooral in de kas van de provincie Overijssel, maar er waren meer bronnen van inkomsten.

De schippers verenigden zich bijvoorbeeld in gilden. Het Grootshippersgilde had betrekking op de beurtvaart en het Kleinschippersgilde werd ook wel het gilde van de tjalk- en geboeide praamschippers genoemd (deze hadden een verhoogd boord en waren kleiner dan de schepen waarvan de beurtschippers gebruik maakten). De rechten en plichten van de schippers werden nauwkeurig vastgelegd in oortrooiën. Hun bevoorrechte positie leidde

menigmaal tot conflicten met schippers van buiten Zwartsluis, vooral die van Meppel. Steeds weer voelden partijen zich benadeeld of in hun rechten aangetast. Ook tussen de beide Sluziger gilden was het overigens lang niet altijd pais en vree.

Ook beoefenaars van andere beroepen werden door de schipperij aangetrokken. In Zwartsluis werden bijvoorbeeld schepen gebouwd of gerepareerd, ontstonden zeilmakerijen, mast- en blokmakerijen en de schippers deden er ook hun inkopen in de tagrijnen. Ook het aantal bakkers was er hoog en langs de wateren was menig kroegje te vinden. En natuurlijk hadden de schippers hun knechten.

Een bijzondere tak van nijverheid was de kalkbranderij. De oudst bekende kalkoven in Zwartsluis dateert van 1538 en in later eeuwen stonden er soms wel tientallen. De ligging van de plaats was voor deze bedrijfstak dan ook ideaal. Er was turf om de kalk te branden, er waren schepen om de schelpen en het eindproduct aan- en af te voeren en er was voldoende water om de kalk te blussen. Familienamen als Van Dasherst, De Vriese, Tobias en Van Setten waren in meerdere geslachten met dit beroep verbonden.

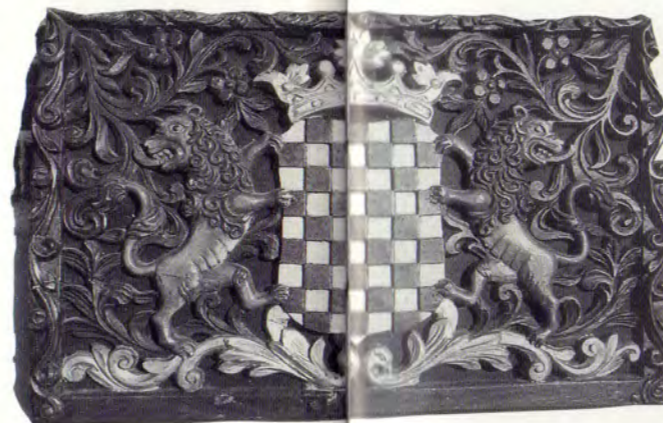
In de Nieuwe Sluis ontstond een turfmarkt, waar machtige makelaars de prijs van het bruine goud bepaalden. Ontelbare sjouwerslieden vonden hier emplooi. Een belangrijke en gewilde functie was die van de turfvolsters, vrouwen die de aangevoerde turf met behulp van manden moesten meten. Voor het burgerlijk en het kerkelijk bestuur vormde daarbij 'van ondenkelijke jaeren herwaerts'⁶ het zogeheten mandegeld een belangrijke bron van inkomsten. Dit was een belasting die werd gevraagd voor iedere last turf die met manden werd overgeladen. De inning lag in handen van de burgemeesters, die de belasting weer verpachtten. De opbrengst werd verdeeld over de burgerlijke en kerkelijke gemeente. Ook deze belasting was oorzaak van vele protesten en geschillen, maar tot afschaffing kwam het vooralsnog niet.

De ontginning van de Drentse venen had tot gevolg, dat ook de sponswerking van de veenmassa verdween. Een groot deel van het water in het hoger gelegen midden van de oude Landschap zocht een weg naar de lage delta rondom Zwartsluis.⁷ Veel meer water dan voorheen moest nu, en boven-

Onder: het wapen in een gevelsteen die zich bevond in de voormalige Varkensstraat (de latere Marktstraat). De steen kwam terecht in de collectie van de Historische Vereniging Zwartsluis.

Onder: het wapen in een houtsnijwerk, dat vermoedelijk onderdeel heeft gevormd van een stoel op het Gemeentehuis. Het wapen van Zwartsluis in één van de vele varianten qua aantal vakjes. Volgens de overlevering zou het ooit zijn gekozen, omdat twee officieren zo verdiept waren in hun schaakspel, dat zij vergaten de Schans te bewaken, waarna deze bij verrassing werd genomen. In 1899 werd de Gemeente bij Koninklijk Besluit bevestigd 'in het van ouds door haar gevoerde wapen, zijnde "geschaakt van zilver en keel [rood] in vijf rijen, iedere rij vijf vakken; het schild omgeven door het randschrift gemeentebestuur van Zwartsluis.'

Tot 1864 was Zwartsluis in het bezit van een fraai gegraveerde zilveren beker, die gold als een geschenk van Henderick Bentinck, drost van Vollenhove. Hij zou de plaats hiermee hebben willen compenseren voor het verlies aan kostbaarheden tijdens de Munsterse bezetting van 1672. Later onderzoek deed vermoeden, dat de burgemeesters van Zwartsluis de beker zelf hadden aangeschaft, waarbij niet werd uitgesloten, dat de drost ook een donatie had gedaan. Aan het doel van de beker deed dit niets af, want aldus een ingegraveerde tekst: 'Dit Conststuck Dient tot Swarte Sluis Ter Eer Bewaert op Haer Raethuis Om daer uit oock te drincken wijn Wanneer Men Recht Mach Vrolyck sijn'. In 1864, tijdens het bewind van burgemeester Johan Herman van Erckelens, werd de beker voor 1200 gulden verkocht aan een Amsterdamse kunst koper. Later kwam het kunststuk terecht in de verzameling van het Koninklijk Nederlands Oudheidkundig Genootschap in Amsterdam, en behoort tot de pronkstukken van het Rijksmuseum.⁸

dien veel sneller, door het Meppeler Diep worden afgevoerd. Dit eens slechts bescheiden stroompje vol bochten en nauwe doorgangen, voorheen de Sethe geheten, was daarop niet voldoende berekend. Aan de Drentse kant bestond echter weinig bereidheid om financieel bij te dragen aan de oplossing van de afwateringsproblemen. Te meer, omdat de tolgelden zo sterk drukten op de vervoerskosten van de schippers.

De Staphorsters zagen zich gedwongen aan de zuidkant van het Meppeler Diep een stouwe aan te leggen om het water te keren. Bij de sluis aan de monding van de rivier bezorgde het overvloedige water de scheepvaart veel problemen. Om die reden vooral waren de Drenten zo nu en dan wel bereid om te betalen voor de verbetering van de afwatering. Van harte ging het nimmer. Maar ook aan de Sluziger kant werd het spel met grote volhardendheid gespeeld.

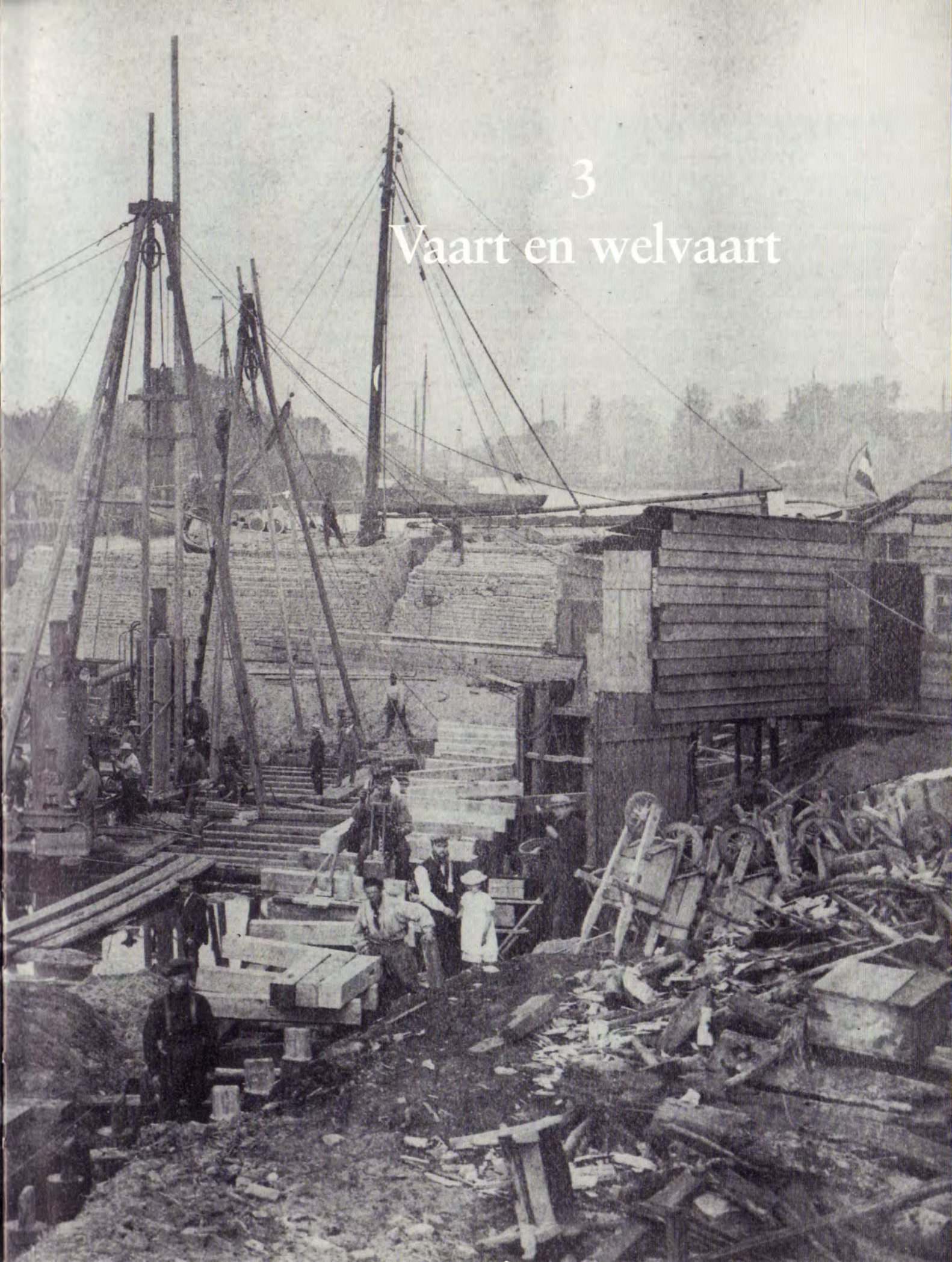

Bestuur

Tot 1795 was Zwartsluis bestuurlijk onderhorig aan verschillende overheden. De fortesse of Schans en het Buitenkwartier vielen onder de jurisdictie (rechtsmacht) van de schout van Wanneperveen en daarmee uiteindelijk weer onder de Drost van Vollenhove. De Drost had ook politieke zeggenschap over De Schans en het Buitenkwartier. De regenten van Zwartsluis hadden voor alle besluiten zijn goedkeuring of die van Gedeputeerde Staten nodig.⁹

Het gedeelte Zwartsluis beoosten het Meppeler Diep -dat wil zeggen de buurtschappen De Velde en Baarlo, waartoe ook de Nieuwe Sluis behoorde- viel onder de macht van de hoogschout van Hasselt.¹⁰

Eerst in de negentiende eeuw zouden de verschillende gebieden, met nog andere, worden verenigd tot één bestuurlijk geheel.

VAART EN WELVAART

‘Voornamelijk vindt men hier veel transito, inzonderheid van turf,’ meldde een verslag uit 1800 over Zwartsluis. ‘Voorts wordt de kalk der branderijen naar zeer vele plaatsen van hier getransporteerd en levert een voornamen tak van handel op.’¹ Behalve 22 kalkovens waren er in 1800 ook diverse scheepstimmerwerven en een korenmolen te vinden. De Staphorster- en de Aremberger-sluis waren beide in particuliere handen. De turf bracht, behalve de gebruikelijke tol, ook het zogeheten mandegeld op. Van deze extra belasting kwam tweederde ten goede aan de armen en éénderde ‘aan de plaats’.² De volgende driekwart eeuw gaf, als voorheen, het beeld te zien van turf en transito. De werven, de kalkovens, de nering en negotie bleven er nauw mee verbonden.

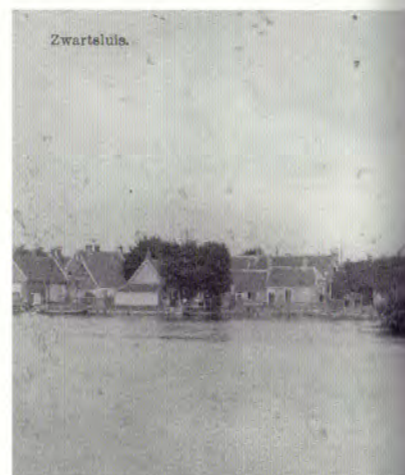
In bestuurlijke zin verkreeg Zwartsluis in 1795 een zelfstandige status en het wist nadien zijn grondgebied zelfs uit te breiden. De verdediging tegen het water kreeg nieuwe vorm door de oprichting van Dijkdistricten. De noodzaak daartoe was nog eens gebleken tijdens de grote stormramp van 1825. Andere rampen bleven Zwartsluis niet bespaard. Nieuwe stormen teisterden de dijken, de cholera sloeg ook hier drie maal toe, maar vaart en welvaart hielden voorlopig aan.

Aan het roer

Het reilen en zeilen in de Sluziger gemeenschap werd in de eerste helft van de negentiende eeuw voor een belangrijk deel

bepaald door enkele families. Zij waren degenen die beschikten over de kennis, de kunde, het kapitaal en de connecties om de plaats te kunnen sturen en besturen. Namen als (Van) Dashorst, Van Setten, Tobias en De Vriese kunnen in dit verband worden genoemd.

Vóór 14 februari 1795 was Zwartsluis geen zelfstandig schoutambt en had het evenmin de status van stad.³ Toch heetten de bestuurders hier geen ‘Schout’, zoals op het platteland gebruikelijk, maar ‘Burgemeester’ en ‘in het rechterlijke’ behoorde Zwartsluis tot het Schoutambt Wanneperveen en Dinxterveen, dat weer viel onder het Drostambt Vollenhove. Wel werden er ten gerieve van de inwoners geregeld rechtsdagen gehouden. Meestal stonden

De opslag van turf vond veelal plaats op de eilandjes in het Meppeler Diep, hier op een ansichtkaart met een poststempel van 1913. De kaart laat ook een gedeelte zien van de Nieuwe Sluis, waar de turfmarkt werd gehouden.

Een foto van het Zwarte Water, aan het eind van de twintigste eeuw met een in vroeger tijden vertrouwd beeld.

In 1864 kreeg de Sluziger Raad een lid met een zeer bekende naam op het gebied van het openbaar bestuur. L.D.J. Thorbecke, een neef van de staatsman J.R. Thorbecke, was een winkelier in koloniale waren en tabak, aan de latere Stationsweg. Hij was in 1819 in Zwolle geboren als het zesde kind uit een gezin van dertien en trouwde met Jacomina van Eijken uit Zwartsluis. Uit hun huwelijk werden negen kinderen geboren. Tot zijn dood in 1891 bleef Thorbecke lid van de Raad in Zwartsluis.⁴

dergelijke bijeenkomsten onder leiding van een ‘verwalter’, een plaatsvervanger van de schout en werd het verhandelde ingeschreven in afzonderlijke protocollen.

Spoedig na de komst van de Fransen in januari 1795 werd -in het kader van de leuze ‘Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap’- de Ridderschap als vertegenwoordiger van het platteland en de kleine steden, gewerd uit de Provinciale Staten. Door ‘het soevereine’ volk gekozen vertegenwoordigers van de verschillende municipaliteiten (gemeenteraden) in de kleine steden en op het platteland namen hun plaatsen in. De Provinciale Staten noemden zich Provisionele Representanten van het Volk. In Overijssel deden zij op 5 februari 1795 een publikatie uitgaan, waarin zij de nieuwe orde aan den volke bekend maakten en opriepen hun vergadering zo spoedig mogelijk compleet te maken.

De nieuwe municipaliteit van Zwartsluis maakte van de gelegenheid gebruik door een eigen schout aan te stellen. Op 14 februari 1795 werd secretaris Hendrik Lubbers als zodanig verkozen. Daarmee kreeg, of liever gezegd verkreeg, de voormalige ‘fortresse’, bestaande uit de kernen De Schans en het Buitenkwartier de positie van een zelfstandige burgerlijke gemeente.⁵ Ook na een reglementswijziging in 1803 bleef Zwartsluis een afzonderlijk schoutambt. In april 1811 werd bovendien

het grondgebied nog uitgebreid. De buurtschap Baarlo, waartoe ook Nieuwesluis en Stouwe behoorden en die weer een onderdeel had gevormd van het voormalige schoutambt Hasselterambt, werd toen namelijk aan de Gemeente toegevoegd.⁶

Eerder al, nadat de Bataafse Republiek onder de naam Koninkrijk Holland feitelijk was ingelijfd bij het Franse keizerrijk, waren in 1807 de rechterlijke macht en het administratief bestuur hier te lande gescheiden. De gemeenten, of mairieën zoals ze toen heetten, werden dus zuiver administratieve lichamen.⁷ Verschillende wijzigingen werden in 1814, kort na het herstel van de onafhankelijkheid, weer ongedaan gemaakt. In plaats van de ‘maire’ D.G. Escher, tevens arts, die per maart 1811 was benoemd en in 1813 weer verdween, kwam in 1814 de ‘schout’ Balthasar Tobias. In 1823 werd hij vervangen door de ‘burgemeester’ Johannes van Setten.

In 1818 vonden nieuwe, ingrijpende, veranderingen plaats. Daarbij ging men uit van het principe, dat het platteland niet bezwaard moest worden met de hogere uitgaven van de steden, waaraan in 1811 in veel gevallen gebieden waren toegevoegd. De nieuwe indeling werd al op 24 november 1815 bij Koninklijk Besluit vastgesteld, maar de definitieve invoering van de gemeentelijke herindeling liet nog tot 1818 op zich wachten. Eerst moest nog het plaatselijk bestuur ten plattelande worden georganiseerd. Daartoe werd ook geïnventariseerd hoe de gemeenten er nu precies voorstonden. De gemeentelijke administratie kwam op gang. Burgemeester Van Setten bleef nog acht jaar aan, tot hij op 5 januari 1859 eervol ontslag kreeg. Hij werd opgevolgd door Johan Herman van Erckelens (1859-1872), Egbert van Beusekom ((1872-1876) en mr. R.J.W.F. baron van Hoëvell (1876-1893). Deze drie stonden met elkaar in Zwartsluis even lang aan het roer als Van Setten in zijn eentje: 34 jaar.⁸

Statistieke opgave in 1815

De ‘Statistieke opgave van de Provincie Overijssel’ leverde voor Zwartsluis in 1815 het volgende beeld op.⁹ Begin 1815 telde de bevolking (nog zonder die van de buurtschappen Kievitsnest, De Velde en Zwarte-watersklooster) 2475 zielen, die woonden in 570 huizen. Polders of bedijkte gronden lagen er binnen de Gemeente niet en de uitwatering werd geregeld via drie sluisen op

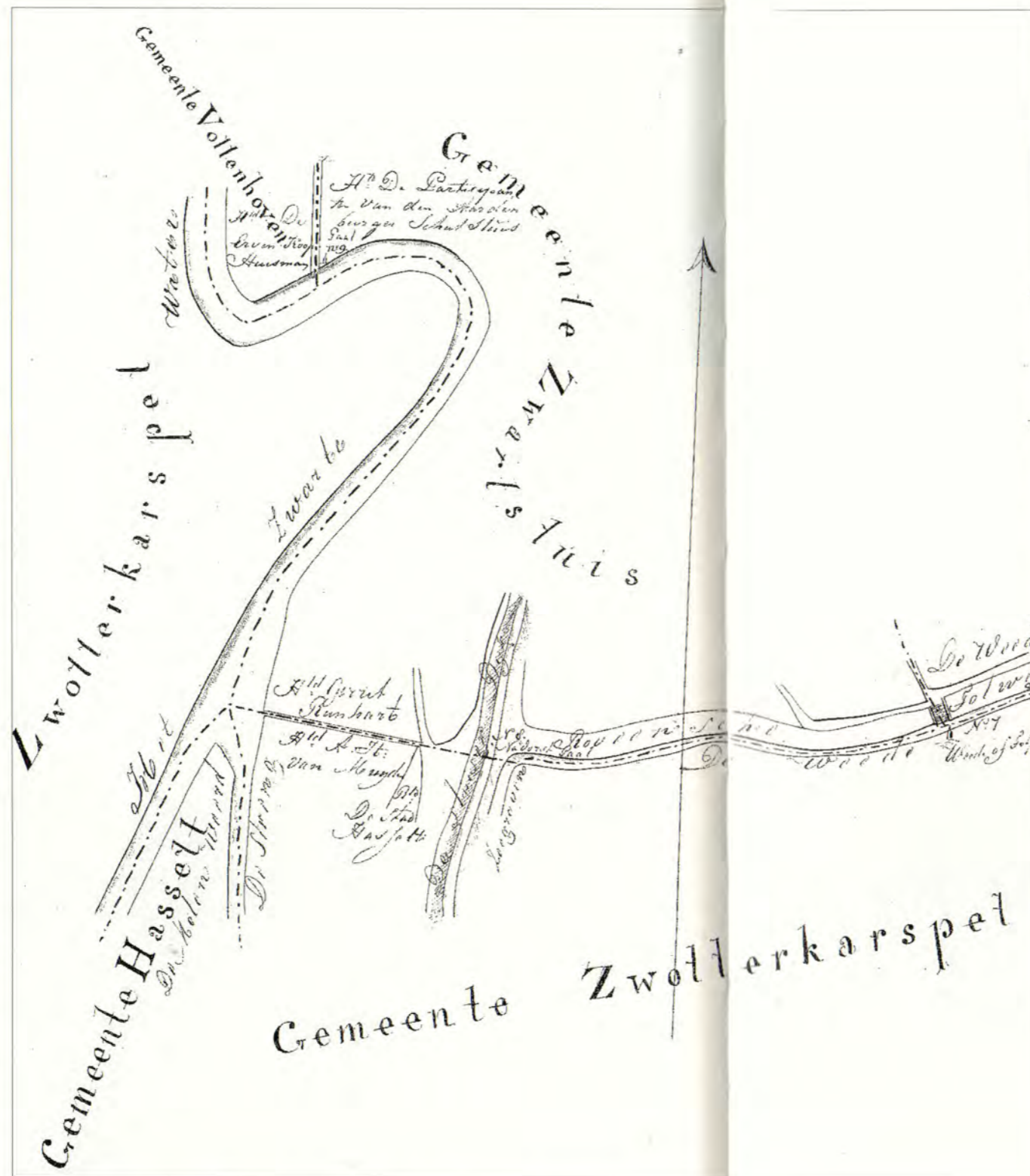
het Zwarte Water. Watermolens ontbraken. 's Winters stond het water 'gewoonlijk drie voeten boven het ordinaire zomerwater'. Die kleine meter moest men dus voor lief nemen. Bouwland, bos, heide en veengrond werden in Zwartsluis 'bijkans niet gevonden'. (Het laagveen in het noorden achtte men blijkbaar niet de moeite van het vermelden waard.) Weide en hooiland waren er 'genoegzaam', maar meren en plassen werden binnen Zwartsluis niet aange troffen. De hooiproductie werd geschat op ongeveer één miljoen pond (kilo) per jaar, die over water werd vervoerd. Graan werd, afgezien van 'een weinig hennip', niet verbouwd en slachtvee was er helemaal niet.

Elk van de acht wagens in het dorp werd getrokken door een tweetal paarden en karren met één paard trof men er niet aan. Behalve 'een weinig willigen en elzen brandhout tot eigen gebruik' was er geen houtgewas. Als brandstof werd verder alleen wat baggerturf genoemd, maar daarvan was de productie moeilijk aan te geven.

Naast tien grote boerderijen stonden er veertig kleine en keuterboerderijen en 220 'aan onderscheiden soorten van arbeiders toebehorende' arbeiderswoningen. Voornamelijk buitenplaatsen of 'bijzondere gestichten' zoals kastelen of kloosters stonden er niet, kazernes en hospitalen evenmin. De oppervlakte van de Gemeente werd aangegeven als 'een uur lengte en een kwartier uurs breedte'.

Er waren een 'Gereformeerde', een 'Mennoniten' (Doopsgezinde) en een 'Joodse' kerk te vinden. Voor inkwartiering leek Zwartsluis niet bijzonder geschikt, want grote huizen, waarin zes man konden worden ondergebracht, waren er niet. Alle huizen bij elkaar waren op zijn hoogst geschikt voor duizend man extra en de stallen boden slechts ruimte voor vijftig paarden. Voor gevangenen was er nauwelijks plaats, want er was alleen een politiebureau waarin 'niet meer dan vier personen te gelijk' konden worden opgesloten.

Het vaste vervoer te water naar Zwolle en Meppel verliep via twee beurtschepen van elk 'acht lasten gewigts' (zestien ton) en op Amsterdam voer een beurtschip van ongeveer 25 lasten (vijftig ton) en ze waren 'alle drie zeer goed capabel'. De communicatie over water met Hasselt en Genemuiden kon 'met vrij groote schepen bewerkstelligd worden'. Het Zwarte Water kon door schepen met een diepgang van zes voet (ongeveer twee meter) worden beva-

Fragment van de 'figuratieve Schets der grensscheiding tusschen de Gemeente van Zwartsluis en die van Zwollerker spel', behorend bij het proces-verbaal dat in 1818 werd opgemaakt om de grenzen van de Gemeente te bepalen. De andere kaarten die zich bevinden in het dossier met het proces-verbaal van de grensoptneming laten eveneens veel perceelsnamen e.d. zien.

ren. De ondiepte van den vaart naar Meppel' verhinderde de doorgang van grote schepen. Hier was, net als bij de vaart op Steenwijk en Blokzijl, een diepgang van niet meer dan vier voet mogelijk. Bij 'ordinair zomerwater' moest er door twee stenen sluizen (de Aremberger en de Staphorster) ongeveer één voet (rond de dertig centimeter) worden geschut. Jaagpaden werden (nog) niet gemeld en veren of doorwaadbare plaatsen om de rivier over te steken evenmin. De hoogst bekende stormvloed was tien voet boven het gemiddelde peil of 'dagelijks water' geweest.

Over land liepen er wegen naar Zwolle via Hasselt, naar Meppel, naar Genemuiden (met pont) en Vollenhove. 's Zomers waren ze zeer goed begaanbaar, maar omdat ze bestonden uit klei- en veengrond was het reizen in de winter een moeilijke zaak, al was de situatie 'in de laatste jaren zeer veel verbeterd'.

Over 'getal en soorten van voorname fabrieken en trafijken' deed de rapporteur slechts summiere mededelingen. Hij meldde alleen het bestaan van kalkbranderijen en scheepstimmerwerven, maar niet hun aantal. Over het 'jaarlijks debiet' deed hij geen uitspraak, omdat dit altijd van de tijdsomstandigheden afhing. Verder was er een wind-, koren- en pelmolen. Het totaal aantal ambachtslieden bedroeg ongeveer driehonderd man, maar een nadere specificatie van de samenstelling ontbrak.

Zo ongeveer was het beeld, dat 'Schout- President van het Gemeentebestuur' B. Tobias op 15 augustus 1815 gaf van zijn Gemeente.

Medio juli 1818 was in Overijssel de zaak van de gemeentelijke herindeling rond. Voor Zwartsluis betekende deze aanpassing, dat de buurtschappen Kievitsnest, De Velde en Zwartewatersklooster -die, zoals gezegd, voordien hadden behoord tot Hasselterkerspel- aan het grondgebied werden toegevoegd. In Hasselt werd op dit hernieuwd gebiedsverlies niet met vreugde gereageerd, maar op het protest bij Gedeputeerde Saten volgde een afwijzende beschikking.

De Gemeente Zwartsluis had daarmee een oppervlakte van ongeveer 1200 hectare. Al sinds 1812 waren, op basis van Franse wetten die ook na het herstel van de onafhankelijkheid van kracht waren gebleven, overal in de provincie landmeters aan de slag gegaan. Zij maakten eerst met de

burgemeesters of de schouten (of hun plaatsvervaarders) een gang langs de gemeentegrenzen, gingen vervolgens aan het opmeten en brachten dan de zaak in kaart. Van hun werkzaamheden en eventuele meningsverschillen maakten zij proces-verbaal op en dan konden de grenzen, na een eventuele tweede ronde, door Gedeputeerde Staten of bij Koninklijk Besluit worden vastgesteld. Alles bij elkaar biedt dit proces-verbaal, met de vier kaarten die erbij horen, een fraaie staalkaart aan namen van water, land en bezit in en rond Zwartsluis.¹⁰

Een wandeling langs de grenzen in 1819

Op donderdag 11 maart 1819 vertrok een gezelschap bestaande uit schout B. Tobias van Zwartsluis, adjunct J. Koster en assessor (wethouder) J. van Setten, de schouten van Staphorst, Vollenhove, Wanneperveen en Zwollerker spel, een 'landmeter der eerste klasse', een belastingcontroleur en enkele 'aanwijzers' vanaf het Raadhuis te Zwartsluis. Zij waren, ter voldoening aan wettelijke verplichtingen, 'te zamen geroepen en bijeengekomen, ten einde in derzelve wederzijdsch bijzijn, de grensscheiding op te nemen van het grondgebied van de Gemeente Zwartsluis.'

De optneming begon bij een sloot in het meest noordelijke punt, tussen twee weilanden van J. Korver. Later werd daar de eerste driekante paal, 'de korfpaal genaamd,' geplaatst. De tocht werd vervolgd langs het veenland van Deuker en consorten, in noordelijke richting langs de 'Aardenburger gragt' (Arembergergracht) tot aan het punt waar deze 'de zogenaamde wetering' kruiste en die werd 'in alle deszelfs bochten' gevolgd. Ook het uitgeveende land van Hendrikje Lucasje Visser, het Schoesters Erve en het Erve van Jan Franken, het weiland van Jan Koster en de Zomerdijk of Postweg werden gepasseerd. Daar ergens werd de tweede paal, de Zomerdijkspaal, geplaatst. En zo ging het verder.

'Geduriglijk,' aldus het proces-verbaal, 'aan onze regterhand houdende het grondgebied van de Gemeente Zwartsluis en aan onze linkerhand achtereenvolgens die van Wanneperveen en Dinxterveen, Staphorst, Zwollerker spel en Vollenhove.' Hasselt, geheel omstrengeld door de Gemeente Zwollerker spel, grensde slechts met één klein puntje bij de Molenweerd aan Zwartsluis. Van daaraf werd de tocht vervolgd

langs het Zwarte Water, waarvan het midden gold als de grens met Zwollerkerispel. Ook een stuk grondgebied van Genemuiden was dus door die uitgestrekte gemeente opgeslokt. Voor degenen die dit alles in kaart brachten, moet het een lange dag zijn geweest voor zij uiteindelijk arriveerden bij paal 12.¹¹

Het Verslag van de Gemeente in 1843

De eerste in de reeks Gemeenteverslagen van Zwartsluis is van het jaar 1843.¹² Het zijn handgeschreven bladzijden met vragen en antwoorden over tientallen verschillende onderwerpen. De logica van de indeling is bepaald niet vanzelfsprekend. Maar die vormde misschien ook niet de eerste zorg van het Provinciaal Bestuur, dat de antwoorden zo volledig mogelijk terug hoopte te ontvangen. Ook de vragen moesten overigens eerst door de plaatselijke klerk worden overgeschreven. Pas na de Gemeentewet van 1851 werden voorgedrukte formulieren ingevoerd.

Voor het dienstjaar 1843 werden in totaal 49 onderwerpen behandeld. Als eerste kwamen de 'voornaamste takken van het bestaan der ingezetenen' aan de orde. Het antwoord was kort, maar krachtig: 'scheepsvaart en kalkbranderijen.'

Het bestuur en de ordehandhaving, ofwel 'de gang en het inwendig beheer der Gemeente en der Policie' lagen in handen van de burgemeester annex secretaris, in dat jaar Johannes Van Setten. Naast zich had hij twee assessoren (in de steden wethouders geheten) en vier gemeenteraadsleden. 'B en A' vergaderden twee maal in de week, maar als het nodig was vaker en soms ook mét de Raad. De politie viel onder de gezamenlijke verantwoordelijkheid van de burgemeester én de oudste assessor in dienstjaren. Voor de dagelijkse orde konden zij gebruik maken van 'den Veldwachter Policiebediende en de beide alhier gestationeerde Geregtsdienaren'. Ook op de handhaving van allerlei reglementen en plaatselijke keuren (verordeningen) werd dagelijks en 'voldoende' toegezien.

Volgens het antwoord op vraag vijf was de gezondheidstoestand der ingezetenen in het algemeen 'zeer goed'. Al moest bij de vermelding van de 'geheerscht hebbende besmettelijke ziekten en het getal der daaraan overledenen' worden opgetekend, dat er op het eind van het jaar een epidemie was geweest. De mazelen, daarom ging het, waren echter 'vrij goedaardig' en er

waren 'slechts acht' personen aan overleden. Ook de gevallen van 'febris latharralis nervosa' (een soort zenuwkoorts) die 'een negental naar het graf gebracht' hadden, deden aan het positieve oordeel geen afbreuk. Te meer, daar van de koepok-inenting 'zeer wel' gebruik werd gemaakt en, volgens vraag zeven, ook het functioneren van de Geneeskundige Dienst in het algemeen en het werk van de 'Genees-, Heel-, Verlos- en Artsenijmengkundigen' als 'zeer voldoende' kon worden omschreven.

'B en A' hadden ook het toezicht op de 'broodzetting'.¹³ Daarbij werd, ter bepaling van de prijs van het brood, gekeken 'naar den wekelijkschen gemiddelden prijs van het graan ter Zwolsche Markt' in relatie tot de kwaliteit, die dus ook in de gaten werd gehouden. Het maalloon was geregeld naar het besluit van Gedeputeerde Staten uit 1838. De prijzen der levensmiddelen lagen in 1843 op 'meer dan het middelmatige'.

Over de ontginning van woeste gronden en de omvang daarvan hoefde niets te worden gemeld, want die bestonden in deze Gemeente niet. De gemeente had echter ook een omvangrijk veengebied binnen haar grenzen gekregen: de Landen achter 't Cingel. Tot ver in de negentiende eeuw vond in dit gebied verveening plaats. Het ging daarbij om 'korte- of baggerturfsveenderijen'. Na het 'het aan- of opsteken van Veenderijen elders gelegen, en bijzonder door de verveeningen in het zoogenaamde Staphorsterveld' was de productie ten noorden van Zwartsluis echter afgenomen. Een andere oorzaak lag in de 'mindere kwaliteit' van de derry (de onderste veenlaag). De 'impost' ofwel de belasting was echter even hoog als die van de betere soorten, zodat de netto-opbrengst voor de vervener geringer was. Er was in 1843 een hoeveelheid van 25.058 ton verveend, 'eerste soort, eerste klasse'. Hoe zich die laatste opmerking verhiel tot de 'mindere kwaliteit' van de derry vermeldde het verslag niet.

Na de Grondwetsherziening van 1848 kwamen de daarin beoogde Provinciewet (1850) en Gemeentewet (1851) tot stand, waarbij de bestuurlijke verhoudingen opnieuw werden vastgelegd. De bestuurlijke inrichting van dorpen en steden werd daarbij gelijkgesteld. Ook de waterschappen kregen in de nieuwe Grondwet een publiekrechtelijke status, net als gemeenten en provincies.

Een watermolentje aan het Kostverlorenstreng, functionerend tegen de achtergrond van het (hier niet, maar op de foto rechts wel zichtbare) 'supergemaal' Zedemuden.

Het supergemaal Zedemuden dat in 1974 in gebruik werd genomen, om een eind te maken aan de overstromingen van het Meppeler Diep, die optraden bij gestremde natuurlijke lozingen op het Zwarte Water. Het gemaal, met een capaciteit van 6750 kubieke meter water per minuut bij een opvoerhoogte van 1.75 meter, was jarenlang het grootste van Europa. Een stroomgebied van 100.000 hectare langs Overijsselse en Drentse rivieren en kanalen was daarmee ontlast. Ook de opvolgers van de in 1836 opgerichte 'Dijkdistricten', anno 1999 opgenomen in de waterschappen 'Wold en Wieden' en 'Groot Salland' gingen bijdragen aan de kosten van het gemaal. Op de achtergrond het in 1917, ten behoeve van de ontwatering van het Staphorsterveld gestichte en in 1992 vervangen gemaal Kostverlorenzijl. De foto werd genomen in 1985.

Waterschappen

De Gemeente Zwartsluis ontstond -zals hiervoor beschreven- door de samenvoeging van verschillende gebieden die oorspronkelijk ressorteerden onder het Hoogschoutambt Hasselt en het Drostambt Vollenhove. Als het ging om waterschapstaken viel Zwartsluis tot 1836 onder een lappendeken van organisaties. Een uitzondering was dit niet. Behalve schouwen en heemraadschappen hadden vaak ook kerspelen, marken en andere instellingen een taak in de waterkering. Het onderling overleg liet veel te wensen over. Het kon gebeuren, dat de ene partij de zorg droeg voor de paalwerken langs de zeedijken en de andere verantwoordelijk was voor het onderhoud van de dijken zelf. Uiteraard vormde de betaling van de kosten daarbij een permanent punt van discussie en dit kwam de beveiliging tegen het zeewater niet ten goede. De oprichting van het Heemraadschap des kwartiers van Vollenhove in 1804 betekende daarom een belangrijke verbetering, want beheer en zorg inzake de dijken kwamen hier tenminste in één hand.¹⁴

Koning Lodewijk Napoleon greep in januari 1810 verder in, door de uitvaardiging van een wet 'vervattende de verordeningen van de wijze waarop, en de fondsen waaruit voortaan de dijken zullen worden onderhouden'. Het was een manier om de kosten voor de dijken over meerdere be-

langhebbenden uit te smeren. In december van hetzelfde jaar werd de wet nog eens bevestigd en uitgebreid en bij Keizerlijk Decreet bekrachtigd. Gedeputeerde Staten van Overijssel borduurden in 1815 op dit plan voort. Het kwam hun geschikt voor de voornaamste Overijsselse dijken, die allemaal in het westen van de provincie lagen, onder het beheer van zes dijkdistricten te brengen. Voor het Eerste District, waaronder ook Zwartsluis viel, dachten zij tevens aan financiële bijdragen van de Drentse gemeenten Kolderveen en Nijeven. Die werden immers ook beschermd door de Vollenhoofse dijken. Het was echter niet gemakkelijk belang en betaling met elkaar te verbinden. Te meer, omdat de ambtelijke molens soms langzaam draaiden. Van koning Willem I, aan wie het plan uit 1815 was toegezonden, kwam jarenlang geen reactie. In 1825 werd de zaak weer actueel, omdat bij de grote overstroming van dat jaar ook Drentse gebieden onderliepen. Hun belang bij goede Vollenhoofse dijken konden de betrokken gemeenten toen moeilijk blijven ontkennen. Toch duurde het nog tien jaar voor er daadwerkelijk iets werd geregeld.

De beveiliging tegen het oprindende water in De Schans behoorde tot de taak van de Marke van Zwartsluis. Deze werd bestuurd door een buurspraak onder voorzitterschap van een richter. De 'erfgenaamen', zij die een stem hadden, kozen uit hun midden de bestuurders of 'keurnoten' en hoorden de rekeningen van de marke af. Dikwijls waren de keurnoten van de marke ook burgemeester van de fortesse. De marke-organisatie was echter wel een afzonderlijke beheerseenheid.¹⁵

Als bestuur fungeerde een college van dijkgraaf en gezworenen. De schout was tevens dijkgraaf. Met ingang van 1 maart 1836 werd het dijkbestuur van de marke van Zwartsluis opgeheven. De rechten en plichten gingen over op het nieuw ingestelde Eerste Dijkdistrict in Overijssel, 'Vollenhove'.

Aan de 'Hasselter' kant werden de waterschapstaken waargenomen door twee Schouwen. De Hasselter Kerspel Schouw begon 'van de Kloosterziel tot aan de afweg van het erve van dien naam,' ging 'vervolgens over aan de Muizeval tot aan de Nieuwe Sluys' en sprong 'dan over van de grote duyker langs de plankendijk tot aan de buurschap van Zwartsluis genaamd de Schans.' De Schouw of Schouwe ten Velde

liep van de Hasselter Marke Schouwe (ook wel Streukel en Hombroek geheten) 'tot aan de Kloosterziel, vervolgens van de afweg af naar het erve Kloosterziel tot aan het ziltje de Muizenval en eindelijk van af de Nieuwe Sluis tot over de grote duyker van het Meppelerdiep aan de noordzijde van het huis van den heer B. Tobias aan de Nieuwe Sluis'.¹⁶ Tot deze schouwen behoorden de buurtschappen De Velde, De Kievit en Zwartewatersklooster. Sinds 1836 viel dit gedeelte van Zwartsluis binnen het territoire van het Tweede Dijkdistrict, ofwel 'Hasselt en Zwartsluis'.

Dijkgraven (voorzitters) en heemraden (bestuursleden) van de beide districten behoorden vaak ook tot het Gemeentebestuur van Zwartsluis. Zo waren achtereenvolgens Jan Korver (1836-1846), Jacobus Gerhardus van Setten (1846-1867) en Jan Slagter Wicherzoon (1867-1889) heemraad van het Eerste Dijkdistrict. Johannes van Setten was hier in de jaren 1836-1865 hoofdingeland, ofwel lid van het algemeen bestuur en tegelijkertijd was hij dijkgraaf van het Tweede Dijkdistrict. Bovendien was hij Schout en Gemeentesecretaris van Zwartsluis.

De afwatering vanuit 'Hasselt en Zwartsluis' naar het Zwarte Water vond plaats via de Kostverlorenstreng en de Kloosterzielstreng en de sluizen in de Sluizerdijk. Ook de Stadswijk, stromend naar het Meppeler Diep, had die functie. Pogingen om in het Staphorsterveld een multifunctioneel stoomgemaal -waar ook graan gemalen kon worden- te stichten liepen in 1861 op niets uit.¹⁷ Naar het Meppeler Diep vond de afwatering plaats via duikers in de Staphorster Grote Stouwe, die in 1780 was aangelegd. Het Meppeler Diep was dus niet alleen belangrijk als scheepvaartkanaal. Het fungeerde tevens als bergboezem voor een gebied van 90.000, aan weerszijden gelegen, hectare land. Tot de oprichting van een waterschap in meer moderne zin, waarbij ook de afwatering als taak gold, kwam het vooralsnog niet: dat zou duren tot 1884. Toen werd het Waterschap Hasselt en Zwartsluis opgericht.¹⁸

De lessen en de leer

De wet op het Lager Onderwijs van Van der Palm, die in 1806 werd aanvaard, legde de verantwoordelijkheid voor een voldoende aantal scholen bij de overheid. Doel van

Eerst Zwartsluis zien en dan verder

In 1850 maakte een Drentse boerenzoon, Jaopik geheten, een voetreis naar Haarlem. Na een kort verblijf in Meppel toog hij via de Galgenkampsbrug over de Zomerdijk richting Zwartsluis. Het regende, het waaide en hij werd kletsnat, maar de diligence had hij in ieder geval uitgespaard. Al ver voor Zwartsluis dwarrelde hem de rook van de kalkovens in dikke wolken tegemoet. Kort nadat hij bij de eerste huizen was aangekomen, nam hij zijn intrek in herberg 't Hondje. 'Hij verkwikte zich aan een borrel, droogde wat op en had tijd over,' aldus het verhaal van de Hollandse

dominee Van Schaick die de belevenissen optekende. Nadat Jaopik weer enigszins was bijgekomen, 'wilde hij de plaats wat aanzien, vooral omdat de kastelein niet naliet de schoonheid en welvaart van een en ander hemelhoog te verheffen.'

Maar 'die nauwe, kromme straat,' het zal de Kerkstraat zijn geweest, 'en die smalle steegjes vielen juist niet zeer in zijn smaak. Hij kon zich niet begrijpen hoe 't mogelijk was, dat een wagen met hooi of een voerrogge er door kon. En dan die kerk, die daar zo wonderlijk tussen de huizen stond, juist als een kind dat beschaamd is en achter iemand wegkruipt.' Volgens hem behoorde een kerk aan een plein of op een heuvel te staan. Over de rest van de Schans was hij evenmin enthousiast. 'Die ongelijke straatstenen, de een groot en de ander klein en dan dat enge en bekrompene'. Hij liep verder en kwam aan het Zwarte Water, waar het hem duidelijk beter beviel. 'Die schuitjes en pramen, die grotere en kleinere schepen, gaven 't geheel toch iets levendigs en vrolijks'.

Wel werd het hem 'wonderlijk om 't harte', toen hij bedacht, dat hij over datzelfde Zwarte Water verder moest om zijn reis te kunnen vervolgen. Het was 'al zo breed en 't golfde al zo hevig en 't bruieste en woelde hier bij die steiger al zo'. Een verwaaid gesprekje met een halfdove Sluizer, 'die op zijn uiterste gemak, over de leuning van de steiger liggende, zijn pijp rookte en in het water keek,' maakte de stemming van Jaopik er ook niet beter op.

Hij ging weer verder, richting Nieuwe Sluis, 'stapte de wipbrug over en de turfmarkt langs.' Hij vond niet, 'dat de mensen juist heel vriendelijk en praterig waren' en besloot dus al spoedig naar zijn logement terug te keren en maar gewoon te wachten tot hij zijn reis kon vervolgen. In ieder geval kon hij zeggen, 'dat hij Zwartsluis gezien had.'¹⁹

Gezicht op Zwartsluis aan 't Zwarte Water, met linksboven de toren van de Hervormde kerk.

het onderwijs was, de verstandelijke vermogens der kinderen 'onder het aanleeren van gepaste en nuttige kundigheden' te ontwikkelen en ze op te leiden 'tot alle maatschappelijke en christelijke deugden'.²⁰ De vakken waarin werd lesgegeven waren lezen, schrijven, rekenen en de Nederlandse taal. Bij wet werd voor deze vakken een lijst vastgesteld, vol godsdienstige en bijbels geïnspireerde boekjes. De bijbel kwam er overigens niet op voor, want dat was volgens het officiële argument geen boek voor kinderen. Het geven van 'leerstellig onderwijs' werd de onderwijzers nadrukkelijk verboden. Wel dienden zij in christelijke

Op de voorgrond het gebouw van de Christelijke Mavo aan de Arembergerstraat in het Buitenkwartier. Centraal de voormalige borstelfabriek van Jacobs, later kokosfabriek van de firma Mooiweer en Tuin en anno 1999 in gebruik als godshuis 'De Bazuin' van de Nederlands Gereformeerde Kerk.

geest les te geven, maar wat daar nu precies mee werd bedoeld, werd niet uitgelegd. Uiteraard gaf dit later veel stof tot discussie.

De lagere scholen werden onderscheiden in openbare, door de overheid gefinancierde, en bijzondere, die door particulieren werden onderhouden. De gemeentebesturen kregen een belangrijke verantwoordelijkheid bij het oprichten en instandhouden van de schoolgebouwen. Van medische zijde werd daarbij aangedrongen op voorschriften in het belang van de gezondheid. Ruimte en voldoende lucht moesten ziekten voorkomen.

De wet van 1806 schreef klassikaal onderwijs voor, waarbij de leerlingen op grond van hun niveau in drie groepen werden verdeeld. Aan de onderwijzers werden nieuwe eisen gesteld. Van staatswege benoemde schoolopzieners vormden in elke provincie een vaste schoolcommissie, maar de rijksoverheid controleerde ook zelf.

Zo kwam de Haagse ambtenaar mr. Wijnbeek tijdens één van zijn inspecties van het lager onderwijs in Overijssel, ergens tussen 1830 en 1850, ook in Zwartsluis.²¹ Elke wijk had hier zijn eigen (gemeente)school. Die in de Schans stond Achter de Wal, ter hoogte van de Pottenbakkersteeg, die in het Buitenkwartier tegenover de ingang van het Klein Lageland en die in de Nieuwe Sluis stond achterin. De kinderen hoefden echter niet in hun eigen wijk naar school te gaan. Tot spijt van het Gemeentebestuur, dat bij Gedeputeerde Staten een verzoek had ingediend, teneinde dit te voorkomen. De reden voor het verzoek was, volgens Wijnbeek, dat de Gemeente 'schier geheel' bestond uit 'Protestanten, die nog meerendeels zeer stijf regtzinnige en dweeppachtige gevoelens' aankleefden. Onderwijzer Lubbers van De Schans, 'had den naam en ook het voorkomen van eenen dweeper' en daarom stuurden de meeste ouders hun kinderen naar zijn school. Van zijn twee collega's had degene die gold als 'de verlichtste' het ruimste schoollokaal, maar de minste leerlingen. Het lokaal in de Schans was slecht en nauwelijks ruim genoeg voor de helft van de leerlingen. Het Gemeentebestuur weigerde echter, om de school te vergroten, uit vrees dat de verlichte onderwijzer dan helemaal zonder leerlingen kwam te zitten en de school in verval zou raken. 'Het onderwijs is dus kwijnend te Zwartsluis,' stelde Wijnbeek vast, 'daar de school van den verlichtsten onderwijzer het minst getal scholieren

Een nieuwe begraafplaats

De Begrafeniswet van 1828 maakte het noodzakelijk het kerkhof achter de Hervormde kerk te sluiten. Bijna veertig jaar later was het zover, nadat de Gemeente een nieuwe dodenakker had laten aanleggen aan 't Cingel. De inrichting daarvan bracht veel werk met zich mee, waarvan de bouw van een beenderenhok en een baarhuisje nog het eenvoudigst, in ieder geval het goedkoopst, waren te realiseren. Verder moest er ruim 6000 kubieke meter zand worden opgebracht, dat met scheepjes werd aangevoerd tot de Zomerdijk en van daar met paard en wagen naar 't Cingel

werd getransporteerd. Een sloot werd gedicht met grauwe turf, er werd puin en grind gestort. Op de dam naar de begraafplaats verrees een ijzeren hek, met aan weerszijden een stenen pilaar, waarop een veertigregelig gedicht was gepenseeld. Het begon met de woorden:

Goeden nacht
Goeden nacht
Dooden die hier rust
Slaapt zacht
Totdat d'aard U niet meer dekt
En het jongst gericht u wekt
Hier is uw taak volbracht
Goeden nacht.

Verder sprak het van de doden die er zouden komen te rusten, de grijsaards, de vaders, de moeders, de jongelingen, maar ook het 'schuldloos wichtjen'. Misschien werd daarmee de slechts vijfjarige Margje bedoeld. Zij was een dochtertje van Evert Pol en Grietje de Goede en werd op 2 januari 1865 als eerste begraven aan 't Cingel. In de beide volgende jaren werden daar velen ten grave gedragen. De cholera, die in Nederland na de jaren 1832 en 1848-1849 in 1866-1867 ten derden male woedde in epidemische vorm, ging ook aan Zwartsluis niet voorbij.

Op deze begraafplaats werd een traditie voortgezet met het beroep van grafdelver. Anno 1999 was het nog steeds gebonden aan de naam Van der Woude. Het was toen Riek van der Woude, een broer van de burgemeester. Hendrik van der Woude (1912-1995), Klaas van der Woude (1882-1958), Willem van der Woude (1853-1905) en Klaas van der Woude (1810-1888) waren hem voorgegaan. De laatste, ofwel de eerste, had het beroep waarschijnlijk overgenomen van zijn schoonvader.²³

telt, de meest bezochte school een onderwijzer van duistere begrippen heeft, terwijl die van de derde weinig bekend is met de nieuwe leerwijze.'

Bij een volgend bezoek bleek 'de dweepzieke onderwijzer' te zijn overleden. Zijn opvolger A. Viersen had 'aan het onderwijs eene geheel nieuwe rigting gegeven.' De school in de Schans gold nu als de beste van het dorp, maar het lokaal was nog steeds 'veel te klein voor het 230tal kinderen.' Daarom zou een belendend huis bij de school worden getrokken.

In de school van het Buitenkwartier moest de onderwijzer H.S. van Ravestijn, 'zonder ondermeester 180 leerlingen onderwijzen en in orde houden.' Voor het laatste was hij niet berekend. 'Er was allerwege gepraat en gewoel. Maar even daarvoor trof zijn anders goed onderwijs wei-

nig doel.' Het lokaal was het beste van Zwartsluis, maar de inspecteur hield het er 'vanwege het gedruisch' niet lang uit. (Van Ravestijn wel: hij ging door tot 1870, toen hij 72 jaar oud was en inmiddels 52 jaar voor de klas had gestaan.)²²

In de Nieuwe Sluis was het bijna vierkante lokaal veel te klein voor de 170 kinderen. Wijnbeek stelde daarom voor, er twee belendende gemeentewoningen aan toe te voegen. De beide assessoren -burgemeester Van Setten was niet aanwezig- lieten hem echter weten, dat de gemeentekas dit niet toeliet. Over de didactische kwaliteiten van onderwijzer E. Smit, was de inspecteur slechts matig te spreken. Een ondermeester ontbrak in de Nieuwe Sluis eveneens. Al met al, zo was de conclusie van Wijnbeek, liet het onderwijs in Zwartsluis nog veel te wensen over.

Het begrafenisboek onder beheer van het doodgraversgeslacht Van der Woude bevat honderden namen van Sluzigers waarvoor het graf door diverse leden van deze familie werd gedolven.

De in 1851 gestichte Joodse synagoge aan de Baanstraat, hier op een foto uit de jaren zestig van de twintigste eeuw. In die tijd was het gebouw, met een breedte van 6,25 meter en een lengte van 9 meter, in gebruik als timmermans-werkplaats van de firma G. v.d. Meulen en zoon. Toen dit bedrijf ophield te bestaan nam de Gemeente het gebouw en de grond over. Enkele jaren later, op 14 mei 1969, stortte de synagoge vroeg in de morgen in. Links is nog juist een fragment te zien van het voormalige 'zienhuis'.

Januari 1905	
1. Lambert Buit	69 jaar
Februari	
2. Bartje Rouman	25 jaar
3. Kluis Stam	74 jaar
4. Fennigje Bokema	75 jaar
Maart	
5. Pieter van Een	27 jaar
6. Gert Vinta	92 jaar
7. Anstje Duijsendstra	0 jaar
8. Jantien Slagter	83 jaar
9. Jantje van Een	0 jaar
10. Elizabeth v.d. Berg	82 jaar
11. Hendrikje Buijk	64 jaar
12. Riekinck Hollander	3 jaar
13. Derk van der Maast	4 jaar
April	
14. Henrika van Havel	86 jaar
15. Gerdtje Louis	26 jaar
16. Gerrit Koolmans	1 jaar
17. Gerrit Waard	0 jaar
18. Annetje Jager	67 jaar
19. Jan Vullp	75 jaar
20. Cornelis Tulps	1 jaar

In de buurtschap Baarlo stond, vermoedelijk sinds het begin van de negentiende eeuw, eveneens een school, die ook werd bezocht door kinderen uit Hamingen (Gemeente Staphorst). De landbouwer Cornelis Vloz was er ongeveer twintig jaar schoolmeester. In de tijd dat hij er -alleen in de winter- les gaf, kwamen er hooguit twintig kinderen. De schoolopziener had geen hoge dunk van het gebouwtje waar les werd gegeven, want hij sprak van een 'varkenskot'. Ter verbetering van die situatie beraamden de gemeenten Zwartsluis en Staphorst samen plannen voor de bouw van een nieuwe school. Onduidelijk is, of die zijn gerealiseerd.

In 1858, één jaar na de wet-Van der

Bruggen, die volledige vrijheid van onderwijs garandeerde, werd in de Nieuwe Sluis de eerste bijzondere school gebouwd. Deze stond vlakbij de in 1852 gebouwde kerk van de Gereformeerde Gemeente onder 't Kruis. Het onderwijs moest geheel uit eigen middelen in stand worden gehouden, want de overheid propageerde sinds 1857 dan wel de algehele vrijheid van onderwijs, subsidie kregen de particuliere scholen nog niet. De eerste onderwijzer werd beroepen op een tractement van 400 gulden per jaar en vrije woning. Op maandag, dinsdag, donderdag en vrijdag moest hij drie maal daags school houden, op woensdag twee en op zaterdag één maal. Alles onder toezicht van de kerkeraad. Zoals veelal gebruikelijk werd hem ook gevraagd op te treden als voorzanger in de kerk, maar 'uit hoofde van zijn zwakke stem' moest hij daarvan afzien. De eerste lessen vonden plaats in de kerk, want een eigen schoolgebouw was er nog niet. Dat kwam pas later. Afhankelijk van hun inkomen betaalden de ouders een schoolgeld, dat kon variëren van 65 cent tot ongeveer het dubbele. De opbrengsten waren niet of nauwelijks voldoende om zelfs maar de onderwijzer te betalen, dus moest de rest van de benodigde financiën wel komen uit de collectezak. 'Op het hoogtepunt van haar bloei telde deze school 160 leerlingen, waaronder veel kinderen uit de Hervormde Kerk'.²⁴

In het Buitenkwartier had de Joodse gemeente een eigen school.

De bijzondere scholen kregen het extra moeilijk na de nieuwe Onderwijswet van 1878 (tot stand gebracht onder het liberale ministerie-Kappeyne van de Coppello). Deze wet stelde hogere eisen aan het onderwijs (onder andere door de invoering van kleinere klassen). Wanneer een school meer dan dertig leerlingen telde, moest er een extra leerkracht worden aangetrokken. Om het voor de gemeenten allemaal betaalbaar te houden gaf het Rijk dertig procent subsidie in de kosten. Van confessionele zijde werd deze wet fel bestreden, omdat er hier op subsidie niet of nauwelijks kon worden gerekend. De schoolstrijd was nog niet ten einde!

Het kerkelijk leven in Zwartsluis kende omstreeks het midden van de negentiende eeuw een rijke verscheidenheid. Ruim negentig procent van de bevolking -in 1861 werd de grens van 4000 overschreden- behoorde tot de Hervormde Kerk. Daarnaast

waren er ook ongeveer tachtig Doopsgezinden, twintig Christelijk Afscheidenen, zestig Christenen onder 't Kruis, vijftig Israëlieten en veertig Rooms-Katholieken. In Zwartsluis waren in 1835 ook enkele inwoners meegegaan in de Afscheiding van de Nederlands Hervormde Kerk en in 1847 ontstond hier de zogeheten Kruisgemeente. In 1869 verenigden deze twee gemeenten zich tot de Christelijk Gereformeerde Kerk. Tot volmaakte eenheid binnen de gemeente leidde dit echter niet. Ook binnen de Hervormde Gemeente van Zwartsluis was die bepaald niet te vinden.²⁵

De Joodse Gemeente stichtte in 1851 een nieuwe synagoge aan de Baanstraat en dat was blijkbaar nodig ook, getuige de opmerking van een schrijver uit 1846. Deze meldde, dat hij nooit 'een bedehuis schandelijker verwaarloosd' had gezien dan de Hervormde kerk van Denekamp, die een aanblik bood, 'zooals Overijssel er geen tweede zou kunnen aanwijzen als men de kerk der Israëlieten te Zwartsluis' niet meerekende.²⁶ Aan de Baanstraat werd ook een nieuwe begraafplaats aangelegd.

Op en aan het water

Wateren en sluizen hebben, zoals gezegd, eeuwenlang de ontwikkeling van Zwartsluis bepaald. Voor de scheepvaart vormde de slechte bevaarbaarheid van de wateren een groot bezwaar. Maar in Zwartsluis werd dat niet per definitie als een nadeel ervaren. Hoe langer en hoe vaker schepen gedwongen waren de plaats aan te doen, hoe meer bedrijvigheid er zou ontstaan, zo was de alom heersende gedachte.

Het Zwarte Water en het Zwolsche Diep

Tussen Zwartsluis en de Zuiderzee lag het Zwarte Water. In zuidelijke richting voerde het naar Zwolle, waar men tot 1819 geen andere weg naar de zee had gekend. Reeds eeuwenlang had de provinciale hoofdstad zich dan ook veel gelegen laten liggen aan de bevaarbaarheid van het Zwarte Water. Zwolse kooplieden beschouwden hun stad graag als een zeehaven en wilden dus ook grote schepen kunnen ontvangen. De Sluizigers daarentegen achtten dit niet in hun belang.²⁷

Met hand en tand verzetten zij zich tegen ontwikkelingen die in hun ogen ongunstig waren. In 1856 leidde dat zelfs tot de

tweede parlementaire enquête in de Nederlandse geschiedenis.²⁸

Zwartsluis speelde in dit diepgaande onderzoek -waarbij alles draaide om een tolheffing voor het Zwolsche Diep en het daarin uitmondende Zwarte Water- een sleutelrol. Kort en goed kwam het erop neer, dat een grote groep kleine schippers weigerde om te betalen voor een aanpassing van het vaarwater waarom ze volgens hen helemaal niet hadden gevraagd. Zij meenden daarmee op te draaien voor de ambities van een stel kapitaalkrachtige 'eделе heren'. Het initiatief daartoe was uitgegaan van de Overijsselsche Vereeniging tot Ontwikkeling van Provinciale Welvaart, die mr. B.W.A.E. baron Sloet tot Oldhuis als voorzitter had.

Per circulaire verzocht 'Welvaart' aan particulieren en overheden om inschrijving op de aandelen van een op te richten Maatschappij. Burgemeester Van Setten van Zwartsluis ontving deze circulaire op 7 november 1843.²⁹ Hij kreeg daarbij het verzoek dit stuk met een 'Lijst van Intekening' gedurende acht dagen te laten rondgaan bij de leden van 'Welvaart' en 'verdere Notabele Ingezetenen dezer Gemeente'. Van Setten voldeed aan dit verzoek en sprak met verschillende personen 'ruim en breed' over het onderwerp. Hij kwam echter al snel tot de conclusie, dat het plan in zijn gemeente 'geenen bijval vond' en stuurde de lijst oningevuld terug. In een brief aan Gouverneur van Rechteren, die hem had gevraagd hoe er in Zwartsluis over een en ander werd gedacht, gaf Van Setten zijn commentaar.

Het antwoord, zo schreef hij, was in de vorm van de blanco lijst van inschrijving eigenlijk al gegeven. Bij particulieren, noch binnen het gemeentebestuur bestond de bereidheid te investeren in de op te richten Maatschappij. 'Het algemeene denkbeeld alhier is, dat de schipperij van en op deze Gemeente varende, er zeer weinig of geen belang bij heeft.' Van Setten verzocht dus, praktisch en tactisch, om de inhoud van zijn brief ook maar meteen kenbaar te maken aan de directie van 'Welvaart'.

Het bestuur van deze vereniging zat ondertussen niet stil. Vooral de werving van aandeelhouders kreeg ruime aandacht. En dat leverde succes op. Tot de intekenaars behoorden naast koning Willem II en zijn broer prins Frederik, voor respectievelijk acht en twintig aandelen van vijfhonderd gulden, ook minister van financiën F.A. van

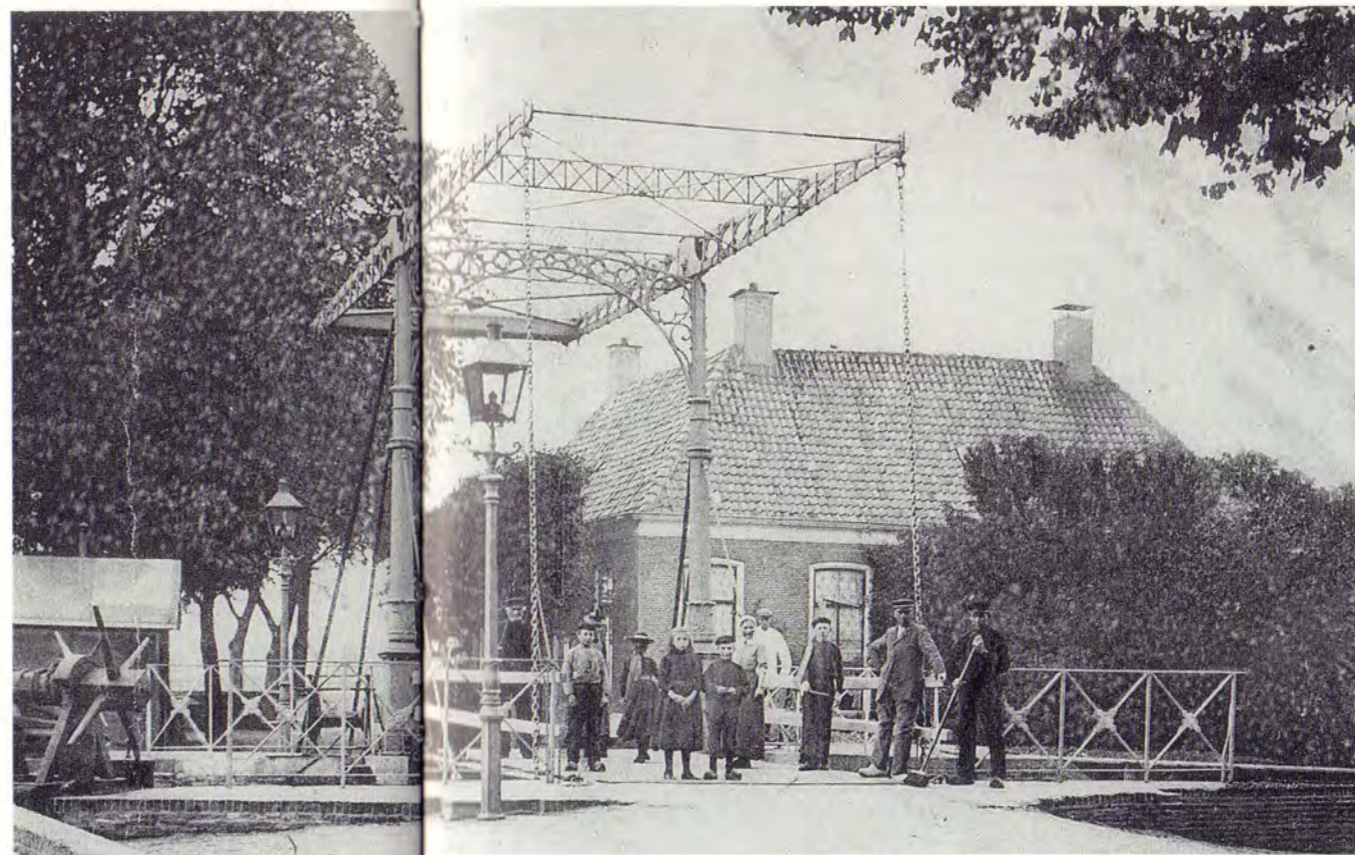

Jan Willem Schuttevaer (1798-1881), voorman der binnenschippers.

Kronenberg, De Velde. Geschilderd door Henk Pol.

De Staphorster schutsluis, eeuwenlang een levensader voor Zwartsluis.

Hall en mr. J.R. Thorbecke ('Hoogleraar') voor ieder twee aandelen. De steden Zwolle en Genemuiden tekenden in voor honderd aandelen elk. De door de koning verleende concessie voor de oprichting van de Maatschappij kwam af op 26 juni 1844.³⁰ De strekking was drieledig. Het stuk hield, naast de oprichtingsvergunning aan 'Welvaart' in, dat de Maatschappij de zeeboezem van het Zwolsche Diep in eigendom zou krijgen en het recht kreeg om 'eene matigen tol' te heffen op schepen die dit water bevoeren.

In 1845 werd een begin gemaakt met de werken aan het Zwolsche Diep. Deze werden in 1848 voltooid met de aanleg van een haven met lichtwachterswoning voor de scheepvaart, die bekend werd als Kraggenburg. Reeds in 1846 was een concept-tarief vastgesteld voor een tol 'bij den tonneninhoud' op het Zwarte Water. Uit verschillende plaatsen kwamen daarop uitgesproken negatieve reacties. De protesterende schippers werden aangevoerd door de voormalige binnenschipper Jan Willem Schuttevaer.

Als directeuren of 'busmeesters' van het Schippersgilde in Zwartsluis richtten Tjimen Huisman en Gerrit van Eijken op 8 de-

cember 1846 een verzoek aan Gedeputeerde Staten.³¹ Namens de schippers in hun woonplaats hadden zij al in januari van dat jaar een adres aan Willem II ingediend. Zij hadden de koning daarin gevraagd, om zijn toestemming te onthouden als de heren van 'Het 'Zwolsche Diep' wilden overgaan 'tot heffing van eenig ton-, mast-, of diepgeld van de dat vaarwater bevarende vaartuigen'. Althans, voor zover het ging om de binnenvaart, want daarvoor had die verbetering geen enkele zin. Het vaarwater leverde voor hun vaartuigen voldoende capaciteit op. In geladen toestand, betoogden de busmeesters, hadden die een diepgang die lag tussen de 4 en 5.25 voet (d.w.z. maximaal ongeveer 1.60 meter). Zij gaven zelfs de voorkeur aan de toestand van vóór de bekribbing, omdat het laveren daarna veel moeilijker was geworden. Voorts concentreerde het water zich nu bij een afluende wind tussen de kribben en het vormde daar dan een hindernis voor de schepen. In hun ogen konden alleen 'de buitenschepen, als koffen, smakken en dergelijk' van de werken profiteren.

Los van dit alles vervulden de voorgestelde tarieven hen met schrik. De schippers gingen uit van 2 cent per ton scheepsruimte voor geladen, en 1 cent per ton voor ongeladen schepen van 60 ton en meer en de helft van deze bedragen voor kleinere vaartuigen. Voor de totale schippersstand in Zwartsluis, met schepen ter gemiddelde grootte van 65 ton, zou dit volgens hen een kostenpost betekenen van 4000 gulden per jaar. De heffing van een dergelijke 'onmatigen tol' omschreven zij als niets minder dan een 'ramp'. Van Eijken, turfhandelaar en binnenschipper te Zwartsluis, pende een gedicht van liefst 83 coupletten om zijn standpunt duidelijk te maken.³²

Menigeen weigerde de tol te betalen en daarom werd bij Genemuiden een ketting over de rivier gespannen om ongewenste doorvaarten te voorkomen. (Deze plaats werd bekend als 'De Ketting'). Sommige schippers voeren er dwars doorheen. Op een gegeven moment ging het gerucht dat er in Zwartsluis een oproer aan de gang was en er volgde zelfs een garnizoensbezetting van soldaten uit Leeuwarden. Het viel nogal mee en het eindigde ermee, dat de commandant ging logeren bij burgemeester Van Setten.

Het rapport van de Enquête werd op 13 september 1856 uitgebracht, nadat in totaal 29 personen waren gehoord, aan wie

1545 vragen waren gesteld. De conclusies waren, vanuit het gezichtspunt van de Maatschappij, weinig positief te noemen. Gevolgen voor de Maatschappij had dit alles niet. Het Rapport verdween in de la, waarschijnlijk ook, omdat Thorbecke inmiddels geen minister van Binnenlandse zaken meer was. In 1862 zette hij echter, weer teruggekeerd in deze functie, een nieuw tarief door: bij de diepgang. De schippers kregen dus alsnog hun zin. De nieuwe wijziging werd van kracht per 1 augustus van dat jaar. In het jaar daarop werd de vereniging 'Eendracht maakt macht' -in 1849 opgericht door schippers die zich hadden verenigd- omgedoopt in 'Schuttevaer.' (Deze zou uitgroeien tot een belangrijke vereniging op het gebied van de scheepvaart en gesprekspartner voor de overheid.)

Het Zwarte Water met de daartoe behorende werken werd in 1869 door de Gemeente Zwolle aan het Rijk overgedragen. Bij KB van 4 februari 1875 werd de tolheffing definitief opgeheven en bij KB van 10 maart 1875 werd goedkeuring verleend op de gewijzigde statuten der Maatschappij, waarvan de naam werd veranderd in 'Naamlooze Maatschappij ter bevordering van landaanwinning op de vlakte van het Zwolsche Diep'.

Ruim vijftien jaar eerder was het Meppeler Diep in bezit van het Rijk gekomen.

Het Meppeler Diep

Hoewel het Meppeler Diep oorspronkelijk een stroompje van weinig betekenis was, kreeg het door de voortdurende verbetering van de ontwatering in het zuidwesten van Drenthe steeds meer water af te voeren. Het werd de trechter voor een stroomgebied van ongeveer 90.000 hectare. Tot 1859 was het diep 'heerloos', daarna werd het overgenomen door het Rijk. Ten behoeve van de afwaterings- en vaarwegfunctie werden vervolgens verbeteringswerken uitgevoerd.³³

'Men verheugt zich dat door de voorgestelde verbetering van het Meppelerdiep ook de rigting van dat vaarwater meer rechtlijnig zal worden, zoodat ook de bogt bij Leenders, waar meermalen zulke ongelukken hebben plaatsgehad, zal worden afgesneden,' meldde de Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant op 6 maart 1859. Aanleiding voor het bericht was, dat een Wanneperveense schipper op een

woensdagnacht met zijn geladen praam binnen een half uur door twee andere schepen werd overzeild, 'zoodat de achtersteven van zijn schip geheel werd verbrijzeld.' Ook een aanvaring, letterlijk en figuurlijk, tussen de kapitein van de schroefstoomboot Meppel-Zwolle en een schipper, liet een maand later zien dat het op het Meppeler Diep een kwestie van passen en meten was. De stoomboot verhinderde, volgens een bericht in de krant van 12 april 1859, de doorvaart van het zeilschip. 'Niettegenstaande dringende, vriendelijke of minnelijke verzoeken,' bleek de kapitein ongenegen om plaats te maken. 'De schipper ontstak in woede, sprong op de boot, viel eerst den knecht en daarna den kapitein aan, welke laatst hij eene wonde aan den arm toebragt.'

De Kamer van Koophandel en Fabrieken in Meppel, particuliere schippers en kooplieden voerden acties om de vaarweg te verbeteren. De Meppeler Gemeenteraad besloot een bedrag van 16.000 gulden ter beschikking te stellen ter verbetering van het Meppeler Diep, waar jaarlijks meer dan 25.000 schepen passeerden. Daaraan was echter wel de voorwaarde verbonden, dat

De Buitenhaven.

In de Arembergersluis. De foto werd gemaakt tijdens de strenge winter van 1929.

het water een bodembreedte van vijftien à zestien ellen (meters), in plaats van tien, zou krijgen. Maar dit werd te duur bevonden. Voor een breedte van zestien el was 68.000 gulden nodig en voor tien el slechts de helft. Bovendien hoefde dan de Staphorstersluis niet te worden veranderd en daarmee werd verkomen, dat de kosten zouden 'beklimmen tot de som van 160.000 gulden.'³⁴ Voor een bedrag van eveneens 160.000 gulden was ook de sluis 'met aanhoorigheden' in 1859 na overname van de participanten rijkseigendom geworden.³⁵

De provincie Drenthe verleende voor de verbetering een subsidie van 22.000 gulden, Hoogeveen droeg 4000 gulden bij en de Drentsche Kanaalmaatschappij 1.600. Zwartsluis zou gedurende twintig jaar 300 gulden betalen. Meppel weigerde elke bijdrage, omdat aan de eis van zestien ellen bodembreedte niet was voldaan. In de jaren 1860-1861 volgde de uitvoering van dit plan. Er werden vier 'afsnijdingen' gerealiseerd, waaronder die bij de hoeve Dingstede, de vaardiepte werd op 2.00 à 2.20 el - AP gebracht en er werd een jaagpad aangelegd.³⁶ Ook de verbinding met de Hoogeveense Vaart werd verbeterd. Het was slechts een begin. Tot 1882 volgden verdere 'rectificaties' en verbeteringen in het belang van scheepvaart en afwatering. Over de gehele lengte van bijna elf kilometer, uitgezonderd een stuk van 1600 meter binnen Zwartsluis, liep er een jaagpad.

In de jaren 1879-1880 vond de aanleg plaats van de Grote Kolksluis. Grotere schepen konden nu aan Zwartsluis voorbij varen. Voor Zwartsluis luidden deze jaren het begin van een lange neergang in.³⁷

De Arembergergracht

De Arembergergracht werd rond het midden van de zestiende eeuw aangelegd als een verbinding tussen het Zwarte Water en Friesland. Aan het begin werd een schutsluis gebouwd. In de zeventiende eeuw kwam deze met 'aankleve van dien' in particuliere handen.³⁸ De sluis werd toen verdeeld over zes eigenaren of participanten, waarvan de namen -Banier, Bentinck, Ewolds, Roelinck, Roese en Vriese- verbonden bleven aan de respectievelijke 'parten'.

In 1826 werd de Arembergergracht, 'bij 't gemeen bekend onder den naam Heeregracht,' aldus een artikel uit 1865 geheel vernieuwd, 'met meerder capaciteit van lengte en breedte'. De kosten voor deze

werkzaamheden, waarvan een belangrijk deel was toe te rekenen aan herstellingen na de stormramp van 1825, bedroegen ruim 6500 gulden. Ook voor de afwatering was deze verbetering bevorderlijk, al werd dit positief effect sinds het eind van de jaren veertig voor een deel weer teniet gedaan door de aanleg van de kribben in het Zwolsche Diep, die moesten zorgen voor een grote stroomsnelheid en hogere waterstand in het Zwarte Water.

Voor de scheepvaart tussen Overijssel en Friesland en Groningen werd de Arembergersluis in de loop van de negentiende eeuw steeds belangrijker. Ook voor het verkeer in zuidelijke richting overigens, omdat het Zwarte Water in 1819 via de Willemsvaart bij Zwolle een verbinding had gekregen met de IJssel. Voor de kleine vaartuigen was het een groot voordeel, dat ze dankzij de sluis geen gebruik hoefden te maken van de gevaarlijke Zuiderzee en via de binnenwateren hun weg konden vinden. Ook het vergroten van de sluisen in Ossenzijl en op de Lende en de verbeteringen van de Ronduiterbrug (eveneens eigendom van de participanten) droegen bij aan het belang van de Arembergersluis. 'Het gemiddeld getal vaartuigen, dat de sluis jaarlijksch in- en uitvaart, 'schreef Ebbing Wubben in 1865, 'stelt men op drie duizend.' De jaarlijkse kosten werden volgens deze auteur geschat op een bedrag tussen de 600 en 800 gulden en de opbrengsten bedroegen volgens hem 'voor het tegenwoordige ongeveer vierdehalf duizend gulden.'

De administratie over het geheel -waaronder ook een paar stukjes buitendijks land, met vooral riet, grondpachten op twee bleekvelden en enkele woonhuizen nabij de sluis- werd gevoerd door een rentmeester die door de gezamenlijke participanten was benoemd. In 1865, was het de invloedrijke Johannes van Setten, burgemeester van Zwartsluis, wiens familie die functie overigens al ruim een eeuw had uitgeoefend.

Nog ruim zestig jaar bleef de sluis een particuliere aangelegenheid. In 1928 kwamen het grootste gedeelte van de Arembergergracht en de daarbij behorende kunstwerken in handen van de provincie Overijssel. Voor de recreatie, een toekomstige bron van bestaan in Zwartsluis, zou de gracht nadien van groot belang blijken te zijn.

Over land

Over land waren de verbindingen in en om Zwartsluis zonder meer slecht te noemen. Pas tussen 1830 en 1840 vond de aanleg plaats van de weg van Zwolle richting Blokzijl, met in Zwartsluis een afslag die via de Zomerdijk naar Meppel leidde. Lange tijd was dit een wandelweg met aan weerszijden dikke eikenbomen en het was tevens een waterkerende dijk voor het Meppeler Diep. De wegen naar Blokzijl en naar Meppel, beide in onderhoud bij de Provincie Overijssel, waren in die tijd in Zwartsluis de enige van verharde soort. Goedkoop waren ze niet, blijktens een klacht in het Verslag van Gedeputeerden over 1834, waarin gemeld werd dat het onderhoud van de Zomerdijk veel geld had gekost.

Aan de uitmonding van de Arembergergracht was een voetveer van en naar Cellesmuiden, maar kort na 1850 werd het opgeheven, omdat de meeste mensen gebruik maakten van het pontveer bij Genesmuiden. De woningen in het westen, in het Buitenkwartier en de Oude (Aremberger) Sluis, stonden aan weerszijden van een bochtige dijk. Langs de Arembergergracht werden het Groot en het Klein Lageland aangelegd. Een ingrijpende verandering vormde de aanleg van de Havendijk in 1868, waardoor de schepen niet meer aan de Dijk (de latere Stationsweg) konden komen.

Een treinverbinding ging aan Zwartsluis voorbij, want de route vanaf Zwolle naar het noorden liep na 1864 via Staphorst en Meppel. Rond 1845 hadden er overigens plannen bestaan voor de aanleg van een spoorweg tussen Zwolle en Zwartsluis, maar toen kreeg noch de ene, noch de andere plaats een lijn. De Zwartwatersteden Hasselt, Genesmuiden en Zwartsluis werden in de jaren zestig dus opnieuw gepasseerd, hoewel ze aanvankelijk kansrijk waren. Toen het aankwam op een keuze uit de twee routes die door een staatscommissie waren voorgesteld, nam minister Thorbecke van Binnenlandse Zaken hoogstpersoonlijk de beslissing. Afkomstig uit Zwolle was hij goed bekend met de omgeving. 'Ik was met de rigting door Mastenbroek en over Zwartsluis ingenomen,' verklaarde hij in de Kamer, 'maar het terrein door Mastenbroek is zoo onvast, dat niet alleen de aanleg van den weg, maar zijn onderhoud en exploitatie veel meer zullen kosten, dan wanneer men de Oostelijke rigting

op Staphorst neemt.' Ook liet hij weten, dat de aanlegkosten van de route over Zwartsluis een miljoen meer zouden bedragen, dan die tussen Zwolle en Meppel. Bovendien hadden Hasselt en Zwartsluis een goede scheepvaartverbinding. De hogere kosten achtte hij dus niet verantwoord en de Kamer ging met zijn voorstel akkoord.³⁹

Bedrijf en bedrijvigheid

Volgens de volkstelling van 1795 werd de bevolking van Zwartsluis voornamelijk gevormd door beroepsgroepen, die sterk waren geïntereerd op de scheepvaart. De beide sluisen -de Staphorster schutsluis en de Arembergersluis- fungeerden als sleutels die toegang verschaften tot een groot achterland. De overslag, de handel, de bouw en reparatie van schepen, de fouragering van de varenden, de kalkbranderijen, dit alles bij elkaar, zorgde voor grote bedrijvigheid in Zwartsluis. In de achttiende eeuw was Zwartsluis de belangrijkste havenplaats van de provincie: het aandeel van Zwartsluis in het totale scheepvaartverkeer binnen de provincie bedroeg toen bijna de helft.⁴⁰

In de Nieuwe Sluis had de bevolking door de talrijke winkelneringen een stedelijk karakter. Verder waren hier veel schippers, knechten, sjouwers en timmerlieden te vinden. Zwartsluis en de Nieuwe Sluis telden samen ruim honderd schippers.⁴¹

Een gedeelte van een scheepsvlag, beschilderd door de firma Elbers te Zwartsluis. Het beroep van schilder werd sinds het begin van negentiende eeuw uitgeoefend door Laurens Elbers, waarna het door familieleden werd voortgezet. Zij beschilderden behalve vlaggen ook wimpels en vleugels. Op de laatste werd meestal de naam van de schipper of scheepseigenaar aangebracht, met een illustratie in de vorm van bijvoorbeeld de zon, de maan en de sterren, een treurboom of een gemeentewapen.

Een gedeelte van de productie van de firma Elbers is terug te vinden in enkele bewaard gebleven kasboeken. Ze laten ook iets zien van de tijd die het schilderen van een vlag ongeveer kostte. In 1877 bedroeg de prijs van een vlag 45 gulden, bij een dagloon voor een schilder van 1.50 gulden. Ook een aantal vlaggen is bewaard gebleven, zo bijvoorbeeld een exemplaar uit 1876, dat door de vervener Dragt werd geschonken aan schipper Bruin van 'De Vriendschap'. Deze haalde als eerste een lading turf uit een gebied aan de Arembergergracht. Deze turf was bestemd voor verbruik op Ameland en werd over het wad naar de Hollumer Ree vervoerd. De vlag kwam terecht in de Oudheidkamer op Ameland.⁴²

Achter de Wal, de latere Handelskade, in het begin van de twintigste eeuw.

De spitse toren van de Hervormde kerk is nog aanwezig, de foto dateert dus van vóór 1932. Het langgerekte gebouw vóór de kerk is de melkwinkel van Corporaal, waarin voorheen de Openbare lagere school van De Schans was gevestigd. In het midden het Gemeentehuis, met boven het raam van de 'meidenkamer', behorend tot het doktershuis dat er ook was gevestigd. Geheel rechts de tagrijn van Flip Jalink.

Een gevelsteen van vishandel Roskam en Klaver, met het jaartal 1812.

Voor Drenthe vormde Zwartsluis de toegang tot de Zuiderzee. Pogingen van de landdrost van Drenthe om de grenzen van zijn provincie te verruimen waren tevergeefs geweest. Ook de Grondwetgever van 1815 liet de grens zoals die was.

Voor Zwartsluis waren dat kardinale beslissingen, waardoor de strategische positie bleef gehandhaafd. Toch waren alle oude rechten daarmee niet als vanzelfsprekend gehandhaafd.

Afschaffing van het mandegeld

Een belangrijke plaatselijke bron van inkomsten voor Zwartsluis was het zogeheten 'mandegeld', een vergoeding voor iedere last turf die met manden werd overgeslagen. Zwartsluis bezat dit recht reeds 'van ondenkelijke jaeren herwaerts'.⁴³ Zeer tot ongenoegen van de Drenten, die de delta om Zwartsluis al eeuwenlang ervoeren als de gleuf van een collectebus, waarin zij tol-, sluis-, kaai- en mandegelden hadden te deponeren. Zij hadden weinig keuze. Drenthe was en is de enige provincie in Nederland die niet aan zee of aan een grote rivier ligt. De auteurs van de 'Hedendaagsche historie van het landschap Drenthe' stelden in 1792 dan ook niet zonder reden: 'De tegenwoordige ligging van het landschap, tusschen de Provinciën van Friesland, Overijssel, en Stad en Lande, belet den Inwoonderen den vrijen doortocht naar de Buitenwateren en de Zeeën. Dit plagt, nu en dan, de ongelukkige gelegenheid te zijn van onaangename verschillen, van welke men onder bontgenoten, gene voorbeelden behoorde te ontmoeten.'⁴⁴ Daar stond echter wel tegen-

over, dat de Drenten zich niet of nauwelijks bekommerden om de last die werd veroorzaakt door de afvoer van hun water. Ook de zorg voor de zeedijken rekenden zij niet tot hun taak of financiële verantwoordelijkheid. Tot een annexatie van Zwartsluis, voor zover daarvan sprake is geweest, kwam het echter niet. Integendeel. Het mandegeld leidde er zelfs toe, dat men in Meppel weigerde reizigers te ontvangen, die via Zwartsluis waren gekomen. Of zelfs, dat hun schepen daar aan de ketting werden gelegd. Maar in 1800 was deze kwestie 'bij minnelijke overeenkomst geschikt,' wat overigens niet betekende dat het mandegeld werd afgeschaft.⁴⁵

Omdat de minister van Binnenlandse Zaken 'enige bedenkingen' gevoelde tegen het mandegeld, zag het Gemeentebestuur van Zwartsluis zich in 1833 gedwongen afstand te doen van deze bron van inkomsten. Klachten van de Meppeler collega's bij de Drentse Gouverneur van Ewijk speelden daarbij een belangrijke rol. De Drentse turf kwam door de verhoging van de mandegelden en de tol namelijk in een nadelige positie ten opzichte van de Overijsselse, die via de Dedemsvaart werd vervoerd.

Ter compensatie van het gemis aan inkomsten werd in Zwartsluis een 'Haven- en Kaaigeld' ingevoerd, dat werd geheven 'van alle Vaartuigen, de Grachten door- of Sluizen uitvarende of de Havens invarende en aanleggende'.⁴⁶ Het tarief bedroeg één cent vice versa voor iedere schepstoon. Schepen van minder dan tien ton die geen zeil voerden, waren hiervan vrij. Op het negeren van deze bijdrage stond een boete van zes gulden.

Voor de inning werd een collecteur of pachter aangesteld, die onnodig opont-houd moest voorkomen en tenminste van zonsop- tot zonsondergang beschikbaar diende te zijn. Voor zijn werk kreeg hij vijf procent der ontvangen bedragen.⁴⁷

De herinvoering van een beurtveer

In de notulen van de Zwartsluizer municipaliteit werd in 1803 genoteerd, dat het veerschip op Amsterdam al twee jaar niet had gevaren.⁴⁸ En in 1814 meldde schout Balthasar Tobias, dat er geen grote schepen meer waren die toebehoorden aan inwoners van zijn gemeente.⁴⁹ Aan een lange traditie -die was begonnen toen de leden van het Grootshippersgilde in 1663 van Ridderschap en Steden verlof kregen om in

het veer te mogen varen- leek daarmee een einde te zijn gekomen.⁵⁰ Een jaar later echter meldde hij in zijn Statistieke Opgave, dat er een beurtschip ter grootte van 25 last op Amsterdam voer en dat dit zeer 'capabel' was (zie pagina 22).

In 1836 werd een nieuw geregeld beurtveer tussen Zwartsluis en Amsterdam ingesteld. Op woensdag- en zaterdag was de afvaart in Zwartsluis. Op dinsdag en zaterdag vertrok het veerschip 'des avonds' op den gewonen tijd voor de boomsluiten,' dat wil zeggen voordat de boom aan het begin van de haven neerging.

Beide plaatsen stelden elk een vaste schipper aan, die daarmee het alleenrecht verkreeg. De Zwartsluizer (en voor zijn collega zal het niet anders zijn geweest) werd geacht de passagiers 'beleefd en bescheiden te behandelen, en zich vooral ook voor dronkenschap te wachten.' Voor een 'in alle onderhouden voor dit veer bekwaam schip' moest de kandidaat zelf zorgen. Ook diende hij aan beide zijden met witte verf 'en steeds behoorlijk leesbaar' de namen te schilderen van de plaatsen waartussen hij voer. Mocht er door zijn schuld schade of gemis ontstaan, dan was hij daarvoor zelf aansprakelijk en daartoe werd een borg van duizend gulden geëist. Voor de knechten was hij te allen tijde verantwoordelijk. De schipper was voorts verplicht alle goederen aan te nemen, tenzij het schip vol was. Wanneer de totale vrachtkosten van de achtergebleven goederen meer dan vijftig gulden bedroegen, werd de schipper geacht een 'bijlegger' te huren, om zo het restant toch te kunnen meenemen. Bovendien vracht mocht uitsluitend worden vervoerd tussen 1 maart en 1 november 'en dan nog alleen van leedige vaten en hoenderkorven.'

Voor de registratie van dit alles was in beide gemeenten een 'kommissaris' verantwoordelijk, die voor het vertrek een vrachtlis aan de schipper verstrekke. Uiteraard ontbrak het niet aan boetebepalingen, waarvan de bedragen varieerden van één tot vijftig gulden. Het reglement ging vergezeld van een uitgebreide tarievenlijst. Hierop werden bijna vijfhonderd posten - van 'aalskorven' tot 'zwavel'- genoemd, die met elkaar een aardig beeld gaven van gebruiksgoederen anno 1833.

Een gunstig moment was het overigens niet voor de beurtvaart, want de opkomst van de stoomschepen betekende een forse concurrentie. De beurtschippers moesten

Stoomboot-Onderneming

Thomas & Co.

ZWARTSLUIS -- MEPPEL.

De **Zomerdienst** met de **nieuwe welingerichte boot** vangt aan op Maandag 12 April 1886, en vertrekt

Viermaal daags (behalve Zondags.)

Van Zwartsluis:
's morgens 5, 7.45, 10.30 en 's middags 4 uur.

Van Meppel:
's morgens 6.30, 9, 's middags 1 en 5.45.

N.B. Donderdags 1.30 in plaats van 1 uur.

Passagierstarief tusschen Zwartsluis — Meppel of omgekeerd, 1ste kajuit f 0.40 Retour f 0.60
2de „ - 0.30 „ - 0.45

LIGPLAATS te Meppel bij de Meppelersluis, en te Zwartsluis in de nabijheid der Nieuwe Schutsluis.

Correspondeert te Meppel met de Staatsspoorwegen, en te Zwartsluis met de onderscheidene stoombootdiensten naar Hasselt, Zwolle, Genemuiden, Blokzijl, Steenwijk, met de Diligences van en naar Vollenhove enz. enz.

Snelpersdruk van C. PET te Hoogeveen.

werken volgens vastgestelde tarieven, maar op de stoomschepen konden de klanten veel goedkoper terecht. Zo vormde sinds 1842 de op Amsterdam varende Zwolsche Stoomboot Maatschappij een geduchte concurrent voor de beurtschippers. Zij hadden ook nog te maken met de wilde vaart en met schippers die handel dreven voor eigen rekening. Verder waren er marktschuiten. Zo vermeldt de Drentsche Volksalmanak van 1837: 'Alle donderdagen eene marktschuit van Zwartsluis, Vol-

Een dienstregeling uit 1886.

De naam Buisman werd een begrip tot ver buiten Zwartsluis.

lenhove, Blokzijl, Steenwijk, Giethoorn, Wanneperveen, Nijveen, Kolderveen, Havelte, Dwingeloo en Diever (op Meppel), welke des middags weder vertrekken.' Vanuit Zwartsluis voer, volgens dezelfde almanak in 1855, ook een marktschuit op Zwolle.

Tussen 1861 en 1869 voer tussen Zwolle, Vollenhove en Blokzijl, een lijnboot, terwijl in 1866 een stoombootdienst Zwolle-Zwartsluis-Meppel-Assen-Groningen in de vaart kwam. Eén van de belangrijkste stoomvaartverbindingen in Overijssel was de in 1876 geopende dienst van W.C. Caman uit Hasselt. Met zijn 'Zwartewater' die tachtig personen kon vervoeren, werd drie keer daags de tocht van Genemuiden, via Zwartsluis en Hasselt naar Zwolle gemaakt.⁵¹ De concurrentie op het Overijsselse water was moordend, maar schippers in de Kop van Overijssel beperkten zich niet tot het binnenland, zo blijkt uit het verhaal van een ondernemende collega uit Blokzijl.

Nekeman en Buisman

In de jaren twintig van de negentiende eeuw voer een zekere Jan Nekeman uit Blokzijl met kleine kustschepen naar Spanje, om er wijn en sinaasappelschillen (onder andere voor de snipperfabricage in Zwartsluis) vandaan te halen.⁵² Teneinde te voorkomen dat de vaten gingen rollen, werd het ruim opgevuld met espartogras of 'spart',

zoals het hier te lande werd genoemd. De taaie, draadvormige sprieten van deze Spaanse grassoort werden gebruikt voor de vervaardiging van sandalen, touw en allerlei vlechtwerk. Ze waren echter ook zeer geschikt als grondstof voor vloer- en rijtuigmatten en Jan Nekeman maakte van de vervaardiging van deze producten zijn bedrijf. Toen hij er in 1828 mee begon, was hij bepaald de enige niet, want zijn woonplaats kende in die tijd nog wel honderd van dergelijke bedrijfjes. In 1833 voer Jan Nekeman weer uit, maar in zijn woonplaats keerde hij niet terug. 'Het meest aannemelijk is, dat tijdens een van de beruchte stormen in de Golf van Biscaye de wijnvaten ondanks het "spart" zijn gaan rollen, waardoor het scheepje is gekapseisd en vergaan.' Jan's zoon Lens werd in 1834 geboren en er kwamen liefst drie getuigen aan te pas, om hem als een Nekeman te boek te stellen. Een schipper werd Lens niet. Hij stortte zich op de mattenmakerij en stichtte in 1858 een fabriek. In 1870 verplaatste hij het bedrijf van Blokzijl naar Zwartsluis, waar het werd gevestigd in een voormalige kerk.

In 1867 begon Herman Buisman, voor die tijd aan het Groot Lageland reeds actief als grossier in koffiebonen en pinda's, aan het Westeinde met een 'Fabriek van gebrande Suiker'.⁵³ Het product was niet nieuw. Al ten tijde van het zogeheten 'continentaal stelsel' van Napoleon was de kof-

De winkel van Albert Buisman in het Buitenkwartier. Via een trapje kwam men in de winkel. Achter het hek bevond zich de ingang naar de kelder. De winkel kreeg veel klandizie vanwege de scheepvaart via de Arembergluis.

fie in Nederland door de hoge belastingen onbetaalbaar geworden. Een alternatief werd toen gevonden in de cichorei (gemaakt van de wortel van de witlof), maar die werd hier te lande te bitter bevonden en daarom werd er gebrande suiker aan toegevoegd. Ook voor de zoeternij werd een nieuwe grondstof gevonden: de suikerbiet. Het was een nieuw gewas voor de Sallandse zandgronden. De Buismans zetten de gebrande suiker per drum of per zak af naar winkeliers in Zwartsluis, Meppel en omgeving.

Kalk en turf

In 1800 leverden de kalkovens in Zwartsluis, zoals hiervoor gezegd, 'een voornamen tak van handel op'. Nog lang zou dit zo blijven, al was de branderij sterk afhankelijk van factoren als de prijs van turf of de invoerrechten op de concurrerende buitenlandse steenkalk.

Toen bijvoorbeeld door de Belgische Opstand van 1830 de invoer van steenkalk uit het zuiden sterk afnam, deden de producenten van schelpkalk daar hun voordeel mee. Maar na de Afscheiding van België in 1839 ging het weer teniet. Ongunstig was ook de herinvoering in 1835 van de in 1821 afgeschafte turfbelasting, die de prijs omhoog dreef. Hoe slecht het met de kalkbranderij was gesteld, blijkt uit een adres dat kalkbranders uit Kampen, Hasselt, Zwartsluis en plaatsen langs de Dedemsvaart in 1848 richtten aan de Tweede Kamer. Zij voelden zich bitter teleurgesteld 'in de hoop, dat duidelijk de tijd was aangebroken, die den geheelen ondergang der kalkbranderijen zou verhoeden'. Daarom vroegen zij om maatregelen in het belang 'van henzelven, van de talrijke klasse der schelpvisschers, der arbeiders, der kleinschippers, van den landbouw en dienvolgens van de Vaderlandsche nijverheid in het algemeen'.⁵⁴ Toch was er in latere jaren ook wel weer sprake van 'goed debiet', al maakte Zwartsluis daarop een uitzondering. Dit had waarschijnlijk te maken met de minder moderne ovens ter plaatse.

De afschaffing van de rijksaccijns op brandstof in 1863 leidde tot een toename van de invoer van steenkool. Sommige industrieën waarvoor de aanvoer van turf gemakkelijk bleef, zoals de aardappelmeel- en strokartonfabrieken en de steenbakkerijen, bleven nog wel lang turf stoken. Die afhankelijkheid van enkele afnemers

maakte de turfindustrie echter kwetsbaar. De turf moest het ook om reden van kwaliteit afleggen tegen de steenkool. Zo gaf fabrieksturf slechts de helft van de verbrandingswarmte van steenkool en er was dus twee maal zoveel van nodig, hetgeen weer gevolgen had voor de opslag- en transportcapaciteit. De turf liet ook veel meer as achter. De productie was arbeidsintensief en het aanbod kon door de wisselende weersomstandigheden onzeker zijn.

Over het algemeen verloor de turf sinds de jaren tachtig steeds meer terrein aan de steenkool. De kalkbranderijen kregen ook te maken met de opkomst van cement in de bouwwereld. Voor de producenten van turf en kalk was het niet eenvoudig in te spelen op de nationale en internationale ontwikkelingen die diep en direct ingrepen. Al hielden zij het nog lang uit, hun bestaan was meestal zieltoegend. Haarscherp werd dit aangetoond door het aantal kalkbranderijen in 1875. Het waren er vijf, met evenzoveel personeelsleden, maar vier daarvan waren jongens. In 1886 waren er weliswaar al weer 37 personen werkzaam, maar de dagen van hoogtij waren voorbij.⁵⁵ Ook in andere bedrijfstakken in Zwartsluis die dreven op turf en transit deed de omslag zich gevoelen.

Scheepswerven en annexe bedrijven

Volgens de kadastrale legger van 1832 waren er in dat jaar acht sloopstimmerwerven in Zwartsluis. Het Buitenkwartier telde twee, vermoedelijk kleine, werven, de Nieuwe Sluis vijf en aan de Zomerdijk stond één werf. Het ging om: A261 Evert Lier (timmerwerkplaats en schuur aan de Zomerdijk), A 525 Hendrik Kersjes (timmerwerf in het Buitenkwartier, Klein Lageland), A 536 Roelof Broek (werf in het Buitenkwartier, Klein Lageland), A 1151a (Cornelis Johan Vriese, ontvanger, sloopstimmerwerf op grote eiland in de Nieuwe Sluis), A 1159 Jacob Prins (timmerwerkplaats en schuur op de punt binnen de Staphorstersluis in de Nieuwe Sluis), B 374 Willem van den Berg (timmerwerf in de Nieuwe Sluis, Stouwe), B 397 Evert Lier (timmerwerf en schuur in de Nieuwe Sluis (Stouwe), B 403 de erven Uiterwijk (timmerwerf en schuur in de Nieuwe Sluis).

Omstreeks 1850 waren er vijf 'belangrijke Zwartsluizer scheepswerven' waar 'zelfs groote schepen' werden gebouwd. (Het laatste sloeg overigens alleen op de werf van Jacob Prins.)

Boven: de Kraneweerd omstreeks 1904, met links het Oude Diep en rechts het Meppeler Diep, in het midden twee kalkovens.

Links: de laatste restanten van de kalkbranderij in Zwartsluis, een oven aan de Zomerdijk die ooit eigendom was geweest van de schout en kalkbrander Balthasar Tobias, verdwenen in 1999. Aan de Zomerdijk stonden volgens het kadastrale minuutplan van 1832 twee kalkovens en een leshuis. In een opgave uit 1851 werd voor Zwartsluis een aantal van 26 kalkovens genoemd. Onder: kalkovens aan de Zomerdijk.

Zo was op 25 april 1845 het kofschip De Stad Almelo, bestemd voor het Zwolse veer op het Engelse Hull, te water gelaten. In 1859 werd het aantal werven uitgebreid tot zeven, die in het volgende jaar met 61 werklieden 21 schuiten en pramen bouwden.⁵⁶ Een opvallend bericht stond dat jaar in de Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant van 15 februari: 'Zwartsluis 10 februari. Op heden heeft het schooner-galjootschip in aanbouw op de sloopstimmerwerf van de scheepsbouwmeester J. Prins Sr., onder het eigenaardig gebruik van een flesch aan den voorboeg te breken en uit te storten, deszelfs naam ontvangen van onzen volksvertegenwoordiger "Mr. B.W.A.E. Baron Sloet tot Oldhuis", den waardigen voorzitter der Overijsselsche Vereeniging tot Ontwikkeling van Provinciale Welvaart.' Het schip, groot 63 last of 120 ton, van de Zwolse rederij W. Meeter was bestemd om er verre reizen mee te maken. Zo werd Sloet -de grote tegenstrever van Jan Willem Schuttevaer, die in de strijd om de tol op het Zwolsche Diep de kant van de kleine Sluziger en andere schippers koos- geëerd in, maar niet door, de plaats waar men zich zo falikant tegen hem had gekeerd.

In de periode 1859-1879 leverden de werven volgens de Gemeenteverslagen ongeveer de volgende jaarproductie: nieuw gebouwd werden acht voor de grote vaart geschikte pramen en tjalken tussen de 56 en 99 ton (gemiddeld 71). Verder één brandschuit van 22 á 27 ton, dertig ééntons punters, bootjes, vletten (een soort kleine bokken) en zestons bokken. In de periode 1863-1865 werden 265 pramen en tjalken en vijftig punters en bootjes gerepareerd.

In 1875 waren er al tien sloopstimmerwerven, die in totaal 78 personeelsleden hadden (63 mannen en 15 jongens). Daarnaast konden vijf mast- en blokmakerijen, eveneens vijf touwslagerijen en zeven zeilmakerijen worden genoteerd. In totaal hadden de 27 op de scheepvaart gerichte bedrijven 137 personeelsleden in dienst. De overige 31 hadden er 106. Daarbij moet worden bedacht, dat de timmerwerkplaatsen en de grofsmederijen ook deels voor de scheepvaart werkzaam waren.

De Meppeler sloopstimmerman Van Goor kreeg in 1876 vergunning voor het vestigen van een werf. (Deze werf zou tot omstreeks 1917, toen de associatie met Spiekman tot stand kwam, een zelfstandig bestaan leiden. In 1979 werd de werf van

Van Goor en Spiekman verkocht aan Kunst, die korte tijd later weer werd overgenomen door Poppen.⁵⁷

Overige bedrijvigheid

Het Gemeenteverslag van 1875 maakte naast 27 op scheepvaart gerichte industriële bedrijven en vijf kalkbranderijen melding van elf grofsmederijen, zes timmerwerkplaatsen, twee borstelmakerijen, twee snipperfabrieken, één grutterij, één kuiperij, één blauwververij, één tabaksfabriek en één windkorenmolen.

Ook waren er in dat jaar zestig mannen en 25 vrouwen werkzaam in de veenderijen in de Landen achter 't Cingel. De talloze kleine cafeetjes, de winkeliers en de bakkers bleven hier ongenoemd, maar ook hun dagelijks brood was nauw met de scheepvaart verbonden. Verder was er in Zwartsluis een markt waar vis werd verhandeld, die per stoomboot naar Amsterdam ging. In 1876 kreeg het Gemeentebestuur toestemming tot het maken van een visafslag buitendijks de Staphorstersluis. Vermoedelijk heeft deze slechts korte tijd op die plaats bestaan, want de afslag was reeds kort daarna te vinden nabij de Kolksluis.⁵⁸

Op het land en in het veld

Voor landbouw waren er in Zwartsluis weinig mogelijkheden. In het oosten was hiervoor wel enige ruimte, maar daar lagen de grenzen van de gemeenten Staphorst en Hasselt nabij. In dit laagveengebied vormden de ongeveer twintig eendenkooien die er omstreeks 1850 waren, wel een belangrijke bron van neven- of zelfs -hoofdinkomsten.

Om de productiviteit van de Landen achter 't Cingel te verhogen was verlaging van het waterpeil in het boezemgebied nodig, maar dat gebeurde niet. Derhalve gingen sommige grondeigenaren ertoe over (delen van) hun gebied in te polderen. In het gebied ten noorden van Zwartsluis hadden de polders veelal een omvang van slechts enkele hectares. Zo waren er binnen deze gemeente omstreeks 1880 vijf polders, met een gezamenlijk oppervlakte van slechts iets meer dan vijftig hectare.

Ondertussen stond het gebied ook in zijn natuurlijke ontwikkeling niet stil, want het verlandde. De diverse stadia van dit proces boden wel verschillende mogelijkheden tot extensief gebruik.⁵⁹ Ondertussen ontwikkelde zich hier een nieuwe natuur.

In barensnood

Toen de vleeshouwer Simon Aronius zich op dinsdag 5 december 1826 's morgens om half acht bij de sloot achter zijn huis wilde wassen, zag hij daar, 'op zekeren afstand', zijn buurvrouw van twee huizen verder. Het was de arbeidster Trijntje Jans Louwen, weduwe van Jan Kruis, 'wiens hoofd met doeken omwonden was'.

Trijntje was geen weduwe zonder man, want ze had na Kruis' dood reeds twee 'onechte' kinderen gehad en was nu, zo had Simon Aronius de vorige dag horen verluiden, 'in barensnood'. Wat ze daar bij de sloot moest, werd hem niet geheel duidelijk. Hij besloot, 'na goeden berade,' maar eens bij zijn naaste buurvrouwen te gaan informeren hoe het eigenlijk stond met de zwangerschap van Trijntje. 'Hendrikje Hugen, huisvrouw van Berteld Moorman en Grietje de Venot, huisvrouw van Koert Schuurin' deden zijn argwaan toenemen. Zij vertelden hem, dat de weduwe Theunis Vinke, bij wie Trijntje inwoonde, tegen hen had gezegd dat haar kostgangster helemaal niet 'in de kraam' moest. Integendeel. Zij had juist bespeurd dat Trijntje 'de vloed' had. Nu was de weduwe Vinke, 'oud en zeer doof', dus daar kon 'genoeg om geschieden', zonder dat ze er ook maar iets van merkte. De beide buurvrouwen hadden het verhaal dan ook niet geloofd, maar ze durfden de zaak toch niet verder te onderzoeken, bang als ze waren voor de mogelijke gevolgen.

Simon Aronius echter, die ervan overtuigd was dat de zaak 'niet rigtig' was, stapte 's middags, met Hendrikje en Grietje achter zich aan, naar Trijntje. Die deed haar verhaal. Ze vertelde dat ze in de nacht van zaterdag op zondag een miskraam had gehad. 'En,' zei ze, 'op de pot gezeten zijnde schoot mij de boel in eens af, en toen heb ik het een en ander met de pot naar het water gebracht en daarin geworpen'. Simon Aronius wilde daarop weten hoelang ze zwanger was geweest. Trijntje dacht van vijf maanden. Daarop stapte haar buurman naar Jan Coster, de oudste

assessor, want burgemeester Van Setten lag met koorts te bed. De gemeentebestuurder ging stante pede, samen met de genees-, heel- en vroedmeester E. Botschoever, naar Trijntje toe. Door de medicus 'onderslagen zijnde' werd zij bevonden 'in korten tijd gekraamd te hebben, hetgeen door haar ook niet ontkend werd'. Ze vertelde nog een keer, dat ze vijf maanden heen was geweest en dat ze een miskraam had gehad. Het 'algemeen gevoelen' was evenwel, dat ze langer zwanger was geweest. 'De gehele toedragt der zake, alles drong' om verder onderzoek te doen. Daarom werd er, achter de huizen gedregd in de bewuste sloot, die in open verbinding stond met het Zwarte Water (en dus met de Zuiderzee). De inspanningen bleven letterlijk en figuurlijk 'vruchteloos'.

Burgemeester Van Setten, blijkbaar voldoende hersteld, deed op woensdag nauwgezet verslag aan de Officier bij de Rechtbank van Eerste Aanleg in Zwolle. Hij voelde zich daartoe 'ten duursten verplicht'. In zijn schrijven benadrukte hij nog eens, dat Trijntje 'gedurende hare Weduwestand reeds twee onechte kinderen' had gehad en 'ten derden male dus nu zwanger was.' De volgende dag zou hij 'andermaal doen vissen' en als het gelukt was 'het door Trijntje Jans Louwen weggeworpene' te vinden, zou hij daarvan onverwijld nader verslag uitbrengen. De burgemeester vroeg ook nog om orders, 'hoe het best in dezen te handelen'. Die orders hoefde hij niet meer af te wachten.

De volgende morgen om acht uur stonden de gerechtsdienaren Jan van Raalte en Wendelt Hensen bij hem voor de deur. Ze hadden een lijk gevonden 'in eene sloot, lopende agterlangs de huizen van de 3e wijk, gemeenschap hebbende met de rivier het Zwarte Water.' De genees-, heel- en vroedmeester E. Botschoever was er ook nu bijgehaald, 'ten einde te onderzoeken of er ook tekenen of sporen van gewelddadige dood of andere omstandigheden aan het zelve zouden zijn gepleegd'. Maar dat was niet het geval gebleken. Het lijk was van Trijntje Jans Louwen.^{60a}

Wel en wee

Voor de kracht van het water bleef Zwartsluis in de negentiende eeuw niet gespaard. De grote Stormramp van 1825 eiste ook hier zijn tol en daar bleef het niet bij. In de winter van 1833 op 1834 was het weer raak. Op een geheel andere manier, als drager van dodelijke bacillen, manifesteerde het water zich tijdens drie cholera-epidemieën.

Stormen

Binnen tien jaar werd het noordwesten van Overijssel in de eerste helft van de negentiende eeuw twee maal getroffen door een hevige storm. De eerste storm, in 1825, staat in de annalen te boek als één van de

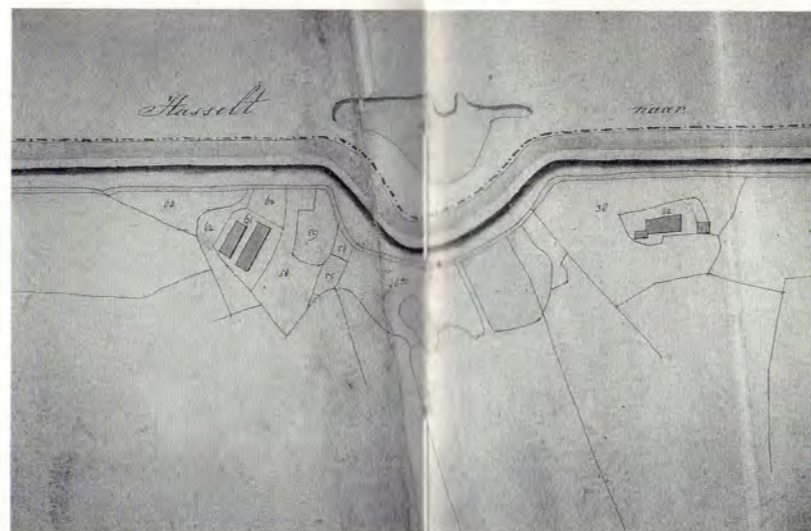
grootste rampen die de provincie heeft getroffen.⁶⁰ Het was een samenloop van omstandigheden die ruim 93.000 bunder land, een kwart van de toenmalige provincie, onder water zette en meer dan 305 mensen deed verdrinken. Een natte herfst en volle maan in de eerste week van februari joegen het water op 4 februari naar springtij.

's Nachts om twee uur begon in Zwartsluis het water over de dijk te lopen. Om tien uur 's morgens ontstonden er twee doorbraken. De eerste tussen de Schans en het Buitenkwartier en de tweede in meer westelijke richting. Er was geen houden aan. Iedereen vluchtte de zolder op, of naar hoger gelegen plaatsen. Tegen de avond stonden alleen het huis van de schout Tobias bij de Nieuwe Sluis en dat van J. Huis-

Besmettelijke Ziekte. CHOLERA.

Biljetten met deze opdruk werden op huizen geplakt waar cholera heerste. Ook voor andere besmettelijke ziekten had men vergelijkbare biljetten.

De stormen langs het Zwarte Water lieten op verschillende plaatsen hun sporen na.

man bij de brug in het Buitenkwartier nog droog. De toestand was schier hopeloos. 'In den nacht hoorde men niets, dan een angstig noodgeschrei van bejaarde lieden en kinderen, die om redding riepen; velen namen afscheid van hunne huisgenooten en bureu, voor zoo ver zij die bereiken konden, dewijl zij niets dan eenen zekeren dood voor oogen zagen.' De boerderij van de veehouders Jan en Gerrit Tibout vormde een schuilplaats voor drie gezinnen, tot het huis geweldig begon te schudden. De gevluchten wilden daarop hun heil zoeken in het naastgelegen huis. Eén van de broers Tibout had die hachelijke onderneming volbracht en de ander wilde een vrouw en vijf kinderen helpen het voorbeeld te volgen, toen het misging. De zoldering waarop deze zaten schoot naar beneden en viel op een hooimijtje. 'Dit mijtje uiteendrijvende, zag Tibout de vrouw en kinderen, onder een jammerlijk geschrei, voor zijne oogen verdrinken.' De broers Tibout zagen vervolgens ook hun twee buurmannen in de golven en onder het puin verdwijnen. Het dak waarop zij zelf zaten begon te drijven. 'Gelukkig bereikten zij nog de takken van eenen zwakken pereboom, trokken zich langzaam aan denzelven, klommen daar in en plaatsten zich op een deur, die zij, als bij geval, magtig werden.' Verstijfd en verkleumd konden zij daar blijven zitten. 's Nachts hadden ze nog 'eene hartverscheurende ontmoeting'. Drie kinderen drevén 'op eenen hooihoop, voorbij hunnen boom,' roepend om hun moeder. 'Het was hun echter volstrekt onmogelijk, aan deze ongelukkigen eenige hulp toe te brengen, en zij zagen of hoorden weldra ook niets meer van hen.'

Elf mensen kwamen er om in Zwartsluis, 272 runderen, elf paarden en vijf schapen. Van de huizen stroomden er 45 weg en werden er 217 onbewoonbaar. 'De kalkovens en de scheepsstimmerwerven hadden zeer veel geleden en men achtte de schade, aan het eene en andere, zonder overdrijving, op meer dan f 100.000 te mogen berekenen.'

In 1833 en 1834 liet het water opnieuw zijn volle kracht zien.⁶¹ De herfst en de vroege winter van 1833 waren stormachtig en voor de dijken in het District Vollenhove werd gevreesd. Niet zonder reden. Op 31 december 1833 teisterde een zuidwester storm de kust, die tot vier uur 's nachts op de eerste dag van het nieuwe jaar aanhield

en 'volgens algemeene opmerking, des nachts tusschen 12 en een ure het hevigst is geweest.' Volgens sommigen was deze orkaan sterker dan die van februari 1825. In Zwartsluis werd de buitenwand van de dijk tussen het Buitenkwartier en de Schans beschadigd, maar hij bleef behouden. 'Op den hoogsten stand des waters deed zich een ander gevaarlijk punt op,' aldus het Jaarboekje voor de provincie Overijssel van 1834. 'Aan het eind der marke Zwartsluis, nabij het begin der Hasselter Schouwe, vloog het palenhoofd der zoogenaamde posten (eene plaats waar het hoornvee gescheept wordt) uit den grond, rukte de muur waarin de noodschotten stonden, voor een gedeelte omver, waardoor die schotten wegvlogen en een waterstroom van een el (één meter) inviel, die zich met geweld een weg baande door de straat, de Varkensleegte genaamd, in den Schans en onder langs den dijk naar de Nieuwesluis. Een dijkdoorbraak werd gevreesd en de bewoners zochten een veilig heenkomen, het vee werd geborgen in de kerk. Tegen twee uur 'verminderde de branding des waters en het zelve begon iets af te zakken'. Met balken, stro en hooi en keistenen werd de dijk zo kwaad als het ging verstevigd, waardoor 'de gemeente Zwartsluis van eene zoo nabij zijnde verwoesting bevrijd werd.'

Ook de dijk naar Hasselt had van de stormen te lijden gehad en was 'op veele plaatsen tot in het buitenspoor en een gedeelte van de kruin afgeslagen. De paal- en plankendijk gelegen tusschen de Nieuwe Sluis en de Schans, heeft mede zeer veel geleden zijnde in dezelve eenige gaten en door het lekken of doorwaden, een gedeelte van het klinkerpad langs de binnenbeschoeiing uitgespoeld.'

Hoe erg het ook was, deze noodsituatie bevorderde de reorganisatie van het waterschapswezen in het westen van de provincie, al was het water daarmee niet getemd.

Cholera

Volgens het Gemeenteverslag over 1848 deed zich op 8 december van dat jaar in Zwartsluis een eerste geval van cholera voor.⁶² De symptomen van deze gevreesde ziekte waren duidelijk: hevige krampen in maag en darmen, diarree, koorts en braakpartijen. In ernstige gevallen werden de patiënten gekweld door een onlesbare dorst, zij droogden dan uit, verzwakten en konden vervolgens in een toestand van bewus-

telosheid geraken en overlijden. Ook in 1833, dus kort nadat de ziekte in Nederland in 1832 voor het eerst was opgetreden, hadden zich in Zwartsluis enkele gevallen voorgedaan. Meer dan 5000 mensen waren hier te lande toen overleden. Vijftien jaar later eiste de 'Aziatische buikloop', zoals de ziekte naar het vermeende gebied van herkomst ook wel werd genoemd, een aanzienlijk groter aantal slachtoffers. In Nederland vielen er in de jaren 1848 en 1849 meer dan 22.000 personen aan ten prooi. De gevolgen van de cholera waren nu dus overduidelijk, maar dat gold niet voor de oorzaken. Het algemeen besef, dat er een relatie met vervuild water bestond kwam pas laat. Van het besmettelijk karakter van de ziekte was lang niet elke medicus overtuigd. Voor de bestrijding van de ziekte werden de meest uiteenlopende geneesmiddelen aangewend en voorgesteld. Zo tekende de Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant op 29 juni 1849 op, dat door een Arnhemse dokter salade, vruchten en koud water waren aanbevolen. Alles met mate. Voorts moest plotselinge koelte of warmte worden voorkomen, ook in de vorm van koude voeten. Besmettelijk was de ziekte volgens hem niet; het was meer een soort koorts die in de lucht hing en het lag er maar net aan of iemand daarvoor vatbaar was of niet. Op 28 augustus kopte de krant, dat in Noord Amerika gezuiverde zwavel als geneesmiddel was ontdekt, die om de drie à vier uur aan de patiënten moest worden toegediend. De Geneeskundige Commissie van Overijssel zou er al mee zijn begonnen. Het nieuws over sterke drank als geneesmiddel, dat drie dragen later werd gebracht, berustte volgens de krant -en dat klopte- op een gerucht. Zo was er meer: brandewijn met keukenzout, gedrenkt in azijn, ook geschikt als compress voor de maag of het hoofd. Menige kwakzalver spekte zijn beurs met deze en andere dubieuze huismiddelen.

In Zwartsluis bleken er, na het eerste geval van 8 december 1848, begin januari van 1849 reeds achttien personen te zijn getroffen. De helft van hen overleed. Daarna leek het gevaar bedwongen te zijn, maar een klein half jaar later was het opnieuw raak. Ditmaal brak er een ware epidemie uit, nadat op 18 juni door een schip uit Hoogeveen vijf of zes besmette personen waren binnengebracht.

Op 14 augustus, zo liet dokter W. van

Heden overleed in hoog zwangeren toestand mijne geliefde Echgenootte WILLEMINA ENKLAAR, in den ouderdom van ruim veertig jaren, na eenen gelukkigen echt van veertien jaren, mij nalatende vijf kinderen, te jong om hun verlies te beseffen.

Vijf dagen vroeger waren, aan de zelfde ziektegevolgen, twee onzer lievelingen, HENDRIK WILLEM en GEZIENA JOZEPHA PETRONELLA, haar voorgegaan, die nu aan hare zijde rusten. — Zij die de overledene in leven als Echgenootte en Moeder hebben leeren kennen, zullen met mij gevoelen wat ik en mijne kinderen aan haar verliezen en door welken rouw en weedom ik getroffen ben.

ZWARTSLUIS, 29 Junij 1866.

HDK. GREVERS,
Commiss bij 's Rijks belastingen.

Setten in de krant weten, waren er 180 personen door de cholera 'aangetast', waarvan er 87 waren gestorven. Maar, deelde hij ook mee, van de overigen waren er 84 genezen verklaard, terwijl nog negen personen in behandeling waren. Ook merkte Van Setten op, dat het karakter van de ziekte iets goedaardiger leek te zijn geworden. Goedaardiger of niet: in totaal werden er tussen 18 juni en 28 september 215 personen door de ziekte getroffen, waarvan er 111 overleden.

Direct nadat de ziekte in 1848 was uitbroken, had het Gemeentebestuur maatregelen genomen. Die lagen echter niet alleen op het medische, maar ook op het financiële vlak. Een uit 1828 daterende wet op betaling van geneesmiddelen aan 'minder bedeeden' werd dusdanig uitgelegd, dat een geringer bedrag aan steun behoefde te worden betaald. Desondanks moest er voor de kosten ter bestrijding van de cholera over 1849 een lening worden afgesloten, want in de begroting was daarin niet voorzien (en dat mocht, gezien het tijdstip waarop de ziekte zich manifesteerde, ook niet worden verwacht). Bij Jan en Derk Huisman, die samen een timmermansbedrijf runden, werd door het Gemeentebestuur 1200 gulden geleend. (Het bedrag werd in vier jaar terugbetaald.)

Voor dit geld werd allereerst een lokaal gehuurd, dat dienst deed als tijdelijk ziekenhuis. De huistimmerman Jan van den Boogaard ontving hiervoor de som van 48,60 gulden. Hendrik van den Linde ontving twintig gulden voor de levering van beddegoed en toebehoren. Ondertussen werd ook de medische dienst, tot dan toe bestaande uit dokter Van Setten en de vroedvrouw G. Borner, uitgebreid. Voor

Een overlijdensadvertentie in de Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant van 4 juli 1866.

De in 1876 aangelegde Havendijk.

De ZS 13 met volle, nieuwe, zeilen, in april 1998. Waarschijnlijk is het de oudste nog zeilende botter. Hij werd omstreeks 1865 gebouwd in Monnickendam. Dergelijke vissersvaartuigen werden vooral gebruikt op het zuidelijk deel van de Zuiderzee, waarbij werd gevestig met sleep- en kuilnetten voor de vangst van baring, ansjovis en platvis. In de jaren dertig kwam het schip (als de MK 11) naar Zwartsluis en kreeg er het ongebruikelijke nummer 13. Verschillende leden van de familie Moorman visten er mee op het IJsselmeer, tot de ZS 13 in 1960 aan de wal kwam. In 1984 kwam de botter in handen van Frederik J. Weijs. Een eerste restauratie volgde en het schip werd weer in de vaart gebracht, onder andere voor de bruine vloot van de Stichting Zeilvaart Zwartsluis. Later namen Weijs' broer Engel en zijn zwager Richard van den Berg het schip over. De ZS 13 werd (ook) ingezet bij menig evenement ter promotie van Zwartsluis, hetgeen onder andere werd gewaardeerd met gemeentelijke en provinciale subsidies. De primaire doelstelling van het 'varend monument' bleef echter: 'het intact houden van dit vissersschip als authentieke getuige van een periode waarin de botter een gewone schakel was in de voedselvoorziening'.

een bedrag van 150 gulden per jaar werd de vroedmeester met geneeskundige bevoegdheid G.J.W. Berghuis aangetrokken. (Hij verdiende tien gulden meer dan zijn vrouwelijke collega en honderd minder dan de dokter.)

De totale lening was net niet voldoende, om in de post 'Kosten veroorzaakt ter verpleging, begraven, medicijnen aan behoeftige choleralijders' ten bedrage van 1255,89 gulden over het jaar 1849 te voorzien. Hoewel er in 1850 geen gevallen van cholera meer werden geconstateerd, werd het lokaal bij Van den Boogaard toch nog aangehouden. Ook de diaconie van de Hervormde Kerk had de uitgaven sterk zien stijgen, vooral ter verzorging van kinderen, die door de cholera hun ouders hadden verloren. Anders werd het in 1866, toen ook elders in Nederland de ziekte weer epidemische vormen aannam. Tussen 10 juni en 18 augustus werden precies honderd personen getroffen, waarvan er 73 overleden. In de periode tot 27 oktober kwamen er nog twee bij, maar daarbij bleef het.

Omslag

De jaren kort voor 1880 vormden voor Zwartsluis nog een periode van bloei, maar plotseling was de omslag daar.

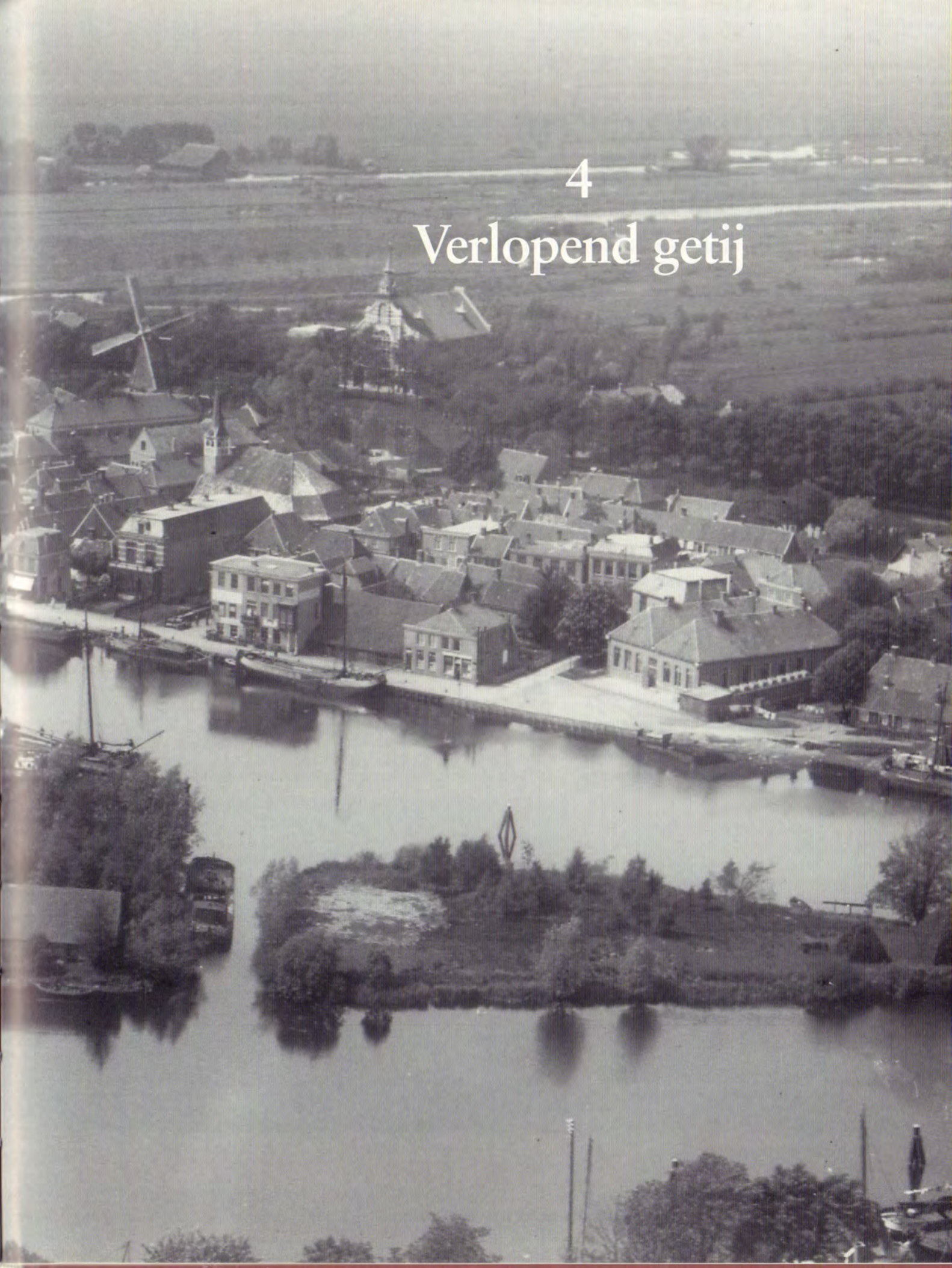
Het was in 1879 moeilijk om aan schippersknechten te komen, aldus een bericht in de *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant* van 4 januari 1879. De schippers klaagden, 'en met grond,' over de vermindering van verdiensten. Zij konden dus niet meer 'de overdreven hoge loonen van vroeger' betalen. Bij de 'verhuring' van schippersknechten voor het komende jaar in de periode tussen 1 februari en Kerstmis werd in Meppel voor de bekwaamste knechten 300 tot 320 gulden boven de kost betaald. En dat was ongeveer 50 gulden minder dan in het voorgaande jaar. Het was een teken aan de (sluis)wand.

Het had veel, maar niet alles, te maken met het belang van de turf. De reeds genoemde afschaffing van de rijksaccijns op brandstof in 1863 leidde tot een toename van de invoer van steenkool en in het algemeen verloor de turf sinds de jaren tachtig steeds meer terrein. Tussen 1870 en 1913 steeg de import aan steenkolen van 1.8 tot 8 miljoen ton.⁶³ De vervening kreeg te maken met een crisis van structurele aard, die parallel liep aan die van de landbouw.

Daarbij kwam, dat de wijzigingen op het gebied van verkeer en vervoer ongunstig waren voor het traditionele transport te water. De spoorwegen namen een groeiend deel van de vervoersbehoefte voor hun rekening. Het vervoer te water kende echter eveneens belangrijke veranderingen. De overgang van houten naar ijzeren schepen en die van zeilvaart op motorvaart zorgden ervoor, dat de afhankelijkheid van het weer verminderde. De verbeterde kwaliteit van de schepen bracht ook minder reparaties met zich mee. Kortom: de noodzaak voor de schippers om in Zwartsluis te (ver)blijven nam af. Vanaf 1880 vertoonde het bevolkingsaantal hier een neerwaartse tendens, die voortduurde tot na de Tweede Wereldoorlog. Pas in 1983 werd het niveau van 4352 in 1880 weer bereikt.

Een specifiek Sluziger oorzaak was gelegen in de bouw van de Grote Kolksluis en de verbetering van het Meppeler Diep, waardoor meer en grotere schepen aan Zwartsluis voorbij voeren. De plaats bleek vooralsnog niet in staat zich te richten naar de nieuwe omstandigheden.

Het tij was gekeerd.

4

Verlopend getij

VERLOPEND GETIJ

‘Het plaatsje Zwartsluis heeft niets belangrijks te zien; het bestaat hoofdzakelijk uit lage, kleine huizen met roodpannen daken, gegroepeerd langs den dijk; alleen de gezichten op de sluizen en het Zwartewater kunnen schoon zijn,’ schreef dr. H. Blink omstreeks 1900.¹

Tijdens zijn tocht rondom de Zuiderzee was hij vanaf Hasselt over ‘den hoogen dijk langs het Zwartewater’, in zijn ogen een derderangs rivier, naar Zwartsluis getrokken. Hij sprak wel van de scheepvaart en de scheepsbouw, de turfhandel en de kalkbranderij die van Zwartsluis ‘een druk, neringrijk plaatsje’ hadden gemaakt, maar zijn oordeel over de tegenwoordige tijd van toen bleef weinig positief. De ligging in een laag, drassig waterland beperkte de mogelijkheden tot uitbreiding en bood ook weinig perspectief voor de landbouw.

Eigenlijk werd Zwartsluis door Blink al bijgezet in de geschiedenis: alsof de gehele gemeente zo kon worden verplaatst naar een toekomstig Zuiderzeemuseum. Maar toch bloeide het leven in ‘de oude Schans’.

Afgezet tegen de economische ontwikkelingen tijdens de overgang van de negentiende naar de twintigste eeuw, was het beeld van Zwartsluis inderdaad weinig florissant. Terwijl elders zichtbaar werd hoe de industrie krachtig opkwam, het vervoer te water en over land nieuwe impulsen kreeg, de agrarische sector evenzo, internationale markten bereikbaar werden en de bevolking sterk in aantal toenam, gebeurde in Zwartsluis het omgekeerde.

De Grote Kolksluis, die in 1880 gereed kwam, bracht het vaarwater weliswaar dichterbij de Schans, maar zorgde er ook voor, dat de schepen gemakkelijker konden passeren. De opkomst van de gemotoriseerde scheepvaart en de overgang van houten naar ijzeren schepen werkten eveneens in het nadeel van de oude Schans. De crisis van de jaren dertig trof de schippersplaats, zo afhankelijk van het economisch getij, hard en in vele geledingen. Toch werden er -in de industrie, de landbouw, het vervoerswezen, de woningbouw, de zorg, het verenigingswezen- in de jaren tot de Tweede Wereldoorlog ook waardevolle initiatieven genomen van meer dan tijdelijk belang.

Onder vier burgemeesters

Mr. Rudolph Jan Wolfgang Frans baron van Hoëvell toe Nijenhuis werd in 1876 in Zwartsluis benoemd als burgemeester en secretaris. Het gebeurde aan de vooravond

van zeventig zware jaren in de geschiedenis van Zwartsluis. Onder zijn opvolger Willem van Eck, die in 1893 aantrad, werd besloten tot de bouw van een nieuw Gemeentehuis. In de Gemeenteraad -naast de burgemeester bestaande uit de wethouders J. Coster en R.D.A. van der Woude en de raadsleden K. Appelo, D. Huisman, H. Huisman Jzn, K. Kinkhorst, W. Schuuring Jzn., J.A. Smit, J. Varwijk, R. Wachter en A. Zeilmaker- sprak Van Eck in 1894 de wens uit, dat de hier te nemen besluiten mochten ‘bijdragen tot de welvaart der Gemeente’.² Een begrijpelijke wens, die meer inhield dan een verplichte frase, want met Zwartsluis ging het op dat moment hard

Langs de Hasselterdijk, de vroegere Palen- en Plankendijk.

Burgemeester Van Eck, met zijn vrouw en dochter (zittend) en staand Jantje v.d. Berg (later Mouwe).

Begonnen in 1920: Maandag, Besto en De Vries

Een nieuw bedrijf in 1920 was dat van borstelmaker Maandag, die toen begon aan de Hasselterdijk. Hij had het vak geleerd bij de firma Jacobs, die eerst in Zwartsluis en later in Schiedam borstels en kwasten maakte. Ongeveer drie jaar na de start vestigde Maandag zich in het Buitenkwartier. In de tuin werd een werkplaats gevestigd. De benodigde varkensharen waren afkomstig van slagerijen in de omgeving en werden gewoon gewassen in de sloot achter het huis. De schippers die Zwartsluis aandeden vormden een belangrijke klantenkring. Er werden onder andere scheepsluwigens en bokkenpoten, maar ook rollers van lamsvacht voor het teren van de schepen gemaakt. Scheerkwasten en schuiers behoorden eveneens tot het assortiment. Meestal werkte hij met één knecht, maar de personele bezetting kon wel oplopen tot tien man.

In 1967 werd achter het woonhuis een nieuwe werkschuur gezet door Derk Maandag, een zoon van de oprichter. Toen deze in het begin van de jaren negentig om gezondheidsredenen en vanwege de teruglopende verdiensten het bedrijf langzaam begon af te bouwen, verdween daarmee ook een inmiddels uniek geworden ambacht. De verzameling werktuigen -een horizontale naaimachine, een machine voor het frezen van stelen, een ombaalmachine, een ijzeren droogkast, een haarkammachine en wasmachine voor het spoelen van de varkensharen- werd in 1997 ondergebracht in Museum Schoonewelle. Zo bleef het beeld van de ambachtelijke borstelmakerij in Zwartsluis, en alleen daar, zichtbaar. De schilder en publicist Freddy Weijs had het productieproces al op kunstzinnige wijze vastgelegd in zijn boek Riet.³

Eveneens in 1920 begonnen Jan van de Beld en Arend van der Stouwe voor zichzelf. Ze hadden gewerkt bij de Firma Kragt en Co, een bedrijf dat net als de borstelmakerij van Maandag was

achteruit. Het bevolkingsaantal was in reeds 1893 reeds gedaald tot 3890, ruim 450 minder dan in 1880, en het einde van de dalende tendens was nog niet in zicht.

Bijna twintig jaar bleef Van Eck in Zwartsluis aan het bewind, tot hij in 1921 werd opgevolgd door Gerrit Oprel, een bestuurder vol initiatieven en met gevoel voor p.r. Maar de moeilijke omstandigheden waarin Zwartsluis kwam te verkeren kon hij er niet mee voorkomen. Toen Oprel in 1936 vertrok naar Ambt Hardenberg werd zijn functie overgenomen door Derk de Koning, een goede bekende voor de inwoners van Zwartsluis, omdat hij reeds in 1923 was benoemd tot gemeentesecretaris en ontvanger. Die combinatie van functies kwam in kleinere gemeenten wel meer voor. Het bijzondere was echter de manier waarop de bevolking van Zwartsluis zich sterk had gemaakt voor de verkiezing van

de nieuwe burgemeester. Als secretaris genoot De Koning namelijk grote waardering. Daarom werd er door en vanuit plaatselijke groeperingen een comité gevormd, om zijn sollicitatie te ondersteunen bij de Commissaris der Koningin en de minister van Binnenlandse Zaken. De actie had succes en in feite was De Koning dus een gekozen burgemeester.

Beroep en bedrijf

Ook na 1880 bleef de met scheepvaart verbonden industrie in Zwartsluis de grootste bedrijfstak, al vertoonde het aantal gebouwde schepen grote schommelingen. Een dieptepunt voor de scheepsbouw was het jaar 1882, toen er volgens het Gemeenteverslag geen enkel schip werd gebouwd. Desondanks bleef het werk op de

gesticht door voormalige werknemers van Jacobs. Ze begonnen in het Buitenkwartier, waar ze voornamelijk aanvaarzaken, kurkezakken, valkussens en aanverwante artikelen maakten. In het begin van de jaren dertig werd Jan van de Beld ziek, waarna Arend van der Stouwe de zaak rond 1934 alleen voortzette. Het assortiment werd uitgebreid met reddingsboeien, stootwillen, zwemvesten, reddingsgordels en dergelijke. De productie werd voor een groot deel thuis op zolder en later in het achterhuis verricht. Van 's morgens vroeg tot 's avonds laat werd het familiebedrijf opgebouwd, dat in 1995 -onder de naam Besto en sinds 1956 in de vorm van een NV- driekwart eeuw bestond. Het was toen op twee plaatsen in Zwartsluis gevestigd. Aan de Zomerdijk stonden Besto Redding en een deel van Besto verpakkingindustrie (voor de fabricage van kunststof schuim), terwijl de machinale productie van voor de verpakkingen was gevestigd op 'De Kraanerweerd'.⁴

In de sector dienstverlening deed, opnieuw in 1920, een nieuweling zijn intrede als zelfstandige. Atze Cornelis de Vries junior nam toen het kantoor over van notaris Jan Dikkers, bij wie hij op zestienjarige leeftijd als klerk was begonnen. De Vries, zoon van een huis- en scheepsschilder, was een echte Sluziger. Hij was reeds opgeklommen tot kandidaat-notaris, toen zijn patroon plotseling overleed. Na een handtekeningactie onder de bevolking werd hij, ondanks zijn geringe ervaring en nog jeugdige leeftijd, benoemd. Hij was de eerste, maar niet de laatste in zijn familie die het notarisambt zou uitoefenen in Zwartsluis.

De tweede generatie trad aan op 8 augustus 1957 in de persoon van mr. Wicher Gerrit de Vries (die in 1980 bovendien werd benoemd tot buitengewoon hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam, waar hij notarieel recht en privaatrecht doceerde). In 1987 werd hij opgevolgd door opnieuw een Atze Cornelis de Vries. Een opmerkelijke trilogie was voltooid.⁵

werven gaande, want ook reparatie en onderhoud vormden een voornaam element van de bedrijfstak.⁶

Op de werven en aan boord

In 1890 werd voor het eerst melding gemaakt van de bouw van een ijzeren tjalk en een eveneens ijzeren aak; samen met de twee pramen in dat jaar bedroeg hun tonnage 1247.⁷

Na 1900 nam het laadvermogen van de gebouwde schepen toe tot gemiddeld meer dan 100 ton, met uitzondering van de jaren 1921, 1922, 1924 en 1927, toen er veel kleine schepen voor lokaal gebruik werden gebouwd.⁸ Over het algemeen legden de werven in Zwartsluis zich echter toe op het bouwen van grotere binnenvaartschepen. Ook werden schepen van boven de 200 ton gebouwd, zoals de Johanna, een motorschip van 227 ton. Het was 38.20 meter lang en 5.08 meter breed. Op de werf van H. en D. de Goede werd eind 1907 een stalen motorboot van 130 ton te water gelaten, naast een dito klipperaak van 100 ton.⁹ In 1916 en 1917 werden de grootste

'De Oosterschelde'

In november 1917 werd bij scheepswerf H. Appelo & Zn de driemasterschoener 'Oosterschelde' te water gelaten. Het schip was gebouwd voor rekening van de Nederlandsche Algemeene Atlantische Scheepvaartmaatschappij, een jonge rederij met het hoofdkantoor in Rotterdam. De schoener had een lengte van 94 meter, een breedte op grootspant van 7.5 meter, een hoogte van 3.30 meter en mat 260 ton. Het had een 120 pk Industrie Ruwe oliemotor ('gloekop') van de firma Job. Boot in Alphen ald Rijn en olietanks met een inhoud van ongeveer 7000 liter. Voor Appelo was de bouw van een dergelijk schip, één van de laatste schoeners die in Nederland werden gemaakt, een uitzondering op het reguliere werk, het bouwen en repareren van binnenschepen.

Slechts kort was het schip, dat in 1918 in de vaart kwam, eigendom van de HAAS, want de rederij ging in 1921 failliet. De 'Oosterschelde' kwam in handen van een Groninger kapitein en voer over de Noordzee, de Oostzee, de Middellandse Zee en langs de Atlantische kust. Na eerst nog onder Deense en Zweedse vlag te heb-

ben gevaren en te zijn herdoopt tot 'Fuglen II' en 'Sylvan' kwam het schip in 1987 terug in Nederland. Het was steeds verder verbouwd tot motorcoaster en vrijwel niet meer te herkennen als de schoener die in 1917 in Zwartsluis van de helling rolde. In 1988 werd het schip gekocht door Kapitein Dick van Andel in Rotterdam, die het zijn oude naam 'Oosterschelde' teruggaf.

Na een uitvoerige restauratie kon het schip -onder weer een nieuwe naam, die van de financierende stichting 'Het Rotterdamse Zeilschip' op 26 augustus 1992 door prinses Margriet in Rotterdam weer in bedrijf worden gesteld. Het ging dienst doen als schip voor ontvangsten, recepties, promoties en presentaties en als zeilend zeeschip op de Noord- en de Oostzee.¹⁰

Tabel 4.1 Schepen > 20 ton gebouwd te Zwartsluis.

	A	B	C
1880-1884	24	1671	70
1885-1889	22	1461	66
1890-1894	48	3580	75
1895-1899	81	7214	89
1900-1904	64	6894	108
1905-1909	102	12733	124
1910-1914	97	11511	120
1915-1919	20	3160	158
1920-1924	52	4205	80
1925-1929	40	5047	126
	550	57.476	104.5

A aantal schepen, B: laadvermogen C: gemiddeld laadvermogen.

schepen -schoeners van 400 ton- gebouwd. De werven hadden in die jaren, met aantallen van rond de 130, ook de meeste personeelsleden.

Op de werf van Van Goor en Spiekman werd in 1919 de eerste 'Shell-tanker' voor de Caribbean Oil Company, de MISOA, ge-

De firma F. Jalink bracht kort na 1900 een 'Prijscourant van scheepsbehoefsten' uit. 'Alvorens zeil-werk- of andere benodigdheden aan te schaffen, verzoek ik U mijne prijzen na te gaan, waaruit U blijken zal, dat alles tegen scherp concurrerende prijzen is genoteerd'. Het tanen der zeilen enz., kostte bij hem voor wit doek per el volle taan, vijf cent. Bij vaal bruin doek lag de prijs per el, bij driekwart taan, op 3.5 cent en bij halve taan op 2.5 cent. Ook diverse soorten touwwerk, staaldraad, kruzakken, rottingzakken, 'prima wollen vleugels', 'Transvaalsche en Hollandsche vlagjes' bood Jalink aan.

ZEILWERK.

1e soort Krommenleër handgespinnen en handgeweven DRAADDOEK met twee blauwe draden, volle of Hollandsche breedte, kant klaar per el f 1.30

2e soort dito één blauwe draad per el f 1.10
Lichtere en smallere soorten naar verhouding.

Prima Amerikaansch KATOEN, No. 1, volle of Holl. breedte, kant en klaar per el f 0.85
Lichtere soorten dezelfde breedte 5 ct. per el minder.
Katoen als boven, breed 57 cm. per el f 0.70
Lichtere soorten dezelfde breedte 5 ct. per el minder.

1e soort Helgisch DOEK met twee blauwe draden, volle of Holl. breedte kant en klaar per el f 1.10

Alle andere soorten Doek mede verkrijgbaar.

Voor nette en ronds zeilen wordt ingestaan.

REPARATIES spoedig, net en uiterst bijk.

INRUILING naar oude zeilen tegen den hoogsten prijs.

W A R R E N T E H O U R.

Prima KLEEDENDOEK 80 cm breed voor dek-

kleeden kant en klaar per el f 0.30

POKKEHUIKEN gewone grootte per stuk f 4.50

Grootere en kleinere soorten prijzen naar verhouding.

De werven van Van Goor (boven) en H. Appelo & Zonen behoorden generaties lang tot de vaste waarden van Zwartsluis.

Ijzeren scheepswerf — Zwartsluis.
(H. Appelo & Zonen.)

bouwd. Twee jaar eerder was op de werf van H. Appelo en Zn de schoener 'Oosterschelde' van stapel gelopen.

Samengevat: in de jaren 1880-1930 werden er in Zwartsluis 550 schepen van meer dan twintig ton gebouwd, met een gemiddeld laadvermogen van 104.5 ton.¹¹

Na 1930 kwam er een algemene inzinking in de scheepvaart, met als gevolg, dat er nauwelijks nog nieuwe schepen werden gebouwd. Zwartsluis behoorde evenwel nog steeds tot de pleisterplaatsen rond de Zuiderzee waar men al dan niet 'verwaaid' kwam te liggen.¹² En dat bleef zo, ook nadat het motoriseren van de binnenvloot in de jaren twintig op gang was gekomen.

Toen werden bekende Nederlandse scheepsmotorenmerken als 'Industrie', 'Kromhout', 'Brons' en 'Bolnes' op de markt gebracht. Ook buitenlandse -onder andere 'Deutz', 'Deutz-Brons', 'Benz',

'MAN' en 'Bollinder'- werden in nieuwgebouwde en oudere schepen geplaatst. Voor de particuliere binnenschipper waren deze motoren aanvankelijk nog weinig aantrekkelijk. Ze waren duur, vroegen om een machinist aan boord en namen bovendien met hun ketel en stookplaats te veel kostbare laadruimte in. Daarom heeft de uitsluitend zeilvoerende vrachtaarder zich, mede ten gevolge van de jaren van crisis en oorlog waarin aan investeringen niet gedacht hoefde te worden, nog lang kunnen handhaven.¹³

Deze scheepseigenaren waren vanouds vaak ook schipper en zij woonden met hun gezin aan boord. In hun eenmansbedrijf kochten zij een lading turf van Drentse vereners, koemest van Groninger of Friese boeren, riet in de Kop van Overijssel of zij voeren met door hen zelf van de rivierbodem opgebaggerd zand en grind. Ze waren dus veelal vervoerders en handelslieden tegelijk. De schippers die uitsluitend vervoerden waren in veel sterke mate afhankelijk van derden.

De meeste goederen werden via scheepsbevrachters of makelaars aan de man gebracht. De makelaars dreven vaak ook een café en het gevolg hiervan was, dat bij veel aanbod en weinig vraag, 'de vrachtprijs tot een ongelooflijk laag peil kon dalen.' Bovendien zagen schippers zich soms gedwongen om het café te bezoeken en foioen te geven, teneinde toch aan een vracht te komen.

In 1933 werd de Wet op de evenredige vrachtverdeling van kracht, waardoor een algemene rijksbeursbevrachting met redelijke tarieven tot stand kwam. (De bevrachting naar het buitenland bleef echter buiten de schippersbeurs om gaan.)

Alleen al door de Grote Kolksluis werden in normale tijden meer dan 20.000 binnenvaartuigen per jaar geschut, maar dat getal werd toen niet meer bereikt.¹⁴ Het aantal vrachten was sterk afgenomen en de prijzen die de schippers ontvingen daalden evenzeer.

De firma N.I. Jacobs & Zoon

Een voor Zwartsluis zeer belangrijk bedrijf was dat van de firma Jacobs, voortgekomen uit het omstreeks 1800 gestichte borstelfabriekje van Nathan Jakob Jacobs en Zoon. Een eeuw later was het uitgegroeid tot een fabriek met een kleine honderd medewerkers. Naast de borstelfabriek waren er een vellenfabriek, een handel in teer en

aanverwante zaken en verder werden er straatbezems, kwasten en aanverwante artikelen, aanvaartzakken, reddingsboeien, zwemgordels en zwemvesten gemaakt.

Maar ook de firma Jacobs ontkwam niet aan de terugslag die Zwartsluis doormaakte. In 1916 besloten de broers Jacobs hun bedrijf te verplaatsen naar Schiedam. 'Dit is een bestaande oude zaak, die zich naar hier verplaatst, omdat Schiedam voor den aanvoer van grondstoffen en de afvoer van fabrikaten zoo gunstig gelegen is, en in het centrum ligt waar de voornaamste cliëntelen der fabriek gevestigd zijn,' schreef de *Schiedamsche Courant* op 21 maart 1916.

Voor Zwartsluis was dit een grote slag. Meer dan zeventig werknemers gingen mee, maar een deel van hen kwam al spoedig terug. Noodgedwongen begonnen sommigen van hen voor zichzelf en zo werd 'de markt in het gat' dat Jacobs had achtergelaten ten dele weer ingenomen. Bedrijven als die van de firma's Kragt en Co, Flarte en Co, Maandag, Van de Beld en Van der Stouwe (later Besto), Jongman ontstonden op die manier.

Beroepstelling 1930

De beroepstelling van 1930 liet zien, dat er in Zwartsluis 466 personen werkzaam waren in de industrie, ruim 35 procent van het totaal. Landbouw, visserij, jacht en diensten namen de rest voor hun rekening.¹⁵ De helft van die laatste sector viel in de klasse 'verkeer', waartoe ook de in Zwartsluis gedomicilieerde schippers en schippersknechten werden gerekend.

Bij de industrie werd de belangrijkste plaats ingenomen door de metaalnijverheid met 147 personen. Daarna volgden de bouwnijverheid en de klasse 'hout, kurk, stro'. In die laatste vielen de mattenklopperfabriek van de gebroeders J.J. de Graaf en Co en Van de Beld en Van der Stouwe, fabrikant van aanvaartzakken.

Ook de fabrieken van cocosmatten van J. Nekeman en die van Mooiweer & Tuin hoorden daartoe, evenals vermoedelijk de borstelfabrieken van B.H. Maandag, Corporaal & Schreudering en Voerman. Relatief belangrijk (ruim zes procent) was de fabricage van voedings- en genotmiddelen, vooral dankzij de twee fabrieken van gebrande poedersuiker van R. Buisman, van J.Kragt en Co en de veevoederfabriek van Varwijk. In deze klasse vielen ook nog de fabriek van de firma Wed. J. Huisman

Tabel 4.2 Kerkelijke gezindte Zwartsluis bij Volkstelling 1930

	M	V
Nederlands Hervormd	780	724
Christelijk Gereformeerd	43	38
Doopsgezind	13	17
Gereformeerde Kerken	854	851
Rooms-Katholiek	1	
Nederlands Israëliet	10	11
Andere	13	13
Geen	113	88
Totaal	1826	1745

KGzn, die zogeheten 'snippers' produceerde ter verwerking in banket, kruidkoek, krentebrood enzovoort. Van de overige klassen telden de landbouw (124), de handel (82) en het verkeer (67) de meeste leden. Wanneer bij de klasse verkeer echter ook 'het varende deel' wordt geteld (323) dan was deze met ruim 31 procent bijna even groot als de industrie.

Was de scheepvaart met de annexe bedrijven dus toonaangevend, er waren ook andere bedrijven, die aan Zwartsluis gewicht, kleur en geur gaven. De stoomhooiperserij van J. van der Stouwe en het grint-, zand- en transportbedrijf van Westershuis & Fernhout kunnen bijvoorbeeld nog worden genoemd.

Opvallend ontwikkeld had zich de in 1867 gestichte suikerbrandery van Buisman. In 1897 stierf Hermans ongetrouwde zoon Roelof Buisman. Een gelijknamige neef van deze Roelof nam de zaak over en trok de internationale markt op. (Zie ook pagina 86.) Toen een Amsterdamse winkelier op het idee kwam, de koffiestroop in een busje te verpakken nam hij dit idee over. Het werd een doorslaand succes. De Buisman-fabriek 'De Volharding' verhuisde in 1913 van het Westeinde naar de Zomerdijk en de naam van het bedrijf en de familie raakten vast met Zwartsluis verbonden.

Op wielen

Eeuwenlang was Zwartsluis het gemakkelijkst te bereiken geweest over het water. Aanvankelijk met vaartuigen die werden voortbewogen door een combinatie van stuurmanskunst, stroming en windkracht of, als het niet anders kon, de letterlijke en

Fietsmaker Pluim maakte reclame met een boekwerkje waarin Nederland op toeristische wijze werd doorkruist. Zijn 'Eerste Klas Reparatie-Inrichting' kende één van de eerste telefoonaansluitingen van Zwartsluis.

of figuurlijke inspanning van mens of dier. In de loop van de negentiende en de twintigste eeuw kwam voor de vaartuigen ook mechanische kracht -via stoom, diesel of stroom- beschikbaar.

Het transport over de landwegen kende door de veenachtige ondergrond en de aanwezigheid van de wateren specifieke problemen en zelfs onmogelijkheden. De aanleg van een spoorlijn van Zwolle naar Zwartsluis was rond het midden van de negentiende eeuw mede om die redenen stukgelopen. Dus moesten reizigers en transporteurs zich blijven behelpen. Wel vormde de komst van stoombootdiensten over het Zwarte Water en het Meppeler Diep een welkome aanvulling op de mogelijkheden. Hetzelfde gold voor de fiets en de auto, al

De Doopsgezinde kerk in het Buitenkwartier werd in 1842 gebouwd. Groot werd de gemeente niet. Vanaf de jaren zeventig van de twintigste eeuw maakte ook de kleine Rooms-Katholieke gemeenschap in Zwartsluis gebruik van de Doopsgezinde kerk.

zullen dat kort na de eeuwwisseling ook in Zwartsluis zeldzame verschijningen zijn geweest. In 1914 deed hier echter een nieuwe vorm van vervoer zijn intrede. De weg ernaartoe was lang geweest.

De stoomtram Zwolle-Blokkzijl

Voor Zwartsluis en omgeving openden zich ten aanzien van het railvervoer omstreeks 1880 nieuwe perspectieven. Het voorbeeld lag in het westen van het land, waar tussen Den Haag en Scheveningen een stoomtram was gaan rijden. Aangezien de kosten voor aanleg en exploitatie bij deze vorm van vervoer relatief laag waren, was de tram ook geschikt 'voor de ontsluiting der zwakkere gebieden'.¹⁶ In het noordwesten van Overijssel werd getracht een trammaatschappij tot stand te brengen.

Onder aanvoering van G. baron Sloet van Marxveld uit Vollenhove werd daartoe een comité opgericht. Dit was het begin van een lange weg. Althans in de tijd, want voorlopig was er nog geen tramweg. De Friese gemeenten lieten het vrijwel direct afweten en het eerste initiatief bloedde al snel dood, hoewel er in Overijssel wel degelijk interesse voor de plannen bestond. In 1887 ondernamen de leden van het comité een nieuwe poging, nu voor een lijn tussen Zwolle en Lemmer. Elders in den lande waren inmiddels verschillende tramwegen aangelegd en de belangstelling voor het nieuwe vervoermiddel nam toe. Gemeenten begrepen, dat de stoomtram belangrijke impulsen kon bieden voor de economische ontwikkeling en waren daarom steeds meer genegen tot het verlenen van financiële bijdragen. Ook het Overijsselse provinciebestuur zag die ontwikkeling, dacht mee en deed in 1891 de toezegging om voor de lijn langs Zwartsluis tweehonderd gulden per lijnkilometer te betalen. Het Rijk was bereid een renteloze lening te verstrekken en voor de exploitatie toonden diverse spoorwegmaatschappijen interesse. Toch stagneerde de zaak opnieuw, maar de baron, hij vooral, ging onvermoeibaar door.

In 1898 werd een uitgebreider comité voor een kortere lijn gevormd: de Stoomtramweg Zwolle-Blokkzijl. Behalve de vroegere initiatiefnemers hadden hierin opnieuw vertegenwoordigers van aanliggende gemeenten er zitting in. Alleen Genemuiden trok zich terug, omdat men hier het belang voor de eigen plaats niet zag. Zwartsluis werd vertegenwoordigd door wethouder R.D.A. van der Woude.

Het nieuwe vervoermiddel zou 'geregelder, gerieflijker en beter' zijn dan de bestaande. Volgens de schrijvers van een wervende brochure had het dus weinig zin daarmee een vergelijking te maken. Er werd echter wél gekeken naar de lijn van de naburige Dedemsvaartsche stoomtramweg. Die was weliswaar vijf kilometer korter en sloot niet aan op het station van de Staatsspoorwegen in Zwolle, maar dat betekende slechts, dat de cijfers voor de ZB nog gunstiger moesten worden beoordeeld. En de Dedemsvaartsche draaide al met winst!

De opbrengsten van het vervoer van personen, goederen (matten, vis, zout, hout, steenkolen), bagage, post en vee voor de ZB werd geraamd op 40.400 gulden per jaar. Daarvan zou ruim 60 procent uit het personenvervoer moeten komen. Het aantal passagiers werd geschat op 40.000 en er werd uitgegaan van drie ritten Zwolle-Blokkzijl v.v. per dag, met een extra rit op de vrijdag in verband met de vrijdagmarkt in Zwolle.

De exploitatiekosten (loon, onderhoud, brandstoffen enzovoort) werden geschat op 19.500 gulden per jaar, zodat er, na aftrek van tien procent van de opbrengsten voor de reserve, jaarlijks een winst van 16.860 gulden resteerde.¹⁷

Tot grote eensgezindheid onder de belanghebbenden leidden al deze cijfers echter niet. Ook bleek, dat baron Sloet zo zijn uitgesproken voorkeur had. Hij stond er namelijk op, dat de tramlijn voor De Oldenhof, zijn woonstede, langs zou komen. Toen hier een kink in de kabel, of beter gezegd de lijn, leek te komen dreigde hij zich uit de onderneming terug te trekken. Bovendien wilde hij in dat geval zijn voorgeschoten gelden terug. De andere partijen haalden bakzeil, maar dat betekende nog niet dat er met de aanleg een begin gemaakt kon worden. Ondertussen groeide wel de overtuiging, dat er een tramweg moest komen. Er werd ook gedacht over alternatieven, zoals een aansluiting op de lijn Lichtmis-Zwolle, die werd geëxploiteerd door de Dedemsvaartsche Stoomtramwegmaatschappij.

Toen op 13 september 1904, ten overstaan van notaris Dijkers te Zwartsluis, dan toch de N.V. Spoorweg-Maatschappij 'Zwolle-Blokkzijl' werd opgericht leek de zaak tot een einde te zullen komen. De Nederlandsche Centraal Spoorweg Maatschappij (NCS) zou de exploitatie verrich-

ten, maar op het laatste moment ontstonden er moeilijkheden over het contract. Het zou nog eens bijna tien jaar duren voor de eerste tram zijn rit kon maken. Baron Sloet van Marxveld, de grote stimulator van het project, kon het echter niet meer meemaken, want hij overleed in 1911.

Zijn opvolger wist in 1913 met de NCS een overeenkomst voor de exploitatie te sluiten en in januari 1914 kon worden begonnen met de proefritten. Het viel niet mee. Regelmatig vonden er kleine ontsporingen plaats en ook traden hier en daar verzakkingen op, maar op 11 maart 1914 was het dan eindelijk zo ver. Tenminste, voor het traject Zwolle-Zwartsluis, want een dag voordien verzakte de lijn naar Blokkzijl als gevolg van langdurige regenval. Op 30 maart kon ook dit gedeelte in gebruik worden genomen.

De stoomtram had al bij de oprichting meer dan een miljoen gekost. Problemen waren er nog steeds te over. De rails die in de polder Mastenbroek over het tracé van de latere weg Zwolle - Hasselt liepen, zakten telkens weer in de veenbodem. En 'voor de Van Nahuysbrug in Hasselt stond het hijgende geval soms een half uur te wachten omdat waterstaat van het hardnekkige standpunt uitging, dat schepen te allen tijde voorrang hebben.'¹⁸ In Zwartsluis liep iemand vooruit om te waarschuwen voor de komst van de tram. Bewoners van het Buitenkwartier klaagden soms over het ruimoer van het ijzeren gevaarte.¹⁹

De fundering was er lang niet diep ge-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
J.	F.	M.	A.	M.	J.					
3e Kl. HEEN en TERUG.										
Geldig den dag van afsluit.										
Blokkzijl	Ruimzicht									
Hasselt	Veer Genemuiden									
de Krieger	Vollenhove									
Lage Weg	Zwartsluis									
de Leenwte	Zwolle Veerallee									
Zwolle										
A E 8150										
J. A. S. O. N. D.										
26	25	24	23	22	21	20	19	18	17	
Prijs										f 0.10 T.
Prijs										f 0.15
Prijs										f 0.20
Prijs										f 0.25
Prijs										f 0.30
Prijs										f 0.35
Prijs										f 0.40
Prijs										f 0.45
Prijs										f 0.55

Chauffeur J. Visserman en zijn Berliet met, voor deze gelegenheid, acht conductrices. Van links naar rechts: B. Snel-ler, C. Boon, F. v.d. Zwaan, R. Pieterse (?), K. Koppers, H. van Dijk, een vermoedelijk Blokkzijlse dame en S. Schurink.

Burgemeester Oprel staande in de deur van de tram tijdens de laatste rit in augustus 1934. 'Ook 't gemeentebestuur klom derin, toe ze zagen, dat die uut Asselt ook met gingen,' noteerde de journalist van de Zwolsche Courant.

Links: De laatste rit van de stoomtram Zwolle-Blokkzijl ging gepaard met muziek. Het retourtje leidde op de terugweg niet verder dan Zwartsluis.

noeg aangebracht en alles zakte scheef. Toch werd er winst gemaakt. In 1919, 1920 en 1921 kon zelfs drie procent dividend worden uitgekeerd. Ook voor het ziekenvervoer naar Zwolle was de tram een uitkomst. Men was daarbij aangewezen op een raderbrancard, die in een goederenwagon werd gehesen. Nog maar nauwelijks was de tram ingeburgerd, of het nieuwe vervoermiddel was al weer ingehaald door

de tijd. De autobussen deden hun intrede en tegen die concurrentie was de stoomtram niet opgewassen.

Op vrijdag 31 augustus 1934 -Koninginnedag- reed de tram van Zwolle naar Blokkzijl voor de laatste keer. Het Nieuws - en Advertentieblad voor Zwartsluis, Stad- en Ambt Vollenhove, Genemuiden, Hasselt en Blokkzijl, deed er uitgebreid verslag van. Om kwart over tien gaf de stationschef aan de Veerallee in Zwolle het vertreksein en stoomde de tram richting Hasselt. Daar stond op het station, volgens de krant, een publiek van bijna 2000 man. 'Niet meer dan een alf uurtien over tied,' schreef de journalist van dienst in dialect, 'bint wie weer vort egaon, de kante van Zwartsluis uut.'

Zigzaggend ging het verder. 'Uut de Sluis was ons 'n koppel al een ende tegemoet eelopen en kwam d'erin. Bie het station was 't weer biester druk.' In Zwartsluis had men de tram laten 'aanzeggen' met de boodschap: 'Heden overleed kalm en zacht in den ouderdom van 20 jaar onze geliefde en trouwe tram.' Ter plaatse kwamen de aanspreker en vier dragers naarbinnen. Enigszins voorbarig volgens de schrijver, want op de terugreis zou de tram nog-

maals Zwartsluis aandoen. 'Maor d'er is nog al konkerensie in die branse in Zwartsluis en zie waren denk ik bange, dat op 't leste oogenblik nog een ander de klandizie zou kriegen.' Een paar beestenwagens werden afgekoppeld en vervangen door personenwagens. 'Ook 't gemeentebestuur klom derin, toe ze zagen, dat die uut Asselt ook met gingen.'

Via Vollenhove arriveerde men in Blokzijl, waar het gezelschap werd opgewacht met fanfare en Bengaals vuur. Na de nodige festiviteiten en toespraken volgde dan de laatste tour, weer richting Zwartsluis. 'In de Sluis dan mosten wie deruut en afscheid nemen van die beste olde tram en wie ebt 't goed edaon ook.' Na afloop werden de gasten van buiten Zwartsluis met de bus naar huis gebracht. Een tijdperk was voorbij. De voorbereidingen voor de tramweg hadden vijftien jaar langer geduurd dan het bestaan ervan.

Vanaf zaterdag 1 september 1934 onderhielden 'vijf splinternieuwe autobussen de verbinding tusschen Overijssel's Noordwesthoek en de rest van de wereld.' De nieuwe maatschappij, in 1939 omgedoopt tot N.V. Vervoermaatschappij 'De Noordwesthoek', kon al direct beschikken over een ervaren Sluziger chauffeur. Willem Wanninge, die in 1922 was begonnen met een dienst op Meppel, had zijn bedrijf in 1934 namelijk verkocht aan de ZB en was daar zelf als chauffeur in dienst getreden.²⁰

Verenigd leven

Binnen de Sluziger gemeenschap ontstonden tal van kringen, waarbij de geloofsrichting vaak een bepalende of in ieder geval voorname factor was. Muziek, sport,

beroep en bedrijf, maar ook de armen- en gezondheidszorg kenden zó hun eigen verbanden. Ook het politieke leven werd in belangrijke mate confessioneel gekleurd.

Voor de communistische klompenmaker Klomp, die zich in 1916 vestigde in Zwartsluis, was het in politieke zin bijzonder moeilijk een voet aan de grond te krijgen. Enige verandering in de samenstelling van de bevolking ontstond met de komst van de tram en de tramremise, waarmee een nieuwe categorie kiezers zijn intrede deed. Zij werden vertegenwoordigd door het raadslid J. v.d. Kolk. Maar toen hij vertrok, waren er geen kandidaten om hem op te volgen, want ook zijn plaatsvervangers waren werkzaam geweest bij de Tram-maatschappij. De opengevallen plaats in de Raad werd vervolgens ingenomen door een vertegenwoordiger van de ARP.

Welke verschillen er echter ook waren, bijna geheel Zwartsluis leek oranje te zijn.

'Geheel Zwartsluis' en Oranje

Op 13 september 1897 kwam een groep notabelen van Zwartsluis bijeen, na een oproep van burgemeester Van Eck. Zij spraken zelf van een 'volksvergadering', maar dat kwam dan wel neer op een vergadering 'voor' het volk.²¹

Er werd bij die gelegenheid een 'Feest Commissie' gekozen, om de festiviteiten rond de inhuldiging van Wilhelmina -dochter van koning Willem III en diens tweede echtgenote Emma, prinses van Waldeck en Pyrmont- voor te bereiden. De prinses zou op 31 augustus 1898 achttien jaar worden en dat was de leeftijd waarop zij de troon diende te aanvaarden. In een lange golf van gedirigeerd enthousiasme werd het land op die gebeurtenis voorbereid. Zwartsluis bleef niet achter. De burgemeester zelf werd

Ook de pijprokers in Zwartsluis verenigden zich in een club.

De 'Inname van Den Briel' tijdens de kroningsfeesten in augustus 1898. De foto werd gemaakt door Horlogerie Fotografie K. Kinkhorst Zwartsluis.

De bijna voltallige feestcommissie bij de inhuldigingsfeesten van 31 augustus tot 2 september 1898. De leden droegen een rood-wit-blauw gestreepte bandelier met insigne.

in september 1897 maar meteen tot erevoorzitter van de feestcommissie benoemd. Tot spijt van de leden liepen de pogingen 'om een lid der Israelitische gemeente in haar midden zitting te doen nemen' op niets uit. Achtereenvolgens bedankten namelijk M. Jacobs en D.E. van Rhijn.

De heren van het Bestuur der Commissie, dames zaten daar niet in, hadden ter voorbereiding ongeveer een jaar de tijd en die periode achtten zij ook wel nodig, want hun taak was 'geen geringe'. Het ontwerpen van een programma gelukte precies binnen veertien dagen, maar de uitvoering ervan was minder eenvoudig. 'Wat al moeilijkheden, die overwonnen, wat een berg van bezwaren, die opgeruimd moesten worden; wat al verschillende beoordeelingen van dezen en dien,' verzuchtte secretaris H.J. Kroeze.

Zestien plenaire vergaderingen werden door de 21 leden gehouden en dan waren er ook nog eens acht sub-commissies benoemd. Die hadden 'een gansche rij van vergaderingen moeten houden, eer alles zoodanig geregeld was, dat het feest van stapel kon loopen'. De gelden voor de muziek, de optochten, de spelen, de versieringen, de tableaux vivants, de toverlantaarns, het vuurwerk en allerlei andere onmisbaar geachte zaken, moesten 'door vrijwillige bijdragen, 't zij in eens, 't zij per maand of per week' bijeen worden gebracht, waarna de opbrengst met 400 gulden uit de gemeentekas werd verhoogd.

Toen het eind augustus 1898 eenmaal

zover was, kon het feest dan ook goed beginnen. In 'hoofd en hart der burgerij' was alles vol van de grote gebeurtenis. 'Op de timmerwerven rustte de hamer,' in de

VERSIERING

(ILLUMINATIE, EEREPOORTEN, TENTEN, ZORG VOOR HET TERREIN, BLOEMEN, ENZ.)

a. Sub-Commissie: de heeren v. d. WOUDE, FRANSSEN, SCHURINK, VAN GOOR, TOBI, v. d. BERG, DIKKERS.

b. Damesvereniging tot het vervaardigen van bloemen en het naaien van vlaggen en wimpels.

Trijntje Grevers, *Presidente*.
Jentje Nekeman, *Secretaresse*.

Geertje Buisman.	Jantina Franssen.
Jantje Dragt.	Jacoba C. van Eijken.
Geertje van Eijken Wd.	Annigje Hartsuiker.
Frouwke C. v. d. Veen	Egberdina Zeilemaker.
Geziena Catharina Slot.	Gerritdina van Dijk.
Hermina van Eijken Hd.	Fredrika G. Roelink.
Aaltje van Eijken.	Catharina Tersteeg.
Margje Schurink.	Trijntje Bieze.
Aaltje Bieze.	Adriana Franssen.
Hendrika Eikelboom.	Klaziena M. E. Fabriek.
Jantje H. Blomberg.	Femmigje Visscher.
Margje Franssen.	Johanna H. v. Dorsten.
Geesje Loos.	Grietje Sieben.
Geertje van Eijken Hd.	Jentje ten Klooster.
Jannette Maria Slot.	Anna Krikke.
Wichertje J. A. Crébas.	Egberta L. Westerhof.
Johanna H. W. Menk	Wilhelmina A. Crébas.
	horst. Geertje v. d. Woude.

Van wege de feestcommissie zijn de volgende getimmerten en versieringen aangebracht: een feesttent voor het onthaal der kinderen op het land, lang 14 M., benevens een eenvoudige muziektent aldaar; eene tribune voor de zanguitvoering en voor de tableaux vivants achter het Hotel-Schrijver; eene fraai versierde muziektent bij de vischmarkt; drie eerepoorten, in elke wijk ééne. De Paal- en Piankendijk en de Nieuwedijk worden over hunne geheele lengte fraai versierd en des avonds geillumineerd.

werkplaatsen waren geen arbeiders meer te vinden, zelfs de schippers bleven aan wal, 'de scholen gaven vacantie' en 'de huismoe- ders deden het allernoodzakelijkste maar in der haast af'. 'Reeds aan den vóoravond was het op straat en in bijna alle huizen op te merken, hoe geheel Zwartsluis zich op- maakte' voor het feest, dat werd gevierd van 31 augustus tot en met 2 september 1898. 'Bijna geen huis, of het was inwendig of uitwendig versierd met buxis, groen, oranje, enz.; reeds stonden de eerepoorten en de noodige tribunes en tenten opge- richt'.

Alle gezindten waren vertegenwoor- digd. Zelfs de weinige katholieken, die zich toch allesbehalve verbonden voelden met het protestante Oranje-huis, waagden het niet zich aan de festiviteiten te onttrekken. Zij hadden van ere-voorzitter Van Eck (en als burgemeester tevens bewaker van de openbare orde) dan ook het dringende ver- zoek gekregen mee te doen teneinde 'mo- lestering te vermijden'. Incidenten deden zich volgens de officiële verslagen niet voor. Het bleef bij een plagerig liedje van enkele jeugdigen, aan het adres van een katholieke plaatsgenote. Misschien heeft het slacht- offer later enige genoegdoening gevonden in het feit, dat een ingehuurd, en opvallend genoeg Limburgs, muziekgezelschap het Wilhelmus niet kon blazen. Een dergelijk muziekgezelschap bestond in Zwartsluis nog niet. Wel waren er in 1898 drie zang- koren present. 'De Lofstem' van Hervorm- de signatuur, het Gereformeerde 'Zingt den Heer' en de ad hoc samengestelde groep van meer 'liberale' zangers onder de naam 'Crescendo'.

'Als om aan te wijzen, dat het hier be- paaldelijk koningin Wilhelmina gold, werd het feest met een woord van Hare Majesteit zelve geopend, toen om circa 9 uur vóór het gemeentehuis door den Edelachtbaren heer Burgemeester de proclamatie werd voorgelezen, waarin Hare Majesteit den volke kennis gaf, dat zij zelve de teugels van het bewind in handen nam. Met in- stemming werd dit koninklijk woord aan- gehoord, en uit volle borst klonk het "Leve de Koningin!", gevolgd door de tonen van het algemeen geliefd "Wilhelmus van Nas- souwen", welke laatste klanken nauwe- lijks waren weggestorven, toen een ieder, wien het daartoe nòch aan lust, nòch aan gelegenheid ontbrak, zich kerkwaarts richtte, om den Allerhoogste te danken voor het voorrecht, dat ons vaderland ge-

noot, en een zegen voor Hare Majesteit af te smeeken.'

Elke dag begon volgens het protocol met klokgelui en reveille om te eindigen met taptoe. Op woensdagmiddag werden de ongeveer 600 scholieren -onder het toe- ziend oog van acht onderwijzers, twee on- derwijzeressen, twee kwekelingen en de nodige 'bedienden' en 'helpsters' en 'bege- leid door de eerewacht'- getraceerd op een kinderfeest en een optocht. De drie koren gaven 's avonds, onder leiding van de on- derwijzer E. de Boer, een gezamenlijke zanguitvoering achter hotel Schrijver. Drie coupletten van 'Het oude Wilhelmuslied' werden bij die gelegenheid voorafgegaan door het zestienregelige 'Wilhelmina van Nassauwen' (om onduidelijke reden ge- schreven met twee maal een 'a').

*Wilhelmina van Nassauwen,
Telg uit edel Vorstenbloed,
't Feestgezang van d' u getrouwen
Klink' U vrolijk tegemoet!*

*Leef, regeer op al Uw wegen,
Met geluk en eer gekroond,
Als Uw Vad'ren bij Gods zegen,
Door de liefde Uws Volks beloond.*

*Spaar Gij, Heer! dat dierbaar leven.
Snoer Gij saâm door hechter band,
In een kloek, eendrachtig streven,
Vorstenhuis en Vaderland!*

Na nog vier liederen waarin 'God, Vader- land en Oranje' uitbundig werden bezon- gen, kwam het concert ten einde met een 'Feestmarsch'. Afwisselend hadden de 28 leden van het al in oktober 1897 gecontrac- teerde Limburgse muziekgezelschap 'Len- tekranen' uit Linne ondertussen een zestal stukken ten gehore gebracht. Het niet ge- programmeerde Wilhelmus ging daarbij de mist in. De volgende morgen werd er weer gezongen en ditmaal waren de scholieren aan de beurt. 'De jeugdige zangers en zan- gers' kwamen op het feestterrein bijeen en gingen met de muziek voorop naar de Kerkstraat, om de daar verzamelde feest- commissie toe te zingen. Vervolgens toog het gezelschap eerst naar de Nieuwe Sluis en daarna naar het Buitenkwartier, waar nogmaals werd gezongen. 's Middags was er een historische optocht, die vertrok van- uit de Pelikaansteeg (later de Schoolstraat). In een rijtuig voorop zaten de 'oud-strij- ders' Grevesteijn en Vinke'. Zij hadden, zo

Boven: deel van een Ansicht met 'Groete uit Zwartsluis'.

Het Schrijverslandje om- streeks 1914.

Gezicht op ZWARTSLUIS.

4978

mag worden verondersteld, in augustus 1831 deelgenomen aan de Tiendaagse Veldtocht tegen het naar onafhankelijkheid strevende België. De optocht was samenge- steld uit historische personen, van

Willem van Oranje en andere figuren uit de Tachtigjarige Oorlog tót nationale beroemd- heden als Cats, Vondel en Rem- brandt. Het voor die avond geplande water- feest met een door diverse vaartuigen gevolgd 'fraai versierde en verlichte stoomboot' ging vanwege or- ganisatorische moeilijkheden niet door. Maar de blijvende indruk was er niet min- der om.

Het Groene Kruis

Op 13 februari 1905 sprak dominee Flei- scher uit Makkum op een vergadering in Zwartsluis als propagandist van het Groe-

ne Kruis. Aan het eind van deze bijeen- komst werd besloten een voorlopige plaat- selijke afdeling op te richten.²²

Derk Buisman was de eerste voorzitter (maar hij werd na ongeveer een jaar opge- volgd door zijn zoon Herman). De overige leden van het bestuur waren P.J. Bos, J. van Dorsten, R. v.d. Meulen, J. Palthe en J. v.d. Sluis, terwijl de doopsgezinde predikant Koekebakker het secretariaat op zich nam. 'Er zijn in Zwartsluis mensen, die vaak aan veel dingen behoefte hebben, als ze gezond zijn, maar gebrek aan alles, wanneer ze ziek zijn,' vond de dominee en in het Groe- ne Kruis zag hij een organisatie die daar iets aan kon doen.

De vereniging werd dan ook opgericht met het doel om de algemene gezondheid te bevorderen en maatregelen te nemen ter voorkoming van ziektes. Daarom werden aan hulpbehoevenden vlees en eieren ver- strekt. Ook de bestrijding van de gevaarlij- ke volksziekte TBC en het verlenen van hulp bij epidemieën stonden hoog op de agenda. De inventaris bestond kort na de start uit een ziekenstoel, een groot ledikant, twee stromatrasen, een paar kussens, een stel kruiken en wat ziekenhuislinnen. Vier jaar later kwam er een 'couveuse' bij, dat wil zeggen, een exemplaar dat door een timmerman was nagemaakt. Een echte werd te duur bevonden. Na een gift van honderd gulden konden in 1913 de eerste statuten worden gedrukt, waarna aanslui- ting bij de provinciale vereniging werd ge- zocht. Op dat moment zaten er waarschijn- lijk ook al dames in het bestuur, want er werden ook bakercursussen gegeven.

In oktober 1918 werd door het Groene Kruis in Zwartsluis de eerste wijkverpleeg- ster aangesteld, zuster H. Veldkamp. De verstrekking van vlees en eieren werd toen stopgezet, want haar salaris moest toch er- gens vandaan komen. Velen waren het daarmee niet eens en bedankten als lid. De zuster werd met argusogen bekeken, maar dat veranderde in één klap, toen eind 1918 de Spaanse griep uitbrak. Haar grote inzet bij de bestrijding van de gevolgen ervan kon niet verhinderen, dat deze epidemie, die over de hele wereld tientallen miljoenen slachtoffers eiste, ook in Zwartsluis zijn tol eiste.

De Vrijwillige Landstorm

Kort na het eind van de Eerste Wereldoor- log vond in Zwartsluis de oprichting plaats van de Bond van de Vrijwillige Landstorm

(BVL). De landelijke NBVL beruiste op de wettelijke bevoegdheid om dienstplichtigen vrijwillig dienst te laten doen buiten de diensttijd. Deze werd opgericht na de mislukte revolutieopgave van Troelstra van 1918.

Ook Zwartsluis kende nadien, ter handhaving of tot herstel van de openbare orde en rust, een landstormcorps. De leden kregen geen soldij, maar zij maakten wel zo nu en dan een gezamenlijk uitje. Kort na de Duitse inval werden de afdelingen van de Nederlandse BVL opgeheven.²³

Muziek

Op 22 juni 1922 werd het Fanfarecorps 'Voorwaarts' opgericht.²⁴ Op dat moment bestonden er in Zwartsluis twee muziekcorpsen, 'Oefening Zij Ons doel' en 'Excelsior' -opgericht na de klaroenstoot van 1898- waartussen grote naijver bestond. Kort voor de oprichtingsdatum hadden leden van beide corpsen een optreden beluisterd van 'Apollo' uit De Wijk en zij waren zeer onder de indruk geraakt van het hoge

muzikale peil van dit korps. Het was aanleiding voor de oprichting van een nieuw korps, bestaande uit de leden van 'Oefening Zij Ons Doel' en enkele 'afvallige' leden van 'Excelsior'. De repetities vonden plaats in de Brandweergarage.

Het eerste bestuur bestond uit voorzitter W. Waning, vice-voorzitter J.G. Esser, secretaris J. Corporaal, tweede secretaris Th. Tulp, penningmeester J. de Graaf, tweede penningmeester R. v.d. Meulen Gzn en de bestuursleden J. Visser en J. Klaver. De eerste dirigent De Leeuw uit Zwolle werd al spoedig opgevolgd door zijn stadgenoot Brunnikgreef, die bleef tot 1948. Het fanfarekorps werd in 1927 een harmoniekorps. In 1932 kreeg 'Voorwaarts' een muziektent op het Wilhelminaplein, die na protesten van buurtbewoners echter in zijn geheel werd verplaatst naar de Cingelhoogte. Het transport nam twee dagen in beslag, waarbij bomen en bovengrondse elektrische leidingen moesten worden verwijderd.

Roelof Buisman werd in 1936 beschermheer en dat betekende ook, dat de

Rechts: Heracles omstreeks 1940. V.l.n.r.: staand, een grensrechter, S. Jonkvorst, M. Brouwer, R. Buimer, H. Sijp, T. de Graaf, R. Schraa, R. Corporaal, trainer V.d. Linde, R. Nieuwenhuis. Zittend: H. Buimer, A. Corporaal, A. Breman, E. Folkerts.

Muziekvereniging Excelsior vierde in 1927 het 25-jarig bestaan met een concours.

immer benarde financiële positie verbeterde. Het jaar daarop werd J. Blei voorzitter en dat bleef hij 25 jaar lang.

Excelsior was ondertussen opgeheven en het vaandel van dit korps ging naar Belt Schutsloot, waar een muziekvereniging met, om die reden, dezelfde naam werd opgericht. Ook de klanken van 'Oefening Zij Ons Doel' verstomden.

De Christelijk gemengde zangvereniging Sursum Corda werd in 1923 opgericht, nadat 'de Lofstem' was opgeheven. De eerste voorzitter was Piet Bieze Jzn en de muzikale leiding kwam bij Rijk van Dalfsen, die bijna een halve eeuw lang, onder het motto 'ik heet Rijk en ik ben Rijk', het dirigeerstokje zou hanteren.²⁵

Onder: 'Op de te Zwartsluis gehouden turnwedstrijden blonk de meisjesafdeling van Z.G.V. bijzonder uit. De Jury maakte dit groepje een extra compliment,' aldus het bij-schrift voor deze foto in het blad Van Eigen Erf. Van links naar rechts: Tiny Buisman, Jantje Kisjes, Jopie de Goede, Annie Roelofsen, Geesje Boer, Jo van Loon, Hermien v.d. Vecht, directeur Muller, Rika Corporaal, Jelt de Graaf, Teunie Pluim, Truus Schreuderink, Alij v.d. Woude, Margje Regelink en op de achtergrond Evert Kisjes.

Sport

Rond het midden van de jaren twintig begon het sportleven in Zwartsluis voorzichtig op gang te komen. De Zwartsluizer Gymnastiekvereniging (ZGV) werd op 26 oktober 1926 opgericht. Eerste voorzitter was de tramconductor Klaassen. Over de vroegste geschiedenis uit het bestaan van de vereniging is weinig meer bekend. Tijdens de Tweede Wereldoorlog ging het archief verloren toen het huis van secretaris Antonie Zeilemaker werd getroffen door een brandende tank van een vliegtuig.

Tot september 1946 bestonden er twee voetbalverenigingen, de Zwartsluizer Sportvereniging (ZSV) en Heracles, die het samen met één sportveld moesten doen. Korte tijd, aan het eind van de jaren twintig, figureerden ook nog de Sluziger Boys.²⁶

ZSV was opgericht in 1927, Heracles in 1938. Het laatste was een gevolg van het optreden van burgemeester Oprel, die in 1932 een 'wet' had uitgevaardigd, dat er in Zwartsluis op zondag niet mocht worden gevoetbald. Daarop kwam Heracles van de grond. Tussen de twee verenigingen, die beide speelden op het door huizen omzoomde terrein aan de Berkenlaan, bestond grote animositeit. Vrediger ging het toe bij de huisdammers. In mei 1934 richtten enkelen van hen, waaronder de bakker Reinder Witvoet, de timmerman Thijs Boon en schoenmaker Gerben Stroetinga, een damvereniging op onder de, door Salomon Brest bedachte, naam 'De Schuivende Schijf' (DSS). Het zou een vereniging worden met vele internationale contacten. Zo werd er dus veel geoefend en gestudeerd in Zwartsluis, ook op de scholen.

Onderwijs

De schoolwet van 1878 leidde, zoals gezegd, tot protesten van confessionele zijde, omdat men zich daar in financiële zin benadeeld achtte. Ouders bleven gesteld voor de keuze tussen goedkoop openbaar en duur bijzonder onderwijs. In de schoolwet van 1889 (Mackay) werd echter een belangrijke stap gezet op weg naar financiële gelijkstelling van het openbaar en het bijzonder onderwijs. Waarschijnlijk heeft ook dit gegeven bijgedragen aan de stichting van nieuwe bijzondere scholen in Zwartsluis.

Eerst werden in 1885 echter twee nieuwe openbare scholen gebouwd: aan de Pelikaansteeg (de latere Schoolstraat) en in het Klein Lageland. Tegelijkertijd, op dinsdag 3 september, werden ze in gebruik genomen. In 1887 werd ook de school aan de Nieuwe Sluis vernieuwd.²⁷

Korte tijd later begonnen deze scholen evenwel leeg te lopen. Aan de Zomerdijk werd namelijk een nieuwe christelijke school gesticht. Deze ging uit van de vereniging 'School met den Bijbel op Gereformeerde grondslag' die weer was opgericht door de kerkeraden van de Christelijke Gereformeerde Kerk en de Nederlands Hervormde Kerk. Na de Doleantie van 1887

stichtten de dolerenden de vereniging 'De Gereformeerde School'. Leden van de Hervormde Kerk die zich toch niet geheel konden vinden in de signatuur van deze vereniging stichtten in 1908 een eigen school aan 't Cingel. De school in de Nieuwe Sluis werd in 1927 ingericht als school ten behoeve van het onderwijs aan schipperskinderen en kreeg de naam L.F. Duynmaer van Twistschool.²⁸ Deze was verbonden aan de

Een ansichtkaart van de L.F. Duynmaer van Twistschool met op de achterzijde een oproep tot het doen van milde gaven voor het fonds, dat was opgericht 'ten behoeve van hen, die geheel of gedeeltelijk onmachtig zijn hun kinderen naar bovengenoemde school te zenden'.

Meester E. Jongstra (rechts), juffrouw Brouwer in bloemtiesjurk en de leerlingen van de Hervormde lagere school.

Voor de Gereformeerde school aan de Zomerdijk. Ter hoogte van het meest linkse raam meester H.J. Kroeze ('Pepijn de Korte'), voor het tweede raam J.A. Blaak, even vóór het vierde raam R. de Vos, voor het vijfde raam A. Eikelboom en boven naast de muur R. Schaapman en staand juffrouw Hoekstra.

vereniging 'De Gereformeerde school'. Er werd lesgegeven aan kinderen van voorbijtrekkende schippers. Een klas bestond uit tien tot vijftien leerlingen, die bij particulieren thuis waren. Bij toelating moesten de kinderen minstens acht jaar oud zijn. Het

leerplan was zo ingericht, dat in zes halve jaren het resultaat van gewoon lager onderwijs werd bereikt. Daartoe kregen de vier hoogste klassen extra uren in de zogeheten 'derde schooltijd'. De school heeft bestaan tot 1 januari 1958.

In jaren van crisis

De wereldcrisis die in 1929 begon in Amerika en al spoedig ook Nederland bereikte, zorgde in Zwartsluis voor zware jaren.

Burgemeester Oprel kon dan ook slechts een 'melodie in mineur' laten horen, toen hij in november 1931 bezoek kreeg van een journalist die een serie reportages maakte over 'Crisis en Toekomst' in Noordwest Overijssel.²⁹

'Als schippersplaats,' begon hij, zijn we in het bijzonder betrokken bij de binnenscheepvaart. En als er nu één tak van bedrijf getroffen wordt door de malaise, dan is het zeker wel deze.' Er is gebrek aan vracht, daardoor zijn ook de vrachtprijzen niet lonend meer, en tengevolge hiervan hebben de scheepswerven en de mastboommakerijen geen werk en ook de neringdoenden, die de schepen bevoorraden, hebben veel minder te doen. We hebben hier werven, die zich in de eerste plaats bezig houden met reparatie, maar men laat zoo goed als niets meer repareren; de werven werken nog wel, maar niet op volle capaciteit.' De grootste werf, die van Van Goor en Spiekman waar vijftig man werkte, had de arbeidscapaciteit al met de helft ingekrompen en het einde was nog niet in zicht. Vroeger zette men 's winters nog wel eens voor eigen risico 'een scheepje op de helling om de mensen aan het werk te houden,' maar dat was nu helemaal niet aan de orde. Er was immers geen vraag naar schepen. Ook de zeilmakers en nettenboeters hadden weinig of niets om handen. Aan visserij werd in Zwartsluis niet veel gedaan, daarvan leefden ongeveer vijftien gezinnen, maar ook dat ging slecht. 'Als de Zuiderzee straks helemaal dicht is,' voerzag Oprel, 'zal zich het bezwaar voor de visschers nog sterker doen gevoelen.'

De vissersfamilies moesten zich na 1932 aanpassen aan de verander(en)de omstandigheden.³⁰

Oprel zag heel scherp de nadelen van het afsluiten en inpolderen van de Zuiderzee. Zwartsluis lag ongeveer tien kilometer van de kust en het was maar de vraag, hoe de nieuwe verbindingswegen te water -voor zijn gemeente van vitaal belang- zouden worden aangelegd. Een kanaal dat rechtstreeks van de kust naar Friesland zou lopen, achtte hij funest. Zwartsluis was namelijk de eerste en de laatste havenplaats

op de weg van en naar Friesland en daar -het was een bekend verhaal- voorzagen de schippers zich van allerlei benodigdheden. 'Als de verbinding met Friesland behouden kon blijven, dan ware het in orde,' maar anders zou Kampen met de buit gaan strijken en dan zag het er voor Zwartsluis somber uit. Een andere, zeer acute crisis, was veroorzaakt door de ondergang van de Zwartsluizer Bank. De burgemeester ging er uitgebreid op in, maar wilde toch nog een positieve noot laten horen. Hij nam zijn bezoek mee op een wandeling en toonde het terrein achter de Gereformeerde kerk waar de Gemeente bouwterrein had gekocht, wegen had aangelegd en het bouwen van goede arbeiderswoningen in gang had gezet. De vrees bestond, dat daarmee niet kon worden voortgegaan. 'Waar geen geld is,' eindigde Oprel zijn melodie in mineur, 'kan natuurlijk ook niet gebouwd worden, al is het ook nog zoo noodig.'

Een crisis in de crisis

Op maandag 28 september 1931, tijdens een vergadering van de NV Zwartsluizer bank³¹ kwam directeur A. van der Voort met een schokkende mededeling. Hij was, zo deelde hij mee, betrokken geweest bij slecht verlopen speculaties van zijn collega bij de NV Kamper Bank en hij had daarmee zijn eigen werkgever een verlies berokkend van 60.000 à 70.000 gulden.

De commissarissen grepen krachtig in. Nog diezelfde dag gingen de loketten dicht en de volgende woensdag werden de kas, de boeken en de bescheiden ingenomen en opgeborgen in de kluis. De commissarissen namen de sleutels in bezit en schorsten de directeur.

Maar het kwaad was al geschied, want de schade bleek vele malen groter dan gevreesd. Voor de plaatselijke gemeenschap en velen in de omgeving betekende dit een regelrechte ramp, want de spaarcenten van menigeen waren verdwenen in een bodemloze put. Ten gevolge daarvan, sprak burgemeester Oprel in het eerder genoemde krantenartikel, lag het maatschappelijk leven in Zwartsluis zo goed als stil. 'De kleine mensen hadden er hun spaarcentjes, waarmee ze hoopten, zonder de diaconie lastig te vallen, hun ouden dag te kunnen halen. Dat zal nu een toer worden. Maar ook de ambachtsman en de klein-industrieel beschouwde de bank als zijn kassier.

G. Oprel, van 1921 tot 1936 burgemeester van Zwartsluis.

D. de Koning, van 1936 tot 1942 en van 1945 tot 1962 burgemeester van Zwartsluis.

Na afloop van de installatie van burgemeester De Koning op maandag 3 augustus 1936 werd in de tuin achter het Gemeentehuis een groepsfoto gemaakt, rond de nieuwe burgemeester, zijn familie en genodigden.

Nu zitten ze in de moeilijkheden, want ze kunnen niet over geld beschikken om hun personeel te betalen en andere loopende uitgaven te doen.' Voor de Gemeente voerzag de burgervader eveneens nadelige gevolgen in de vorm van extra steunaanvragen en moeilijke of oninbare vorderingen. Hij vreesde, dat het jaren zou duren voor de zaak weer in evenwicht was gebracht. Daarin kreeg hij gelijk.

En toch was het allemaal zo mooi begonnen.

Safe als een zeef

Net als op tal van andere plaatsen in de jaren 1910-1920 was ook in Zwartsluis een zogeheten BOAZ-Bank opgericht. Deze coöperatieve middenstandsbanken op protestants-christelijke grondslag ontleenden hun naam aan de bijbelse figuur Boaz, die na het sterven van de man van Ruth bereid was de wettelijke lossersplicht op zich te nemen en haar huwde.

In december 1916 vond de oprichting plaats van de Coöperatieve Spaar- en Voor-schotbank Boaz voor Zwartsluis en Omstreken, die in diverse plaatsen in de omgeving zittingsdagen en agentschappen had. Kort daarvoor was er eerst een bijkantoor van de BOAZ Bank Meppel en Omstreken gesticht. Mogelijk, omdat de sinds 1898 bestaande bankvestiging van de Steenwij-

ker kassier, bankier en commissionair in effecten Johan Wolff in 1914 failliet was gegaan. Diens plaatsgenoot D.J. Zweers, die het vervolgens in oktober 1914 probeerde, hield het in Zwartsluis slechts korte tijd vol. In 1918 startte de Geldersche Crediet-vereeniging vanuit Meppel een correspondentschap.³²

Sinds 1924 echter, had de Boaz-Bank het rijk weer alleen en op 30 maart 1928 werd deze omgezet in een NV onder de naam Zwartsluizer Bank. Het maatschappelijk kapitaal van 250.000 gulden was verdeeld in duizend aandelen. Volgens het accountantskantoor was de situatie aan het eind van het boekjaar 1930 nog uitstekend. De administratie werd 'in goede orde' bevonden. De samenwerking met de Raad van Commissarissen en de Raad van Beheer liet, althans volgens directeur Van der Voort, 'niets te wensen over' en in zijn ogen verrichtte het personeel de werkzaamheden 'tot tevredenheid'. Het kantoor was voor 15.800 gulden verbouwd, waarbij ook was voorzien in een 'ambtswoning voor de Directie', er was centrale verwarming aangelegd en ook werd er voor 1.500 gulden een Lips-kluisdeur geïnstalleerd. Ondanks deze investeringen zou de reserve uit de winst worden verhoogd tot 30.000 gulden. De directeur stelde een dividend van 5,5 procent en een uitbreiding van het aandelenkapitaal voor. De zaken leken prima voor elkaar te zijn, maar het was alles slechts schone schijn. Ruim een jaar later bleek de bank zo safe als een zeef.

Volgens de statuten

De precaire situatie was feitelijk al vanaf het begin in 1928 mogelijk geweest. De statuten boden de directeur namelijk alle gelegenheid om malversaties te plegen, aangezien hij voor een groot aantal handelingen onbeperkte tekeningsbevoegdheid had gekregen. 'Handigheid in het plegen van zijn toelig' was hem, volgens het onderzoeksrapport uit januari 1932 'niet te ontzeggen.' Zo had hij zich nog op 15 januari 1931 door de Commissarissen laten machtigen tot het belenen van scheepshypotheken, zonder dat hij verplicht was voor iedere afzonderlijke belening toestemming te vragen. Zijn argument was, dat hij tijdig over de nodige gelden moest beschikken om in het belang van de bank te kunnen handelen. 'Voor de aan hem verleende volmacht heeft de directeur ruimschoots gebruik gemaakt ter dekking van zijn gehei-

me transacties.' Bovendien was de controle op dergelijke transacties uitgezonderd van de accountantstaken, want deze specifieke handelingen zouden de commissarissen zelf uitvoeren. Dat deden ze evenwel niet en toen Van der Voort met zijn speculaties grote verliezen begon te lijden, had hij nieuwe gelden nodig om ze te compenseren.

Uit het onderzoeksrapport bleek ook, dat vele zaken op de bank 'niet naar behooren waren behandeld.' De boekhouding van de spaarbank liep een half jaar achter en was niet gescheiden van die der credietbank, terwijl het juridisch gezien twee verschillende eenheden waren. Ook werd duidelijk, dat de Boaz Bank formeel nog nooit was ontbonden en dat het register van aandeelhouders nog geheel blanco was!

De commissarissen, zo benadrukten de rapporteurs, waren geheel te goeder trouw, maar niet minder naïef geweest. De catastrofe was onafwendbaar en hun advies was dan ook stellig: liquideren en redden wat er te redden valt. Te meer, daar zij vonden, dat het bedrijf óók in een gezonde situatie te klein was voor een lonende exploitatie. Daarvan was echter lang niet iedereen overtuigd. Bovendien zag geen enkele bank nog brood in overname. Al leek het tij niet meer te keren, toch werden er pogingen on-

Links: Illustratie bij een krantenbericht in oktober 1931, nadat zowel de Zwartsluizer als de Kamperbank de loketten hadden gesloten.

dernomen om de bank te laten voortbestaan. De hoop was daarbij vooral gevestigd op de crediteuren, die die dertig procent van hun vorderingen zouden moeten laten vallen. Mocht dat allemaal niet lukken, zo werd gevreesd, dan zouden honderden schepen die op termijn-betaling waren gekocht aan de markt komen, waardoor de algemene crisis nog eens zou worden verergerd.

Ondertussen stond Van der Voort, tot dan nog steeds op vrije voeten, in Zwolle voor de rechter. Hij was in september spoorlags naar Zwolle vertrokken en had zich daar gemeld aan het parket van de Officier van Justitie, 'ten einde zich te onttrekken aan arrestatie door de Zwartsluizer politie.' Dat was hem voorlopig gelukt en daarna verbleef hij in Den Haag, maar op 3 december stond hij wegens verduistering terecht voor de Rechtbank in Zwolle.

'Voor deze zaak bestond,' aldus het rechtbankverslag, 'vrij veel belangstelling. Verschillende ingezetenen uit Zwartsluis hebben de behandeling er eveneens met aandacht vanaf de publieke tribune gevolgd.'³³ Ter zitting bleek, dat Van der Voort al sinds het begin van de jaren twintig schulden had opgelopen als gevolg van ongelukkige speculaties. Hij had geprobeerd zijn verliezen te compenseren met nieuwe speculaties, leningen en geschuif

Gedaald in waarde ...

Links: De bancaire relatie tussen Kampen en Zwartsluis bleef bestaan, aangezien de Kamper Nutsspaarbank in januari 1937 in het pand van de voormalige Zwartsluizer Bank een filiaal opende.

SECRETARIAAT:
KNEUTERDIJK 20
GIRONUMMER: 186000
TEL. SECR. 180770
TEL. PENN.M. 180066

Het Nationaal Crisiscomité kende plaatselijke vertegenwoordigingen, die hun oordeel gaven over steunaanvragen van bijvoorbeeld kleine bedrijfjes, die in de jaren van crisis ten onder dreigden te gaan. In 1932 was burgemeester Oprel voorzitter van het Comité in Zwartsluis.

Het comité voor werkverschaffing, staande aan het Groot Lageland. Reeds ver voor de jaren dertig liet dit comité sloopstrossen uitpluizen tot 'werk', dat, met pek, werd gebruikt om houten schepen te dichten (brewen).

met rekeningen. Daarbij maakte hij ook gebruik van onderpanden van de Zwartsluizer Bank. Het was allemaal begonnen, had hij ter verdediging geschreven aan de Officier van Justitie, toen hij als jongeman tot speculatie was aangezet door de latere en inmiddels weer gewezen directeur van de Kamper Bank. Die had hem ook een positie bezorgd als directeur in Zwartsluis en daarna begonnen de leningen over en weer. Van der Voorts verdediger mr. J.W. Bast uit Meppel (als secretaris van het Waterschap Hasselt en Zwartsluis bij velen bekend) ging op de psychologische toer. De zuiver juridische feiten lieten hem dan ook weinig ruimte. 'In zijn jeugd heeft verdachte door speculatie, terwijl iedereen won, verloren. Deze schuld wilde hij terug betalen. De zucht daartoe is de grote domper geweest, welke de laatste tien jaar over verdachtes leven heeft gelegen. Verdachte wist zich gedragen door een ander, die steeds zijn leidsman en onmiddellijke chef is geweest, welke ander ook aanwezig is geweest bij de installatie van de Zwartsluizer Bank.' Mr. Bast was ervan overtuigd, dat Van der Voort het nooit zover had laten komen, 'als de andere niet steeds achter hem had gestaan en hem goedmoedig op den schouder had geklopt met het advies: doorgaan.'³⁴ Hij was dus slachtoffer geworden van de omstandigheden. Bovendien had hij wel hard gewerkt, alleen was hij niet capabel 'voor banktransacties en de effectenhandel'. Daarvoor was volgens de pleiter 'meer inzicht nodig' dan 'de doorsnee bankdi-

recteur' bezat. Mr. Bast vroeg om clementie, want de verdachte en zijn familie hadden door het verlies van positie en naam reeds veel straf gehad.

Ondanks dit gevoelvolle pleidooi en de daarop volgende openbare spijtbetuiging van de verdachte, gelastte de rechter onmiddellijke gevangenzetting. (De eis van twee jaar werd veertien dagen later toegewezen.) Hier en daar werd nog wat tegengesparteld, maar op 28 februari 1932 werd de Zwartsluizer Bank door de aandeelhouders ontbonden. De uiteindelijke schuld bedroeg ongeveer 400.000 gulden.³⁵

Hoezeer de plaats bleef lijden onder de gevolgen bleek nog eens uit de woorden van bakker J. Kampherbeek, secretaris van de in 1933 opgerichte Christelijke Middenstandsvereniging (CMV). In zekere zin, sprak hij in een krantenartikel uit 1934, was de middenstand in Zwartsluis 'krank'. Uiteraard had dit te maken met de alom heersende crisis, die vooral in kringen van de schippers hard aankwam. Maar door de krach van de Zwartsluizer Bank kwam binnen de gemeente ongeveer 16.000 gulden per jaar minder aan rente binnen en dat had een directe weerslag op de omzet van de middenstand.³⁶ Kortom: deze geschiedenis was nog niet ten einde.

Het gebouw van de Zwartsluizer Bank werd in januari 1937 in gebruik genomen door de Nutsspaarbank in Kampen, die er een bijkantoor vestigde.

Geen toeslag en geen subsidie

Begin december 1931 stelde het raadslid Van der Kolk van de SDAP in de Raad voor, om plaatsgenoten die in de rijks-werkverschaffing in Giethoorn zaten een toeslag van dertig procent op hun loon te geven.³⁷ Over dit voorstel was 'het gevoelen' van Den Haag ingewonnen, maar de minister liet per kerende post weten, dat hij daar niets voor voelde. Hij schreef, dat de prestaties van de arbeiders uit Zwartsluis 'vrij belangrijk' beneden die van hun collega's uit andere gemeenten bleven. Als ze flink zouden aanpakken, konden ze wel twaalf tot veertien gulden per week verdienen en dat vond de minister voor werkverschaffing héél redelijk. Als er dan ook nog eens een toeslag werd gegeven, kwamen de lonen boven die van het vrije bedrijf, 'terwijl de lust, om goed aan te pakken, zou worden weggenomen.' Om die reden wilde

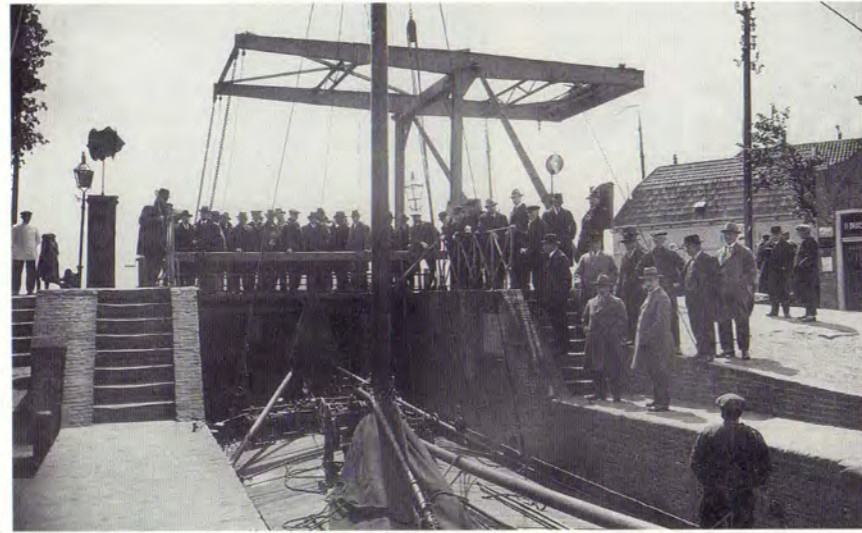
hij dus niet met het voorstel meegaan, zelfs niet, wanneer de lasten geheel zouden worden gedragen door de Gemeente Zwartsluis.

Waar hij de kwalificatie 'heel redelijk' op baseerde is niet geheel duidelijk. Een onderzoek uit 1929 liet zien dat een behoorlijke groep arbeiders in Zwartsluis het toen moest doen met een gemiddeld loon van 21 gulden per week (en dat was nog altijd een derde meer dan hetgeen de arbeiders in de werkverschaffing verdienden). Zij behoorden daarmee tot degenen die in aanmerking kwamen voor tien, met financiële steun van de Gemeente, gebouwde arbeiderswoningen.

Van der Kolk zei in de raadsvergadering van december 1931, dat hij het maar een treurige zaak vond. Hij had kort tevoren nog gehoord, dat een ploeg uit Zwartsluis met minder dan vijf gulden per week was thuisgekomen. Volgens hem was het onmogelijk, die twaalf tot veertien gulden per week te verdienen. Burgemeester Oprel plaatste de diplomatieke opmerking, dat de mensen uit Zwartsluis 'belangrijk minder' verdienden dan die uit andere gemeenten. Of dit in zijn ogen terecht was, liet hij in het midden. Wethouder Buisman had geconstateerd, dat de Sluziger arbeiders zich in twee groepen hadden gesplitst en dat de ene veel meer verdiende dan de andere. Ze hadden in Den Haag 'gemakkelijk redeneeren,' probeerde Van der Kolk nog, maar van een scheepsbouwer kon je in korte tijd géén grondwerker maken. Het mocht niet baten.

Het eind van het verhaal was, dat er geen toelag werd gegeven. Eenvoudigweg, omdat de minister zulks had verboden.

In dezelfde vergadering in december 1931 werd nóg een verzoek om steun afgewezen, maar nu door de Gemeente zelf. Het Waterschap Hasselt en Zwartsluis vroeg een bijdrage van 5.000 gulden voor het verhard van een weg in het Staphorsterveld. De NV Ontginningsmaatschappij Overijssel wilde hier gronden in cultuur brengen, op voorwaarde, dat het Waterschap de weg zou verhard. Het ging om een stuk vanuit Staphorst tot aan de Stouweweg onder Zwartsluis. Wanneer de beide direct belanghebbende gemeenten daarvoor ook een bijdrage zouden leveren, was het bestuur van het Waterschap wel bereid op het verzoek van de Ontginningsmaatschappij in te gaan. De heren kregen, 'met het oog

op den financieelen toestand der gemeente' bij B en W nul op het rekest. Dijkgraaf Van der Stouwe zat ook in het Gemeentebestuur van Zwartsluis en uitte zijn ongenoeven over deze beslissing. Maar daarmee was ook alles gezegd.

'Ons Klein Zwartsluis' in 1934

In maart 1934 bracht *De Standaard Antirevolutionair Dagblad voor Nederland* een bijlage uit over Hasselt en Zwartsluis, vol wervende teksten met bijpassende advertenties.³⁸ Eerst kwamen burgemeester Oprel en zijn Hasselter collega J.P. Roijer aan het woord. Onder de kop 'Ons klein Zwartsluis' citeerde Oprel ter inleiding het 'Volkslied van de Sluis'. Hij wilde daarmee het karakter van zijn op het water drijvende gemeente nog eens benadrukken. Van de ruim 3500 inwoners, zo hield hij de lezers voor, vonden er zo'n 750 hun bestaan op het water. 'En op al die "Twee gebroeders" of "Drie Gezusters", op al die "Verwisselingen", prijkt de naam van hun "Home": Zwartsluis! Elk rechtgeaard schipper is daar trotsch op, want hij voelt voor zijn domicilie-gemeente.' Van de ruim 2750 thuisblijvers vond zo'n zestig procent een bestaan, dat verband hield met de het water. Zwartsluis bleef nu eenmaal een schippersplaats en was dus de aangewezen woonplaats 'voor den liefhebber van de bedrijvigheid, welke de binnenscheepvaart met zich meebrengt'. Maar van de welvaart waarvoor deze tak van nijverheid in normale tijden zorgde, was in 1934 geen sprake. Waar de economie stageneerde, kwam

Tegen de sluiting van de Arembergersluis, die zijn functie zou hebben verloren, werd omstreeks 1930 met kracht, en succes, geprotesteerd.

Houtvloten in de Grote Kolksluis, waarschijnlijk op weg naar de zagerij van Appelo.

In de bovenzaal van Hotel Roskam werd de redding van de Arembergersluis gevierd met een luisterrijk diner.

De houtzagerij van Appelo aan de Arembergergracht werd met sluiting bedreigd, toen er omstreeks 1930 sprake was van de slechting der Arembergersluis.

ook het transport in een andere versnelling of zelfs tot stilstand en voor de schippers was dit funest. De naam 'poort naar het Noorden' was dan ook beslist niet in overeenstemming met de actualiteit, moest de burgemeester erkennen. Dat wil zeggen, een poort was Zwartsluis nog wel, maar met te weinig doorgangers. Desondanks mocht ook de Christelijke School voor Schipperskinderen, de 'Duynmaer van Twistschool' nog steeds niet onvermeld blijven. Daar maakte het personeel 'adspirant-schippertjes klaar voor hun toekomstige levenstaak.' Het was een van de weinige scholen op dit gebied in Nederland, met een driejarige cursus die de leerlingen meestal vanaf hun achtste jaar volgden.

Er waren in 1934, aldus opnieuw *De Standaard*, in Zwartsluis ook 'drie modern

geoutilleerde scheepswerven', namelijk de N.V. C. Appelo's Scheepswerf, de firma H. & D. de Goede en de firma Van Goor & Spiekman. Verder waren er drie zeilmakerijen, drie blok- boom- en mastmakerijen, fabrieken van aanvaarzakken en de roei-bootmakerij van de Gebroeders Bieze. Al deze bedrijven, zo liet burgemeester Oprel met veel gevoel voor p.r. weten, konden 'den schipper op elk gewenscht oogenblik leveren wat zijn hart maar mocht begeeren, en dat tegen de meest concurrerende prijzen.' De mooiste klipperaken kwamen 'wellicht uit Zwartsluis. Dit schip werd vooral gebruikt voor de turfvaart, was lichter gebouwd en dus in staat meer tonnen te dragen op een kanaal van beperkte diepte. Hier waren ze praktischer dan de zwaarder gebouwde tjalken.'³⁹

Bovendien was er voor lage prijzen mooi gelegen bouwterrein aanwezig en was er 'een uitstekend gelegen industrieterrein, in de onmiddellijke nabijheid van groot scheepvaartwater' beschikbaar. De modernisering van de weg naar Meppel stond op de agenda en de stoomtram van de Spoorwegmaatschappij 'Zwolle-Blokzijl' zou worden vervangen door comfortabele autobussen.

De 'schitterende verkeersweg' naar Zwolle lag er volgens de burgemeester al op te wachten.

Schrijver-dichter Henk van Heerde, later ook bekend als Havanha, dacht daar anders over.⁴⁰ Hij had de nieuwe autobus gezien, toen die een proefrit maakte. Het 'was een wonderschoon geheel' en alles en iedereen glom van nieuwigheid en trots. Maar, zuchtte de dichter,

*O, weg van Zwolle naar Blokzijl,
O, weg van duizend gaten,
O, weg van bocht en nog eens bocht,
En ongelijke straten.
O, fraaie nieuwe autobus,
Je bent dien weg niet waard,
Jij die voor zweefgang bent gebouwd,
Gaat als een hobbelpaard.*

Wellicht doelde Oprel dan ook meer op het uitzicht. In ieder geval stak hij uitgebreid de loftrumpet over het vele fraais dat Zwartsluis en omgeving hadden te bieden voor het toerisme. 'Wie oog heeft voor eenvoudige, vredige en toch afwisselend natuurschoon, zal hier bevrediging kunnen vinden. De groene weiden strekken zich hier uit in eindeloze verten, afgewisseld met

Het kantoor van de Stoomvaartmaatschappij van Verschure & Co, aan de Kolksluis.

De stoomboot 'Meppel 1' in de Buitenhaven van Zwartsluis, vermoedelijk in 1936. Het belang van de stoomboten was in die tijd reeds sterk afgenomen, vanwege de opkomst van trein, tram en autobus.

Vanuit Rijnaken werden in Zwartsluis goederen overgeslagen naar kleinere schepen voor vervoer naar Drenthe en Friesland.

enkele boomgroepen en waterpartijen. Over de sloten buigen zich beschermend de bewoners van het lage, waterrijke land: de wilgen. Onbelemmerd is het uitzicht op het spel der wolken. Voor watertoerisme, hengelsport en jacht op waterwild is de omgeving van Zwartsluis een lustoord,' klonk het lyrisch. Via de Arembergergracht, wees hij de toekomstige toeristen, 'bereikt men reeds spoedig de Belter- en Beulakerwijken, groote veenplassen, die den liefhebber van de zeilsport doen watertanden. In de onmiddellijke nabijheid van de Arembergergracht liggen de z.g. "trekgaten"; uitgeveende plassen, met een weelde van waterbloemen en planten.

Langs de Arembergergracht loopt een fietspad naar De Belt, een karakteristiek buurtschap, 'Hollandsch Venetië in miniatuur, en via de Blauwe Hand kan men dan gemakkelijk het eigenlijke "Hollandsch Venetië (Giethoorn) bereiken. Voor den toerist een ideaal tochtje, dat o.a. midden door de Beulakerwilde voert.'

Nieuw land

In zijn verhaal moest burgemeester Oprel, ondanks de opgewekte toon die hij had aangeslagen, constateren, dat de tijden somber waren. Toch zag hij 'bij al het donker nog wel enkele perspectieven'. Zo was de voorgenomen inpoldering van het IJsselmeer in Zwartsluis 'niet zonder blijdschap vernomen'. Het werk aan de Noordoost Polder zou ook voor zijn gemeente 'althans eenig leven en beweeg' kunnen brengen.

Aan voorspellingen op langere termijn waagde hij zich echter niet. In 1931 was hij over de NOP trouwens duidelijk minder positief.

Aan de oostkant van Zwartsluis werd gewerkt aan de ontginning van het Staphorsterveld en daarvan zei Oprel de nodige impulsen te verwachten. Er lag in de gehuchten Baarlo, De Velde en Zwartewaterklooster ongeveer 900 hectare aan landbouwgrond. Een groter gedeelte, de Staphorster Maten, in totaal ging het om 1600 hectare, was aangekocht door de N.V. Ontginningsmaatschappij Overijssel.⁴¹

Het was één van de maatschappijen op dit terrein, die in de jaren twintig in verschillende streken van het land werden opgericht. Ze hadden mede ten doel om werk-

Omstreeks 1934, toen de tram nog liep en de turf nog door de Kolksluis ging.

lozen in (en aanvankelijk afkomstig uit) de betreffende streken aan de slag te krijgen. 'Overijssel' was in 1926 door de Provincie, de Overijsselse Landbouwmaatschappij (OLM), de Rooms-Katholieke Aartsdiocesane Boeren en Tuinderbond (ABTB) en het Waterschap Hasselt en Zwartsluis gezamenlijk opgericht. Daarnaast kreeg Zwartsluis te maken met de in 1928 opgerichte N.V. Ontginningsmaatschappij 'Land van Vollenhove'. De eerste richtte zich op de gehele provincie, met uitzondering van het werkgebied van de tweede

Het project in de Staphorster Maten was in 1931 van start gegaan. Hier lagen

Rechts buiten: de visserij in Zwartsluis, bescheiden vertegenwoordigd, maar voor families als die van Booy, Dekker, Mastenbroek, Moorman, Mouwe, Okker, Schoonewelle, Sijp, Vinke, Weitz een bestaan opleverend.

Rechts: scheepstimmerman Jan Broek op de helling aan het Klein Lageland aan het breeuwen, daarbij uitgeplozen touw ('werk') met een hamer en een breeuweitel in de naden tikkend, om ze daarna te bepeken.

sterk versnipperde en niet of nauwelijks in cultuur gebrachte gronden, meest dienend als hooiland. De 6400 kadastrale percelen behoorden aan ongeveer 2000 eigenaren en voor de bedrijfsvoering was dit natuurlijk zeer inefficiënt. Hoewel het gebied behoorde tot de Gemeente Staphorst, lag ruim een derde deel ervan dicht bij de kom van Zwartsluis.

De Ontginningsmaatschappij had de gronden verworven door vrijwillige aankoop of door onteigening. Nabij Zwartsluis werden de gronden onteigend voor 300 á 400 gulden per hectare. Daarna konden ze door de voormalige bezitters worden teruggekocht tegen een prijs van ongeveer 500 gulden. Ze kregen daarmee veel beter in cultuur gebrachte gronden terug, geschikt als bouwland of als grasland.

Ook was het voor de eigenaren mogelijk om zelf verbeteringen aan te brengen, waarna de Ontginningsmaatschappij dan later zou zorgen voor wegen en watergangen. 'Heden kan reeds worden gemeld,' schreef dijkgraaf J. van de Stouwe van het Waterschap Hasselt en Zwartsluis, tevens raadslid, in 1934, 'dat enkelen reeds bezig zijn in die richting en aanvankelijk met goed succes, zoodat er gegronde hoop bestaat, dat meerderen zullen volgen.' Als een positieve factor vermeldde hij, dat de robol of moeraspaardestaart in het betreffende gebied niet voorkwam. Op de bovenste kleilaag kon met succes, zo hadden enkele

landbouwers laten zien, haver en rogge worden geteeld. De agrarische sector werd echter vooral bepaald door de veehouderij. De melkproductie van zo'n vijftig bedrijven werd óf rechtstreeks verkocht aan de plaatselijke bevolking en de schippers, óf afgezet bij melkfabrieken in de omgeving. Zo zullen er boeren zijn geweest die hun melk leverden aan de in 1926 opgerichte Coöperatieve Stoomzuivelfabriek 'Juliana' in Hasselt. (Aan de andere kant van het dorp konden zij terecht bij de melkfabriek 'Fulnaho' in Vollenhove.)

Technisch gezien zou het mogelijk zijn geweest, ook het gebied direct ten noorden van Zwartsluis in cultuur te brengen. Het gebeurde niet, al hadden daarvoor in de jaren twintig wel plannen bestaan. Waar elders in Noordwest Overijssel door de N.V. Ontginningsmaatschappij 'Land van Vollenhove' duizenden hectares natuurgebied waren omgezet in landbouwgrond, behielden de Landen achter 't Cingel hun oorspronkelijke status. Een ingenieursbureau had in opdracht van het 'Land van Vollenhove' een grootschalig plan ontworpen voor de aanleg van zeven polders in de Kop van Overijssel. Een ten noorden van Meppeler Diep en Zwart Water gelegen deel van Zwartsluis zou daarbij deel gaan uitmaken van de zogeheten Belter Polder, waarin ook de gehele Belter Wijde was opgenomen. Zover kwam het niet en juist dit gegeven zou een belangrijke rol spelen bij de naoorlogse ontwikkelingen.

Een nieuwe crisis

Begonnen de jaren dertig met een internationale crisis die ook in Nederland zijn uitwerking niet miste, ze eindigden met oorlogsdreiging. Op 1 september 1939 viel Duitsland Polen binnen. Nederland had van Duitsland de verzekering gekregen, dat het de neutraliteit van ons land zou handhaven, maar reden om rustig te gaan slapen was er allerminst.⁴²

Op 28 augustus 1938 had de Nederlandse regering de algemene mobilisatie van het gehele dienstplichtige reservekader en van de lichten 1924 tot en met 1939 afgekondigd. Daarmee werd de krijgsmacht verdrievoudigd, maar raakte ook het maatschappelijk leven geheel ontregeld.

In augustus 1939 werd gesproken over een noodziekenhuis, dat zou worden inge-

Gebr. J. J. de Graaf - Zwartsluis
 (Holland) Telefoon no. 24
 IMPORT Telegram-adres: De Graaf Zwartsluis EXPORT

Fabrikanten van alle soorten Matten- en Meubelkloppers. — Chemische Rottingwasscherij. — Special Manufacturers of Carpet Beaters and Blair Beaters. — Chemical Rattan-Washing. — Fabricants speciaux Bat-Tapis et Bat-Meubles. — Blanchisserie Chimique de Canne. — Spezial Fabrikante von Teppichklopfern und Möbelklopfern. — Chemische Rotang-Wäscherei.

Fa. Van den Beld & Van der Stouwe

ZWARTSLUIS

FABRIEK VAN REDDINGSARTIKELEN
 LEGUANEN — VALKUSSENS
 AANVAARZAKKEN
 BENEVENS JACHTSTOOTWILLEN

H. FLARTE & Co.

ZWARTSLUIS
 Telefoon 391 (K 5208)

FABRIEK van COCOSKURK-
 ROTTING-AANVAARZAKKEN

Specialiteit in het vervaardigen van: Voor- en Achtersteven Leguanen. Cocosbongels z.g.n. Wrijfwillen. Boothoedjes. — Valkussens voor Bierbrouwerijen. — Grote en kleine Drooglijnen enz. enz.

Gebroeders BIEZE

ZWARTSLUIS
 Telefoon 310

ROEIBOOTEN - SLOEPEN - VLETTEN
 VOLGBOOTJES
 in diverse modellen

FIRMA MOOIWEER & TUIN

ZWARTSLUIS

Fabrikanten van:
 COCOS-, JAPAN- EN VESTIBULE-
 MATTEN, LOOPERS EN TAPIJTEN

Telefoon no. 291 Telegram-adres: „Mooiweer“

richt in de Gereformeerde School aan de Zomerdijk. Mejuffrouw Spiekman werd in oktober benoemd als leidster van de Distributie Dienst. Ook werd in die maand bekend, dat er 22 soldaten zouden komen, die ondergebracht moesten worden in 'Vrede' of in de bovenzaal van 'Christelijke Belangen'. Geniesoldaten bouwden in september 1939 om en nabij de Grote Kolksluis bunkers, die werden verstevigd met zandzakken. Het aantal soldaten nam sindsdien voortdurend toe. De bruggen werden voorzien van springladingen en het was iedereen wel duidelijk, dat ze zouden worden vernield wanneer de oorlog zou uitbreken. Mensen die in de gevarenzone binnen een straal van 250 meter woonden, kregen de waarschuwing zich op eerste aanzegging uit de voeten te maken.

Geheel boven in de advertentiepagina: het bedrijf van de gebroeders J.J. de Graaf richtte zich sterk op de buitenlandse markt. De klap kwam dan ook hard aan, toen in 1929 de internationale crisis losbrak. Vooral de export naar Engeland had te lijden en het aantal van vijftig personeelsleden liep sterk terug. In 1939 was echter weer een aantal van veertig personeelsleden bereikt. Na de oorlog kwam de export opnieuw goed op gang. Zo werden er in 1948 liefst 480.000 matenkloppers, waarvan de fabricage was geëxporteerd, afgezet.

In een 'propaganda-uitgave' waarin Overijsselse gemeenten en bedrijven zich in augustus 1939 presenteerden, nam Zwartsluis drie van de 304 pagina's in. Eén daarvan werd geheel in beslag genomen door advertenties. Burgemeester De Koning vulde de eerste pagina met een historisch overzicht vanaf de zeventiende eeuw, dat hij besloot met de zin: 'Alleen de Stadsgracht herinnert thans nog aan het defensief karakter dat deze gemeente vroeger vertoonde.' Over het Zwartsluis van 1939 meldde hij, dat er jaarlijks 30.000 schepen passeerden. Zwartsluis was 'de poort naar het Noorden,' schreef hij.

'Er zijn drie flinke, moderne scheepswerven en de scheepsbouw is de belangrijkste industrie. Het geratel van de elektrische luchtdrukinstallaties weerklinkt hier dag aan dag. Daarnaast treden naar voren een tweetal fabrieken voor gebrande suikerpoeder, een mattenklopperfabriek, twee cocosfabrieken en een tweetal fabrieken voor aanvaarzakken.' In navolging van zijn voorganger Oprel, liet ook hij niet na, de toeristische mogelijkheden van Zwartsluis naar voren te halen.

Langzamerhand kwam de oorlog dichterbij. Het weer leek zich aan te passen bij de grimmiger wordende omstandigheden. Half februari was het kwik gedaald tot 24 graden onder nul. Auto's reden over de Piepert naar de Belt en in het Meppeler Diep zaten, tussen Doosjes en Meppel, in het begin van maart nog tientallen schepen vast.

Op 16 april 1940 werd in Zwartsluis de staat van beleg afgekondigd en op het Gemeentehuis werd een Luchtwachtdienst ingesteld. Vanaf de sluiting der Secretarie tot de volgende ochtend waren daar burgers aanwezig, om de radiopost te bemannen. Het aantal militairen in het dorp nam toe en op 7 mei kwam via het ANP het bericht, dat alle verloven waren ingetrokken. Elk half uur volgde een herhaling. De bussen van de Noordwesthoek werden gevorderd om arbeiders uit Giethoorn te halen, die moesten helpen bij het aanleggen van de laatste verdedigingswerken.

In de nacht van donderdag 9 op vrijdag 10 mei klonk boven Zwartsluis het gedreun van grote groepen bommenwerpers. Menigeen dacht, dat ze op weg waren naar Engeland, maar de berichten over het binnenvallen van Duitse troepen in Nederland kwamen snel. Boven De Velde werden een paar bommen afgeworpen, terwijl op verschillende plaatsen in de omgeving zware klappen waren te horen van bruggen die de lucht ingingen. De soldaten op de wachtpost in het gebouw van Rijkswaterstaat

kregen vroeg in de ochtend de orders om ook de bruggen over de Grote Kolksluis en de Staphorstersluis de lucht in te laten vliegen. Er werd alleen nog gewacht tot de bewoners in de gevarenzone in veiligheid waren, maar een enkeling wilde per se in huis blijven.

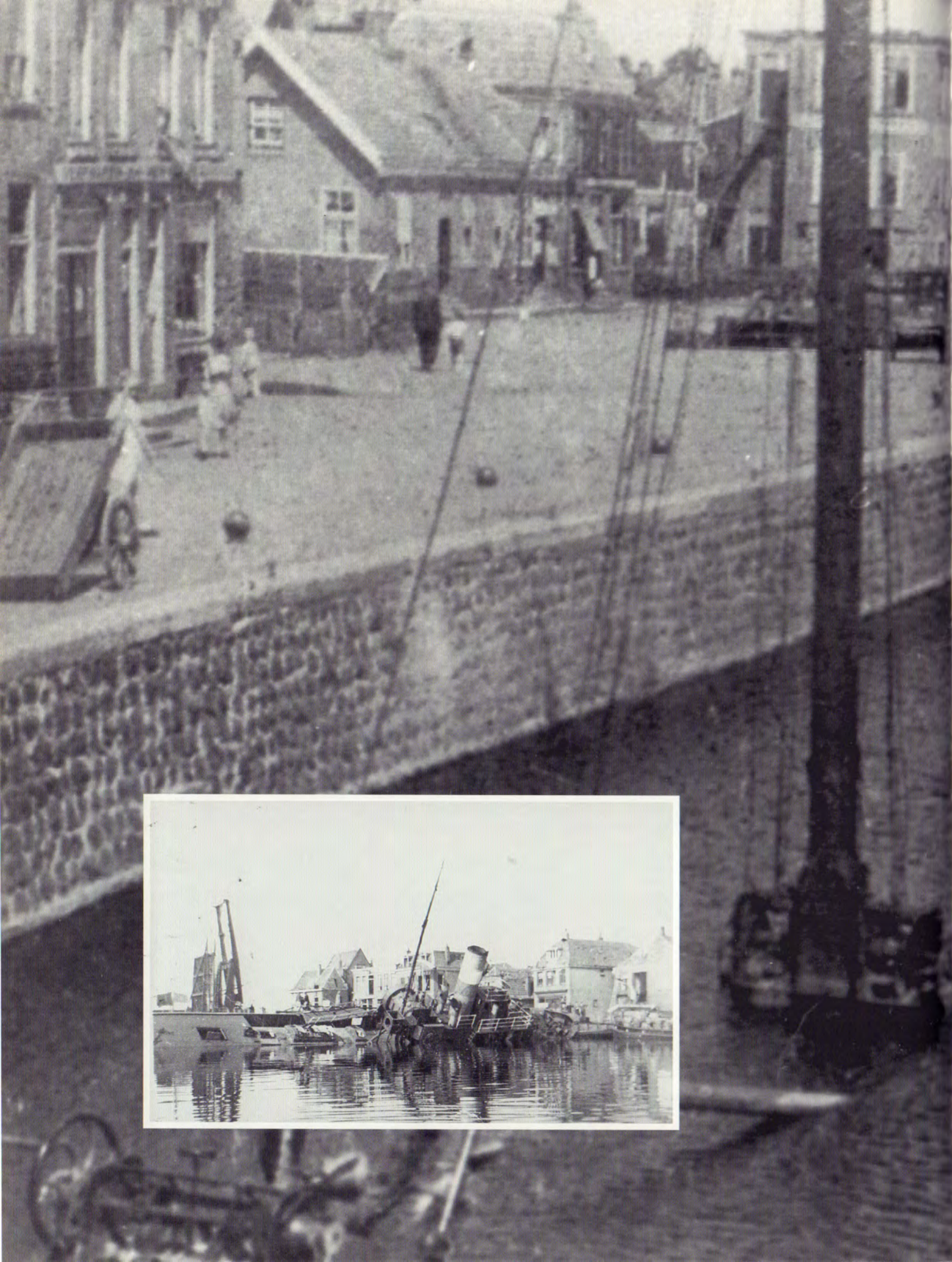
Toen klonken de knallen. Eerst van de brug over de Staphorstersluis, die omhoog was gehaald en daardoor loodrecht in het water viel. Even later volgde de brug over de Kolksluis. Toen de rookwolken waren opgetrokken haastten de bewoners van de Schans, de Handelskade, de Mastenmakersstraat en de Sluisstraat zich naar hun huizen, om de situatie in ogenschouw te nemen. De meeste ruiten waren gesprongen, dakpannen gevallen, deuren en kozijnen uit hun verband gerukt, muren gescheurd. In Zwartsluis was de oorlog begonnen.

De Nederlandse soldaten trokken zich terug en 's zaterdags kwamen Duitse soldaten uit de richting van Meppel. Ze gingen door naar Vollenhove. Ondanks de oorlogssituatie gingen de inwoners van Zwartsluis op zondag ter kerke. Het was Pinksteren en na toestemming van de burgemeester mochten er korte diensten worden gehouden.

Kort na de capitulatie namen de Duitsers hun intrek in de kleuterschool en de Openbare Lagere School. Het leven in Zwartsluis hernam zijn loop, al was de mobiliteit -in veel opzichten- sterk afgenomen.

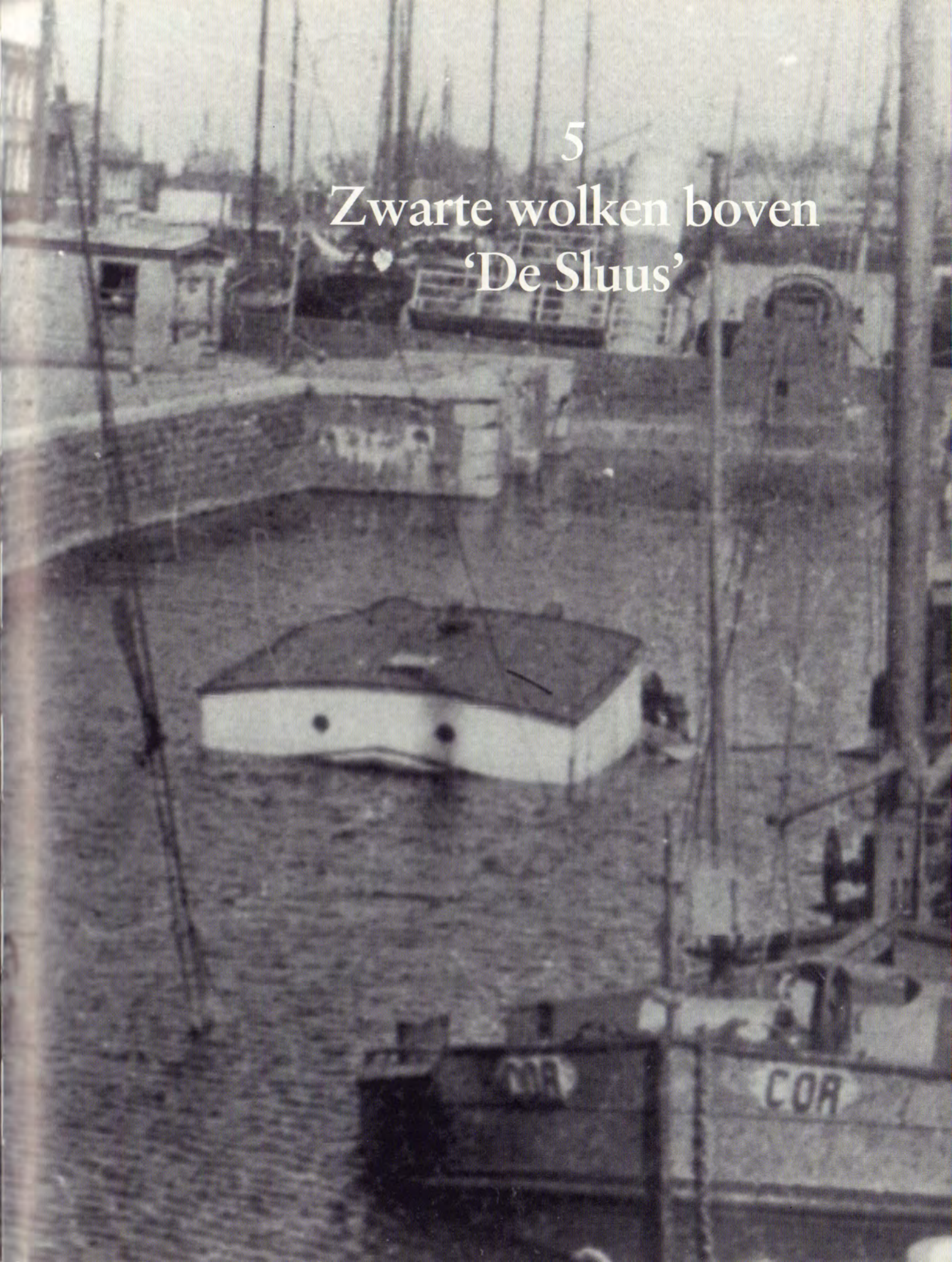

Leden van de Bijzondere Vrijwillige Landstorm in Zwartsluis en andere plaatsen poseren voor een foto, genomen omstreeks het midden van de jaren dertig. Geheel rechts secretaris Jacobus de Goede, die in het verzet ging en de Tweede Wereldoorlog niet zou overleven.

5

Zwarte wolken boven
'De Sluis'

ZWARTE WOLKEN BOVEN 'DE SLUUS'

De oorlog in Zwartsluis begon zoals hij eindigde: met het opblazen van de belangrijkste bruggen. In de vijf jaren tussen 10 mei 1940 en 14 april 1945 werden diepe wonden geslagen. Van de Joodse gemeenschap overleefden slechts twee leden de oorlog, verzetsstrijders stierven voor het vuurpeloton en ook anderszins vielen er slachtoffers als gevolg van oorlogshandelingen. Ook waren er inwoners die de kant van de bezetter kozen. Burgemeester De Koning werd op 14 november 1942 ontslagen. Met zijn opvolger, burgemeester G. I. Vooijs van Hasselt, had Zwartsluis het slechter kunnen treffen.

Per proclamatie van 29 juni 1940 kreeg ook de bevolking van Zwartsluis de opdracht 'handelingen en uitingen van anti-Duitsche gezindheid' achterwege te laten. 'Herhaaldelijk is er in de de pers op gewezen,' aldus de tekst op het plakkaat, 'dat de Nederlandsche bevolking zich rustig, kalm en waardig heeft gedragen.'

Geen 'forsche streep'

Vijf dagen eerder waren de burgemeesters van dicht bij de 'Oostgrens' gelegen gemeenten bij elkaar geroepen in Almelo. Ze werden er toegesproken door mr. J.B. Kan, oud-minister van Binnenlandse zaken en Landbouw en lid van de Raad van State.

'De Burgemeesters, van wie zoo'n groote en machtige invloed kan uitgaan,' sprak hij, 'moeten deze zonder verwijl in de weegschaal werpen.' De oorlog was verloren en dat betekende, dat de feiten en de bezetting moesten worden aanvaard. 'Van den nood worde een deugd gemaakt en vóór alles is te bedenken, dat het bij een andere gedragslijn van de Duitsche overheid nog oneindig veel slechter had kunnen zijn.' Het stond de burgemeesters dus maar te doen dit gegeven 'niet alleen passief, maar ook door onverflauwde activiteit' aan de bevolking duidelijk te maken. 'Onder de periode van vóór en gedurende den oorlog dient een forsche streep gesteld.'

Maar zo ging het niet.

Op de Algemene Begraafplaats bij het graf van Hermannus Steenbergen, op maandag 11 november 1940. Zittend voor het monument; Wr. Schraa, B. Schraa-ten Klooster. Staand van links naar rechts: W. Schraa-Bouwman, H. Schraa jr., G.S. Schraa-v.d. Stouwe, G. Schraa-Bouwman, H. Schraa sr., K. Schraa, D. Steenbergen-Schraa, L. Schraa, G.W. Steenbergen-van Dijk, Joh. Buit, G. Schraa-Kuilder, W. Steenbergen, J. de Goede, G. Schraa, Schuite, R. Schraa, R. van der Meulen, R. Schaapman, G. van Dijk (?), burgemeester D. de Koning.

Met een schip vol munitie

In het voorjaar van 1940 voer de dertigjarige Sluziger Hermannus Steenbergen als schipper in militaire dienst met zijn eigen schip: vol munitie. Op 13 mei 1940 kreeg de 'Disponibel', gelegen te Groot Ammers nabij Schoonhoven, een Duitse voltreffer. Het schip zonk. Miraculeus genoeg ontplofte de munitie niet, maar Steenbergen en zijn knecht Thomas Westdijk werden gedood. Zijn echtgenote Dinie (Schraa) bleef achter met twee dochtertjes van twee jaar en van net acht dagen oud. Een half jaar later werd het schip gelicht en werden de stoffelijke resten geborgen. Steenbergen werd begraven in Zwartsluis. Het schip kwam, met een zetschipper, weer in de vaart en heeft dienst gedaan tot 1963.

Onder: de drie kinderen De Goede (Jan, Hendrik en Jacobus Barend) met hun vader Lourens en (zittend) moeder Jantiena, voor de winkel in het Buitenkwartier; staand tante Fem. De vader overleed in 1910, net 36 jaar oud. Later verhuisde het gezin naar de Kerkstraat.

In het verzet

'De Duitse maatregelen keerden ons steeds meer tegen die lui die hier niks te maken hadden en ons wilden regeren. Je ging je daar automatisch tegen opstellen,' aldus verzetsman Roel Buimer.² Op 10 mei 1941, een jaar na het begin van de oorlog, kregen de plaatselijke NSB-ers een oranje W (van Wilhelmina) op de deur geschilderd. Later werd er nog eens galg op hun deuren geschilderd, met sneldrogende scheepsmenie.

De daders, onder wie de burgemeesterszoon Jan de Koning, kwamen eraf met een bekeuring voor 'straatschenderij'. In diezelfde meimaand van 1941 werd een daad van sabotage en verzet gepleegd, die voor de daders meer gevolgen had. De twee mannen, Jan van Veen en Jacob Vos, die de noodophaalbrug over de Staphorster schuifsluis onklaar maakten door de slinger in het water te gooien werden gearresteerd. Ze werden naar Duitsland afgevoerd.

De Goede, De Goede, De Goede en een moeder

De weduwe de Goede had drie zonen: Jan, Jacobus Barend en Hendrik. Jan was in Zwartsluis een bekende figuur, fervent Oranje-klant en altijd actief als er iets moest worden georganiseerd. Vanuit zijn elektriciteitszaak aan de Kerkstraat verzorgde hij in Zwartsluis de radio-distributie. Jacobus werkte op het Gemeentehuis en was ook secretaris van de Bijzondere Vrijwillige Landstorm. Hendrik was bakker en organist.

Toen de oorlog uitbrak gingen de drie broers ieder hun eigen weg. Jan koos de zijde van de bezetters en ging naar het Oostfront, al was die tocht slechts van korte duur. Jacobus ging in het verzet en dook onder. Hendrik zette zijn normale leven voort.

Op 23 december 1942 overleed hun moeder. Door een als fanatiek NSB-er bekend staand fotograaf uit Zwolle, werd haar laatste gang -per koets van het huis aan de Kerkstraat naar de Algemene Begraafplaats aan 't Cingelvastgelegd. Een verdeeld en verspreid gezin bleef achter.

en ter dood veroordeeld, maar dit vonnis werd niet voltrokken. Het verzet in Zwartsluis was ook elders en anders gaande. De zaak voor scheepsbenodigdheden van Paul Slurink aan de Handelskade was daarbij een belangrijk ontmoetingspunt. 'In zijn winkel van scheepsbenodigdheden loopt iedereen in en uit, een gemakkelijke schuilhoek.' Bonnen leverde Slurink ook. Op subtiele manieren werden ze bij de juiste personen bezorgd.³ Zo had hij met Adam Schuuring, diaken van de Gereformeerde kerk, de afspraak dat hij die waardevolle papiertjes 's zondags in de collectezak zou deponeren. Vervolgens zouden ze hun weg wel vinden. Slurink was ook betrokken bij het organiseren van vluchtwegen. In zijn bakkerskar bracht Adam Schuuring de zwaar gehandicapte verzetsman Jan van Mechelen naar de familie Pierik aan de Zomerdijk, vanwaar hij verder werd getransporteerd naar Meppel.⁴

En het was juist de zaak van Slurink waar de rode menie die was gebruikt om de galgen en de W's op de deuren van NSB-ers te schilderen werd geleverd. Op 26 juni

1941 werd er rustig gewerkt, toen plotseling Duitse soldaten binnenstormden. Ze vonden niets verdachts, maar de drie broers Pouwel, Herman en Jan werden meegevoerd. Eerst naar het Gemeentehuis, toen naar Kampen en vervolgens naar het Huis van Bewaring in Zwolle. Lang bleven ze daar niet, want de volgende bestemming was het beruchte 'Oranjehotel' in Schevingen. De drie werden verdacht van het verspreiden van illegale lectuur. Herman nam de schuld op zich en wist zo zijn oudere, getrouwde, broer Pouwel en de jongere Jan te vrijwaren. Zij konden naar huis terugkeren, Herman werd afgevoerd naar het Duitse Lüttringhausen. Vier jaar lang zat hij daar, levend op een snee keihard brood en wat soep, werkend achter een naaimachine en stofbrillen fabricerend voor het Duitse leger. Hij wist te overleven. Bij thuiskomst moest hij vernemen, dat zijn broer Toon kort voor de bevrijding was gefusilleerd bij Woeste Hoeve. De overige leden van de familie -waarvan naast Pouwel en Jan, ook Henk, Ans (en haar man Ele Visserman), Aly, Dien en Hester op eniger-

De begrafenis van de weduwe Jantiena de Goede-van den Berg, in december 1942. In een veertigtal foto's, gemaakt door een als fanatiek NSB-er bekend staand fotograaf uit Zwolle, werd haar laatste tocht vastgelegd. Haar ondergedoken zoon Jacobus kon er zo, op afstand in plaats en tijd, toch getuige van zijn. Van linksboven naar rechts-onder: bij de woning in de Kerkstraat; voor de Snipperfabriek van Huisman; aan het eind van de Kerkstraat op de hoek met 't Cingel; op 't Cingel.

Saluut aan Toon Slurink en Jacobus de Goede, vanuit Kampen op weg naar hun herbegravenis op 3 mei 1945. Van linksboven naar rechts-onder: in de straten van Kampen; op de pont met op de achtergrond Genemuiden, staand in het midden Jaap Schaart; in de Gereformeerde kerk leidde dominee J. Overduin de rouwdienst, terwijl de beide kisten voor de kansel stonden. Op het zwarte doek lagen een krans en een bouquet bloemen van de KP-vrienden uit Kampen en van Strijdend Nederland; op de Algemene Begraafplaats.

lei wijze deelnamen aan het verzet - haalden wel het einde van de oorlog. Al waren ook de andere broers geen van allen uit handen van de Duitsers gebleven.⁵

Anthonie 'Toon' Slurink had in Kampen nauw samengewerkt met zijn voormalige plaatsgenoot Jacobus Barend 'Piet' de Goede. Deze had als ambtenaar-ontvanger gewerkt op het Gemeentehuis van Zwartsluis en was de rechterhand van burgemeester De Koning. Sinds eind september 1941 had hij ongeveer dertig blanco persoonsbewijzen met bijbehorende zegels vervreemd. Dit was 'voor die tijd een groot aantal'.⁶ Het onder leiding van De Goede staande bureau personele zaken, was dan ook 'een toevluchtsoord, voor ieder die valse papieren nodig had'.⁷ Ook de vrijwilliger J.M. Schaart en de eerder genoemde Buijmer speelden daarbij een rol. Bij een controle werden de malversaties echter ontdekt. De Goede nam alle schuld op zich, ook om burgemeester De Koning die zijn handtekening onder blanco persoonsbewijzen had gezet, vrij te pleiten.

De Ordnungspolizei die op maandagmorgen 13 juli 1942 bij de woning van De Goede verscheen, greep achter het net.

'Voordat de overvalwagen bij hem voor de deur was verschenen had De Goede zijn woning verlaten'.⁸ Hij ging op weg naar Zwitserland, maar raakte in Frankrijk het spoor naar zijn bestemmingsadres bijster en keerde terug naar Zwartsluis. Zijn adres werd echter bekend en hij vertrok naar Kampen. Daar ging hij door met het vervalsen van persoonsbewijzen. Hij kwam er ook in contact met de reeds genoemde Anthonie (Toon) Slurink. Samen met hem én zijn voormalige collega Schaart, vormde hij vervolgens de redactie van Strijdend Nederland. Door verraad werden De Goede en Schaart op 20 januari 1945 gearresteerd, juist toen ze een nummer van de krant aan het stencillen waren. Jacobus wist het leven van zijn makker te sparen, door ook nu alle schuld op zich te nemen. Net als Slurink, die al op 5 januari was gearresteerd, werd hij vastgezet in het Huis van Bewaring te Zwolle.

Zeven weken verbleven de beide mannen daar, tot ze op 8 maart 1945 werd weggevoerd naar de Veluwe. Samen met 115 andere Nederlanders stierven zij bij Woeste Hoeve voor het executiepeloton. Het was een vergelding voor de aanslag op Rauter,

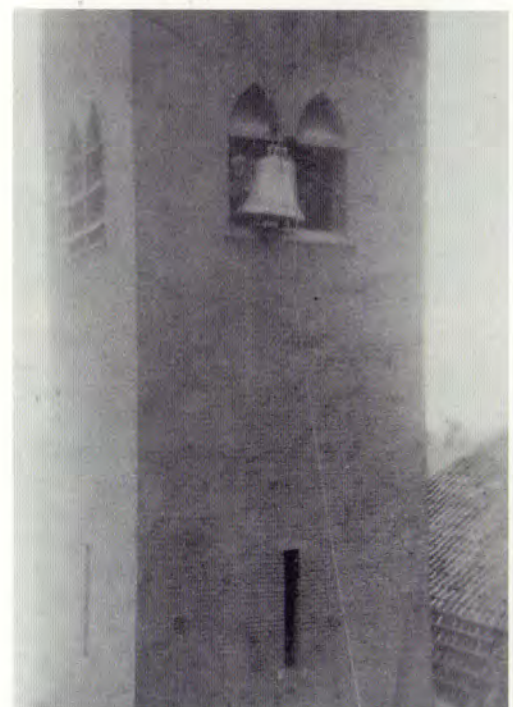

Hitlers politiebuis in Nederland.⁹

Burgemeester De Koning was op 14 november 1942 ontslagen en vervolgens een paar dagen vastgezet. Als zijn opvolger werd G.I. Vooijs benoemd. 'Achteraf een zeer nette vent,' aldus Buimer, die op het Gemeentehuis weer werd aangenomen, op aanbeveling van De Koning! Maar Vooijs kreeg korte tijd later wel de opdracht Buimer wegens 'Deutschfeindlichkeit' weer te ontslaan.

Dagelijkse problemen en dagelijks brood

De dagelijkse problemen in Zwartsluis waren divers. De verduistering van de winkelramen, sinds eind september 1940, was nog wel een van de kleinste ongemakken. Erger was, dat de diensten aanvankelijk moesten worden gestaakt vanwege het onbruikbaar worden van de bruggen.¹⁰ Tijdens de eerste oorlogsdag waren twee autobussen met chauffeurs door de Nederlandse militaire overheid gevorderd. De voertuigen en hun berijders kwamen, na allerlei omzwervingen tot in Den Helder, terug. De diensten kwamen weer op gang, maar de afnemende vervoerscapaciteit zorgde voor veel overlast. Het kon gebeuren, dat door wachtende passagiers bij aankomst van een bus letterlijk werd geknokt om een plaats. De maatschappij voerde daarom loophek-

ken in, waar de reizenden in volgorde van aankomst door naar binnen mochten. Aan gezien de olie een schaars goed begon te worden en er -met turf, hout en kolen gestookte- gasgeneratoren moesten worden gebruikt, nam de bedrijfszekerheid sterk af. Op 5 september 1944, toen de Nederlandse Spoorwegen staakten, werd ook het werk bij de Noordwesthoek stopgezet. De weinige nog aanwezige bussen werden onklaar gemaakt en het personeel dook onder. Uiteindelijk waren er nog maar zeven, geheel onttakelde bussen. De rest was door de bezetters weggesleept.

Het voedselpatroon veranderde, want de rantsoenering had soms tot gevolg, dat men, om het gemis aan andere produkten te compenseren, meer brood ging eten.¹¹ De bakkers hadden het dus druk, mede vanwege leveringen elders. Er werd ook geleverd aan werkers in de drooggevalen Noordoost Polder die waren ondergebracht bij de Kadoelen en in Vollenhove. Daaraan kwam echter een abrupt einde na de beruchte razzia van november 1944, waarbij duizenden onderduikers werden

'Sporen terug'

'Tegen de middag erg druk met Engelse vliegtuigen,' noteerde de Sluziger Bloemist Steven Greveling op 13 november 1943 in zijn dagboek. Omstreeks twaalf uur kwamen er Duitse jagers bij. 'Geweldig geschoten, .. angstig.' Hij zag een zware, viermotorige Amerikaanse bommenwerper langzaam cirkelen om een noodlanding te maken, terwijl ondertussen bemanningsleden aan parachutes uit het vliegtuig sprongen. Een andere dagboekschrijver, Roelof Schoonewelle, gaf weer hoe een bommenwerper een paar maal laag over de daken rondulooog en neerstortte op de hoek van de Kranerweerd.

Deze gebeurtenis speelde zich af rond het middaguur en daarom waren velen er getuige van.

Het verhaal van de Liberator B24 H 42-7483 van de 392ste bombardementsgroep H 578 BS werd meer dan vijftig jaar later gereconstrueerd door Dirk Driessen en Dirk van Eerde in het boek Sporen terug. Zij traceerden wie de bemanningsleden waren geweest en hoe hun laatste vlucht was verlopen. Ook herinneringen van zeven personen die de crash van dichtbij meemaakten, verwerkten zij in hun verhaal.

Zeven van de bemanningsleden werden gevangen genomen en kregen een harde tijd in krijgsgevangenkampen in Duitsland, Oostenrijk en Polen. Eén van hen was zwaar gewond geraakt. Van de overige drie werd er uiteindelijk één, vlakbij de Spaanse grens, gevangen genomen. De beide anderen wisten, na een lange tocht waarbij ze tijdens de eerste periode van hun vlucht in en om Zwartsluis onmisbare hulp hadden gekregen, de vrijheid te vinden. Ook hun maat en de zeven direct gevangen genomen piloten kwamen, wonder boven wonder, levend in hun vaderland terug.¹²

Links: de klokken van de Hervormde kerk werden in de oorlog weggehaald. In 1946 werden ze, in replica, vervangen.

De inundatie van een groot gedeelte van Zwartsluis in het najaar van 1944 trof ook de omgeving van het Wilhelminaplein.

De zusters Käthe en Suze Walburg, zochten, met hun hondje, een weg door de watermassa.

opgepakt. Lopend vanaf de Kadoelen kwam een schier onafzienbare kolonne mensen door Zwartsluis, op weg naar Meppel waar ze op transport werden gesteld naar Duitsland.

De broodproductie in Zwartsluis stagneerde toen de plaatselijke bakkers Hendrik de Goede, Dirk Kampherbeek, Adam Schuuring, Jan Stam en Jan Tukker in één nacht van een zaterdag op zondag in november 1944, werden opgepakt. Net als een vijftiental anderen die hadden geweigerd te werken aan de loopgraven aan de Hasselterdijk. Eerst werden ze ondergebracht in de villa van Buisman aan het Groot Lageland, waar de Duitsers hun plaatselijk hoofdkwartier hadden. In de loop van de zondag werden ze naar Havelte gebracht, om daar op het vliegveld te werken. Na een week kwamen de bakkers, dankzij bemiddeling van burgemeester Vooijs, en met dertig gulden loon in de knip, weer vrij.¹³

Vanwege brandstofproblemen werden de bakkerijen in Zwartsluis gecombineerd, waarna vader Jan en zoon Dirk Kampherbeek ook voor hun collega's de standaard vierponds roggebroden baktten. Voor het kamp in Kadoelen bakte Kampherbeek eveneens. Op basis van bonnen kregen zij dan weer meel toegewezen. Ook waren er inwoners die gesmokkelde of op de bouwlanden gelezen rogge naar Kampherbeek brachten, om er daar brood van te laten bakken. Aan het eind van de oorlog, toen er bijna geen electriciteit meer was, moest

het deeg weer met de hand worden gemengd en gekneet.

Toen de spertijd ingevoerd werd betekende dat er 's avonds geen lichten meer mochten branden. Om het verkeer tijdens de duisternis iets minder gevaarlijk te maken, werden in verschillende straten de trottoirbanden bij dwarsstraten en stegen witgeverfd. Ook paaltjes en andere voorwerpen werden van een wit laagje voorzien. Rijkswaterstaat deed hetzelfde bij bruggen en sluisen.¹⁴

Bijzonder ingrijpend was de inundatie in het najaar van 1944. Grote gebieden in en rondom Zwartsluis stonden sindsdien onder water. Het Staphorsterveld was één onafzienbare natte vlakte. De bewoners van 't Cingel en die van de daarachter gelegen straten moesten met bootjes en planken hun woningen zien te bereiken. Velen woonde noodgedwongen op zolder. Alleen aan het hoger gelegen Groot- en Klein Lageland kon men droge voeten houden.

Om vier uur in de middag

Een gebeurtenis die een onuitwisbare indruk maakte in de Sluziger gemeenschap vond plaats op zondag 8 oktober 1944. Op het terrein van de gemeente-reiniging aan de Conradsweg werden toen, 's middags om vier uur, drie Nederlandse mannen gefusilleerd. Het waren de gemeenteamt naar Gerardus Henricus Bouwmans (22) uit Uden, de marechaussee Petrus van de

Onder: 'Oranje' in het gezin van de familie Schoonewelle. De kraamverpleegster van de beide borelingen was Anna Smit.

Haar collectie geboortekaartjes en een aantal foto's kwamen, met die van haar collega Aaltje Smit, terecht in het archief van de Historische Vereniging Zwartsluis.

Door 's Heeren goedheid werden wij verblijd met de geboorte van een Zoon en Dochter

Willem Frederik Bernhard
Maurits Gustaaf

en

Emma Wilhelmina Juliana
Beatrix Irene

R. J. Schoonewelle.
H. Schoonewelle-Ferwee.

Zwartsluis, 2 Mei 1941.
Kerkstraat 109.

Valk (24) uit Helmond en de student Johannes Nicolaas Huiberts (24) uit de Beemster. Ze kenden elkaar niet alvorens het lot hen samenbracht. De eerste twee hadden illegaal werk verricht, werden gearresteerd en waren daarna in kamp Amersfoort terecht gekomen, de derde was opgepakt bij een razzia. Hem wachtte hetzelfde lot. In september waren ze alledrie naar de IJssellinie gebracht om er te werken, maar ze wisten te ontvluchten. Enige tijd later werden ze echter gepakt. Het werd hun fataal.

Ze werden naar Zwartsluis gebracht en daar door de Grüne Polizei, de Sicherheitsdienst, verhoord aan het Groot Lageland. Vervolgens werden ze met hoge snelheid naar de vuilnisbelt aan de Conradsweg gereden. Daar vielen de schoten die op die stille zondagmiddag klonken over Zwartsluis. Jan van der Horst, die er in de buurt woonde, kreeg de opdracht de drie lijken naar de begraafplaats te vervoeren. Op een platte boerenkar met een paard ervoor reed hij door de dichtbevolkte Nieuwe Sluis en het centrum. Ongekist, in een bed van stro, werden de drie mannen begraven. Naast doodgraver Van der Woude was er ook iemand van de politie aanwezig. Na de oorlog werden de drie mannen opgegraven, gekist en naar hun plaats van herkomst gebracht.¹⁵

Op weg naar het einde

Als zovelen om hen heen schenen de Joodse inwoners van Zwartsluis niet te kunnen of willen beseffen, hoezeer hun leven gevaar liep. In mei 1941 moesten de Joden hun fietsen inleveren en korte tijd later hun radiotoestellen. Zij deden het. Zoals ook in de zomer van 1942 S. Brest, J. Aronius en W. Aronius zich meldden voor een werkkamp. Op 31 juli arriveerden zij eerst in kamp Conrad te Rouveen, op loopafstand van hun woonplaats. Van daar gingen zij verder. Eind augustus kreeg een aantal Joden bevel, naar Westerbork af te reizen. Aan het eind van het jaar waren er nog slechts drie van hen in Zwartsluis. Zij gingen in april 1943 naar kamp Vught waar ze op transport naar het oosten werden gesteld. Slechts de twee Joden die waren ondergedoken haalden het einde van de oorlog. De anderen kwamen om in Auschwitz, Blechhammer, Malapane, Sobibor ...¹⁶

Ter nagedachtenis

Op 18 mei 1984 werd in Zwartsluis vóór de Joodse begraafplaats in de Baanstraat een plaquette onthuld, ter nagedachtenis aan de tijdens de Tweede Wereldoorlog omgekomen Joden uit Zwartsluis. Burgemeester Smit haalde de geschiedenis dichtbij, maakte het onpersoonlijke persoonlijk, door de cijfers, statistieken en documentatie te vertalen in een verhaal over individuele mensen en hun lot. Uit het archief van de Gemeente Zwartsluis had hij de stukken gebaald die waren opgeborgen onder de noemer 'beperking vrijheid van Joden'. Daarin is te vinden, hoe de bezittingen van de Joden werden geconfisqueerd volgens nauwkeurig opgemaakte lijsten, hoe de bordjes met 'Verboden voor Joden' verschenen.

'Het komt ineens vlakbij,' sprak de burgemeester, 'als ik bemerk, dat de weg naar Auschwitz begon op het Klein Lageland, op het Westeinde en de Stationsweg. En als ik zie, dat de stappen óp die weg met onverbiddelijke nauwkeurigheid werden begeleid vanuit het Gemeentehuis.' Hij volgde de weg van de manufacturier Wolf Aronius. 'De bevolking kende hem als een zwijgzame man, op het stugge af. Jarenlang had hij een leidinggevende plaats in de Sluziger synagoge. Een kenner van de wet en de profeten.' Aan de gevel van het Gemeentehuis las Wolf Aronius begin 1941, dat hij zich als persoon van Joodse afkomst moest melden via een officieel formulier. Kosten: één gulden. 'Voor Zwartsluis werden twintig formulieren besteld. De aanmelding verliep vlekkeloos. Trouwens, wat moest Wolf Aronius? Iedereen kende hem immers. Hij betaalde zijn gulden; de premie voor het doodvonnis.'¹⁷

De plaquette voor de Joodse begraafplaats aan de Baanstraat.

פון זשכח את הרברים אשר ראו עיניך		
WOLF ARONIUS	20-12-1942	MALAPANE
CAROLINA ARONIUS-POTSDAMMER	8-10-1943	AUSCHWITZ
ARON ARONIUS	30-9-1943	AUSCHWITZ
GESIENA ARONIUS-VAN DELDER	8-10-1942	AUSCHWITZ
SALOMON ARONIUS	8-10-1942	AUSCHWITZ
MOZES ARONIUS	25-1-1943	AUSCHWITZ
SALOMON BREST	31-12-1942	BLECHHAMMER
ROZETTE BREST-VAN DAM	14-5-1943	SOBIBOR
JOSEPH HÄMMELBURG	14-5-1943	SOBIBOR
SAARTJE OVERWEG	14-5-1943	SOBIBOR

... DAT GIJ NIET VERGET DE DINGEN DIE UW OGEN GEZIEN HEBBEN ...

DEUT. 4:9

Burgemeester J. van der Woude legt op 4 mei 1998 een krans bij de bovenstaande plaquette.

Rechts in kader: Jacobus Barend de Goede, op 8 maart 1945 gefusilleerd bij de Woeste Hoeve.

Anthonie ('Toon') Slurink.

Roelof Schraa (zie ook de foto met voetballers op pagina 58).

E. Jongstra. (zie ook pagina 61, rechtsboven)

Bevrijding

Op donderdag 12 en vrijdag 13 april 1945 arriveerden vanuit de richting Mepel fietsende Duitse soldaten in Zwartsluis. Gekomen over de Zomerdijk en de Stouwe verdwenen ze snel weer in de richting van Zwolle of Kampen. Vanuit het oosten waren de geallieerden, na de mislukte slag bij Arnhem, ons land binnengetrokken en zij joegen de bezetters voor zich uit. Ondertussen had het georganiseerde verzet, onder leiding van meester Roelof Schaapman (zie pagina 61), contact gehad met Canadezen die al waren binnengetrokken in Staphorst. Ze keerden terug met hoopvolle berichten én met sigaretten en chocolade.¹⁸ De ondergrondse zond ook een ijlbericht naar De Stapel bij De Wijk met de smeekbede snel te komen. Een Duits vernietigingscommando, zo werd gevreesd, zou nog veel van de bruggen en sluisen in en om Zwartsluis gaan opblazen. De hoofdmacht van de Canadezen was echter nog te ver weg. Voor de Ondergrondse in Zwartsluis was het onmogelijk om zonder Canadese steun de gewapende strijd met de Duitsers aan te gaan.

Lijdelijk moest worden toegezien, hoe twee schepen in de Kolksluis en een grote schelpenzuiger ervoor tot zinken werden gebracht. Met donderend lawaai vlogen de sluisdeuren en de brug in de lucht. De springladingen waren dermate sterk, dat tal van huizen in de directe omgeving, net als bij het begin van de oorlog, grote schade opliepen. 'Wij kapot, jullie ook kapot,' werd uit Duitse monden opgetekend. De bruggen in het Bosch en bij de Nieuwe Sluis moesten het eveneens ontgelden. Het vernietigingspeloton van de bezetters verdween in de richting van Kampen. In de loop van zaterdagmiddag 14 april leek de kust weer veilig. De bevolking kon en móest aan de slag om de schade te herstellen. Op de Hasselsterdijk lagen een paar grote balken en daarmee werd een eerste, primitieve brug over de vernielde Kolksluis gelegd. Ondertussen waren in de verte, tussen Hasselt en Genemuiden, de Canadezen te zien, maar in Zwartsluis verschenen ze nog niet. Wel was, als één van de eersten de bekende verzetsstrijder Henk Eikelboom over de brug van balken getrokken. Op de toren van de Hervormde kerk werd -net als dat volgens de overlevering ook was gebeurd bij het einde van de Franse bezetting in 1813- de Nederlandse driekleur geplaatst. Eerst nog aarzelend verscheen toen

Gevallenen

Op het Verzetsmonument Overijssel 1940-1945 in Markelo staan voor Zwartsluis de volgende namen en geboortedata: J.B. de Goede 18-10-1908. (Gefusilleerd op 8 maart 1945 bij de Woeste Hoeve), E. Jongstra 11-3-1902 (Omgekomen in Bergen Belsen op 18 februari 1945) en R. Schraa 28-11-1920 (Op 10 oktober 1944 gefusilleerd in Oldebroek). Anthonie, 'Toon' Slurink, die tegelijkertijd met De Goede bij de Woeste Hoeve werd gefusilleerd, gold als inwoner van Kampen en staat onder die plaatsnaam vermeld.

Andere Sluzigers die omkwamen door oorlogshandelingen waren:

H. Steenbergen (13 mei 1940), Aron Aronius (30 september 1942 Auschwitz), Gesiena Aronius-van Gelder (8 oktober 1942 Auschwitz), Salomon Aronius (8 oktober 1942 Auschwitz), Carolina Aronius-Potsdammer (9 oktober 1942 Auschwitz), Wolf Aronius (20 december 1942 Malapane), Salomon Brest (31 december 1942 Blechhammer), Saartje Aronius (21 januari 1943 Auschwitz), Mozes Overweg (21 januari 1943 Auschwitz), Mozes Aronius (25 januari 1943 Auschwitz), Saartje Overweg (14 mei 1943 Sobibor), Joseph Hammelburg (14 mei 1943 Sobibor), Rozette Brest-van Dam (14 mei 1943 Sobibor), Derk Boon (14 oktober 1944 Duisburg), Roelof Schraa (10 oktober 1944 Oldebroek), Tijmen Corporaal (10 februari 1945 Zwartsluis), Thijs Vinke (3 oktober 1945) Barend Vinke (19 april 1945 Wöbbelin-Ludwigslust).¹⁹

Op 5 mei 1965 werd in Zwartsluis de bevrijding op grootse wijze herdacht. Linksonder dirigeert Rijk van Dalen temidden van een talrijk publiek. In de hal van de Noordwesthoek werd een feestmaal aangericht, een tentoonstelling ontbrak evenmin en burgemeester Buijnink sprak, met naast zich zijn echtgenote, vanuit zijn werk-kamer in het Gemeentehuis. Voor de Oranjevereniging leverde het feest veel werk en tevens nieuwe leden op. Volgens de scribent 'O.P. Markur' was dat laatste wel terecht. 'Weet ie wat ik nog het allermooiste viene,' schreef hij al in april, 'dat eigenlijk iederiene mee kan doen, zonder entree te betalen. Dit wordt weer net zo, as vlak nao de oorlog toen deed Jan en alleman mee, en zo heurt het ook.'²⁰

Verzetsmonument

Titus Leeser schiep het Verzetsmonument Overijssel 1940-1945 in Markelo, dat op 2 mei 1953 werd onthuld. Zijn motivatie: 'Het monument wil de eerbied van de verzetstrijders voor hun gevallen kameraden uitdrukken. Als bladzijden van een boek vermelden de muurvlakken de namen van gevallen en deze met namen bedekte muren zelf vormen het teken in een landschap.'

De drie figuren symboliseren de gemeenschap van het verzet, waarvan de gevallen deel uitmaakten en die tot in verre toekomst bij hun namen willen blijven waken en daardoor de herinnering aan hen levend willen houden. Links is het ongewapend verzet, in het midden -tegelijk het geloof en vertrouwen uitbeeldend- de vrouw in het verzet, rechts het gewapend verzet. In hun collectiviteit symboliseren zij de groep.'

Rechts: een maand na de bevrijding werd er officieel feest gevierd in Zwartsluis.

ook elders het rood-wit-blauw. In de leer-kamer van de Hervormde kerk werd het plaatselijk hoofdkwartier van de Binnenlandse Strijdkrachten gevestigd. De volgende dag trokken steeds meer leden van de BS Zwartsluis binnen. Gewapend met stenguns joegen zij NSB-ers en mensen die van verraad werden verdacht voor zich uit. Zachtzinnig ging het niet. In de loop van die zondag verschenen ook de eerste Canadezen in Zwartsluis. En toen was het zeker: de oorlog was voorbij.²¹

Een dramatisch einde beleefde de verzetman Harm Kronenberg uit De Velde, die 'met zijn meisje met razende snelheid op de motorfiets' tegen een Canadese tank knalde. Beiden vonden daarbij de dood. Het gebeurde op dinsdag 17 april 1945, de dag nadat burgemeester De Koning was teruggekeerd van zijn onderduikadres. 'Waarnemend' begon deze aan zijn naoorlogs burgemeesterschap.

Prijs 10 cent

PROGRAMMA VAN HET BEVRIJDINGSFEEST

TE ZWARTSLUIS

op Woensdag 16 en Donderdag 17 Mei 1945.

Woensdag 16 Mei 1945

- 7.— Réveille.
- 8.30— 9.00 Koraalmuziek door Muziekvereniging „Voorwaarts" op Stationsplein.
- 10.— Dankdienst in de Herv. en Geref. Kerk. Sprekers: Ds Zwaan en Ds van Dijk van Kampen.
- 14.15 Kranslegging op de graven der gevallen vrijheidsstrijders.
- 15.30 Grote optocht met medewerking van diverse groepen.
- 20.00—21.— Muzikale rondgang door het muziekcorps van Genemuiden.
- 21.—22.30 Vrolijk concert door muziekvereniging „Voorwaarts".
- 22.30 Ontsteking van het vreugdevuur.

Donderdag 17 Mei 1945

- 9.—12.— Kinderoptocht (na afloop tractate der kinderen).
- 14.—15.— Zang door de Zangveren. „Sursum Corda" afgewisseld door volkszang.
- 15.15—16.30 Stoelendans en ringsteken op paarden op „de Vlake".
- 16.30—18.00 Optreden van het gezelschap Heimeel
- 19.30—21.30 Herhaling van de groote optocht
- 21.30—23.00 Filmvoorstelling of muziek
- 23.— Ontsteking van het vreugdevuur

Drukk. Fx. Kuiper Zwartsluis

6

Weg van de wegen

Voor de N.W.-hoek van Overijssel is de

Pleisterplaats

voor touringcars het uitstekend gelegen

ZWARTSLUIS, Stationsweg 12, Telefoon 286

→ Parkeerplaats aanwezig

Zwartsluis, Jachthaven

WEG VAN DE WEGEN

Met vernietigde sluizen en bruggen en deels onder water kwam Zwartsluis uit de oorlog. Het was herstelbare schade. Schrijnend bleef het gemis van degenen die vielen in het verzet of het leven verloren in een concentratiekamp. Schrijnend was het ook, te weten dat sommige dorpsgenoten aan de kant van de bezetter hadden gestaan.¹ Maar tijd om terug te kijken, zo leek het, was er aanvankelijk niet. De wederopbouw wachtte.

Het bevolkingsaantal was tijdens de oorlog met bijna 400 personen gedaald tot 2985 op 1 januari 1945. Voor een belangrijk deel kan deze daling worden verklaard door de gedwongen inschrijving in het Centraal Bevolkingsregister van de in Zwartsluis gedomicilieerde schippers. Ze kwamen na de oorlog in de meeste gevallen wel terug, maar omdat dit op vrijwillige basis gebeurde duurde het enige tijd. Pas in 1948 was het bevolkingscijfer weer op het vooroorlogse peil. Er was meer, dat langzaam op gang kwam.

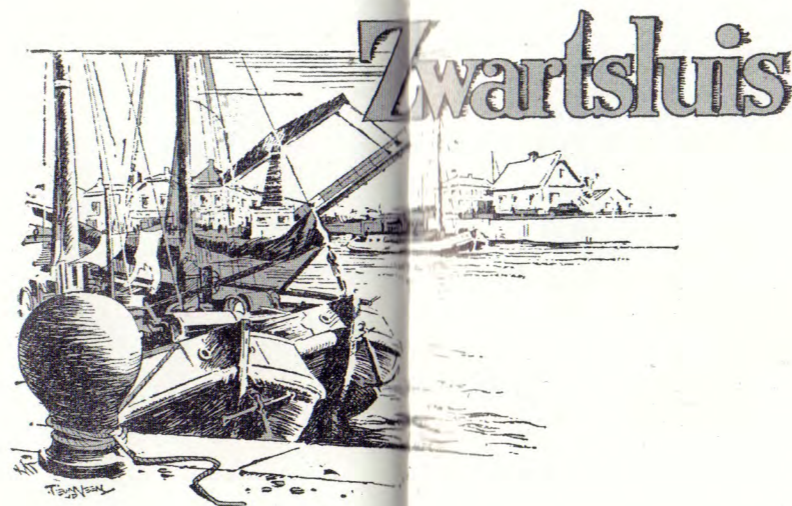
Geen reden tot optimisme

In januari 1950 verscheen een rapport in het kader van een 'Onderzoek naar de welvaartsbronnen van de gemeente Zwartsluis'. Het stuk, vol van tabellen en tellingen, was uitgebracht door het Economisch Technologisch Instituut Overijssel (ETIO).² Soortgelijke onderzoeken werden uitgevoerd voor tal van andere plaatsen in de provincie. De resultaten ervan waren van groot belang, want ze speelden een voorname rol in het voorgenomen provinciaal beleid voor de komende decennia. Investerings in de infrastructuur en verschillende voorzieningen werden mede daarvan afhankelijk gesteld.

Burgemeester De Koning kan moeilijk verheugd geweest zijn over de gepresenteerde cijfers. Het rapport uit 1950 weerspiegelde vooral sombere tendensen. De ligging aan het water, eens dé stimulerende factor bij de opkomst van Zwartsluis, gold in het ETIO-rapport als een ernstig minpunt. Geïsoleerd van de grote verkeersstromen over land, zouden toekomstige economische ontwikkelingen hier voorbij gaan. Alleen de aanleg van een industrieterrein langs het Zwarte Water, met een omvang van ongeveer twee hectare, zou nog kunnen zorgen voor de broodnodige impulsen.

Zo niet, dan zou Zwartsluis, de plaats waar eens zó veel werd overgeslagen, zelf worden overgeslagen.

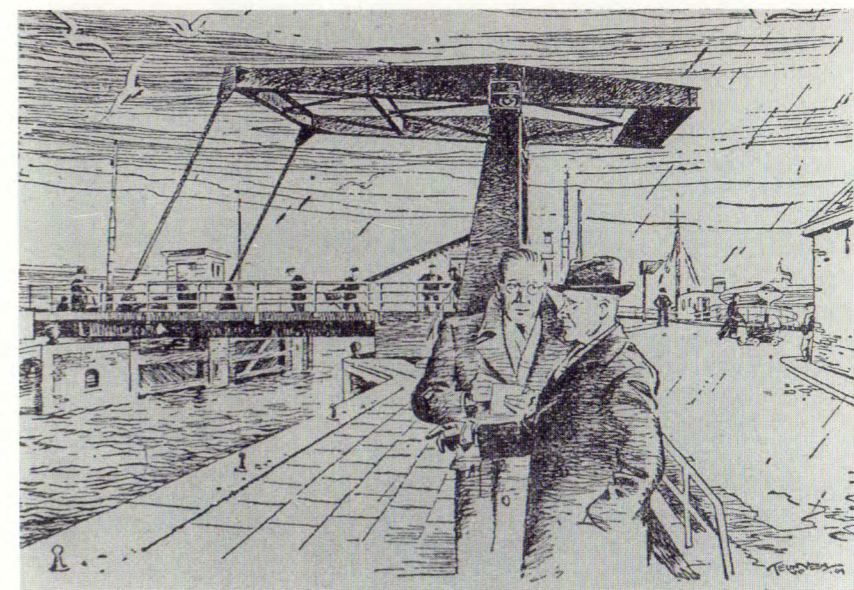
Er moest dus veel worden gedaan, maar de naoorlogse omstandigheden bleken niet gunstig te zijn. De opkomst van het weg- en railverkeer was voor Zwartsluis zonder meer nadelig. Het vervoer over deze wegen was vaak goedkoper en altijd sneller dan het verkeer over water. 'Zwartsluis heeft, wat betreft de economisch-geografische ligging, de nadelen van een plaats, die buiten de grote interregionale verkeerswegen ligt, te accepteren,' was de weinig opwekkende conclusie in het rapport van het ETIO. De nadelen van die ligging waren 'niet te berekenen, zelfs niet te schatten,' maar het was wel duidelijk, dat de landwegen ván en náár Zwartsluis achterbleven bij de eisen des tijds. Een lichtpuntje was weliswaar, dat de weg tussen Meppel en

Boven: zo zag Teun van der Veen in 1949 Zwartsluis. De Zwolse tekenaar kende Zwartsluis goed, omdat hij er in de jaren dertig les had gegeven op de Tekenschool.

Onder: het jubileum van Roelof Buisman werd in mei 1947 groots gevierd. Na de 'huldiging van den Jubilaris door familie en personeel op het fabriekskantoor' en diverse recepties werd de dag besloten met een feestavond in het Nutsgebouw. Revue en cabaret van 'De ghesellen van den spele' uit Zwolle vormden daar de hoofdmoot, maar ook het Buisman's G.S.-lied, op de wijze van het Limburgs Volkslied werd gezongen.³

Burgemeester De Koning, getekend door Teun van der Veen, aan de Grote Kolksluis in 1949.

Zwartsluis verbeterd zou worden, maar daarmee was ook bijna alles gezegd. 'Reden tot optimisme kan niet gevonden worden,' heette het.

De hoop, dat het verkeer van het 'oude land' naar de Noord Oost Polder via Zwartsluis zou gaan, was na een blik op de kaart wel vervlogen. Vanuit Zwolle lag de weg via Ramspol het meest voor de hand. Alleen het traject Zwolle-Vollenhove bood nog enig perspectief. Vanuit Meppel was al evenmin veel te verwachten. Het verkeer uit die richting zou 'in alle gevallen Zwartsluis niet passeren, maar over Wanneperveen of over de strekdam door de Belterwijde en vervolgens via Vollenhove de polder bereiken.' De polder zelf leek ook weinig soelaas te bieden, omdat dit gebied betrekkelijk dun bevolkt zou zijn en bovendien Emmeloord als centrum-gemeente zou krijgen. Alleen de weg Kampen-Meppel liep primair via Zwartsluis, maar ook daarvan mocht niet al te veel worden verwacht. Evenmin als van het verkeer, naar het noorden de Belterwijde gelegen deel van de Noordwesthoek.

Een 'winstpunt' vormde de vestiging van de busonderneming de Noordwesthoek, 'dankzij de grote, te Zwartsluis gevestigde, personeelskern.' Afgezien van de vermeerdering der bevolking zou het bedrijf voor Zwartsluis verder weinig betekenis hebben, was de verwachting van de samenstellers van het rapport. Hoewel de NWH, na een uitbreiding van het net en een grotere frequentie van de diensten in 1948 precies 853.535 passagiers vervoer-

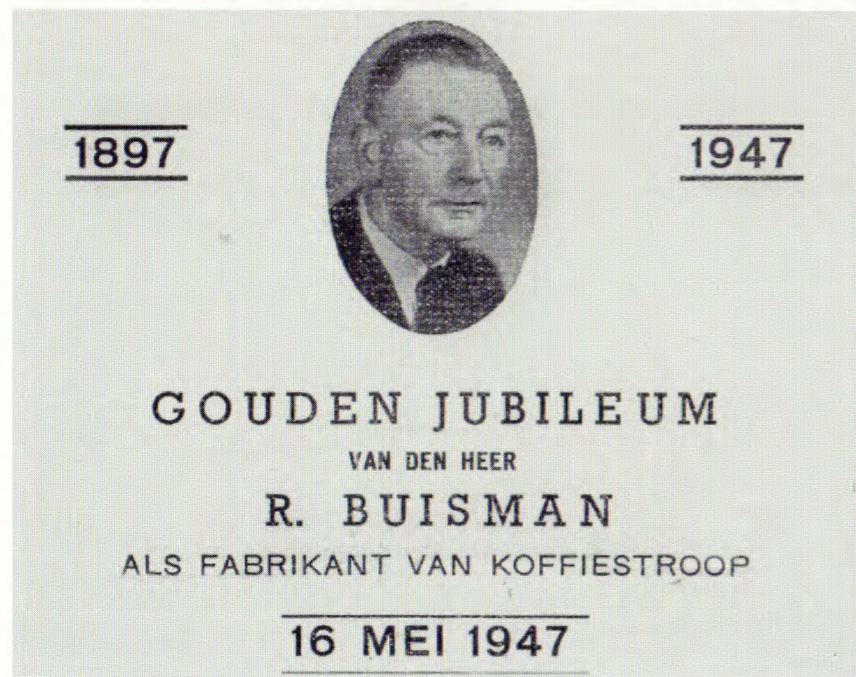
de, had dit voor Zwartsluis inderdaad weinig effect. De meeste passagiers waren op doorreis naar Meppel of Zwolle. In het rapport werd het niet met zoveel woorden gezegd, maar: er moest nu eenmaal wel een reden zijn om in Zwartsluis halt te houden.

Anders lag dit -de medaille had gelukkig ook nog een positieve zijde- wanneer het ging om de scheepvaart. In Zwartsluis waren nog steeds relatief veel schepen 'gedomicilieerd'. Ook het aantal passerende schepen was in de eerste naoorlogse jaren weer enigszins toegenomen, van 12.692 in 1946 tot 14.113 en 14.325 in respectievelijk 1947 en 1948. Dat was toch veel minder dan in de jaren tussen 1930 en 1939, want toen ging het jaarlijks nog om 23.000 tot 24.000 schepen. Het gemiddeld laadvermogen werd echter steeds hoger.

Bedrijven die profiteerden van de gunstige ligging aan het water, waren de werven, enkele industriële bedrijven en de handelaars in scheepsbenodigdheden. De laatste sector had zich losgemaakt van de plaatselijke handel, die direct was gericht op de passerende schippers, en leverde over het gehele land aan grossiers. 'Men zal het dienen te zoeken in bedrijven, die onomstotelijk behoefte hebben aan het vaarwater, dat Zwartsluis biedt.' Gezien de niet zo gunstige arbeidsmarkt -dat wil zeggen dat er grote behoefte bestond aan werklieden- moesten dat weinig arbeidsintensieve bedrijven zijn, maar dat kwam de uitbreiding van de bevolking niet ten goede. De hoge bouwkosten in verband met het overal veenhoudende terrein (soms tot negentien meter diepte) werkten evenmin in het voordeel van Zwartsluis.

Ten overvloede werd nog eens gememoreerd, dat de plaats geen centrumfunctie vervulde en dus niet beschikte over 'handelshuizen, onderwijsinstellingen, culturele instellingen' enzovoort. (De uloschool met onder anderen leerlingen uit Hasselt, Genuiden en Vollenhove en de schippersschool werden daarbij overigens over het hoofd gezien.) Ligging, opbouw en samenstelling van de bevolking, de aard van de bodem, ontwikkelingen elders, het waren allemaal punten die niet in het voordeel werkten van Zwartsluis. De enige remedie die in het rapport aan de zieltogende patiënt werd geboden, was in feite, zoals gezegd, de vestiging van industrie.

Zeer tot verdriet van burgemeester De Koning zou er ook een nieuwe waterweg komen, om grotere schepen langs Zwart-

sluis te kunnen voeren. 'Ik zie niet in, dat dit Drents verlangen zo belangrijk is, dat Zwartsluis hiervan de dupe zou moeten worden,' verklaarde hij in januari 1949 in de Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant.⁴ Toen er in 1946 plannen werden gemaakt voor een nieuwe sluis, 'de oude was bij het scheiden van de markt door de Duitsers vernield,' achtten de deskundigen van het Rijk het volgens hem voldoende, wanneer schepen van ten hoogste duizend ton het Meppeler Diep op konden varen. En twee jaar nadat die sluis klaar was, zou hij al weer te klein zijn?! 'Nee, we zullen ons met hand en tand verzetten tegen plannen in die richting,' klonk het vastberaden uit de mond van de burgervader.

Gemiddeld voeren er in die tijd ongeveer zestig tot zeventig schepen per dag door de Kolksluis. Voor meer dan de helft van hen, zo was de schatting van de sluiswachter, werden de inkopen in Zwartsluis gedaan. Behalve de bakkers, de slaggers en de kruideniers, deden ook de masten-, zeil-, en bootmakers hun voordeel met dit gegeven. Voor de vier tagrijnen aan of bij het Meppeler Diep gold dit in niet mindere mate. 'We zullen de plank niet ver mis slaan,' aldus de journalist, 'wanneer we zeggen, dat ze tezamen per jaar aan gasolie, tuigages, lampen, smeerolie, draad, borstels, emmers en noem maar op wat, een dikke vier ton omzetten. Begrijpt ge nu waarom de Zwartsluizenaren de angst om het hart slaat en kwade rimpels in hun voorhoofd komen, wanneer ze iets horen fluisteren over een nieuwe, grotere sluis verder op naar het Zuiden?'

Het was de echo van het verhaal, dat een eeuw eerder klonk, toen Zwartsluis en de kleine schippers zich eendrachtig verzetten tegen 'de edele heren' die het Zwarte Water en het Zwolsche Diep geschikt wilden maken voor grotere schepen. Het was ook de eigen ervaring die sprak, want na 1880, het jaar waarin de Grote Kolksluis in gebruik werd genomen, ging het met de economie van Zwartsluis hard achteruit. Al waren daaraan uiteraard ook andere factoren debet. Maar de nieuwe sluis kwam er. In 1958 voeren de eerste schepen er door.

Waar het ging over de aanleg van een weg buiten Zwartsluis om, waren de gevoelens heel anders. De weg door het Buitenkwartier in de richting Blokzijl was 'alom berucht als schrik voor de automobilisten.' Er

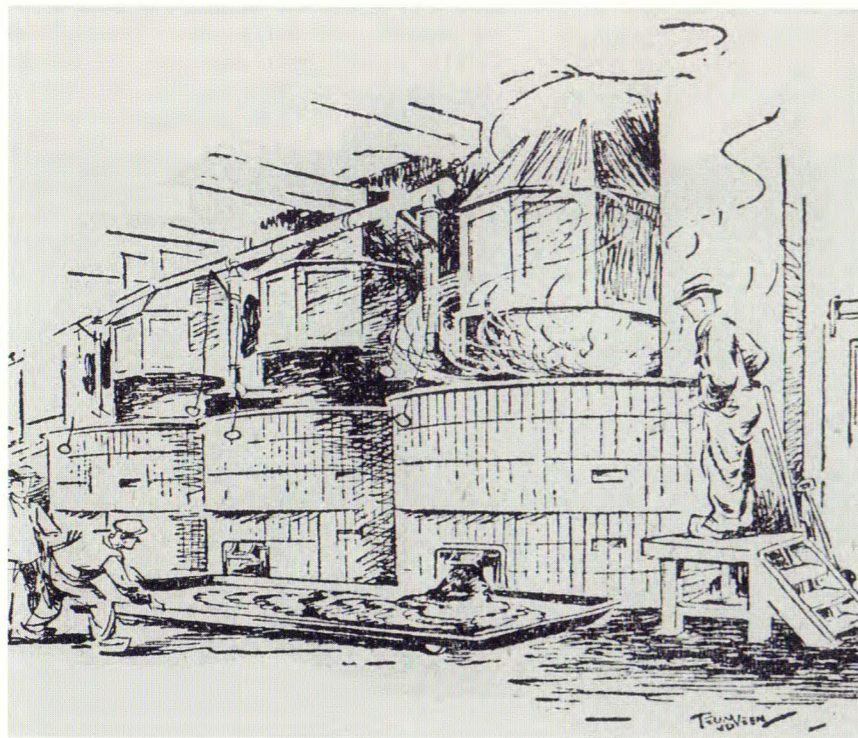
Echo van de oorlog

Twee maanden na de bevrijding klonken opnieuw doffe knallen over het Meppeler Diep. Op zondagavond om tien voor elf stonden twee schepen, aan de kant van de Nieuwe Sluis, in lichterlaaie. Het waren de 'Excelsior' en de 'Drie Gebroeders', geladen met bijna 500 vaten en blikken benzine, petroleum, smeerolie en gasolie. De schepen waren in Zwolle geladen door voormalige NSB-ers, onder toezicht van leden van de Binnenlandse Strijdkrachten en op weg naar Assen. Toen de eigenaar van de 'Drie Gebroeders' die avond weer aan boord kwam, ontdekte hij dat de hond dood in het roef lag.

Om beter te kunnen zien stak hij een lucifer aan, met als gevolg dat de zaak in brand vloog en ook het schip van zijn buurman meeging. Snel werden de schepen losgegooid, om ze midden op het Meppeler Diep te kunnen laten uitbranden. Doden vielen er niet, gewonden wel bij deze letterlijke echo van de oorlog.⁵

zaten regelmatig auto's vast. 'Onlangs,' noemde de Zwolsche, 'zaten er nog tientallen wagens een uur lang klem in dit hyper-nauwe straatje en minder ernstige verkeersstremmingen zijn aan de orde van de dag.' Er was echter hoop, want het Streekplan voorzag in de aanleg van een weg buitenom (die inderdaad in 1952 werd geopend). Ook een verbinding dwars door de Beulaker- en Belterwijde naar Giethoorn stond op het verlanglijstje van De Koning. Want, zei hij: 'Het prachtige watergebied, recreatieoord bij uitstek, zou gemakkelijker be-

De fabriek van Buisman, verbeeld door Teun van der Veen. 'De chef brander Corporaal bij zijn geheim'. Jan was de zoon van Reinder Corporaal die van 1883 tot 1936 als brander voor de firma Buisman had gewerkt. De derde in de 'branders-dynastie' was weer een Reinder Corporaal. Hij vierde in 1974 zijn veertigjarig jubileum als werknemer van Buisman.

Het kantoor van de Noordwesthoek volgens Teun van der Veen.

In de snipperfabriek van Huisman, omstreeks 1960 in de omgeving Baanstraat-Kerkstraat. In de oorlogsjaren was hier de gaarkeuken gevestigd. De rode bieten werden er door het koken wit, maar bleken desondanks prima te smaken.⁷ In het begin van de jaren zestig verdween dit bedrijf uit Zwartsluis.

reikbaar en tevens hierdoor ontsloten worden. En bovendien zou het verkeer in de Noordwesthoek er uitermate mee gebaat zijn, wanneer de enorme omweg via St. Jans klooster naar Giethoorn, zou vervallen.

Voor het openbaar vervoer waren er ook wensen, zoals de vervanging van het hoofdstation van de Noordwesthoek. De bussen konden er niet eens allemaal in en de directiekamer was dermate schuin, dat de bezoekers zo ongeveer een aanloopje moesten nemen om er weer uit te komen. Het geld voor de nieuwbouw was er, de maquette stond al te pronken, maar 'Wederopbouw' -het overheidsorgaan dat in de eerste naoorlogse jaren de bouwmaterialen had te verdelen- was niet al te scheutig. Toch zat er al voor 100.000 gulden aan betonnen palen in de grond. In december 1954 was het nieuwe complex gereed.

In twintig jaar tijd was de Noordwesthoek sterk gegroeid. Reden er in 1935 nog maar negen bussen 'die over de smalle dijken daverden en hun passagiers hartkloppingen bezorgden,' in 1953 waren het er 32. Het aantal passagiers nam in die jaren toe van 60.000 naar 199.000, het aantal afgelegde kilometers van 150.000 naar 892.000 en het aantal personeelsleden van twintig naar 69. De inkomsten stegen van 56.000 naar 780.000 gulden.⁶

Inspanning en ontspanning

De eenzijdige visie van het ETIO, dat alleen in de vestiging van industrie nog perspectief zag voor Zwartsluis, ging voorbij aan andere mogelijkheden, zoals die van recreatie en toerisme. Misschien lag die gedachte -ondanks de inspirerende woorden die burgemeester Oprel in 1934 liet noteren- ook niet voor de hand in een tijd van herstel en wederopbouw. Toch werd al in de eerste maand na de oorlog de basis gelegd voor de recreatie, één van de toekomstige 'welvaartsbronnen' van Zwartsluis. En die had, als vanzelfsprekend, te maken met het water. Ondertussen werd ook de beroepsvaart niet vergeten.

Watersport

De watersport was kort na de oorlog nog vrijwel onbekend in Zwartsluis. Zeiljachten waren er nog nauwelijks te zien en menige beroepsschipper vond dat het ook maar zo -zonder aan wal of schip gelegde plezierboten- moest blijven. De vrees voor verstoring van de zondagsrust versterkte die gedachte, ook bij de Gemeenteraad.

Desondanks werd er, na veel aandringen bij burgemeester De Koning, een watersportvereniging opgericht. Het initiatief daartoe was genomen door Jelis Spiekman, coasterkapitein A.C. de Vries, en Jo van de

Belt. Zij vormden ook het eerste bestuur van de vereniging. Op 16 juni 1945 was de oprichting een feit. Binnen twee dagen steeg het ledenaantal van 25 naar tachtig personen. Met behulp van oude telefoonpalen en spoorliggers brachten de eerste leden aan het Duikersgat, nabij de Staphorster schutsluis, een jachthaven met een plankier van honderd meter tot stand. De kade en het water werden gepacht van het Rijk. Voor de negen boten waarover zij met elkaar beschikten was de eerste accommodatie ruim voldoende. Op zaterdag 4 mei 1946 kon burgemeester De Koning, na een toespraak van voorzitter Van de Belt onder het motto 'Ontdek je plekje', de clubvlag hijsen. De opening was een feit en de leden konden beginnen aan een 'stertocht' waaraan 62 jachten deelnamen. Het eerste gezamenlijke project was de aanleg van een jachthaven bij het Duikergat.⁸

De recreatie-sector moest in Zwartsluis duidelijk nog wel zijn plaats veroveren. In 1957 ontstond er rond het gebied De Vlakte, zelfs een conflict dat uitmondde in een

langdurige juridische strijd tussen twee partijen. De ene, waaronder de watersportvereniging, wilde het gebied langs het Zwarte Water een recreatieve bestemming geven, de andere een industriële. Uiteindelijk besliste de Kroon ten gunste van de 'recreatieven'. Voor de zone langs de uiterwaarden van het Zwarte Water was daarmee het toekomstig aanzien vastgelegd. Later nam de Ondernemerskring Zwartsluis het initiatief tot de aankoop van de Vlakte, waar in 1970 het Motel Zwartewater verrees.⁹ Op die plaats werden recreatiewoningen gebouwd na een initiatief van de Handelsvereniging, waarvan de leden zouden garant moeten staan. Het plan leek in kannen en kruiken, maar uiteindelijk waren het particulieren die het aandurften de woningen te kopen. Bij de Stichting Recreatiecentrum Zwartsluis, die in 1969 begon met de exploitatie van een jachthaven annex camping, was de Watersportvereniging eveneens nauw betrokken. De toeristen hadden Zwartsluis ontdekt en Zwartsluis ontdekte de toeristen.

De fabriek van de Gebr. J.J. (Jan en Joost) de Graaf was in 1916 opgericht. Er werden verschillende soorten matten- en meubelkloppers gemaakt en sinds de jaren dertig vormde ook de Chemische Rottingwasserij een belangrijk onderdeel. In die tijd was het bedrijf, met een oppervlakte van 1500 vierkante meter voor de fabriek, de wasserij en de opslag één van de grootste van Zwartsluis. De verkoop was ook op het buitenland gericht en de prijs-couranten werden in drie talen gedrukt. In 1970 werd het bedrijf overgenomen door Thijs de Graaf, een zoon van Jan. Tot augustus 1998 bleef het in Zwartsluis gevestigd, daarna gingen de machines en het laatste personeelslid over naar een bedrijf in Staphorst.

Boven en rechts: het weekblad De Katholieke Illustratie wijdde op 30 maart 1951 twee volle pagina's aan de mattenkloppersindustrie van Zwartsluis. Er werden 'door dertig paar rappe handen, dag in dag uit' honderden mattenkloppers vervaardigd. Die werden ook aan het buitenland geleverd en dat leverde, aldus het waarderend commentaar, deviezen op.

Koop van Dalen uit Vollenhove met een dozijn mattenkloppers.

Natuurhistorisch Museum Schoonewelle

Als een toekomstige trekpleister gold rond het midden van de jaren vijftig het Natuurhistorisch Museum Schoonewelle. Het kwam voort uit de verzameling van 'duizenden vlinders en honderden vogels, nesten en eieren, in flessen alcohol zwevende kreeften, krabben en vissen, opgezette poesjes en honden, konijnen, kippen en duiven, schilderijtjes vervaardigd van kleurige vlindervleugels en honderd-en-één andere, vaak zeer vreemdsoortige zaken meer' van Roelof Johannes Schoonewelle.¹⁰ Deze 'eenvoudige, hartelijke Zwartsluizer zeilmaker' die in 1914 zijn eerste sperwer opzette was zijn hele leven bezeten geweest van 'een allesbeheersende verzameloede'. Het verhaal ging, dat hij eens door zijn vrouw naar Zwolle was gestuurd om voor zichzelf een hoed te kopen. 'Schoonewelle kwam 's avonds thuis zonder geld en zonder hoed, maar met een reusachtige, geprepareerde kreeft, een monsterachtig dier,' waarmee hij zeer was ingenomen. De natuurhistorische verzameling groeide. 'Geheel klandestien, want er stonden te kust en te keur honderden door de wet streng beschermde dieren en het heeft er enkele malen verbandend veel op geleken dat de Zwartsluizer verzamelaar een flink deel van zijn collectie zou moeten afstaan en een klinkend proces-verbaal toe zou krijgen.' Zover kwam het niet, maar de collectie was wel te groot geworden voor de woning in de Kerkstraat waar ook nog een gezin van twaalf personen huide. Met hulp van burgemeester De Koning en met financiële steun van de familie Buisman werd een gebouw ingericht, dat de functie van museum zou krijgen.

Over de vestigingsplaats waren stevige discussies gevoerd. Het Gemeentebestuur wilde bouwen nabij het Zwarte Water, op De Vlakte, maar de neringdoenden hadden daarover andere ideeën. Zij zagen de toekomstige autobussen, vol reisgezelschappen, graag halthouden in de kom van het dorp, in de hoop dat de klandizie na een bezoek aan het museum niet onmiddellijk weer zou vertrekken. Te meer, daar de voorziene kosten al een paar duizend gulden boven de oorspronkelijke begroting lagen. De verwachting was, dat het tekort 'uit de beurzen van de middenstand' op tafel zou moeten komen.¹¹ Het museum kwam er, maar niet op De Vlakte. Het werd gesticht aan de latere Museumlaan, waar op 21 mei 1958 de opening plaats-

vond. In het eerste Stichtingsbestuur zat het hoofd van het archeologisch onderzoek in het Zuiderzegebied en beheerder van het museum op Schokland, G.D. van der Heide.

Het museum richtte zich op de natuur in West Overijssel en toonde naast de eigen collectie enige wisselende exposities per jaar. De eerste expositie, ingericht door Van der Heide, was geheel gewijd aan de Noordwesthoek en de opzet was, de relatie tussen de dieren en planten en de verschillende landschapstypen binnen het gebied te laten zien. 'Dat de oude heer Schoonewelle tussen deze expositie hier en daar wat opgezette kippen en poesjes plaatst, is een kwestie van smaak waarschijnlijk,' schreef een recensent voorzichtig na de opening.¹² Hij maakte zich ook enige zorgen over de toekomst van het museum, want de wetenschappelijke waarde van de verzameling liet in zijn ogen nogal te wensen over. Wel juichte hij het toe, dat de in 1958 vijftwintigjarige Roelof Schoonewelle, 'zoon van', in Amsterdam een opleiding zou krijgen in het prepareren van dieren. Hij zou er ook enig inzicht bijgebracht krijgen in het op wetenschappelijke basis samenstellen van een verzameling. 'Voor de jeugdige Schoonewelle kon dat wel eens een zwaar half jaar worden, 'vreesde de recensent, maar voor het derde natuurhistorisch museum in Overijssel kan het misschien een zeer belangrijke stap in de goede richting betekenen.'

Voor de schippers

Voor de schippers die in Zwartsluis hun domicilie hadden, of daar anderszins verbleven, werden soms speciale bijeenkomsten gehouden. Zo was er begin 1954 een zaterdagse 'ontspanningsavond' voor 'ingevroren schippers'. Deze bijeenkomst in het Nutsgebouw werd georganiseerd 'door een klein comité, daartoe in staat gesteld door enkele zakenlieden.' De zaal, die door leden van de watersportvereniging was versierd, zat stampvol. Bij wijze van inleiding belichtte burgemeester De Koning nog maar weer eens de historische relatie tussen Zwartsluis en de schipperij. Correspondent Barend de Graaf deed er voor de Zwolse Courant verslag van. 'Enkele fragmenten uit de oudste aanwezige foliant der gemeentelijke archieven werden voorgelezen, waaruit bleek, dat vooral de turfoverslag, het laden en uitlossen indertijd door beëdigde vrouwen met geijkte manden werd verricht.'¹³ De burgervader vergat niet te

Het kampioenselftal van DESZ uit 1956. Staand v.l.n.r.: Rikus Moorman (reserve), Peter van Eerde, Wiebe Hoen, Marinus Moorman, Jan van der Velde, Jan Kap-pers, Gerrit Moorman, Teunis van der Linde en trainer Hartsuiker (?). Zittend v.l.n.r.: Gerrit Jan ten Klooster, Johan van Eerde, Jaap Estié, Henk Jogman en Henk Elken. Trainer Hartsuiker ontbreekt op de foto. Een geheel normale promotie was het niet, want DESZ promoveerde zonder afdelingskampioen te zijn geworden. Genemuiden 2 was namelijk kampioen geworden, maar omdat Genemuiden 1 al in de KNVB speelde, mocht de nummer twee in de competitie promotie-wedstrijden spelen.

vermelden, dat Zwartsluis 'als knooppunt van waterwegen' nog steeds 'een drukke scheepvaart' had.

Na de 'gratis koffie, versnaperingen en een rokertje' voerde het gezelschap 'Het Zwartewater', onder leiding van H. Prikkel, twee toneelstukken op. Voor de pauze was 'het aardige stukje' onder de titel 'Wellevendheid' te zien en daarbij viel nogal eens gelach te horen. Na de pauze echter, werd het verzetstuk 'Plicht of Liefde' ten tonele gebracht. Het ging over een beurtschippersfamilie, die in bezettingstijd haar schepen gevorderd zag en 'allerlei narigheden' beleefde. Gelukkig kwam na de oorlog alles weer in orde en kon men aan de heropbouw van het bedrijf beginnen. 'Zeer verdienstelijk spel, vooral van de hoofdrolspelers, deed de zaal, soms in ademloze spanning, medeleven.'

In hotel Roskam konden de schippers tijdens diezelfde koude wintermaanden 'een leerzame avond' bijwonen, op uitnodiging van de firma K. Slurink en de Shell. Eerst gaf een technisch adviseur van de oliemaatschappij 'een duidelijke uiteenzetting over het ontstaan van aardolie' en werd er een film vertoond over de winning van deze grondstof. Ondertussen bood de spreker ook 'tal van nuttige wenken over de motoren en het gebruik van de gasolie en smeerolie' (welke producten ongetwijfeld bij de organiserende firma's verkrijgbaar zullen zijn geweest). Vóór de pauze was er ook nog film over de geschiedenis

van de dieselmotor, maar daarmee was het programma voor de ongeveer honderd bezoekers nog lang niet voorbij. Zij kregen onder andere ook nog 'een reisfilm, een rolprent over de bedrijvigheid op het water, de haringvisserij en de wederopbouw van Rotterdam' voorgeschoteld.

Maar al deze ontspanning en inspanning ten spijt moest worden geconstateerd, dat Zwartsluis de boot dreigde te missen. Voor H. Schoonewelle, de sluismeester op de Grote Kolksluis, had dat geen directe gevolgen. Hij ging met pensioen, vlak voordat tussen de Staphorsterschutsluis en het Kostverlorenzijl een nieuwe sluis zou worden gebouwd. De nieuwe sluis in het Mepeler Diep kwam in 1958 gereed.

Voetbal

Voor recreatie van de bevolking werd ook gezorgd en daarbij werden de handen ineen geslagen. Tot september 1946 bestonden er, zoals gezegd, in Zwartsluis twee voetbalverenigingen de Zwartsluizer Sportvereniging (ZSV) en Heracles.¹⁴ Ondanks en dankzij de grote rivaliteit kwam het tot een fusie. 'Op een koele zomeravond in 1946 was het zover. Mannen van het eerste uur namen plaats achter de tafels in het verenigingsgebouw "Christelijke Belangen" in de Marktstraat. Voetballers in hart en nieren, mannen die voor de oorlog ook al een aardig balletje hadden getrap in een van de toen reeds bestaande verenigingen.' Die eerste avond waren onder andere aanwezig

De Postkantoorsteeg, omstreeks 1960. De woningen links waren in gebruik als opslagruimte van winkels en bedrijven.

In de jaren vijftig, van boven naar beneden:

't Cingel met Gereformeerde kerk, muziekkoepel en de romp van de 'molen van Varwijk'.

De Berkenlaan met op de achtergrond de 'schietbulte'.

De Stationsweg met op de voorgrond het Shell tankstation van Smit.

J. van de Belt, P. van Dongen, R. Nieuwenhuis, B. Vos, W. Wanninge, R. Witvoet, de politiemans Scholten en G. Stroetinga.

Zo ontstond per 1 september 1946 DESZ: Door Eendracht Sterk Zwartsluis. De naam werd bedacht door Barteld Vinke. De eerste voorzitter was de politieagent Scholten, die in de loop van het seizoen uit Zwartsluis vertrok en werd opgevolgd door H. Prikkel. Als kleedkamer fungeerde een nissenhut aan de Berkenlaan en er werd aanvankelijk gespeeld in van zeildoek gemaakte donkerblauwe shirts met, vanwege de textielschaarste, korte mouwen. DESZ kwam in het eerste seizoen uit met twee seniorenelftallen en één juniorenelftal. De ramen in de Berkenlaan werden tijdens de wedstrijden voorzien van horren, om de eventueel afzwaaiende ballen op te vangen. Tien jaar na de oprichting vond promotie van de Onderafdeling Zwolle naar de Vierde Klasse van de KNVB plaats. Vele honderden toeschouwers waren uit en thuis getuige van de beslissingswedstrijden tegen Mariënborg.

In het seizoen waarin DESZ, dat inmiddels was omgezet in een algemene sportvereniging, 25 jaar bestond, volgde weer een degradatie. Het verblijf in de Onderafdeling was van korte duur en na de hernieuwde promotie volgde in het seizoen 1973-1974 zelfs de sprong naar de Derde Klasse. Anno 1999 speelde het eerste elftal van DESZ in de Vierde Klasse Noord en telde de vereniging vijf seniorenelftallen, negen jeugdelftallen en twee dameselftallen.¹⁵

Ondernemerskring, Handelsvereniging en VVV

Na de Ondernemerskring in 1945 werd in november 1960 de Handelsvereniging Zwartsluis opgericht, met het doel december-acties te organiseren. Ook de bevordering van het toerisme stond op het programma en daarbij werd het lidmaatschap van de HVZ gekoppeld aan dat van de VVV. Die was vrijwel tegelijkertijd opge-

De Christelijke Zangvereniging 'Sursum Corda' ('Het Hart Omhoog'), opgericht in 1923, in volle glorie. Op de eerste rij, vierde van links, dirigent Rijk van Dalfsen. In 1993 werd de vereniging wegens gebrek aan leden opgeheven. Het archief en het vaandel gingen over naar de collectie van de Historische Vereniging Zwartsluis.

Oom Wout: De badmeester die niet kon zwemmen, rond 1958 getekend door Jo Altink.

richt en kende al een aantal leden van de HVZ als bestuurder. Voor degenen die om principiële redenen in die combinatie niet mee wilden gaan, kon echter een uitzondering worden gemaakt. Ondanks de inspanningen van de HVZ zou het winkelbestand in Zwartsluis in de jaren tot 1985 echter met zeker veertig procent dalen.¹⁶

Verder onder eigen vlag

In 1959 lieten Gedeputeerde Staten van Overijssel aan de minister van Binnenlandse Zaken weten, dat volgens hen 'in beginsel alle gemeenten met een inwonertal van minder dan 5000 voor een nader onderzoek van de bestaansreden' in aanmerking kwamen.¹⁷ De minister had zelf voorgesteld, bij de selectie uit te gaan van 2000 inwoners, hetgeen zou betekenen, dat voor het onderzoek alleen Blankenham, Blokzijl en Wanneperveen, die op 1 januari 1958 samen nog geen 5000 inwoners telden, in aanmerking kwamen.¹⁸ Deze plaatsen hadden de bijzondere aandacht van GS, omdat zich hier 'steeds meer kentekenen van een achtergebleven gebied' gingen vertonen. Tot de volgende categorie, die van 2000 tot 5000 inwoners, behoorde Zwartsluis dat

Damclub De Schuivende Schijf, op 19 april 1939 in de bovenzal van het 'Gebouw voor Christelijke Belangen', ter gelegenheid van het eerste lustrum. Zittend van links naar rechts: R. Witvoet, de onderwijzer Drost, G. Stroetinga, W. Steenbergen, L. Dragt en Salomon Brest, die de naam van de vereniging bedacht. Staand: L. van Dijk, P. Nieborg, J. v.d. Vinne, J. Moorman, A. Timmerman, H. Schoonewelle, H. Jonkvorst, M. Strating, J. Voerman en E. Lier.

op de genoemde datum 3550 inwoners telde. Giethoorn en Oldemarkt, met respectievelijk 2522 en 3110 inwoners, behoorden ook tot het gezelschap. De zeven gemeenten hadden één ding gemeen: ze lagen allemaal in Noordwest Overijssel.

De Rode Kruiskolonie van Zwartsluis, in 1962. *Ferste rij, op de voorgrond zittend:* R. de Vries, E. Schoonewelle, J. Mouwe, S. Muurling. *Tweede rij v.l.n.r.* H. Schoonewelle, dr. P.A. Coumou, dr. L. Meijer, J. Veldhuis, F. van Dijk. *Derde rij:* M. Bieze-Galet, H. Pierik, M. van Dieren, A. Schraa, H. de Graaf Strating, G. v.d. Belt, G. v.d. Linde-Reitsma, W. v.d. Berg, M. Horzelenberg-Stam, H. v.d. Berg-Schraa, K. Smit.

Het gevolg was, dat ze werden betrokken bij de plannen voor een gemeentelijke herindeling in dit deel van de provincie. Sinds 1818 was hier slechts twee keer eerder sprake geweest van een grenswijziging, in 1913, toen Blokzijl ten behoeve van de woningbouw een geringe uitbreiding kreeg en in 1942 toen Stad en Ambt Vollenhove werden samengevoegd.

Zwartsluis was in dat opzicht drie maal in beeld geweest. In 1897 hadden de inwoners van Belt-Schutsloot verzocht om aansluiting bij Zwartsluis, omdat ze economisch gezien vrijwel geheel op deze gemeente waren georiënteerd. Zwartsluis stelde echter geen prijs op een eventuele toevoeging van dit grondgebied, omdat het grote uitgaven vreesde voor de aanleg van een voetpad, voor het onderwijs en voor de geneeskundige dienst. Wanneperveen was ook tegen en het ging niet door. In 1925 was Zwartsluis wél bereid Belt-Schutsloot op te nemen, op voorwaarde dat ook het gebied rond Beukers mee zou komen. Volgens het Gemeentebestuur waren de bewoners aldaar op Zwartsluis gericht. Wanneperveen protesteerde opnieuw, omdat het in dat geval belastinginkomsten zou derven en de status van 'dwerggemeente' zou krij-

Klompbeeldhouwer Berthus Klomp

Bijna zijn leven lang was Berthus Klomp, geboren in 1888, klompenmaker. In oktober 1960 vierde hij zijn zestigjarig jubileum. Hij werd geboren in Wanneperveen als telg van een oud vervenersgeslacht. Zijn overgrootvader was nog turfmaker, maar zijn grootvader en vader schakelden over op hout en ook Berthus kreeg de boor als gereedschap.

In 1916 vestigde hij zich met zijn gezin in Zwartsluis, waar hij begon als zelfstandig klompenmaker. Gemakkelijk had hij het er, als overtuigd communist niet, maar zijn vakmanschap werd alom gewaardeerd. Volgens zijn eigen schatting produceerde hij in de jaren tot 1960 ongeveer 125.000 paar klompen, bij voorkeur uit wilgenhout. Daarnaast echter, richtte hij zich na de Tweede Wereldoorlog op de sierklompen. Het begon met een uitdaging. Een collega vroeg hem plagend waarom hij nooit eens met zijn werk op beurzen kwam. Klomp ging erop in en leverde een paar beeldhouwde klompen. Hij kreeg meteen de eerste prijs en besloot ermee door te gaan.

Als klompbeeldhouwer had hij veel succes met zijn creaties, vaak in de vorm van allegorische en bijbelse voorstellingen. Veelvuldig sneed hij ook tulpen, dieren en portretten, zoals die van Lenin en Stalin (die in Moskou terecht kwamen). Klomp was niet alleen meer klompenmaker, hij was ook en vooral klompbeeldhouwer. Wereldberoemd werd hij met zijn late roeping. 'Ik zou graag willen, dat ze in Nederland bleven,' zei hij kort voor zijn dood in 1964 over zijn verzameling klompen. Die wens ging in vervulling. Het Openluchtmuseum in Arnhem nam zijn werk op in de collectie.²⁰

Het wapen van Zwartsluis met een tandenloze leeuw door Berthus Klomp beeldhouwd ter gelegenheid van het afscheid van dokter Coumou in november 1963.

king gegroeid met respectievelijk ruim 224 en 217 procent.

Hoewel het plan (of misschien was het een proefballon) van de PPD allerlei varianten voor een gemeentelijke herindeling in Noordwest Overijssel liet zien (van één tot vijf gemeentes), verdween het stuk in de bureaulades. Opvallend was overigens de conclusie, dat Zwartsluis moeilijk was in te passen in een nieuwe gemeentelijke herindeling. Eigenlijk behoorde deze gemeente tot de invloedssfeer van Zwolle en daarom werd Zwartsluis opgenomen in het Streekplan 'Zwolle-Kampen en Omgeving'. Samenvoeging met een andere gemeente was ook in die regio niet eenvoudig. Het meest kwam Hasselt nog in aanmerking, 'welke gemeente, hoewel groeiende in 1958 nog slechts 2579 inwoners telde.' Die samenvoeging zou echter nog meer dan veertig jaar op zich laten wachten. Voorlopig ging Zwartsluis verder onder de eigen vlag, die

het officieel nog niet had. Binnen tien jaar werd er echter opnieuw, en ditmaal met meer bestuurlijke kracht en resultaat, gediscussieerd over een herindeling van Noordwest Overijssel.

Nog juist tijdens het bewind van burgemeester De Koning, die per 1 augustus 1962 vertrok kreeg Zwartsluis een eigen vlag. De aanleiding daartoe was het zilveren huwelijksfeest van koningin Juliana en prins Bernhard. Er werden veel feestelijke gebeurtenissen verwacht en daarom werd in de raadsvergadering van 29 maart 1962 besloten een eigen dundoek te doen ontwerpen. Het werd een wit laken met het gemeentewapen erop en Daarmee kon de nieuwe burgemeester worden ingehaald.

gen. Ook nu ging het niet door, maar al twee jaar later probeerden de inwoners van Belt Schutsloot het opnieuw. Ze hadden gehoord, dat Wanneperveen en Giethoorn zouden worden samengevoegd en vreesden in die nieuwe gemeente helemaal excentrisch te liggen. Weer bleef het bij plannen. Zo kwam het dus niet tot een hereniging van gebieden die voor 1795 nog onder hetzelfde schoutambt hadden geressorteed.

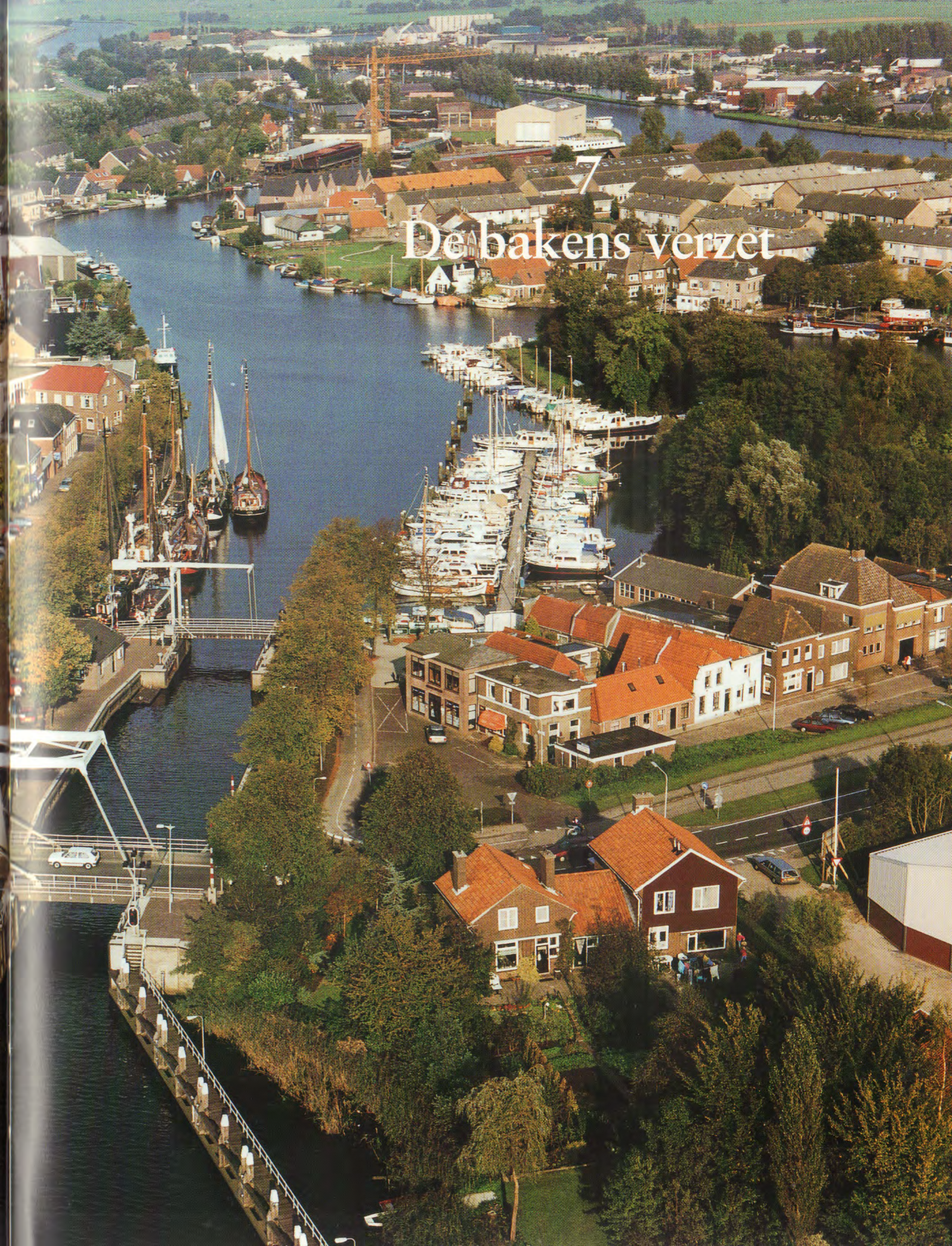
Het grote aantal kleine gemeenten in de Kop betekende, aldus een rapport van de Provinciale Planologische Dienst, geenszins dat deze indeling gunstig was. Vooral de gemeenten aan de voormalige Zuiderzeekust waren 'klein en derhalve moeilijk in staat een krachtig beleid te voeren.'¹⁹ Volgens de PPD hielden alle mislukte pogingen om tot grenswijzigingen te komen 'ongetwijfeld verband met het betrekkelijk statisch karakter van de samenleving(en)' in Noordwest Overijssel. 'Ingrijpen in de historisch gegroeide situatie' zou daarbij vol-

gens velen 'niet urgent' zijn. Er werd gerept van een grote oppervlakte kraggenland waardoor de aanleg van goede onderlinge verbindingen werd bemoeilijkt en een 'weinig florissant economisch leven' in landbouw en visserij. Aan andere bronnen van bestaan, zoals de industrie in Zwartsluis of de mogelijkheden voor het toerisme, werd geheel voorbij gegaan.

Hoe dan ook: het gebied in zijn totaliteit kende sinds 1899 grote vertrekoverschotten en een geringe bevolkingsgroei. Van de tien gemeenten (Blankenham, Blokzijl, Giethoorn, Kuinre, Oldemarkt, Steenwijk, Steenwijkerwold, Vollenhove, Wanneperveen en Zwartsluis) die de Kop per 1 januari 1958 telde, kende Zwartsluis -net als Blankenham en Blokzijl- zelfs een daling van ongeveer zes procent ten opzichte van 1899. Met een aantal van 3550 was de bevolkingsomvang zelfs geringer dan in 1840, toen er 3650 inwoners werden geteld. Overijssel en Nederland daarentegen waren sinds de eeuwwisseling qua bevol-

Op pagina 97: linksboven, gezicht over de landen achter het Buitenkwartier naar Singel en Schans, 1957; rechtsboven, de Prinsessenbuurt in wording, 1957-1958; links-onder, de aanleg van de riolering; rechtsonder, Achter de Wal (Handelskade), waar de leguanen ('lege wanden' werden deze stootkussens in het Sluzigers genoemd) een vertrouwd beeld vormen, 1960.

De bakens verzet

DE BAKENS VERZET

Ergens in het begin van de jaren zestig werden de eerste noten van een concert van 'Voorwaarts' nog even uitgesteld. De 'burgemeester' was er nog niet. Toch zat het echtpaar Buijnink al in de zaal. Het wachten was echter op Dirk de Koning, de burgemeester die na zijn pensionering in Zwartsluis was blijven wonen. Het gebeurde in een tijd, waarin oude en nieuwe wegen naast en uit elkaar liepen, elkaar kruisten en soms oorzaak waren van confrontaties of verrassende ontmoetingen. De bakens in Zwartsluis werden verzet, maar de richting was nog niet bepaald.

Met burgemeester Buijnink aan het hoofd, begon in Zwartsluis een periode van grote veranderingen.

Ambities

Vol ambitie begon de 39-jarige boerenzoon Johan Gerard Buijnink, geboren nabij de monding van de Maas, op 1 augustus 1962 aan zijn taak als burgemeester van Zwartsluis. Hij was als gemeenteamtbe-naar en als militair al bijna een kwarteeuw in overheidsdienst en had altijd al burgemeester willen worden. Toen hij nog soldaat was, antwoordde hij eens aan een meisje dat hem vroeg wat hij was: 'Nog niets, maar ik word burgemeester.'¹ En dat meisje werd zijn vrouw.

In Zwartsluis lag een uitgebreid verlanglijstje voor hem klaar, nadat hij zijn AR-partijgenoot was opgevolgd. Op dat lijstje stonden onder andere de sanering van de Nieuwe Sluis, woningbouw, een zuiveringsinstallatie met een bijbehorend rioolplan, een zwembad, sportvelden, een rusthuis, krachtige bevordering van de industrie, recreatie rond de watersport en daaraan gekoppeld het 'vreemdelingenverkeer' ofwel het toerisme. Het aantal inwoners, per 1 januari 1962 waren het er 3639, zou de komende jaren met duizenden moeten groeien, zo was zijn inzet. De achterstand in groei-kracht ten opzichte van het Rijk was immers groot. Drie pijlers zag Buijnink voor de ontwikkeling van Zwartsluis: forensisme, industrie en recreatie.

Zijn eerste concrete grote klus was de weg naar De Velde en Zwartewatersklooster, waarover al bijna dertig jaar een 'boerenoorlog' woedde met het Gemeentebestuur. Dat traject werd dan ook nadrukkelijk opgenomen in de eerste rondrit na de

installatie. In mei 1963 werd de weg feestelijk geopend, waarbij de boeren riepen, dat ze weer echte Sluzigers waren. De 'boerenoorlog' was ten einde.²

Onder: de installatie van burgemeester Buijnink, die de ambstketen krijgt omgehangen van loco-burgemeester J.B. (Julius) Varwijk.

Boven: woningbouw in de Kraggewijk Midi, mei 1981.

J.G. Buijnink: Burgemeester van Zwartsluis

1 augustus 1962 - 1 augustus 1979

Indachtig de boodschap van de Gemeenteraad die van hem verwachtte, dat hij hard zou lopen, toog Johan G. Buijnink in de zomer van 1962 'als een jonge hond' aan het werk en nam hij in de winter van 1979 afscheid 'als een getrainde herdershond'. Zijn echtgenote, mevrouw G.J. Buijnink-Pluim, hield in die periode plakboeken bij, die uitgroeiden tot een 'oeuvre' van 38 stuks. 'De inhoud getuigt van (veel) goed en (weinig) kwaad.' Met de gezongen woorden 'wees geen prater, maar een dader, als een echte burgervader' werd Buijnink ingehaald.

Hij noemde Zwartsluis al spoedig 'een grote gemeente in het klein, zo veelzijdig' en op historische gronden beschouwde hij 'de fortress Swartsluis' graag als een kleine stad.' De status van 'kleinstedelijke gemeente' leverde immers jaarlijks een flink bedrag uit het Gemeentefonds op.

Als 'een langdurig en financieel zwaar project' herinnerde Buijnink zich, in april 1999, de sanering van de Nieuwe Sluis en andere delen in de bebouwde kom in de jaren zestig. 'Een sterke, gevoelige ingreep in bestaande toestanden en gegroeide buurtgemeenschappen. Er moest tijdig in vervangende woningbouw worden voorzien met nieuwe bestemmingsplannen.' In het wel gerealiseerde plangebied van de Kraggewijk kon die woningbouw slechts voor een klein deel tot stand worden gebracht.

De werkgelegenheid was een 'punt van aanhoudende zorg, ook in die jaren.' Veelvuldig was er contact met het bedrijfsleven, per bedrijf of met de 'koepels' van de plaatselijke industrie en de Handelsvereniging. Voor de vestiging van bedrijven kwamen de 'boorden' van het Meppeler Diep in trek. 'De Kraanerwaard' werd gerealiseerd.

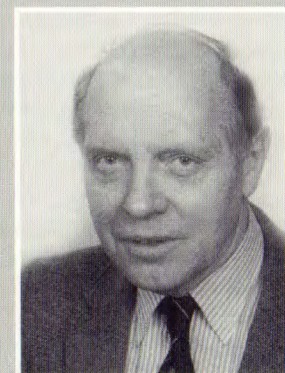
Een ander project waar de ambitieuze burgemeester zijn tanden in kon zetten, was de uitbreiding van de jachthaven ten behoeve van de watersporters. In 1968 was de nieuwe jachthaven gerealiseerd. Voor het forensisme was woningbouw en -sanering noodzakelijk en ook daarop richtte Buijnink zijn aandacht. Al deze concrete projecten konden echter niet los worden gezien van de bestuurlijke context waarin Zwartsluis zich bevond.

Zwartsluis zelfstandig

Rond 1965 werden op het Provinciehuis in Zwolle de plannen voor een gemeentelijke herindeling in Noordwest Overijssel weer uit de kast gehaald. Zwartsluis, zo leek het, zou, anders dan aan het

eind van de jaren vijftig, nu wél tot een nieuw te vormen gemeente in de Kop gaan behoren. Tegen dit voornemen van Gedeputeerde Staten rees binnen het Gemeentebestuur en bij de Sluziger burgerij echter fel verzet. In een geheime stemming sprak de bevolking zich in overgrote meerderheid uit tegen het opgaan in een nieuwe gemeente. Tot de minderheid behoorden de vertegenwoordigers van de Natuurvereniging Zwartsluis. Wanneer Zwartsluis zich wilde profileren als groeigemeente, dan zou dat volgens hen ten koste gaan van de natuur. Het voorbeeld lag er al met de Kraggewijk, die vrijwel geheel in het oude trekgegebied was gepland.

Minister Beernink van Binnenlandse Zaken wikte en woog en kwam ten slotte tot de conclusie, dat Zwartsluis buiten de nieuwe gemeente moest blijven. 'Dat is

'Wij, mijn vrouw en ik, bewogen ons graag in de samenleving. Het was voor Zwartsluis een periode van bruisend leven. Dankzij de steun en de medewerking van medebestuurders, de ambtenaren, politie, brandweer, het verenigingsleven en de fijne contacten met medeburgers in lief en leed, kon ik mij als burgemeester (met mijn echtgenote) geheel inzetten en als het ware uitleven.'

Zo'n gemeente kon volgens Buijnink niet worden opgeheven. 'Geen denken aan!' Na de 'eerste donkere wolk van de herindeling' in 1964 volgde 'een intensieve, maar faire worsteling met de minister van Binnenlandse Zaken en de Tweede Kamerfracties. Compleet met inspraak van de ingezetenen die met grote meerderheid (95%) het gemeentebeleid goedkeurden.' In Den Haag ging men ermee akkoord, dat Zwartsluis buiten de herindelingsplannen zou blijven, maar op het Provinciehuis in Zwolle niet.

'Het gelukkig einde kwam pas in 1972, toen in 's Lands Vergaderzaal het behoud van de zelfstandigheid van Zwartsluis "met haar kleinstedelijk karakter en goede ontwikkelingskansen" (woorden van de toenmalige minister Geertsema) werd bezegeld.' Nog zeven jaar bleven de Buijniks in Zwartsluis.

'Al met al een periode (1962-1979),' schreef Buijnink in de slotlinea van zijn herinneringen aan Zwartsluis, 'waarin wij vaak uit volle borst konden zingen: "De Sluis, de Sluis, beleeft nog schone tijden!"'³

voor ons het meest gezaghebbende standpunt,' aldus Buijnink in april 1971. Niet zonder reden, want het leek toen alsof Zwartsluis toch nog weer in, zoals hij het uitdrukte, 'de indelingsrijstebrij' in Noordwest Overijssel terecht zou komen. Naar zijn mening zou dat voor Zwartsluis 'de doodsteek' betekenen. Het toekomstige Brederwiede zou zich vanuit de status van 'nationale park-gemeente' namelijk gaan richten op natuurbescherming en recreatie. Buijnink vroeg zich daarom af, of Zwartsluis binnen die nieuwe gemeente wel het beoogde industrieterrein zou krijgen en of de stadsuitbreiding wel 'via de moderne aanpak van projectontwikkeling' zou kunnen verlopen. 'Zij die er aan denken Zwartsluis een plaats te bieden in Brederwiede,' liet hij aantekenen, 'moeten zich realiseren, dat Zwartsluis ná Steenwijk de grootste stedelijke kern heeft en de meest gunstige ligging in het hele gebied.' Tegen de nieuwe naam had hij óók bezwaar: 'Men spreke niet van Zwartsluis bij Brederwiede, maar van Brederwiede bij Zwartsluis.'⁴ Eigenlijk, zo besloot hij zijn tirade tegen het mogelijke wetsvoorstel, was het maar het beste 'noch over het een, noch over het ander' verder te praten. Die wens bleek ijdel, maar over het uiteindelijke resultaat kon hij tevreden zijn.

Na het nodige uitstel werd op dinsdag 15 februari 1972 in de Tweede Kamer gedebatteerd over de herindeling van Noordwest Overijssel. De overgrote meerderheid van het parlement ging akkoord met het wetsontwerp waarbij er vier gemeentes zouden overblijven: Steenwijk, IJsselham en Brederwiede én een zelfstandig en qua oppervlakte onaangetast Zwartsluis. Op het Gemeentehuis, aan de toren van de Hervormde kerk, bij particulieren en bij bedrijven hing de vlag uit. Wat overigens niet betekende, dat heel Zwartsluis gelukkig was met de zelfstandige status.

Ruim anderhalf jaar later kwam de Gemeente Brederwiede -samengesteld uit de voormalige gemeenten Vollenhove, Waneperveen en delen van Blokzijl, Giethoorn, Belt-Schutsloot en Steenwijkerwold- tot stand. Déze gemeentelijke herindeling ging dus voorbij aan de Schans, het Buitenkwartier, de Nieuwe Sluis en de buurtschappen Baartlo, De Velde, Kievitsnest en Zwartewatersklooster. Maar de beoogde status van Brederwiede verhinderde wél, dat Zwartsluis kon uitbreiden in noordelijke richting. De Kop van Overijssel zou

namelijk een Nationaal Park worden en daarin paste geen woningbouw. Die gedachte stond haaks op het beleid van de Gemeente Zwartsluis.

De Kraggen wijken niet

Tussen 1 januari 1962 en 1 januari 1980 groeide het bevolkingsaantal van Zwartsluis van 3639 naar precies 4300. Als het aan burgemeester Buijnink had gelegen, waren het er veel meer geweest. Voor de drie pijlers -forensisme, recreatie, industrie- waarop de ontwikkeling van Zwartsluis moest worden gebaseerd, behoorden in zijn filosofie nieuwbouw en sanering van het woningbestand tot de absolute voorwaarden. In de Nieuwe Sluis stonden vele verkrotte woningen en in het natuurgebied ten noorden van de Landen achter 't Cingel was ruimte genoeg. Op die beide plaatsen vooral moest het dus gebeuren.⁵

Binnen het Gemeentebestuur werden in de jaren zestig dan ook plannen ontwikkeld die pasten in het Streekplan Noordwest Overijssel van 1968. Op basis hiervan werd in 1969 een structuurplan ontworpen en daarna volgde een principeplan, dat in 1970 de voorlopige instemming kreeg van Gedeputeerde Staten. Het noordelijk deel van het kraggengebied werd 'globaal bestemd' voor verblijfsrecreatie ten behoeve van de watersport. De voornemens resulteerden ten slotte in het bestemmingsplan 'Kraggewijk' met onder andere een forse waterpartij, langs de noordrand een grote

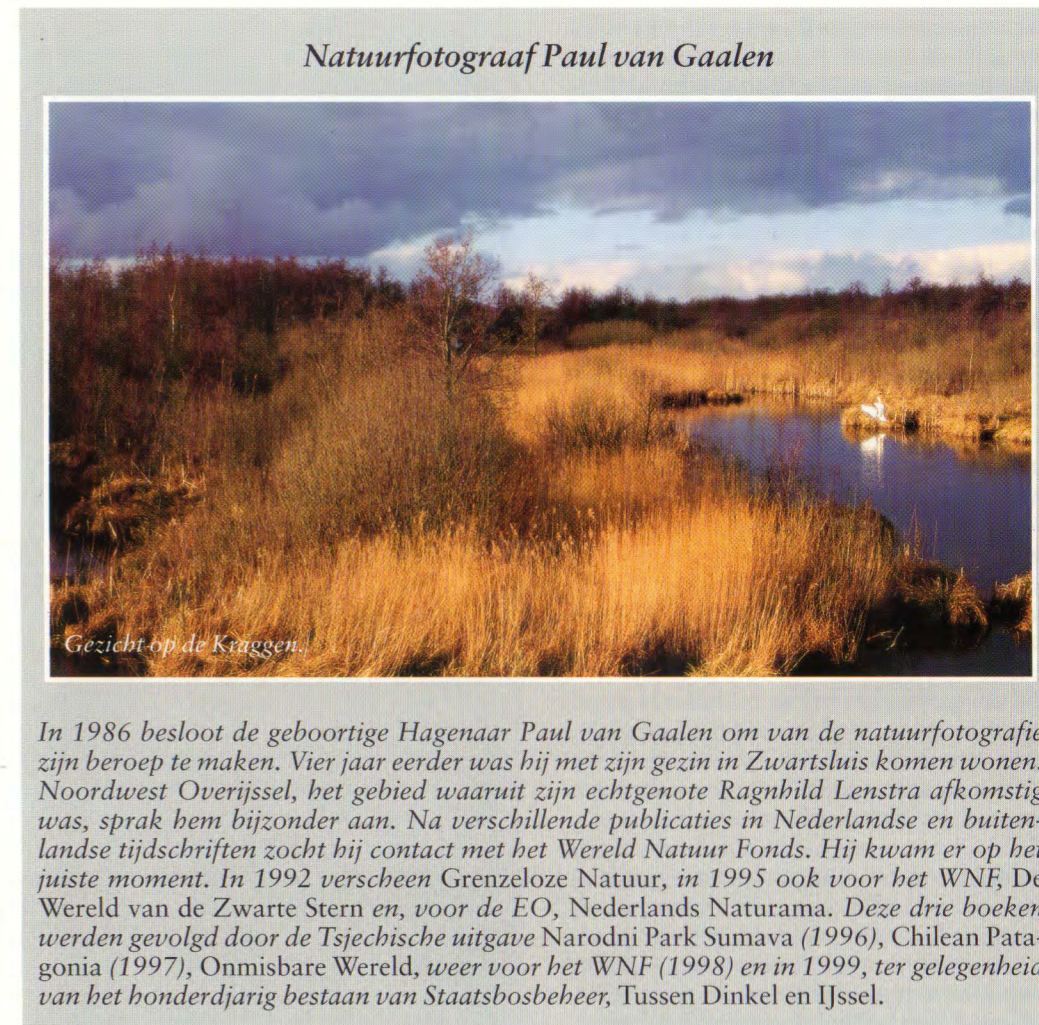
Gezicht op de woningen aan de Dijkersstraat in december 1964.

Voor het eerst sinds drie jaar werden er in 1980 weer woningen gebouwd in Zwartsluis. Voormalig Gemeentesecretaris J. Sintemaartensdijk, en secretaris van de Woningstichting, metselde in september een gedenksteen bij de bouw van acht premie-A en tien woningwetwoningen in de Dijkersstraat. Het was (een replica van) de gedenksteen die in 1916 was ingemetseld in het eerste huis, dat de uit 1913 stammende Woningstichting Zwartsluis (binnen de Gemeente de enige verhuurder in de sociale sector) op die plaats had laten bouwen.

Rietgors.

Kleine Karekiet.

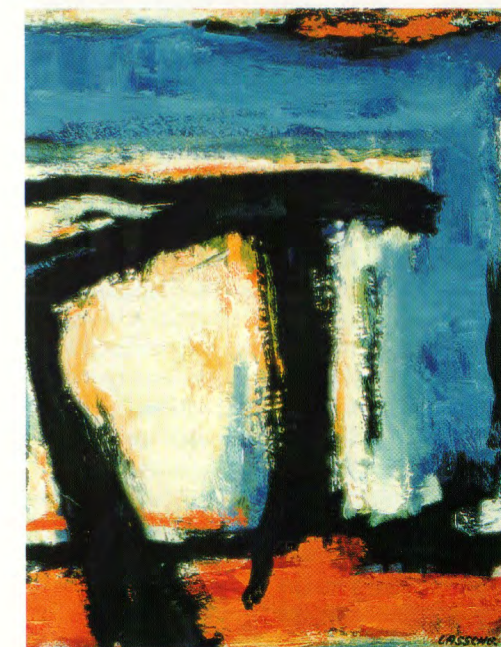
Gezicht op de Kraggen.

In 1986 besloot de geboortige Hagenaar Paul van Gaalen om van de natuurfotografie zijn beroep te maken. Vier jaar eerder was hij met zijn gezin in Zwartsluis komen wonen. Noordwest Overijssel, het gebied waaruit zijn echtgenote Ragnhild Lenstra afkomstig was, sprak hem bijzonder aan. Na verschillende publicaties in Nederlandse en buitenlandse tijdschriften zocht hij contact met het Wereld Natuur Fonds. Hij kwam er op het juiste moment. In 1992 verscheen Grenzeloze Natuur, in 1995 ook voor het WNF, De Wereld van de Zwarte Stern en, voor de EO, Nederlands Naturama. Deze drie boeken werden gevolgd door de Tsjechische uitgave Narodni Park Sumava (1996), Chilean Patagonia (1997), Onmisbare Wereld, weer voor het WNF (1998) en in 1999, ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van Staatsbosbeheer, Tussen Dinkel en IJssel.

De abstracte landschappen van Henk Lassche

De in Zwartsluis geboren (1948) en anno 1999 in Hengelo (O) wonende kunstschilder Henk Lassche verwierf zich in betrekkelijk korte tijd een plaats in de wereld van de beeldende kunst, nadat hij in 1982 begon te werken vanuit het experiment. Exposities in binnen- en buitenland volgden elkaar op.

In zijn 'abstracte landschappen' vormen het water, het riet en de wolkenluchten van Noordwest Overijssel een terugkerend thema. 'Daar, tussen de vaarten en plassen en met hoogstens wat kerktorens tussen het land en de lucht, wordt het gevoel gesterkt en de geest verkwikt'. Het is de wijde verte, 'die hem teruglokt naar het land van zijn jeugd.'⁶

Rechts: 'Brug' een abstract landschap van de kunstschilder Henk Lassche.

concentratie vakantiebungalows en aan de zuidzijde een flinke uitbreiding ten behoeve van de woningbouw. Een gedeelte van dit plan werd gedetailleerd uitgewerkt (Kraggewijk-Midi), een ander deel nog slechts globaal (Kraggewijk-Maxi).

Toen de plannen op papier in praktijk zouden worden gebracht, kwamen er tegenwerpingen. Eerst en vooral van de kant van natuurbeschermingsorganisaties. Die werden in Zwartsluis vertegenwoordigd door een kleine, maar actieve groep. Net als elders in het land begon ook hier de betrokkenheid van de bevolking bij de ruimtelijke ordening en het milieu toe te nemen. Het resultaat van het 'planologisch gevecht' was, dat de Gemeente de omvang van de plannen geleidelijk aan moest bijstellen.

Uiteindelijk werd in 1975 door Gedeputeerde Staten het sterk ingekrompen plan 'Achter 't Cingel/Kraggewijk' goedgekeurd.

Ook tegen deze versie tekende Natuurmonumenten beroep aan. De Kroon bevestigde vervolgens in 1977 de goedkeuring van Gedeputeerde Staten voor een plan, dat was ingekrompen tot het onderdeel 'Midi'. Het voorzag in de bouw van hooguit 160 woningen. Vergeleken met het principeplan uit 1970 (voor 860 woningen en ongeveer 450 recreatiewoningen) betekende dit een enorme achteruitgang en een dito financiële tegenvaller voor de Gemeente. Ten einde grondspeculatie te voorkomen was namelijk een voortvarend aankoopbeleid gevoerd. Tot 13 maart 1973 hadden Gedeputeerde Staten aan alle aankopen hun fiat gegeven. Daarna werden de goedkeuringen tot aankoop voorlopig verdaagd, met het argument dat de financiële positie van de Gemeente dit niet toeliet. Zwartsluis was namelijk al sinds 1968 een Artikel-12 gemeente. Burgemeester Buijnink noemde dit 'een doekje voor het bloeden'. In zijn ogen was het 'eerder een echo van de Stichting Conalo' ('Contact Natuur en Landschapsbescherming Overijssel') en de recreatiedeskundigen van de provincie.' Als het plan niet doorging, zou de Gemeente blijven zitten met de reeds aangekochte gronden. En dat gebeurde.

De vraag rees, waar wél gebouwd kon worden, nu de uitbreiding in het noordwesten van de baan was. In het oosten, langs de provinciale weg naar de Beukers, lag nog enige ruimte voor 'lintvormige' bebouwing, maar die zou na een paar jaar zijn

'Nationaal belang'

Het onderwerp 'schade als gevolg van niet-realisering van gemeentelijke uitbreidingsplannen' zou in de jaren tachtig met de regelmaat van de klok terugkeren op de gemeentelijke agenda's en bureaus. Na het Ministerie van VRO werd ook 'Binnenlandse Zaken' door Zwartsluis benaderd. Het dringende verzoek om een 'aanvullende bijdrage ex artikel 12' werd echter categorisch afgewezen. Van de daarvoor noodzakelijke 'structureel versturende factoren' zou geen sprake zou zijn. 'Zuiver theoretisch gezien,' moest worden geconstateerd, was hier weinig tegenin te brengen. Maar er zat ook een principiële, een politieke kant aan de zaak. Ter illustratie van het begrip 'nationaal belang' werd het voorbeeld van Wageningen opgevoerd.

In deze Gelderse gemeente was omstreeks 1960 een plan op tafel gebracht, om de uiterwaarden van de Rijn met woningen te bebouwen. Ondanks twijfel en verzet werd dit plan door de Raad vastgesteld en vervolgens door Gedeputeerde Staten goedgekeurd. Toen het uitdraaide op beroepszaken bij de Kroon en de Raad van State, veranderden GS van standpunt. Het eind van het verhaal was, dat het Rijk via de Stichting Beheer Landbouwgronden de ongeveer honderd hectare waar het om draaide aankocht en alle gemaakte kosten vergoedde. Het oordeel over de waarde van natuur en landschap speelde daarbij een doorslaggevende rol. Het gebied werd namelijk van 'nationaal belang' geacht. Maar voor Zwartsluis ging die vlieger in eerste instantie niet op. Later vloeiende toch een bedrag van 1.2 miljoen gulden in de Gemeentekas.⁸

opgesoupeerd. Bovendien waren daar reeds sportvelden geprojecteerd. In het zuiden was nog een onbezet gedeelte van het industrieterrein aan het Meppeler Diep beschikbaar. Het lag echter geïsoleerd ten opzichte van het centrum, ook na de eventuele aanleg van een brug in de richting van de provinciale weg. Deze twee alternatieven waren 'te verwerpen'. Aan de westzijde echter, lag de Barsbekerbinnenpolder. Voor dit gebied was langs twee wegen een goede verbinding te maken, nog afgezien van de reeds bestaande provinciale weg. De polder lag echter binnen de Gemeente Brederviede, hetgeen betekende dat er een grenswijziging zou moeten komen óf een andere regeling.

Het bleef voor Buijnink een hard gelag. In zijn nieuwjaarsrede voor 1975 stelde hij: 'Het is bijbels, te stellen dat de mensen de mussen te boven gaan. Dat geldt blijkbaar niet voor deze tijd; waar hommels en wormen hun rijk hebben, worden geen mensen toegelaten.' Hij constateerde bij die gelegenheid een stagnatie in de ontwikkeling van Zwartsluis, vanwege het stempel dat hobbyisten en specialisten drukten op de gang van zaken.⁷ De aanwijzing van een denkooien in het Staphorsterveld tot na-

'Dichtbij Zwolle en bij Amsterdam. De verbindingen met Zwartsluis zijn nu reeds zeer gunstig en worden nog beter, met name voor verkeer uit de Randstad. Via de kortgeleden geopende Ketelbrug bedraagt de afstand Zwartsluis-Amsterdam ca. 100 km,' promootte Banero NV de woningbouw in Zwartsluis.

100 KM.
VAN AMSTERDAM

'Uw eigen aanlegsteiger ... in de tuin van uw bungalow ... rustig gelegen in de noordwesthoek van Overijssel, in Zwartsluis. Wonen aan het open water met vaaraansluitingen naar het Zwartewater, Belterwijde, Beulakker Wijde, Kadoelen, Blokzijl, Gietboorn en de Randmeren,' aldus de brochure van Banero voor het bungalowterrein 'Aremberg'.

ZWARTSLUIS

tuurgebied en de bestemming tot archeologisch monument van de begraafplaats Zwartewatersklooster met het achterliggende gebied, waren ook voorbeelden van de nieuwe wind die begon te waaien.

Opvallend genoeg werd in 1975 geen aanvullende bijdrage meer gevraagd uit het Gemeentefonds en daarmee kwam dus ook een eind aan de Artikel-12-status. 'Of we daar zo blij mee moeten zijn? We zullen het bij het neerdalen van de "zegen" der onroerend goedbelasting wel merken,' was het zakelijke commentaar van een Sluziger bij het jaaroverzicht in de krant.⁹

Nadat de plannen voor grootschalige woningbouw in de Kraggewijk definitief waren afgewezen, zat de Gemeente met flinke percelen grond waarvan de boekwaarde in geen verhouding meer stond tot

de werkelijke waarde. Ondertussen bleef deze waarde stijgen, want over de aangelegene leningen moest wél rente worden betaald. Zwartsluis dreigde weg te zakken in een financieel moeras.

De kaarten geschud

Omstreeks 1980 -Buijnink was inmiddels vertrokken- werden de onderhandelingen aangegaan over verkoop van de grond. Als de prijs van de eerste gegadigde, Natuurmonumenten, werd geaccepteerd, zo liet de Gemeente weten aan de minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening (VRO), dan betekende dat een schadepost van bijna 800.000 gulden. En zo'n bedrag was voor Zwartsluis met zijn 4330 inwoners van dat moment eenvoudigweg niet op te brengen. Derhalve zou toch nog 'een uiterste poging' worden gewaagd, om het natuurgebied in de particuliere sfeer te verkopen.

'Wat ook van het verleden zij,' schreef het Gemeentebestuur, het zou logisch zijn, nu de kaarten eenmaal zijn geschud, het gebied integraal te bewaren in handen van een semi-overheidslichaam. Wat nu dreigt, gedictieerd door een harde financiële noodzaak, vervreemding en -nog erger- versnippering, is in niemands belang.¹⁰ Aansluiting van het kragengebied bij het reeds aanwezige 'nationale park - in wording' achtten de gemeentebestuurders, de in 1980 aangetreden burgemeester Smit voorop, meer dan wenselijk. Zwartsluis had immers zijn eigen belangen moeten offeren voor 'een nationaal belang' en de financiële consequenties daarvan konden en mochten niet zonder meer worden afgewenteld op de plaatselijke bevolking.

'Een nationaal belang': dat was een andere kwalificatie dan de suggestie die sprak uit de nieuwjaarsrede van 1975, waarin werd gesproken over hobbyisten en specialisten die de ontwikkeling van Zwartsluis tegenhielden. De volgende slagen moesten in Zwolle en Den Haag worden geleverd. Op minister Beelaerts van Blokland van VRO werd dus een dringend beroep gedaan om, in overleg met de Stichting Beheer Landbouwgronden (SBL), de schade te beperken. Dan hoefde tenminste niet tot vervreemding in particuliere handen te worden overgegaan. Of dit dreigende alternatief ook werkelijk bestond of kon bestaan, lieten B en W wijselijk in het midden. Wel werd gemeld dat het verzoek was gedaan in overleg met 'Natuurmonumen-

ten', waarmee 'in goede samenspraak' werd gezocht 'naar alle mogelijkheden om uit het probleem te komen.' De tijden veranderden en opnieuw werden de bakens verzet. Voor- en tegenstanders waren in elkaars kamp terecht gekomen.

De Gemeente had moeten wijken 'voor vrij plotseling veranderende inzichten in het kader van een grotere milieubewustwording.' Bij de provincie, zo werd met behulp van een bijgeleverde nota in een brief aan het Ministerie van VRO aangegeven, was het al niet veel anders gegaan. Ook daar was de '(her)waardering van bepaalde gebieden als van nationale betekenis' een nieuw gegeven geweest. 'Het gaat naar ons idee niet aan,' aldus de brief, 'wanneer op nationaal niveau een ander planologisch beleid gestalte gaat krijgen, terwijl regionaal eerst andere afspraken waren gemaakt, alleen de lokale gemeenschap de lasten te laten dragen.'

Het was een nadere uitleg van de woorden die de Overijsselse Commisaris der Koningin mr. J.L.M. Niers had laten horen in het kader van een werkbezoek aan Zwartsluis, in maart 1979. Tijdens een informele raadsvergadering gaf hij toen aan, dat het bezit van veel natuurgebied inderdaad 'een grote last' kon betekenen voor een gemeente.¹¹ Een toezegging tot financiële steun was dat bepaald niet.

Twee jaar later sprak de Raad onomwonden uit zich 'pijnlijk alleen gelaten' te voelen door het Rijk, dat zich beriep op formeel juridische argumenten waarvan de juistheid helaas niet kon worden ontkend. 'De vraag blijft echter overeind of niet de gemeenschap een morele verantwoordelijkheid heeft, samen de lasten te dragen van wat kennelijk nu als nationaal belang wordt gezien.' Als de woningbouwplannen al in de jaren zestig waren gerealiseerd, dan waren er in Zwartsluis geen financiële problemen geweest en evenmin als het gebied in particuliere handen was gebleven of overgegaan. 'In beide gevallen was het gebied voor de gemeenschap verloren gegaan.' Deze woorden, hoe juist ook, hadden niet het gewenste effect. De minister van VRO adviseerde, om maar eens samen met de Provincie bij het Ministerie van Cultuur Recreatie en Maatschappelijk Werk (CRM) aan te kloppen. Het leek op het zoveelste kluitje in het riet -genoeg voor een klein natuurgebied- maar er restte voorlopig weinig anders. De prijs voor de behouden zelfstandigheid was hoog.

Krap bij kas, rijk aan historie

Om voor een extra subsidie ten behoeve van gemeenten met een zogeheten 'kleinstedelijk karakter' annex 'historische stedelijkheid' in aanmerking te komen, voerde het Gemeentebestuur van Zwartsluis in 1972 een lange reeks argumenten op.

Het daarbij opgevoerde historisch verhaal ging terug tot het jaar 1527. Deze geschiedenis loonde, want het volgende jaar vloeide er, tot opperste tevredenheid van burgemeester Buijnk, die zich zeer voor de zaak had ingespannen, een prettig bedrag in de Sluziger gemeentekas.

Als een actuele illustratie bij het verleden kwamen het volgend jaar bij rioleringswerk aan de Stationsweg restanten van de oude stadsmuur te voorschijn. De stenen dateerden, zo werd vermoed, uit 1672, het Rampjaar van de Munsterse bezetting. Later werd bij een opgraving in de Marktstraat ook nog een metalen kogel met een middellijn van elf centimeter en een gewicht van vijf kilo gevonden.

In de Raad bestond desondanks weinig animo voor de archeologische en monumentale status van panden, objecten en gebieden in en om De Schans. Er was al zoveel afgebroken, zo was de teneur van de reacties, wanneer het onderwerp ter sprake kwam. Het was dus mosterd na de maaltijd en uiteindelijk zou het toch wel weer geld gaan kosten.

Ondertussen werden de eens voor bebouwing bestemde gronden in het noorden van Zwartsluis toch aan Natuurmonumenten verkocht. De akte passeerde op 11 mei 1981. Het totale tekort bij het Grondbedrijf van de Gemeente leidde tot verhogingen van de Onroerend Goed Belasting met acht en later nog eens vier procent. De ex-

Winterse Handelskade met bruine vloot.

'Groeten uit Zwartsluis', omstreeks 1970, aan de Wha met in het midden de Arembergersluis.

Onder: de eilandjes in de zomer van 1972, 'voor de verwoesting', aldus het commentaar van Steven Greveling.

Populatie en vegetatie

Net als de populatie op en aan het water, veranderde de vegetatie op de eilandjes in het Meppeler Diep. In 1974 leverde hier een inventarisatie door Albert Corporaal van de flora nog een aantal van zestig soorten op, variërend van aalbes en akkerkool tot zevenblad en zwarte mosterd. Zeldzame soorten ontbraken, anders dan in het moerasgebied achter 't Cingel, geheel. Wel waren er soorten te vinden die zich hadden verspreid vanuit omliggende tuinen. Enkele in het bijzonder -zoals bosandoorn, kamperfoelie, kattestaart, smeewortel, valeriaan of wederik- trokken veel vlinders, bijen en hommels aan. De situatie werd omschreven als vrij gevarieerd, 'met een goed ontwikkelde boomlaag, een vrij uitbundige lage struiklaag en een matige rijke kruidlaag.' Na het teljaar veranderde er veel. Eerst werden de randen sterk uitgedund en later vrijwel geheel gekapt. Al werden er tijdens de boomplantdag in het voor-

jaar van 1978 nieuwe bomen geplant, de soortenrijkdom was verdwenen. De variatie was te vinden in andere zin en aan de andere kant van de steigers, waar steeds meer jachten verschenen.¹³

tra jaarlasten van 240.000 gulden brachten voor 1982 een lastenverzwaring van 25 gulden per inwoner met zich mee (terwijl in 1983 eenzelfde verhoging volgde). Aan de uitgavenkant werd tegelijkertijd voor 160.000 gulden gesnoeid. Verzoeken tot steun bij de Provincie, vragen in de Tweede Kamer, aankloppen bij kamerleden en -fracties, het leverde vooralsnog niets op. 'Wij protesteren met klem tegen de formalistisch-afstandelijke beoordeling van de Zwartsluizer problematiek, schreven B en W (na een extra lastenverhoging van 30 procent, de hoogste in Nederland) in april 1982 aan de staatssecretaris van VRO.¹²

Er rees enige hoop, toen minister Nypels (de nieuwe man op VRO) in augustus 1982 liet weten, een verzoek om een aan-

vullende bijdrage uit het Gemeentefonds bij zijn collega's van Binnenlandse Zaken en Financiën te willen ondersteunen. Daarbij deed zich echter de merkwaardige situatie voor, dat er eerst een tekort zou moeten zijn (lees: moest worden gecreëerd) op de begroting. En die was door de extra verhogingen op de gemeentelijke heffingen juist weer in evenwicht gebracht!

De zaak van de planschade werd weer aangehaald tijdens een werkbezoek van de Commissaris der Koningin, Niers, in mei 1984. Smit afficheerde zijn gemeente bij die gelegenheid als een 'toegangspoort tot het natuurgebied van Noordwest Overijssel'. De status van poortwachter, waarop Zwartsluis in toenemende mate trots en zuinig mocht zijn, stond in directe relatie tot de grote waarde van het natuurgebied ten noorden van de gemeente. Maar de lasten daarvan werden bepaald niet evenredig verdeeld.

Op het Gemeentehuis

Burgemeester Buijnk was per 1 augustus 1979 vertrokken naar Sprang-Capelle. Twee jaar eerder had hij, bij gelegenheid van zijn veertigjarig ambtsjubileum als overheidsdienaar, 'een soort van kostenbaten analyse' voor zijn periode in Zwartsluis opgemaakt. 'De jubilaris heeft een reële manier van praten, wordt niet gehinderd door valse bescheidenheid,' tekende de journalist op. 'Aan de andere kant is hij ook eerlijk als bepaalde tekortkomingen

bijvoorbeeld rond de bouw van een nieuwe brandweerkazerne in 1973. De kosten hiervoor bedroegen ruim 200.000 gulden en die zouden voor 95 procent komen uit DACW-gelden, een subsidiepot ter bestrijding van de werkloosheid. Buijnink verklaarde, dat hij 'met het schuim op de mond' had zitten te telefoneren om de centen binnen te krijgen. Pas toen hem dat eenmaal was gelukt, riep hij de Raad in een spoedeisende vergadering bijeen (en kon hij onmiddellijk beginnen met het blussen van een bestuurlijk binnenbrandje). 'Zo langzamerhand gaan alle bevoegdheden naar het College,' mopperde het raadslid Buit in 1973.¹⁵ Hij stond bekend als een kritikaster van burgemeester Buijnink, die hij verweet, voortdurend buiten de Raad om te handelen. Het was niet de eerste, maar wel bijna de laatste heftige confrontatie tussen de burgemeester en de vertegenwoordiger van de eenmansfractie van de Vrije Christelijk Historische Unie (VCHU).

aan de orde komen.' Hij noemde zichzelf 'koppig' en 'soms erg eigenzinnig', maar beschouwde het wel als een groot voordeel, dat hij dit zelf als geen ander beseftte. Zwartsluis noemde hij 'eigenlijk een ideale gemeente' met een kleine oppervlakte, maar vol interessante bedrijven en met een opbloeiende recreatie. 'Een stadje met een dorpskarakter, of zo je wilt een dorp met kleinstedelijke allure.' Die laatste kwalificatie gaf hij niet zonder reden, terugkomend op de jaarlijkse bijdrage voor de historische stadskern. 'Ik heb doorgezet, dat wij daar als stadje recht op hadden, ondanks soms meewarig meesmuilen.' Ook over het feit, dat Zwartsluis zelfstandig was gebleven, toonde hij zich content. 'Het is makkelijker Uw meerderen tevreden te stellen dan Uw minderen,' haalde hij een wijsheid uit zijn agenda aan. Al realiseerde hij zich wel, dat dit 'een beetje arrogant' klonk. Aan de andere kant was hij zo eerlijk toe te geven, dat het zwaar was om 24 uur per dag burgemeester te zijn. 'Wat dat betreft is men hard. Je kunt, vooral in deze functie afgaan als een gieter. Ook in de Raad ben je niet meer de dominerende figuur. Dat is goed, hoor. De democratie is uiteindelijk toch in de sfeer terecht gekomen, waar ze hoort.'¹⁴

Toch voelden de heren van de Raad zich nogal eens gepasseerd door het College. Zo

Gedurende de eerste drie decennia na de oorlog had de samenstelling van de Sluziger Gemeenteraad een constant beeld vertoond, dat werd bepaald door mannelijke vertegenwoordigers van de protestants-christelijke partijen en de Partij van de Arbeid. De verkiezingen van 1974 leidden echter tot enkele opmerkelijke veranderingen.

Voor het eerst in het bestaan van de Gemeente Zwartsluis kreeg toen een vrouw zitting in de Raad. Het was de 29-jarige Antje Aaten-Doorenspleet, die de plaats innam van een partijgenoot die zijn benoe-

Midden: één van de Besto-branden, hier aan de Zomerdijk in de voormalige Gereformeerde school (zie pagina's 60-61), in 1968, die Zwartsluis in de jaren zestig teisterden.

Linksboven: zinkerlegging ten behoeve van woningbouw aan de Nieuwe Sluis, met gezicht op de Zomerdijk.

Onder: sloop in de Nieuwe Sluis.

Rechts: de bouw van 'Frisowoningen' in de Vogelbuurt, omstreeks 1965. Deze huizen, gebouwd door een Fries bedrijf werden gekenmerkt door hun platte daken.

ming namens de PVDA niet had aanvaard. Sinds 1974 was ook een nieuwe partij in de Raad vertegenwoordigd: de VVD, die in maart van dat jaar in Zwartsluis met 45 leden van start was gegaan. De eerste en op

dat moment nog enige zetel werd ingenomen door J. Bijker. Tegelijkertijd nam de nestor van de Raad, de hiervoor genoemde J. Buit, na in totaal 29 jaar gemeentepolitiek afscheid. Deze kleurrijke ex-militair,

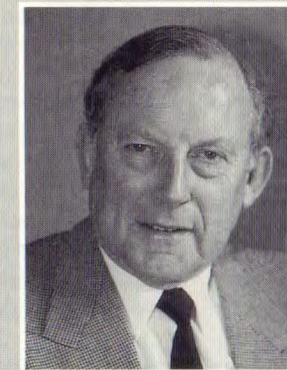
Drs. H. Smit. Burgemeester van Zwartsluis

16 maart 1980 - 16 oktober 1985
en vanaf 16 november 1999

Het waren 'magere jaren', schreef drs H. Smit in mei 1999, terugblikkend op zijn periode als burgemeester van Zwartsluis. Hij had daartoe de 'Nota van aanbidding' bij de begroting van 1986 ter hand genomen.

Alles overheersend was de 'zorgelijke financiële situatie die harde ingrepen noodzakelijk maakte.' Aan jaarlijkse bezuinigingsronden, belastingverhogingen en de invoering van de toeristenbelasting en een baatbelasting viel niet te ontkomen. 'Natuurlijk werd vanaf 1981 hardnekkig gepoogd om een bijdrage van het Rijk te krijgen.' Het bezoek van Staatssecretaris Van Amelsfoort op 5 september 1984 betekende een doorbraak, die tenslotte uitmondde in de toezegging van een eenmalige saneringsbijdrage van 1,2 miljoen gulden.'

Ook werd 'ijverig iedere subsidieregeling benut om een aantal noodzakelijke werken toch te kunnen uitvoeren.' Zwartsluis haalde in de jaren 1980-1985 een bedrag binnen van liefst twee miljoen gulden. 'Zo kon er ondanks de armoede nogal wat gebeuren.' Het was zelfs heel veel. 'De stadsvernieuwing met de reconstructie van de Kerkstraat, de Baanstraat en de Promenade, voortgezet in het Buitenkwartier. De invulling met kleinschalige woningbouw in

het hart van de plaats rondom de gerestaureerde Joodse begraafplaats. Een opbaargelegenheid kwam tot stand, de bibliotheek werd uitgebreid en een sobere verbouwing van het gemeentehuis kon worden gerealiseerd. Een nieuw sportveldencomplex werd aangelegd en het grootste bedrag, dat geïncasseerd kon worden, werd gebruikt voor de renovatie van de Handelskade.' Er gebeurde meer, op het gebied van industrie, recreatie en woningbouw bijvoorbeeld. 'De hoopvolle opmerking' na de grenscorrectie ten opzichte Brederwiede in 1987, dat de woningbouw in de Barsbeek wel spoedig zou kunnen beginnen (genoemd werd 1990) 'zal latere lezers,' aldus Smit, 'een milde glimlach ontlokken.' Zijn herinneringen noemde hij 'wat dubbel.' Aan de ene kant 'veel zorgen en getob over geld. Aan de andere kant is er het beeld van een hartelijke, actieve en zeer betrokken Sluziger gemeenschap, die in grote eensgezindheid de tering naar de nering wist te zetten en ondanks tegenwind heel veel tot stand bracht. Dat beeld overheerst de zorgelijke herinneringen en het maakt, dat ik nog altijd een warm gevoel krijg bij het horen van de naam Zwartsluis.'¹⁶

ondernemer, rij-examinator en organist was op 5 september 1939 geïnstalleerd als raadslid voor de Christelijk Historische Unie. Hij had zich daarvan later afgescheiden en was doorgestaan namens de Vrije CHU.¹⁷

In 1979 ontstond uit een samengaan van KVP, ARP en CHU het Christen Democratisch Appel (CDA). Voor de Sluziger politiek betekende dit een fusie tussen de CHU-Kiesvereniging en de AR-Kiesvereniging 'Nederland en Oranje'. Een Rooms-Katholieke politieke partij was er niet. In 1980 stonden er slechts enkele katholieke inwoners geregistreerd. Met het ontwerpverkiezingsprogramma voor de jaren 1982-1986 'Om een zinvol bestaan' ging het CDA onder de eerste fractievoorzitter B. Kampherbeek de jaren tachtig in.

Bijna een half jaar bleef Zwartsluis na het vertrek van Buijnink zonder burgemeester. Loco-burgemeester C.M. Siebert nam de functie waar. De nieuwe burgemeester kon op 16 maart 1980 worden geïnstalleerd. Het was de uit Zutphen afkomstige, voormalige geschiedenisleraar drs. Herman Smit, midden veertig en lid van het CDA. Hij kreeg al spoedig te maken met een aantal personele veranderingen binnen het gemeentelijk apparaat. Na de directeur Gemeentewerken en enkele ambtenaren vertrok ook secretaris J. Sintemaartensdijk, in functie sinds 1944, die met pensioen ging. In oktober 1980 werd hij opgevolgd door de uit Bunschoten afkomstige P.W. Berghuis.

Er was veel te doen op het Gemeentehuis. De begroting voor 1981 was weliswaar sluitend, maar desondanks bestond de vrees, dat Zwartsluis het faillissement moest aanvragen en dus weer zou geraken tot de status van Artikel-12 Gemeente. Tijdens de algemene beschouwingen in december gingen beschuldigende vingers in de richting van Den Haag. Decentralisatie en bezuiniging, zo vatte burgemeester Smit samen, leverden voor de Gemeente wel veel werk, maar geen werkgelegenheid op. Tegelijkertijd gingen de lasten van de gronden in de niet gerealiseerde Kragewijk en het voorlopig overbodige Industrierrein Fase 2 aan het Meppeler Diep als een molensteen om de nek van de Gemeente. Er werd dus niet alleen in de toekomst, maar ook in het verleden gekeken. Waar er volgens de één sprake was geweest van 'een veel te opportunistisch beleid' hield de ander het op 'planschade' die aan de Gemeente niet

mocht worden toegerekend. Het laatste kon mogelijk nog enig financieel soelaas bieden, in de vorm van een extra uitkering uit het Gemeentefonds en die strijd wilde de burgemeester wel aangaan. Liever dan de 'doodlopende weg' van Artikel-12 status te accepteren. Voorlopig zat het niet mee.

Ook veranderingen in de Financiële Verhoudingenwet pakten voor Zwartsluis ongunstig uit. Het kwam erop neer, dat gemeenten met een grote oppervlakte en een relatief klein aantal inwoners een veel geringere uitkering uit het Gemeentefonds kregen. Daarbij kwamen nog algemene bezuinigingsmaatregelen van de rijksoverheid. In combinatie met de verliezen op de grondexploitatie en langdurige rentelasten, leidde dat tot een schier uitzichtloze situatie. Ondanks de voor 1982 en 1983 doorgevoerde verhogingen van de gemeentelijke lasten, de rigoreuze toepassing van het profijtbeginnel, de vermindering van subsidies en allerhande andere maatregelen, bleef de financiële situatie precair. In Zwartsluis werd de noodklok geluid, maar die werd in Den Haag niet gehoord.

Toch heerste over de mogelijkheid van nieuwe inkomsten via de toeristenbelasting geen unanimitieit in de Raad. De vertegenwoordiger van de VVD verklaarde zich in 1981 hiervan een fel tegenstander. Volgens hem waren de tekorten te wijten aan een kleine groepering, die hij 'de groene maffia' noemde. De burgervader daarentegen sprak van 'advocaten van een bepaalde groep' en wist te bereiken dat de toeristenbelasting werd ingevoerd.^{17a} Het leverde weer enkele tienduizenden gulden per jaar op. Belangrijker echter waren de subsidies van in totaal twee miljoen gulden die Zwartsluis tijdens het burgemeesterschap van Smit wist binnen te halen.

Hij vertrok in september 1985 naar Dalfsen en werd later burgemeester van Hardenberg.

In het burgemeesterloos tijdperk werd het raadslid R. Huls tijdelijk wethouder naast A. Oegema en E.A. Knoeff. Huls spande zich bijzonder in om een toezegging van staatssecretaris Van Amelsfoort, gedaan tijdens een bezoek aan Zwartsluis in september 1984, in klinkende munt te vertalen. In 1986 kwam het schip met geld inderdaad binnen. Smit was toen juist vertrokken.

Zijn opvolger Hendrik Simon Top ging per 1 mei 1986 aan de slag. Bij zijn aantre-

Leerlingen en onderwijzend personeel van de Openbare Arembergschool (boven) en de Protestants Christelijke basisschool De Wijngaard, in september 1999.

Links: een impressie van Zwartsluis, in aquarel en viltstift, van Karel Boonenburg, 1972. Op de voorgrond het Zwarte Water met boten en jachten. Daarachter een vrije ordening van huizen en kerktorens. Boonenbrug, als kunstschilder autodidact, woonde en werkte sinds 1964 in Zwolle, waar hij directeur was van het Provinciaal Overijssels Museum.

den was Zwartsluis inmiddels in een wat rustiger vaarwater terecht gekomen en waren de bakens verzet, al waren er nog veel zaken die moesten worden aangepakt. Toen Top op 16 september 1991 vertrok naar het Utrechtse Rhenen nam, in de formulering van de *Zwolse Courant*, 'een westerling' afscheid van Zwartsluis. 'Glimmende schoenen, rustig gekleed, een sigaar van gemiddeld formaat, vlot formulerend, een spontane blik, ernstig, de hand op de knip en oog voor de camera.' Drie knelpunten in zijn beleid noemde hij in het afscheidsinterview waaraan de omschrijving was ontleend. De financiële positie van de Gemeente, met de dreigende Artikel-12 status, de situatie rondom de veevoederfabriek van Varwijk, waar het Sparcomplex zou worden gevestigd én de scheepswerf van Visscher aan de Nieuwe Sluis.

De opvolger van deze 'westerling' was een 'oosterling', een Twent, die iets meer dan één ambtstermijn in Zwartsluis zou blijven.

Ups en downs aan het water

Bij alle economische ups en downs die Zwartsluis in zijn geschiedenis had meegemaakt, was er één constante: de relatie met het water. Telkens weer bleek de afhankelijkheid van de vervoerssector, meer specifiek de binnenscheepvaart, en de daarmee verwante bedrijvigheid.¹⁸ De tweede helft van de jaren zeventig en de eerste van de jaren tachtig, gekenmerkt door een wereldwijde instabiliteit en stagnatie, vormden hierop geen uitzondering. Voor de gemeenschap en de Gemeente waren het moeilijke jaren, maar er waren ook lichtpunten.

Op de werven

Als vanouds zorgden de werven, voor een deel voortgekomen uit bekende namen als Van Goor, Spiekman, Appelo of De Goede, voor bedrijvigheid. Ook internationaal stond de scheepsbouw in Zwartsluis op de kaart. Zo bouwde de werf van de firma J.A. Visscher in 1971, in opdracht van het Ministerie van Buitenlandse Zaken en in het kader van de ontwikkelingshulp, een boot voor Colombia. Bij scheepswerf Poppen werd in datzelfde jaar een torenkraan van 25 meter hoog, met een reikwijdte van dertig meter en een draagvermogen van drie ton in gebruik genomen.

Twaalf jaar later stond de zaak er voor Visscher geheel anders voor: de werf ging failliet. Ook het hypermoderne bedrijf van Kunst BV (een voortzetting van Van Goor en Spiekman) moest in 1983 de activiteiten staken. Drie werven bleven doordraaien, die van Pieper, Geertman en Poppen. De laatste was in 1963 begonnen met vijf man personeel, als een voortzetting van C. Appelo. Enkele maanden na het faillissement van Kunst nam Poppen de gebouwen, de terreinen en het verdere onroerend goed over van de firma Kunst. Poppen timmerde aan de (water)weg met lage reparatietarieven die veel werk opleverden én het verlenen van schepen. In 1988 volgde een verdere uitbreiding aan de waterkant tot meer dan negentig meter en dat was 'voldoende om het langste schip in de Nederlandse binnenwateren op de werf te krijgen.'¹⁹

Grote tankers hadden in Zwartsluis hun thuishaven. In juli 1985 werd de Reinie, 3000 ton groot, van Westertank BV ten doop gehouden. In augustus 1987 volgde de 'Hans-Nico', 3170 ton groot, gebouwd in Gdansk.

Een tanker van Westertank BV in de Buitenhaven van Zwartsluis, rond de jaarwisseling van 1998/1999.

In fabrieken en op terreinen

Scheepswerven waren weliswaar een gegeven in Zwartsluis, maar andersoortige bedrijven, al dan niet verbonden met de scheepvaart, behoorden ook tot de bekende vaste waarden. Besto, Buisman en Interfloor bijvoorbeeld, bestonden rond 1970 al respectievelijk een halve, meer dan een hele en bijna anderhalve eeuw.

In 1973 trad de Koninklijke Fabriek van Gebrande Suiker R. Buisman BV toe tot de Koninklijke Scholten Honig NV (KSH) in Koog aan de Zaan. Vijf jaar later vond de overgang naar de CSM plaats, maar de toekomst was daar ongewis. Weer tien jaar later kocht directeur R.H.B. Olland, een kleinzoon van Roelof Buisman, de aandelen én veel expertise terug. Tot vreugde van de vijftientig personeelsleden. In de laboratoria van CSM was een methode gevonden om het plakken van de gebrande suikers in de potjes te verhelpen. Daarvoor was echter wel een dure agglomerator nodig, om de poeder tot korreltjes om te vormen en CSM wenste die investering niet aan te gaan.

Drie dagen nadat hij op 4 augustus 1989 de Buisman-aandelen had gekocht, bestelde Olland de twee miljoen gulden kostende machine. Er kwam een pijler bij, de productie van industriële caramels: grondstoffen met een sterke mokka- of caramelsmaak, om ijsstaarten, vla en gebak op smaak en kleur te brengen. De consumentenmarkt werd bediend met instant-koffies onder de merknaam Cafita en nieuwe koffieproducten als Cappucino, amaretto, Wiener Melange en Café au Lait in grote en naar verhouding goedkopere potten.

In hetzelfde jaar 1989 voerde Buisman een 'geurwasser' in. Die moest voorkomen, dat er van tijd tot tijd boven Zwartsluis een lucht van gebrande koffiesiroop hing. Uiteraard werd niet alleen gewerkt aan de geur buiten de deur, maar ook aan de smaak in het potje. Er werd een panel van vierentwintig huisvrouwen samengesteld

om te proeven en te keuren en zo richting te geven aan de smaakontwikkeling. En: de 'ouderwetse naam' Buisman deed zijn werk. Binnen zeven jaar steeg de omzet van tien naar eenëntwintig miljoen gulden. De fabriek aan de Zomerdijk kon worden uitgebreid met een hal om de producten te mengen; een nieuwe uitbreiding was gepland en die werd in 1998 gerealiseerd. Een gedeelte van het bedrijf verhuisde toen naar het industrieterrein aan 'de Kraanerweerd'.¹⁹

De fabriek van Interfloor, voortgekomen uit de activiteiten van de familie Nekeman had eveneens stormachtige ontwikkelingen doorgemaakt. Omstreeks 1925 was de machinale productie begonnen. Uitbreiding na uitbreiding volgde en de machines werden steeds breder, tot 4.50 meter toe. Leonard Frederik en Frederik Jan Nekeman stierven kort na elkaar, in 1965 en 1966. Zij hadden toen de leiding al overgedragen aan Jan en Jan Berend Cornelis Nekeman.

De Gemeenteraad van Zwartsluis gaf, aldus een wervende brochure uit het begin van de jaren tachtig, 'hoge prioriteit aan de industriële ontwikkeling'. De vestiging van nieuwe bedrijven op 'De Kraanerweerd' kreeg daarbij alle aandacht. De prijs van het terrein werd verlaagd van 59 naar 42 gulden per vierkante meter. Bovendien kon de ondernemer die zich in Zwartsluis vestigde door allerlei bonussen de grondprijs uiteindelijk nog eens verlagen naar 32 gulden. De voorraad industrieterrein bedroeg in die tijd ruim zeven hectare, onderverdeeld in drie 'droog' en vier 'nat'. Gemeentesecretaris P.W. Berghuis was de contactman voor het bedrijfsleven.

Als aansprekende voorbeelden voor het bedrijfsklimaat traden in deze 'papieren kennismaking' achtereenvolgens Interfloortapijt BV, NWH-directeur J. Doosje, de Koninklijke fabriek van gebrande Suiker R. Buisman B.V., schrootverwerker J.G. Hoeben, Motel Zwartewater, Besto-directeur J. Frederiks en scheepswerf H. Poppen voor het voetlicht.

Rechts: sanering in De Nieuwe Sluis, op het terrein van de voormalige scheepswerf van de firma Visscher. Het werd een miljoenenaffaire.

Onder: voor de specialiteit van scheepswerf Poppen, het verlengen van schepen, was in de gemeentelijke promotiebrochure, een brede foto noodzakelijk. 'Nu de nieuwbouw van binnenvaartschepen terugloopt, liet directeur J. Poppen optekenen, investeren de schippers juist in deze vorm van uitbreiding hun capaciteit. Wij zijn één van de weinige werven in Nederland die hierin zijn gespecialiseerd.' Op de werf konden schepen liggen, 'drooggetrokken worden,' tot maximaal honderd meter lengte.

Deze twee zonen van Leonard Frederik Nekeman verlegden het accent van produceren naar verkopen. In 1967 maakte de vloerbedekkingsmarkt 'ineens een reuze zwaai' en was het 'plotseling alles nylon wat de klok sloeg'. De 'NV J. Nekeman', voorheen 'Kokosfabriek De Adelaar' en daarvoor de 'Eerste Nederlandsche Mattenfabriek' begaf zich daarom onder de naam 'Interfloor Tapijt' op de markt.²⁰

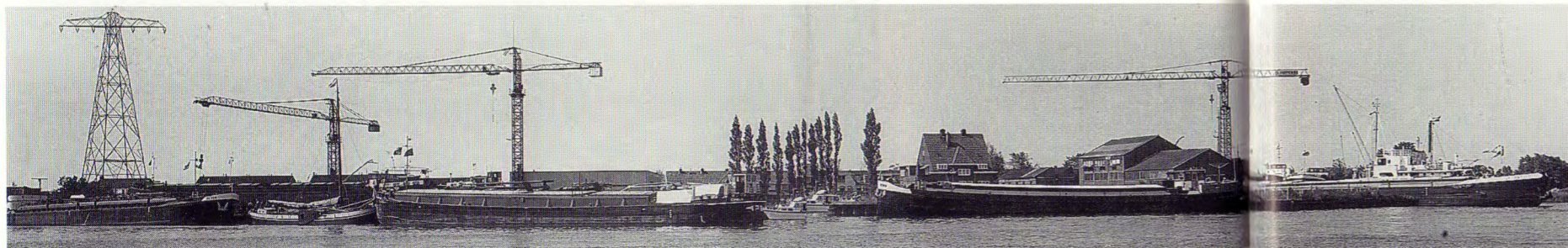
De fabrieken van banket- en bakkerijproducten van Bakker, Blei en Van Dijk zorgden voor werkgelegenheid, evenals de firma Roskam en Klaver, leverancier van vis en visproducten.

Nieuwe vestigingen ontstonden en er was ruimte voor. Meer dan genoeg! Het Industrieterrein Fase 2 aan het Meppeler Diep bleef, zoals gezegd, in het begin van de jaren tachtig angstwekkend leeg. Gemeentesecretaris P. Berghuis had er dagelijks werk aan om als 'industrie-contactman' bedrijven te vinden die zich in Zwartsluis wilden vestigen. Met de financiële pagina's van de landelijke dagbladen in de hand stroopte hij heel Nederland af. Bedrijven in moeilijkheden of nieuwkomers konden in Zwartsluis onder prettige voorwaarden terecht.

Grote tevredenheid heerste daarom in

1981 toen bijna 9.000 vierkante meter grond (met een optie voor nog eens 4.000) op het industrieterrein aan het Meppeler Diep kon worden verkocht aan een firma, die er een bedrijf voor metaal-recycling begon. Het was een welkome verlichting aan de lastenkant van de Gemeente. In 1982 werden de grondprijzen in Zwartsluis voor industrieterrein, wegens de algehele economische stagnatie, bevroren. Later werd de vestiging van industrie op De Kraanerweerd gestimuleerd door de grond op afbetaling aan te bieden, waarbij alleen de bebouwde oppervlakte direct moest worden betaald. Die manier van verkoop had succes. En dat was nodig, want de financiële situatie bleef vanwege de moeilijkheden bij het Grondbedrijf, nijpend.

Ook plaatselijke bedrijven vestigden zich op de industrieterreinen buiten het oude centrum. De steeds strenger wordende regelgeving waar het ging om milieu- en hinderwetten droeg daar ten zeerste aan bij. Het waren landelijke tendensen die ook Zwartsluis bereikten. In januari 1992 leidden die tot verschrikte reacties in de Raad, toen bleek, dat er een begrotingswijziging nodig was in verband met de bodemsanering van de voormalige werf van Visscher, die in het begin van de jaren zeventig nog volop draaide. De Gemeente had die grond

in november 1988 voor twee ton gekocht, in de hoop op een provinciale subsidie voor bodemsanering. Al een jaar eerder overigens, was duidelijk geworden, dat die sanering hard nodig was. De kat kwam uit de zak, toen bleek, dat alleen al de kosten voor een nader bodemonderzoek werden geraamd op 110.000 gulden. Een bedrag van 30.000 gulden zou voor rekening van de Gemeente komen, maar daarmee was nog lang niet alles gezegd. Op de vraag tijdens een raadsvergadering wat het eigenlijk schoonmaken van het terrein dan wel niet ging kosten, luidde het antwoord: 1.100.000 gulden. De aanvullende mededeling, dat B & W reeds aan de provincie hadden gemeld, dat Zwartsluis hiervoor het geld eenvoudigweg niet had, werd als weinig geruststellend ervaren.²¹ Terecht, want later bleek dat de saneringskosten zouden verdubbelen. En meer dan dat.

Het nieuw gevestigde schrootverwerkend bedrijf aan het Meppeler Diep kreeg ook te maken met strenger wordende milieu-eisen en klachten van omwonenden, die waren geschrokken van verschillende ontploffingen en kwalijk uitziende dampen.

Er waren ook, om niet te zeggen 'zelfs', bezwaren aangetekend tegen de zo sterk met Zwartsluis verbonden 'Buisman-geur'. In het bedrijf waren weliswaar aanpassingen verricht, maar de klachten bleven aanvankelijk komen. Ondertussen was de bouwgrond bijna op en de Ondernemerskring, de vertegenwoordiging van met name de industrie, deed zijn beklag. Voorzitter H.J. Geveke vreesde voor een Zwartsluis van 'groene weduwen,' dat gedurende de wintermaanden, bij gebrek aan waterrecreatie zou inslapen.²²

De Sluziger ondernemers stonden op scherp, na het bekend worden van het nieuwe Ontwerp Streekplan West Overijssel in november 1991. Zij vreesden, dat dit plan ten koste zou gaan van de economische ontwikkeling in Zwartsluis. In zijn eerste officiële toespraak, voor de Ondernemerskring, liet burgemeester Kobes zich in januari 1992 daarover uit in voorzichtige bevoordingen. Hij sprak van een voor de sociale partners verantwoordelijkheid dragend bestuur en van een gemeentelijk belang, dat ook het belang van de ondernemers was. 'Men zal elkaar aanvullen en ondersteunen. Dat geldt ook voor een gezamenlijk overleg over het streekplan dat van

vitaal belang is voor de ontwikkeling van het bedrijfsleven.' Op concrete situaties ging hij nog niet in, wel kondigde hij bedrijfsbezoeken aan.²³

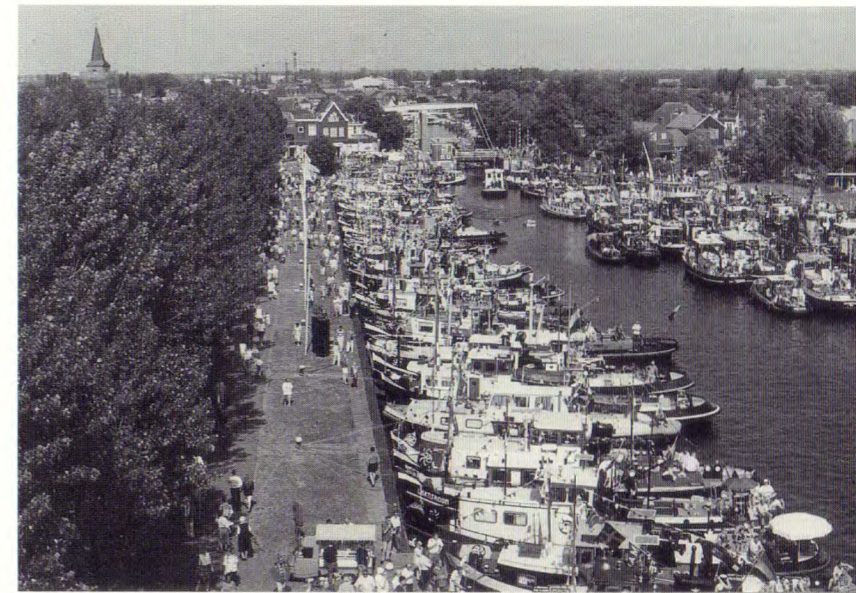
In september 1992 werd door een extern bureau een rapport uitgebracht, waarin werd geadviseerd het industrieterrein de 'De Kraanerweerd' in zuidelijke richting uit te breiden.²⁴ Probleem was wel, dat de Gemeente daar nog geen grond had. Het gaf echter wel aan, dat de economische situatie in tien jaar sterk was verbeterd.

Rond recreatie en toerisme

Bij de viering van het tienjarig bestaan van de in 1960 opgerichte VVV Zwartsluis toonde het bestuur zich optimistisch over de toekomstmogelijkheden qua toerisme en recreatie. Op dat gebied werden van het Gemeentebestuur de nodige initiatieven

Onder: de Graaf Lodewijk-laan met 'het grote gat' in de zomer van 1985.

Geheel onder: tuffen in de Arambergergracht, waar ooit de turven voorbijkwamen.

De sleepboten bleven trekken: duizenden bezoekers voor de Nationale Sleepbootdagen die in de jaren negentig in Zwartsluis werden gehouden.

verwacht, al werd in het jaarverslag over 1970 ook 'een dringend beroep op het particulier initiatief' gedaan. Het aantal overnachtingen was in 1970, met een totaal van 32.000, meer dan verdubbeld ten opzichte van 1969 en ten opzichte van 1968 was zelfs sprake van een verdrievoudiging. Uit een enquête onder toeristen was gebleken, dat de rust in Zwartsluis werd gewaardeerd en dat de plaats dus vooral geen 'pretpark' moest worden. Het gemis van

een zwembad woog volgens deze enquête zwaar. Vrij vertaald zou dus niet alleen de Sluziger zelf, maar ook de toerist moeten kunnen zwemmen. In ieder geval was duidelijk, dat Zwartsluis een duidelijke positie op de toeristische kaart begon te verwerven. De plaatselijke vereniging was lid van de Stichting Streek VVV Overijssel en Zwartsluis werd in 1971 een Europese Gemeente.

Aan het Meppeler Diep begon in september 1972 de aanleg van de nieuwe jachthaven 'Kraanerweerd' van de firma P. Wiers. Volgens de recreatieconsulent voor Overijssel, H.J. Zandbergen, was deze nieuwe jachthaven, net als die aan het Zwarte Water, van groot belang voor de verdere ontwikkeling van de watersport in Noordwest Overijssel. Hij zag hier voor Zwartsluis een belangrijke taak, omdat het hart van het merengebied (Giethoorn en Wanneperveen) reeds te vol was geworden. Bij andere gelegenheden pleitte hij ook voor de heffing van een toeristenbelasting, maar dat viel bij de ondernemers in minder goede aarde.²⁵

De jachthaven maakte deel uit van een als industrieterrein omschreven gebied van 46 hectare. 'Ieder schrikt ervan, maar het gemeentebestuur neemt het serieus, het is een taakstelling voor ons,' sprak burge-

H.S. Top: Burgemeester van Zwartsluis

1 mei 1986 - 16 september 1991

'Komend vanaf Zwolle,' zo herinnerde oud-burgemeester H.S. Top zich in juli 1999 zijn eerste bezoek aan Zwartsluis, 'rees in de verte de fraaie skyline van Zwartsluis op.' Het zal ergens in 1986 zijn geweest, het jaar van zijn aantreden als burgemeester. 'De eerste afslag naar rechts voerde me naar de Nieuwe Sluis, fraai ingeklemd tussen de twee armen van het Meppeler Diep.

Duidelijke dissonanten waren een verloederde scheepswerf en een redelijk eentonig straatbeeld. Het eigenlijke stadje was verrassend. De intieme Kerkstraat met ingestrate symbolen voor winkels nodigde uit voor een wandeling die de eerste indruk alleen maar bevestigde. Niet passend in dat intieme beeld was overigens een voormalige graanmaaldery.

De andere zijde van de provinciale weg bood de bijzondere architectuur van de Gereformeerde kerk en woonbouw die uitkwam op de Piepertkolk, met aan de andere zijde het fraaie natuurgebied van de Wieden.'

De financiële problematiek waaraan in de voorgaande

jaren bijzonder hard en niet zonder resultaat was gewerkt, kwam in zijn periode tot een oplossing. De plannen voor woningbouw in de Barsbekerbinnenpolder en de aanleg van een nieuwe begraafplaats bleven actueel, een nieuw industrieterrein werd ontwikkeld, de wijkverbetering in de Nieuwe Sluis gerealiseerd en een drietal bestemmingsplannen afgerond. De 'amovering' (sloop) van de voormalige molen van

Varwijk en de planvorming voor het terrein werden gerealiseerd. 'Een andere herinnering die ik met mij meedraag,' schreef Top in 1999, 'zijn de talrijke activiteiten die door het gemeentebestuur en/of verenigingen werden ontplooid en waardoor Zwartsluis zich heel nadrukkelijk op de toeristisch/recreatieve kaart wist te plaatsen.'

Tegen de achtergrond van de komende herindelings, zo was zijn conclusie, zou Zwartsluis 'binnen een groter geheel zeker z'n eigen profiel' weten te behouden.

meester Buijnink, nadat hij de eerste paal de grond had ingeheid. 'Er staan nu drie bedrijven, maar wij hopen dat er snel een nul achter komt.'²⁶

Binnen het college van B en W werd de groei van recreatie en toerisme voorgestaan. De conclusies van een voorstudie uit 1976 van het Recreatieschap West Overijssel werden dan ook afgewezen, omdat daarin beperking van het gebruik van natuurgebieden werd gesuggereerd. Recreatie, forensisme en industrie, dat waren naar de opvatting van burgemeester Buijnink de drie pijlers waarop de welvaart van Zwartsluis moest worden gebouwd. En meer dan één ambtgenoot zei het hem, al was het in andere bewoordingen, na.

Een aanvankelijk zeer bescheiden en nauwelijks (h)erkende nieuwe tak in de recreatiesector, de zogeheten bruine vloot, ontstond aan het eind van de jaren zeventig.²⁷ Vooral in het westen van het land werden toen oude vrachtschepen weer 'onder zeil' gebracht. Rond 1976 verscheen zo in Zwartsluis een paviljoentjalk aan de horizon, die al snel werd gevolgd door enkele andere voormalige vrachtschepen.

Om de kosten te dekken gingen de eigenaren varen met passagiers. Deze samenwerkende scheepseigenaren verenigden zich in de Stichting Nifos (Nieuwe Functie Oude Schepen). In 1982 kregen zij gezelschap van de Stichting Zeilvaart Zwartsluis, ontstaan vanuit de Sluziger bevolking. Van ouds bekende scheepsnamen als 'Zorg en Vlijt', 'Vertrouwen', 'De Twee Gebroeders', 'Eben Haëzer', 'Nieuwe Zorg', 'De Vriendschap', 'Johanna Maria' en andere keerden op die manier terug op de wateren in en om Zwartsluis.

In 1986 bestond de gehele 'bruine vloot' van Zwartsluis al uit dertien schepen, waarvan ook de door Freddy Weijs herontdekte botter ZS 13 deel uitmaakte. Op de Handelskade werd op 17 juli 1987 door staatssecretaris A.J. Evenhuis het boekingskantoor van de Zeilvloot Zwartsluis geopend. Er gebeurde meer.

Een jaar eerder ging het Watersportcentrum 'Zomerdijk' open. De Jachthaven De Pieperkolk werd in maart 1988 door de Gemeente verkocht en ondergebracht in een stichting om de exploitatie te verzorgen. 'Het eiland', één van de karakteristieke plekken in Zwartsluis, werd in hetzelfde jaar verkocht aan watersportcentrum 'De Watergeus'. Bij de Grote Kolksluis zat als

vanouds de firma Slurink, die zich ook had toegelegd op de watersport.

Recreatie en toerisme kregen een belangrijke impuls met de reconstructie van de aloude Handelskade, ooit 'Achter de Wal' geheten. Staatssecretaris P.H. ('zeg maar Piet') van Zeil gaf daartoe in de lente van 1986 op de botter ZS 13 het startsein. Het Rijk nam driekwart van de totale kosten ten bedrage van 600.000 gulden voor zijn rekening, de Provincie en de Gemeente deelden het laatste kwart. Ook enkele toeristische projecten werden in 1986 ingeluid.

De recreatie-sector had zich in Zwartsluis een vaste plaats verworven, dat was duidelijk, maar volgens een onderzoek uit 1988 van het Bureau voor Recreatie en Toerisme moesten de zaken wel professioneler worden aangepakt. Ook op zondag zou er meer geopend moeten zijn. Maar die afweging wenste ieder voor zich te maken. In augustus 1989 werden in Zwartsluis voor het eerst de sleepbootdagen gehouden, die in volgende edities een buitengewoon succesrijk en vervolg zouden krijgen en uitgroeiden tot een nationaal evenement. Ook de kanovierdaagse (geesteskind van Jan Kok uit Zwolle) en de roeimathon naar en vanuit Grouw stonden prominent op de agenda.

Met recht kon Zwartsluis, zoals een Duitstalige folder van de VVV in 1990 het weergaf, 'das Tor zu einem Wasserpara-

Ook Motel Zwartewater presenteerde zich in de gemeentelijke promotiebrochure uit het begin van de jaren tachtig. 'Net ver genoeg van de grote verkeersstroom en toch gemakkelijk bereikbaar binnendoor via de provinciale weg Zwolle naar het noorden van het land.'

Vanuit de lucht: de Handelskade vol leven in de zomer van 1999.

Het logo van de 'Stichting Winkelerf in en om de Schans Zwartsluis'.

Onder: Zwartewatersklooster.

dies' worden genoemd. De Watersportvereniging Zwartsluis, die in 1995 een halve eeuw bestond, telde toen bijna vierhonderd leden, afkomstig uit binnen- en buitenland. De pioniers die direct na de oorlog de bakens wilden verzetten, hadden het bij het rechte eind gehad.

Bij de middenstand

Een onderzoek in 1981 had laten zien, dat ondanks een dalend winkelbestand, velen naar Zwartsluis trokken om er hun inkoop te doen.²⁸ Ook op de markt, die in 1974 als proef was gehouden, maar in 1976 definitief werd. Om die klanten te houden en tevreden te stellen, moest er echter wel iets gebeuren. Ondanks de inspanningen van de Handelsvereniging was het winkelbestand in Zwartsluis in de periode 1960-1985 met zeker veertig procent gedaald. Het was reden voor een ingrijpende aanpassing van de oude Schans, met het doel de centrumfunctie te versterken. Op

initiatief van de Handelsvereniging werd daarom het Winkelerf De Schans gecreëerd. De winkel- en woonfunctie werd niet alleen verbeterd door restauratie en reconstructie, maar ook door de verplaatsing of beëindiging van milieu-onvriendelijke bedrijven. Zo werd de silo met daarin de restanten van de molen Eben Haëzer (het complex van Varwijk) afgebroken en op die plaats kwam een supermarkt te staan, met woningen erboven. De oude band tussen het water en de Sluziger middenstand werd bekrachtigd door de sterke toename van de recreatie.

In de landbouw

Voor de boeren bestond in Zwartsluis letterlijk en figuurlijk weinig ruimte. In een ETIO-rapport uit 1950 was deze sector nauwelijks onderwerp van afzonderlijke bespreking. Zwartsluis lag volgens dit rapport niet in een gebied, dat grote agrarische mogelijkheden bood (al was hierin in 1930 wel ruim 10 procent van de beroepsbevolking werkzaam). Het toenemende aantal personen dat in de eerste jaren na de oorlog in de landbouw werkzaam was, had volgens het ETIO te maken met de toen nog 'betrekkelijk gunstige positie van deze bedrijfstak'.²⁹ De effecten van de intensivering en de mechanisatie van de landbouw zorgden er echter voor, dat er al aan het eind van de jaren vijftig sprake was van productieoverschotten. Voor men er goed en wel erg in had, moest er al weer worden gewerkt aan inkrimping van de agrarische sector.

Op een vergadering van de afdeling Zwartsluis en Belt- en Schutsloot der Christelijke Boeren en Tuindersbond (CBTB) werd begin 1974 een dia-presentatie gehouden over het agrarisch bedrijf in het jaar 2000.³⁰ Gevreesd werd voor de

komst van een groot landschapspark in Belt- en Schutsloot. De Vereniging voor Natuurmonumenten had al percelen grond aangekocht, maar miste de middelen 'om het land goed te onderhouden'. Op die manier zou volgens de bezorgde boeren 'een woestijn' ontstaan. Zij leken zich gesteund te kunnen voelen door de boerenzoon Buijnink. 'Is het niet betreurenswaardig,' sprak deze, 'dat in ons goede vaderland aan een actiegroep van drie personen meer gewicht lijkt te worden toegekend dan aan een kleine gemeente? We kopen er echt niets voor, wanneer men natuur en milieu tot religie verheft.' Hij voorspelde en passant, dat vóór 1 mei 1975 de eerste paal voor de Kraggewijk de grond in zou gaan. De subtiele titel van de tentoonstelling 'Water, moeras, land waar wij leven' in museum Schoonewelle, die later dat jaar werd geopend, liet meer ruimte voor eigen interpretaties. Duidelijk was wel, dat er voor de boeren steeds minder land zou zijn.

De zichzelf wel 'vee- en wethouder' noemende Klaas Würsten, woonachtig in De Velde, zag de oplossing in een terugkeer naar of behoud van de kleinschaligheid. In een lezing in april 1979 voor de plaatselijke afdeling van de Natuurbescherming over het 'vroeger en nu' van de landbouw ging hij ver terug in de tijd en over de grens. Als een symbool van de verloren kleinschaligheid zag hij de komst van de melktank, een nachtmerrie voor de kleine bedrijven in onverkavelde gebieden. De coöperatieve fabrieken, 'destijds opgericht door de boeren van de kleine bedrijven,' speelden daarbij volgens hem een bedenkelijke rol. Want diezelfde fabrieken legden nu aan boeren de verplichting op, om melktanks aan te schaffen; ook aan degenen die daartoe, gezien de aard van hun bedrijf, financieel niet in staat waren. De 'droom' van Mansholt - de eerste minister van landbouw die later in Europees verband streefde naar grootschalige bedrijven van 500 hectare en meer - verleek hij met 'het gouden beeld' van koning Nebukadnezar. Veel zag hij in 'goede beheersovereenkomsten,' waarbij boeren die bereid waren tot een 'gemoedelijke bedrijfsvoering,' dat wil zeggen aangepast aan de natuur, een vergoeding zouden krijgen. Over de vraag of dat mogelijk was, ontspan zich een 'pittige discussie, waarbij geen conclusie kon worden getrokken.'

Tegelijkertijd waren er in en nabij Zwartsluis ook boeren die hun bedrijf graag zagen groeien. Zij kregen daarvoor

onthefving van de status van 'landelijk gebied' en dat leverde weer een protest op van de Bond Heemschut.³¹ Tot fundamentele veranderingen in landbouw en landschap ten oosten van Zwartsluis kwam het pas tegen het eind van de eeuw, met de ruilverkaveling 'Rouveen', waarvoor al in 1957 de eerste aanvraag was ingediend.

Meer dan de oorspronkelijke aanvragers zullen hebben vermoed, was het een zoeken geworden naar een evenwicht tussen landbouw, landschap, natuur en recreatie. De totale kosten waren begroot op 37 miljoen gulden, waarvan de eigenaren 4.5 miljoen op dienden te brengen. In augustus 1996 kon een begin worden gemaakt met de werkzaamheden.³²

Het dorp met de meeste voorzitters

Zwartsluis is wel eens 'et dorp mit et grootste antal veurzitters van de ele wereld' genoemd.³³ Die stelling bevat, zeker in verhouding tot het aantal inwoners, een grote kern van waarheid. Temeer, wanneer ook de ad hoc benoemde of aangewezen functionarissen worden meegeteld. Een rapport van de Werkgroep Welzijn liet in 1980 een aantal van ongeveer zestig verenigingen zien.³⁴ De schatting van één voorzitter op honderd inwoners is dan zelfs aan de voorzichtige kant. In ieder geval kwamen er in de laatste decennia van de eeuw veel meer verenigingen, stichtingen, werkgroepen en dergelijke bij, dan er verdwenen. Waren het in de negentiende en de eerste helft van de twintigste eeuw vooral verenigingen in de sfeer van zorg, stichting en muziek, die het licht zagen, daarna waren het de recreatie en de sport die de overhand kregen. Al waren er ook op dat gebied vroege voorbeelden, zoals blijkt uit de jubilea van De Zwartsluizer Gymnastiekvereniging (1926) en De Schuivende Schijf (1934).

Van de hiervoor genoemde zestig verenigingen was het Rode Kruis de grootste, met ongeveer zeventien leden en de kleinste was de jagersvereniging met twaalf leden. Tot de oudste behoorde, naast de uit 1849 daterende schippersvereniging Schuttevater, de plaatselijke afdeling van het Nederlands Bijbelgenootschap, die in 1862 was opgericht. Professionele instellingen voor sociaal-cultureel werk bestonden er in Zwartsluis nog niet, maar het particulier initiatief bloeide. De kranten uit de jaren

De één-na-laatste 'Zonnedag' in mei 1986, toen Coby Ridderinkhof-Tuin afscheid nam als voorzitter van de SWO Zwartsluis.

Kort na de oorlog doneerden enkele goeude inwoners van Zwartsluis het geld om de plaatselijke zeventigplussers eens een reisje te kunnen aanbieden. Het initiatief werd zeer gewaardeerd en herhaald en kreeg een uitgebreid vervolg. Een zogeheten 'damescomité' organiseerde een soos waar kon worden gedamd, gesjoeld en (zelfs) gekaart. Later gebeurde dit in het Hervormd Jeugdcentrum, in de volksmond nog steeds 'het oude Nutsgebouw' genoemd.

In 1947 werd de 'Zonnedag' geïntroduceerd, een jaarlijks reisje voor de ouderen. De collecte voor deze dag 'haalde goed op'. De eerste jaren werden de bejaarden in personenauto's vervoerd, later in twee autobussen. Voor de feestelijke intocht met muziek van Voorwaarts liep heel Zwartsluis uit.

De activiteiten voor ouderen, uitgevoerd door vrijwillig(st)ers, kregen steeds meer vorm. Toen 'het oude Nutsgebouw' in 1972 werd afgebroken, ontstonden er echter problemen met de huisvesting. Samenwerking met Genemuiden en Hasselt bood de mogelijkheid tot subsidie van het ministerie van CRM en de hulp van een (overkoppelende) beroepskracht. Zo ontstond de Stichting Welzijn Ouderen, met plaatselijke commissies. De commissie in Zwartsluis, waarin uiteenlopende organisaties waren vertegenwoordigd, kwam onder leiding te staan van Coby Ridderinkhof-Tuin. De organisatie vond onderdak in de voormalige kleuterschool aan de Kiekediefstraat. Pogingen om een multifunctioneel centrum van de grond te krijgen mislukten, maar in 1993 werd het ontmoetingscentrum voor ouderen 'De Toesebolte' verplaatst naar het bejaardentehuis 'De Schans'.

zestig, zeventig en tachtig laten een breed scala aan sportieve en culturele activiteiten en de oprichting van vele andere verenigingen zien.

Sport

De sport kreeg in het laatste kwart van de eeuw vele nieuwe impulsen. De Lawn tennisvereniging LTV Zwartsluis ging in 1968 van start, de Tafeltennisvereniging Zwartsluis een jaar later met een gehuurde tafel van de personeelsvereniging van de Gemeente en een aangekocht tweedehandsje van de club uit Genemuiden. De eerste kampioen was Hans Ridderinkhof, veelvuldig opgevolgd door Henny Leenman en Albert Mooiweer, die met elkaar meer dan de helft van alle kampioenschappen in de eerste dertig jaar voor hun rekening namen.³⁵

De Volleybalvereniging Pegasus begon in 1971, de duivensport floreerde, damvereniging de Schuivende Schijf (DSS) bereikte de regionale hoofdklasse en voetbalvereniging DESZ vierde op grootse wijze het vijfentwintigjarig bestaan.

Duidelijk werd ook, dat er in Zwartsluis behoefte bestond aan meer sportvelden. Na de zomer van 1971 was dit zelfs de aanleiding voor een opstand, in ieder geval

een optocht, van middelbare scholieren. Zij trokken onder aanvoering van de directeur der Christelijke Mavo, R.D. Leenman, naar het Gemeentehuis. De reden was, dat een voetbalwedstrijd ter afsluiting van de jaarlijkse sportdag door de politie was onderbroken. Loco-burgemeester Siebert kon de gemoederen slechts met moeite sussen. De toestand van het veld na de droge zomer, zo was de motivering, liet niet toe dat er op het veld aan de Berkenlaan werd gespeeld. Ook de Gemeenteraad boog zich nadien over de kwestie. De actie was niet goed te keuren, klonk het, maar de conclusie was wel, dat er in Zwartsluis te weinig sportvelden waren.

Ook ontstonden in 1971 nieuwe activiteiten, zoals die van de roeimathon naar Grouw die uitgroeide tot een jaarlijkse traditie. Het jaar tevoren was een groep roeiers uit deze Friese plaats in Zwartsluis gearriveerd, omdat ze een rariteiten-record wilden vestigen. Na een telefoontje van de plaatselijke VVV naar de collega's in Zwartsluis werden de roeiers hartelijk ontvangen op de Handelskade. Bestuurslid Olland van de VVV haalde een emaille melkkan tevoorschijn, die werd gepromoveerd tot ere-bokaal. Het volgend jaar kwam er een telefoontje uit Grouw, met het verzoek om de bokaal terug te komen halen. Een traditie was geboren. Er werd zelfs een 'Groot Gouden Boek' aangeschaft, om de namen van de roeiers in te noteren. Ieder jaar werd aan de bokaal een nieuw lint geknoopt. Voorwaarde voor deelname was wel, dat ze volstrekt onervaren waren op roeigebied. In het 'Gouden Boek' werden anno 1999 nog steeds de namen genoteerd van degenen die de roeimathon hadden volbracht.³⁶ In 1976 deed in Zwartsluis ook de 'Kanovierdaagse' opnieuw zijn intrede. De padvindders -al sinds 1963 actief in de door akela Buijnink-Pluim opgerichte Pieter Marits-groep- maakten zich in het voorjaar van 1975 los van Scouting Nederland. Zij kon(den) zich niet vinden in de sfeer van deze nieuwe organisatie, die was ontstaan uit vier verschillende verenigingen. Ook de Jan van Arkelgroep uit Vollenhove stapte op. Het werd een nationale affaire. 'De specifieke padvindderszaken, daar blijft niets van over. Het geven van een linkerhand aan broeders, het dragen van uniformen, het hijsen van de vlag, dat alles hoeft niet meer bij Scouting Nederland,' verzuchtte de echtgenote van de burgemeester. 'M'n man heeft de laatste weken

alleen maar blikgroenten gegeten. Ik heb het met de padvinderij veel te druk.³⁷ Een jaar later, juist na het dertienjarig bestaan, brandde het clubhuis van de Pieter Maritsgroep af. De wederopbouw kon voor een belangrijk deel worden gefinancierd uit de verkoop van voorwerpen met Staphorster stipwerk, een hobby van mevrouw Buijnink. De padvinders keerden in 1980 terug in de Scouting-gelederen. (Het 'heitje voor een karweitje' was inmiddels 'een knaak voor een taak' geworden.)

Aan de oprichting van sportverenigingen was ondertussen geen einde gekomen. In 1974 werden ook nog de Motorclub, de Schaakclub en de Zwemvereniging opgericht. Goos Bovendeur, die in 1973 zijn honderdduizendste postzegel had verzameld en daarmee ruimschoots de pers haalde, richtte een postzegelclub op.³⁸ In het zwembad De Kragge werd de veelvuldig recordhouder, 29-voudig Overijssels en drievoudig Nederlands zwempkampion en international Rob Spijkerman binnengehaald. Maar dat was niet mogelijk geweest, zonder een actie die in 1967 begon.

Zwartsluis Zal Zwemmen

Water was er genoeg, maar een zwembad kende Zwartsluis niet meer sinds in de jaren vijftig het natuurbad in het Zwarte Water werd opgeheven. Ook voor de toeristen was dat een gemis, zo had een enquête van de VVV geleerd. Het initiatief voor de oprichting van een zwembad kwam in september 1967 van een Actiecomité, dat met de slagzin 'Zwartsluis zal zwemmen' op pad ging. Eerst werd het Gemeentebestuur gepolst, maar daarvan viel in financiële zin (nog) niet veel te verwachten. Zwartsluis zwom immers niet in het geld.

De eerste spontane gift -een bedrag van honderd gulden van Adam Schuurin, wiens zevenjarig zoontje in 1947 in het Zwarte Water was verdronken- vormde het begin van een actie die 70.000 gulden ople-

verde. Op subsidie uit Den Haag werd ver-geefs gehoopt, ondanks een demonstratie en 600 brieven. Toch zou het zwembad er komen.

Vier jaar na de start van de actie keurden Gedeputeerde Staten het raadsbesluit goed, waarin de Gemeente aangaf garant te staan voor de rente en aflossing van een lening door de Stichting Zwembad Zwartsluis. De Provincie Overijssel gaf een renteloos voorschot van 75.000 gulden. Later verleende ook het ministerie van CRM nog een subsidie van 100.000 gulden. Aan het Gemeentehuis en het huis van de burgemeester werd de vlag uitgehangen. Een geluidswagen reed rond om het nieuws te verkondigen. In het Buitenkwartier hing een draad over de straat, die was volgehangen met bikini's en zwembroeken. Wannéer het bad in gebruik genomen zou worden was nog niet bekend, maar twee dagen na de goedkeuring van het Raadsbesluit was de openingsceremonie al geregeld. Er moest evenwel nog veel gebeuren.

Op een snikhete dag in de zomer van 1972 was het dan eindelijk zo ver: op 27 juni ging het zwembad 'De Kragge' open. Binnen twee maanden kwamen er meer dan 30.000 bezoekers en korte tijd later waren er al bijna tweehonderd Sluziger zwemdiploma's behaald. Ook voor de regio vervulde het zwembad met het beweegbare, op rails en wielen lopende, dak een belangrijke functie.

De koude douche kwam drie jaar later, toen bleek dat het nieuwe bassin grote gebreken vertoonde en ruim een jaar dicht zou moeten. De kosten werden begroot op driekwart miljoen, waarvan de Gemeente ruim anderhalve ton voor haar rekening moest nemen. In de herfst van 1976 kon het zwembad weer in gebruik worden genomen. Volgens voorzitter Olland van de Stichting Zwembad Zwartsluis werden de kosten gedragen door overheidssubsidies. Het jaar van 'droogstaan' had in ieder geval duidelijk gemaakt, hoe onmisbaar De Kragge inmiddels was geworden.³⁹

Kunst en cultuur

Als het ging om kunst en cultuur werd in Zwartsluis al generaties lang gedacht aan de muziekverenigingen Voorwaarts en Sursum Corda.⁴⁰ Als dirigent moet vanzelfsprekend de naam van Rijk van Dalssen worden genoemd, die in oktober 1971 zijn vijfenzestigjarig jubileum als koordirigent vierde en het jaar daarop overleed.⁴¹

Op pagina 121: muziekvereniging 'Voorwaarts' in vol ornaat. In 1997 vierde de vereniging het 75-jarig bestaan. 'Sursum Corda' was in 1993 opgeheven wegens een tekort aan sopranen en tenoren, maar gezongen werd er nog volop in Zwartsluis. Zo maakte de zingende bouwvakker Roelof Vos in 1996 een cd met levensliedjes, op tekst van Jan Blei, onder begeleiding van de band Twilight van Boudewijn Mooiweer.

Kerkstraat 30: basis voor Creatieve Club Atelier 69.

Links: tijdens de Koninginnedag van 1970 kreeg de actie Zwartsluis Zal Zwemmen volop aandacht. Op de wagen R.H.B. Olland (links) en J.J. Veldhuis, later respectievelijk voorzitter en penningmeester van het zwembad.

L.B. Kobes over wethouder Grietje Vinke-Beens: 'een strijdster voor recht en gerechtigheid ... met hart en ziel gaf zij zich om het zwakkere te beschermen ... sociaal en in bestuurlijke zin collegiaal, recht door en doelgericht.'^{41a}

De jeugd nam ook zelf initiatieven, zoals in de Ploeg van Licht en Donker, die op allerlei gebied activiteiten organiseerde. Een klein groepje jongeren begon zich in 1969 te manifesteren vanuit de Creatieve Club Atelier '69. De grote animator van het geheel was Frederik Johan, 'Freddy',

Weijs, die in 1960 vanuit Sint Jans klooster naar Zwartsluis was verhuisd. De jongeren begonnen in een klein pandje aan het Klein Lageland, maar verhuisden al snel naar de Kerkstraat. Daar hielden ze exposities op het gebied van beeldende kunst en fotografie. Voor de Sluziger bevolking was het wel even wennen, maar de jongeren wisten zich gesteund door burgemeester Buijnink en diens voorganger De Koning. Ook Frans Stechweij -een man vol plannen en ideeën die in Zwartsluis was neergestreken en vele initiatieven ontplooid- gaf jonge kunstenaars een duwtje in de goede richting. In 1975 werd Atelier '69 opgeheven, maar voor Freddy Weijs was het een inspirerend begin van een carrière als kunstenaar geweest. (Twintig jaar later raakte hij betrokken bij een geheel ander, maar ook vernieuwend, project in Zwartsluis: het Centrum voor Natuur en Ambacht Schoonewelle.)

Ook de jeugdsoos 'Spuut Elf' zorgde voor beroering. Toen het bestuur in 1982 besloot de film *Turks Fruit* naar het boek van Jan Wolkers te gaan vertonen, brak een storm van protest los. In de Gemeenteraad

L.B. Kobes: Burgemeester van Zwartsluis

1 december 1991 - 1 februari 1998

'Het beleid was er in mijn bestuursperiode steeds op gericht om het bestaande te behouden en zo mogelijk te versterken. De slagkracht ligt in de realisering van de woonfunctie en de dynamiek in de economische potenties van ligging, water en natuur,' blikte Leonard Bernard Kobes in juni 1999 terug en vooruit.

In Zwartsluis zag en ervoer hij als burgemeester 'de charme van de lokale democratie' met korte lijnen tussen burgers en gekozen vertegenwoordigers. 'De wethouders en de raadsleden staan midden in de samenleving en vertolken de gevoelens van de burgers in raad en commissies.'

'De ontwikkeling van de woningbouw in de Barsbeker binnenpolder' zag Kobes 'als een rode draad' door de gemeentelijke activiteiten'. Al vóór de grenswijziging met Brederwiede in 1987 was het eerste stukje van die draad gesponnen. Het structuurplan uit en het bestemmingsplan vroegen intensief en uitgebreid overleg met de Provincie. Daarbij lag het 'spanningsveld' in de omvang van het plan, de contingentering (toegestane hoeveelheid woningen) en het groeitempo van Zwartsluis. Tevreden keek Kobes terug op de grondverwerving ten noorden en ten zuiden van het bestaande industrieterrein De Kraanerweerd. In het goedgekeurde bestemmingsplan zag hij 'na grondverwerving en boerderijverplaatsing volop groeimogelijkheden naar de toekomst.'

De Nationale Sleepbootdagen pasten geheel in het streven beroepsvaart en recreatievaart te verbinden met de gemeenschap. Bij de Gemeenteraad en de bevolking bestond vanaf het begin dan ook 'een sterk draagvlak voor het opzetten van dit grootschalige evenement met een landelijke uitstraling voor Zwartsluis.' Die verbondenheid van de gemeenschap noemde hij kenmerkend voor Zwartsluis en voor 'de slag-

kracht en effectiviteit in het openbaar bestuur', dat er echter wel op gericht was, ook, ambities en financiën in evenwicht te houden.

Op het terrein van de voorzieningen noemde hij het resultaat van de 'scholenslag' -het behoud van twee basisscholen en een Christelijke Mavo- een 'meerwaarde voor de onderwijsvoorzieningen.' Die meerwaarde zag hij ook in het Zorgloket, het Kulturhus en de ingrijpende, dankzij impulsen van Gemeente en bevolking mogelijk geworden, renovatie van het overdekte zwembad De Kragge. 'Het waren meer dan stappen in een voortgaande richting. De samenleving gaf de dynamiek aan deze nieuwe ontwikkelingen om Zwartsluis de haar kenmerkende plek op de kaart te geven.'⁴²

werden er vragen over gesteld en wethouder Würsten -die zich sterk had gemaakt voor de oprichting van de soos- kreeg van vele kanten het dringende verzoek zijn invloed aan te wenden. Maar de jeugdige bestuursleden van 'Spuit Elf' waren niet te vermurwen. 'We vinden dat we die film moeten laten zien,' aldus hun woordvoerder in de krant. 'Als zaken als huwelijksmoraal in het geding komen dan hoeft niemand nog naar een televisieserie als Dallas te kijken.'⁴³ De film ging door. Later vonden er ook jeugdactiviteiten plaats in de oude Brandweergarage.

De disco 'De Kombuis' in de voormalige showroom van een watersportbedrijf kon in de ogen van de politie echter geen genade vinden en werd in juni 1984 ontruimd. Grote popconcerten vonden plaats in de hal van de Noordwesthoek, waar onder andere de Golden Earring, Normaal en BZN optraden.

Hulp over de grenzen

Nadat in 1984 de gewetensbezwaarde gevangene Moise Sjedro uit Benim, via Amnesty International vanuit Zwartsluis werd gesteund, ontstond het jaar daarop een afdeling van deze organisatie. Initiatiefneemster was de echtgenote van burgemeester Smit. Ook op andere manieren bood Zwartsluis hulp over de grenzen. De Vereniging Vriendschapsbanden Polen, onder voorzitterschap van Goos Bovendeur, werd in mei 1987 officieel opgericht en sindsdien ging menig hulptransport richting Oost Europa. De Wilhelminaschool zette in 1988 een oud-papieractie op voor een Koreaans kindertehuis. Ook in Roemenië werd, later, hulp geboden. Daarnaast vonden in 1987 vluchtelingen uit Ethiopië onderdak. Daarbij bleef het niet, want menig-een zette zich in voor de hulp over de grenzen.

Naar het Kulturhus

Om de leefbaarheid van het plattelandsgedebied in Noordwest Overijssel in stand te houden werd door het provinciebestuur -dat het onderwerp nadrukkelijk op de agenda had- een Regionaal Ontwikkelings Plan (ROP) uitgebracht.⁴⁴ De 'leefbaarheid' in de kleine kernen op het Overijsselse platteland, zo was de motivatie, nam in hoog tempo af. Die constatering was in de loop van de jaren negentig steeds vaker te horen. Algemene voorzieningen als een bibliotheek, een postagentschap, een bank,

Links: Koningin Beatrix op bezoek in Zwartsluis op 18 mei 1981, begeleid door burgemeester Smit en Commissaris der Koningin Niers. Het was haar niet ontgaan, dat de Sluziger schepen van de bruine vloot op het Zwarte Water de traditionele groet hadden gebracht aan het koninklijk bezoek. Daarbij werd de gaffel gestreken, anders gezegd er werd 'afgenokt', waardoor de bovenste punt van het zeil naar beneden viel. Aan burgemeester Smit deed de koningin een brief schrijven, met het verzoek hiervoor aan de schippers haar dank over te brengen. (Het boekje bloemen werd door Albert Greveling verzorgd.)

een apotheek en tal van sociaal-culturele voorzieningen verdwenen of werden minder bereikbaar. Vooral weinig mobiele ouderen dreigden daarvan de dupe te worden. Politieposten waren nog wel 24 uur per dag bereikbaar, maar lijfelijk aanwezige agenten werden voor een deel van het etmaal was vervangen door een praatpaal. Het kwam de veiligheid niet ten goede. Ook Zwartsluis kreeg te maken met de aanzui-gende kracht van grotere plaatsen.

In 1994 werden daarop -naar Zweeds voorbeeld- plannen gepresenteerd voor een zogeheten 'Kulturhus'. Het ging daarbij om één dak, ofwel één complex, voor een breed pakket aan voorzieningen op het gebied van zorg, welzijn en cultuur. Op dat moment was er een directe aanleiding, want er lagen bouw- en bouwplannen rond het verzorgingshuis De Schans aan de Purperreigerlaan. Het activiteitencentrum voor ouderen 'De Toesebolte' zou worden vervangen door een nieuw, tegen De Schans aangebouwd, dienstencentrum. Verder waren er twaalf aanleunwoningen geprojecteerd. Op die manier ontstond er 'eigenlijk al een Kulturhus in het klein.'⁴⁵ Bovendien zocht de Openbare Bibliotheek, en die niet alleen, naar een meer geschikte ruimte.

Op verzoek van de Provincie werd voor de Gemeente Zwartsluis door de Overijsselse Bibliotheek Dienst een haalbaarheids-onderzoek ingesteld. De OBD zelf had het concept, ter stimulering van het biblio-

Onder: het bestuur van de Historische Vereniging Zwartsluis tijdens de reünie ter gelegenheid van de viering van het 600-jarig bestaan van Zwartsluis. Staand v.l.n.r.: voorzitter B. Kampherbeek, secretaris J. Ridderinkhof en algemeen adjunct H. Klomp. Zittend v.l.n.r. mev. Z. Dek-

ker-Schurink, redactielid van de Sluziger Kroniek, de in mei 1999 overleden archivaris en eindredacteur van de Sluziger Kroniek R.D. Leenman en penningmeester J.H. van Beers, tevens redacteur. Op 1 oktober 1999, ruim tien jaar na de start in 1989, telde de vereniging 325 leden.

theekwezen op het platteland, reeds eerder omarmd. Een bundeling van krachten, zo was de leidende gedachte, zou de kosten voor huisvesting en personeel drukken, bestaande voorzieningen dichterbij het publiek brengen en mogelijk zelfs leiden tot nieuwe activiteiten. Een combinatie van dienstverlening door profit- én non-profit sectoren werd nagestreefd. Uiteraard werd in Zwartsluis ook gekeken naar de situatie rond de bibliotheek. Het was, met 'De Schans', één van de negentien mogelijke participanten die werden geselecteerd. Verder ging het om twee organisaties voor ouderen, de Thuiszorg, de GGD, de politie, het Natuurmuseum Schoonewelle, de Historische Vereniging, twee educatieve instellingen, de Woningstichting, de PTT, de VVV en de lokale radio-omroep. De Gemeente en particuliere organisaties als een ziekenfonds, een makelaar en een praktijk voor fysiotherapie werden eveneens bij het onderzoek betrokken. Het leidde tot de conclusie, dat een Kulturhus in Zwartsluis haalbaar moest zijn en ook op het Gemeentehuis bestond daarvoor enthousiasme. Uitbreiding en aanpassing van het verzorgingshuis 'De Schans' lag het meest voor de hand.

Drie jaar later stond er weliswaar nog geen Kulturhus, maar was er wel het nodige gerealiseerd. Rond 'De Schans', waren in totaal 21 aanleunwoningen gebouwd en er was een complex met een dienstencentrum, een sociëteitsruimte en kantoren voor de Thuiszorg verzezen. Ook bestond er een Centraal Loket voor verschillende zorgvoorzieningen.

In het kader van de provinciale nota's 'Bouwen en Wonen' en 'Modernisering Ouderenzorg 1997-2000' werden belangrijke subsidies toegezegd. Het was echter niet gelukt participanten uit de profitsector (bijvoorbeeld huisartsen, tandartsen en fysiotherapeuten, notarissen, makelaars of banken) te interesseren. Panden in de binnenstad bleken voor hen vaak aantrekkelijker (mede vanwege de relatief lage huurprijzen na het vertrek van bedrijven). Ook het Museum Schoonewelle deed niet mee, want daar was inmiddels gekozen voor een alternatief. Daarentegen werd nu wél de kinderopvang bij de plannen betrokken. Eén van de gedachten achter het Kulturhus -het bevorderen van contacten tussen de generaties- kreeg daarmee gestalte en dit gegeven werd nog eens versterkt door de nabijheid van basisscholen.

De plannen sloten 'naadloos aan op het Beleidsprogramma 1995-1999 van de provincie Overijssel'. Gedeputeerde Staten zegden voor het project dan ook een subsidie toe van bijna een half miljoen gulden.

Naar het Centrum Natuur en Ambacht

Als één van de mogelijke participanten in het Kulturhus werd, zoals gezegd, het Natuurhistorisch Museum Schoonewelle genoemd.⁴⁶ Nadat Roelof Schoonewelle jr in 1994 was overleden, stond het Stichtingsbestuur voor de vraag hoe met het museum verder te gaan. De opzet en de inrichting vroegen om een nieuwe aanpak en de ligging, aan de Museumlaan, was te geïsoleerd. De bezoekersaantallen liepen voortdurend terug, tot niet meer dan enkele duizenden per jaar. Tussen de vele kleuren van de geprepareerde vogels, zoogdieren, vlinders en andere naturalia werden de rode cijfers van de financiën dan ook steeds duidelijker zichtbaar. Het leek uit te draaien op de definitieve sluiting van het museum.

Zover kwam het evenwel niet. Het bestuur, onder leiding van wethouder A. Oegema, koos in 1997 voor een geheel nieuwe aanpak, onder de naam Schoonewelle Centrum Natuur en Ambacht. Ook G.D. van der Heide, al in 1958 lid van het eerste stichtingsbestuur en de oud-recreatieconsulent van de Provincie Overijssel H.J. Zandbergen, waren nauw bij de plannen betrokken.

De samenhang met de regio, met name de grote natuurgebieden van de Wieden, de Weerribben en de Olde Maten stond centraal. Verder moest er ruimte zijn voor kunstzinnige en educatieve activiteiten en voor de geschiedenis van ambacht en ondernemerschap in relatie tot de natuur. Het artistiek materiaal van Freddy Weijs had daarvoor de signalen afgegeven. In een wervende beleidsnotitie werd een lange reeks van tentoonstellingen en thema's opgesomd voor de eerstvolgende tien jaar: van 'Riet en biezen', 'Visserij', 'Scheepvaart' of 'Boerenleven' tot 'Klinkers, klompen en kwasten' en 'Natuur in de schilderkunst'. De plannen lagen er. Ze vormden in ieder geval een heel duidelijk voorbeeld van 'gebiedsgericht beleid'.

Op die manier kreeg en gaf het museum, veertig jaar na de oprichting, nieuwe impulsen. En dat gold voor meer zaken in Zwartsluis.

Nieuwe impulsen

In juli 1997, bijna op het eind van zijn eerste ambtstermijn van zes jaar, vatte burgemeester Kobes in een weekbladinterview de Sluziger situatie van dat moment samen. 'We werken aan de revitalisering van het bedrijventerrein en aan de bouw van een Kulturhus. Er komt een nieuwbouwwijk in de Barsbekerbinnenpolder,' vertelde hij. 'Ja, er is hier veel te doen. Werk aan de winkel. Neem alleen al de beroepsvaart en de pleziervaart. Er worden hier zeewaardige jachten gemaakt, denk er goed om. Er zijn hier meer dan duizend ligplaatsen,' ging hij verder in zijn functie als ambassadeur van Zwartsluis. Vervolgens troonde hij de journalist en de fotograaf 'als een volleerde loods aan wal' langs de jachthavens, werven, fabrieken en opslagplaatsen. 'Er komt geen einde aan,' verzuchtte de journalist. Lyrisch vertelde Kobes over de Nationale Sleepbootdagen, waarbij hij ook de Marine wilde betrekken. Waar het in deze gemeente om gaat, poneerde hij, 'dat is toerisme, recreatie en bedrijvigheid.'⁴⁷

De nieuwe plannen voor een gemeentelijke herindeling in West-Overijssel waren toen overigens al volop actueel en Kobes gold in dat verband niet als een geharnast tegenstander. Hij wilde 'niet met de rug naar buurgemeenten' gaan staan.⁴⁸ Op enkele gebieden werd er op gemeentelijk gebied al nadrukkelijk samengewerkt. Zo waren sinds 1995 de bestemmingsplannen in de buitengebieden van Zwartsluis, Hasselt en Genemuiden op elkaar afgestemd, onder het motto, dat natuur, landschap, milieuproblemen en watersystemen zich niet aan gemeentegrenzen hielden. Ook de regelgeving in de drie gemeenten, bijvoorbeeld bij de terugdringing van de ammoniak, werd afgestemd. In het streven naar een rechtstreekse aansluiting op de Rijksweg A28 langs Zwolle vonden Zwartsluis en naburige gemeenten elkaar eveneens.

Toch werden de plannen en suggesties van de bestuurders in Zwolle en Den Haag op het Gemeentehuis in Zwartsluis, en daar niet alleen, kritisch gevolgd. De speculaties over mogelijke nieuwe gemeenten waren ondertussen niet van de lucht. Voor Zwartsluis bestonden de keuze uit een samengaan met Brederwiede, Steenwijk en IJsselham óf met Hasselt en Genemuiden. Op 10 oktober 1996 werden de herindelingsvarianten door Gedeputeerde Staten bekend gemaakt: Zwartsluis zou samen

met Hasselt en Genemuiden, de 'Zwartewatersteden' per 1 januari 2000 één Gemeente gaan vormen. Zo leek het tenminste tot begin januari 1999, toen vanuit Den Haag het bericht kwam, dat de definitieve datum voor de samenvoeging van de gemeenten in Overijssel een jaar zou worden opgeschort. Burgemeester Kobes was toen reeds vertrokken naar Ommen, waar hij per 1 februari 1998 was benoemd tot waarnemend burgemeester.

Terug op het Gemeentehuis

De Twent Kobes werd opgevolgd door de getogen Sluziger Hendrik Jacobus van der Woude.⁴⁹ Een beperkte schaalvergroting beoordeelde hij, zijn eigen ervaringen in-dachtig, redelijk positief. De variant 'Zwartewatersteden' was voor hem acceptabel, al waren andere modellen in zijn visie mogelijk geweest. Ook het grootste deel van de bevolking stond volgens hem niet afwijzend tegenover het samengaan met Hasselt en Genemuiden. 'Het contact tussen Gemeentebestuur en burger hoeft in een grotere gemeente beslist niet minder te worden. De initiatieven moeten ook dan van onderop kunnen komen.' Bovendien was de nieuwe gemeente in zijn ogen nog niet echt groot. 'Specialistische kennis, alleen al op het gebied van milieu en zorg, is onontkoombaar. Maar de kernen moeten zich wel kunnen blijven ontwikkelen. Elk verlies van functies is fnuikend. Als Gemeente moet je bedrijfsmatig werken en aan klantenbinding doen, zonder een bedrijf te zijn.' Het toekomstig beleid ten aan-

De entree van het Sluziger Gemeentehuis aan de Kerkstraat, gebouwd in 1894. Achtereenvolgens oefenden de burgemeesters Van Eck, Oprel, De Koning, Vooijs, opnieuw De Koning, Buijnink, Smit, Top, Kobes, Van der Woude hier hun ambt uit, alvorens de benoeming afkwam van drs. H. Smit, die in 1980 zijn burgemeestersloopbaan in Zwartsluis was begonnen en vanaf 17 november 1999 in functie zou zijn, om Zwartsluis te leiden naar het moment van samenvoeging met Hasselt en Genemuiden.

Het Gemeentebestuur van Zwartsluis op 27 september 1999.

Bovenste rij v.l.n.r.: R. Boomker (fractievoorzitter PvdA), R. Huls (fractievoorzitter GPV/SGP/RPF), G. Noordhuis (wethouder PvdA), A. Oegema (wethouder/ loco-burgemeester, CDA), M. v.d. Berg (GPV/SGP/RPF), A.C. Blei (CDA), P.W. Berghuis (gemeentesecretaris), M.J.K.D. v.d. Velde (CDA).

Onderste rij v.l.n.r.: H.J. van der Woude (burgemeester), A.D.U. Vos-de Blank (fractievoorzitter VVD), A. Boltje-Zunnenberg (VVD), J. Arends (PvdA), J. Schraa (fractievoorzitter CDA).

zien van Zwartsluis omschreef hij in juni 1999 als 'tweeledig'. Ten eerste zouden uitbreidingen moeten worden geconcentreerd op bestaande bedrijven, die het gemeentebestuur aan zich moest binden. Planologisch gezien was er medio 1999 voldoende ruimte, al had de Gemeente nog niet de benodigde grond in eigendom. Wel was er twee hectare industriegrond in aanleg, waarvan de verkoop -aan bouwers van pleziervaartuigen en sloepen- al was geregeld. Ten tweede zou Zwartsluis zich nog meer moeten profileren als 'recreatiegemeente', als 'poort naar het water'. Vol enthousiasme vertelde Van der Woude dan ook over het actieplan recreatie en toerisme. Als voorbeeld noemde hij het 'lichtplan' om karakteristieke delen van Zwartsluis letterlijk in de schijnwerpers te gaan zetten. Over de amateurschilderdag 'Zwartsluis met verve', eind juni 1999, was hij niet minder enthousiast.

De laatste burgemeester van het laatste decennium in de twintigste eeuw zou hij echter niet worden. Begin september werd zijn overgang naar het Gelderse Dinxperlo aangekondigd. Terugkijkend op zijn Sluziger periode als burgemeester noemde Van

der Woude het bouwrijp maken en de verkoop van het natte industrieterrein en de (nog niet geslaagde) verwerving van gronden voor het droge industrieterrein als voorname zaken. De financiële afronding voor het nieuwe onderkomen van muziekvereniging Voorwaarts en de oplossing voor het financiële gat van museum Schoonewelle Centrum voor Natuur en Ambacht waren eveneens belangrijk. De jeugd kreeg een hangplek en een basketbalveld. Ook ontstonden de contouren voor de ingrijpende dorpsvernieuwing aan het Buitenkwartier-de Moete en de Zomerdijk.⁵⁰ Was Van der Woude dus 'weg van teruggeweest', zijn opvolger was terug van weggeweest.

Per 16 november 1999 werd namelijk als waarnemend burgemeester benoemd drs. Herman Smit, die Zwartsluis in de eerste helft van de jaren tachtig als burgemeester had gediend. Op 1 september 1999 was hij met pensioen gegaan, maar naar zijn vroegere standplaats, waarvoor hij nog 'altijd een warm gevoel' koesterde (pagina 109), keerde hij graag terug.

Vol vertrouwen zette Zwartsluis koers naar het nieuwe millennium.⁵¹

H.J. van der Woude: Burgemeester van Zwartsluis

1 februari 1998 - 16 november 1999

Als leerling-ambtenaar begon Henk van der Woude op 6 augustus 1963 op het Gemeentehuis in Zwartsluis, als burgemeester keerde hij er op 1 februari 1998 terug.

Geboren in Vollenhove, waar zijn vader boer en melkrijder was, verhuisde hij in 1951 naar Zwartsluis. Daar doorliep hij de Hervormde lagere school op 't Cingel en de Christelijke Oloschool van directeur Leenman en voetbalde hij, als vijftienjarige, in het eerste van DESZ. Op die leeftijd ook, begon hij aan zijn eerste baan: op het Gemeentehuis van Zwartsluis. Het was in de tijd van burgemeester Buijnink en secretaris Sintemaartensdijk. Na de nodige tussenstops werd hij in 1981 gemeentesecretaris van Brederwiede. 'Een boeiende periode met een voortdurend spanningsveld tussen natuur, recreatie en landbouw en niet te vergeten de problematiek van de kleine kernen.' In Zwartsluis zat in die tijd burgemeester Smit, met wie hij sprak over de wens van Zwartsluis tot woningbouw in de Barsbekerbinnenpolder en de daarmee verband houdende en gevoelig liggende kwestie van de grenswijziging. De beide gemeenten sloten uiteindelijk een compromis door grondgebied met elkaar te ruilen.

Op 1 juni 1992 werd Van der Woude burgemeester van

Nijeveen. Het verschijnsel herindeling, waarmee hij in de loop van zijn ambtelijke carrière wel vertrouwd was geraakt, manifesteerde zich ook in deze Drentse plaats. Per 1 januari 1998 ging Nijeveen samen met buurman Meppel. Een maand later werd hij, na het vertrek van burgemeester Kobes, benoemd als waarnemend burgemeester in Zwartsluis. Het zou tijdelijk zijn wist hij, voor 23 maanden. Al werd de periode,

na een kabinetsbesluit van januari 1999 met minimaal één jaar verlengd. Van der Woude aanvaardde de relatief korte duur van zijn ambt als een gegeven. 'Ach, daar ben ik vrij nuchter over. We zien het wel,' sprak hij in juni 1999. 'Met een positieve grondhouding en willen werken kom je een heel eind.' Dat bleek, korte tijd later werd hij benoemd tot burgemeester van het Gelderse Dinxperlo.

'De contacten met de plaatselijke bevolking,' aldus Van der Woude, 'waarbij de moedertaal veelal een bindend element was, zullen een dankbare herinnering blijven. Het investeren in de (leden van de) gemeenschap via samenbindende evenementen en dergelijke was, is en blijft noodzaak.'⁵²

NOTEN

Gehanteerde afkortingen:

- AGZ Archieven Gemeente Zwartsluis
CHVZ Collectie Historische Vereniging Zwartsluis
ETIO Economisch Technologisch Instituut Overijssel
GDD *Een groot en deftig dorp* Zwartsluis tot 1800.
PBdG Persboeken Barend de Graaf, in CHVZ
PBK Persboeken Bert Kampherbeek, met, waar mogelijk naam, medium en datum bericht, in CHVZ
POZC Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant
RAO Rijksarchief Overijssel
SK *Sluziger Kroniek*
VMORG (Overijsselse Historische Bijdragen. Verslagen en mededelingen van de Vereniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis).
VGS Verslagen van Gedeputeerden aan de Staten.

Hoofdstuk 1

- In dit boek is, tenzij in citaten, gekozen voor de schrijfwijze Zwarte Water en Meppeler Diep.
- De stand per 1 september 1999.
- Zie voor de genoemde titels de literatuurlijst, met inleiding en ook noot 9 van hoofdstuk 3.

Hoofdstuk 2

- De navolgende paragrafen zijn voor een belangrijk deel gebaseerd op GDD.
2 GDD 39.
3 GDD 59.
4 Idem.
5 Zie hiervoor: M.A.W. Gerding. *Vier eeuwen turfwinning*. Wageningen, 1995. pp. 169-182.
6 GDD 101.
7 Zie voor een kort overzicht: W. Coster, *Tussen Dedemsvaart, Reest, Meppeler Diep en Zwarte Water. Schouwen in het verleden van het Waterschap Benoorden de Dedemsvaart*. Zwolle, 1996 14-25.
8 Zie ook GDD 56-58 en B. Dubbe. *Zwols zilver. Het Zwolse goud- en zilversmidambacht en zijn meesters*. Zwolle, 1999.
9 Zie voor dit onderwerp meer in het bijzonder de paragraaf 'Het bestuur en zijn verantwoordelijkheden' van J. Hagedoorn, GDD, 12-24. Hierin wordt echter niet het bestuur van De Nieuwe Sluis behandeld.
10 Voor een nadere uitwerking zij te raadplegen: de inleiding bij W.J. Formsa. *De oude archieven der Gemeente Hasselt*. Assen, 1959.

Hoofdstuk 3

- Tijdschrift voor Staatshoudkunde en Statistiek* (TSS) XIX, 1860, 68.
2 Idem, 69.
3 Js. Mooiweer, "De 'status' van Kuinre, Blokzijl en Zwartsluis gedurende het Ancien Régime" In: VMORG 107 (1992), 115-144.
4 SK 12-21/24.
5 Zie noot 9, hoofdstuk 2.
6 Zie A. Haga VMORG 61 (1946), 90-91.
7 F. M. Hendriks, De grenzen van Overijssel en de Overijsselse gemeenten van 1807 (1811)-1842, VMORG 75 (1960), 97-136.
8 Zie voor een lijst van bestuurders en gemeentesecretarissen de inventaris AGZ pp. 84-87, een soortgelijke lijst van de hand van provinciaal archiefinspecteur C. van Heel, aanwezig in CHVZ nr. 500 en een eveneens onder nr. 500 aanwezige lijst van gemeentebestuurders sinds 1945, opgesteld door B. Kampherbeek.
9 J.H. Wigger, J. Folkerts. *Inventaris van de archieven van het provinciaal bestuur van Overijssel, 1813-1920/1948*. Zwolle, 1994. Deel 1. inv.nr. 931. (RAO)
10 Van Barneveld/Van den Broek, AGZ, Archief Gemeente, inv.nr. 307.

- Eerst in 1832 kwam het kadaster in gebruik.
2 Zie noot 9, inv.nr. 9810.
3 SK 21-10/13.
4 Zie hiervoor: T. Marcelis. *Verzamelinventaris van de archieven van het voormalige Waterschap Vollenhove, 14e eeuw-1964*. Zwolle, 1995.
5 Zie Archief van de Marke Zwartsluis, in AGZ, en Marcelis (noot 14).
6 Geciteerd in: T. Marcelis, *Inventaris van de oude archieven van het Waterschap Benoorden De Dedemsvaart*. Zwolle, 1982. Inleiding 3-4.
7 Coster, *Tussen Dedemsvaart, enz.*, 42-44.
8 Coster, *Tussen Dedemsvaart enz.*, en noot 16.
9 Deze tekst is gebaseerd op de weergave van het verhaal in de *Meppeler Courant* van 24 oktober 1952.
10 P.Th.F.M. Boekholt en E.P. de Booy, *Geschiedenis van de school in Nederland. Vanaf de middeleeuwen tot aan de huidige tijd*. Assen/Maastricht, 1987. 99
11 R. Reinsma. 'Het onderwijs in Overijssel tussen 1830 en 1850 volgens de rapporten van de inspecteur Wijnbeek'. VMORG 79 (1964). Zie voor de Zwartsluizer scholen o.a. SK 2 10/13 en 17/20, SK 3 4/5. 22-24, zie SK in noot 21.
12 Zie ook: R.D. Leenman. *Van voorgaande dingen. Geschiedenis van de Gereformeerde kerk van Zwartsluis*. Zwartsluis, 1991.
13 H. Boom. *Uit mijne reisportefeuille of omzwervingen door Overijssel in 't najaar van 1846*.
14 Zie voor een handzame samenvatting: W. Verkade. *Thorbecke als Oost-Nederlands patriot*. Zutphen, 1974. 261-270.
15 Een kopie van het verslag van deze enquête bevindt zich, ongenummerd, onder de documentatie van AGZ.
16 Zie archief van de 'Zwolsche Diep Mij', inv.nr.2. (RAO) Zie ook AGZ, Archief Gemeente, inv.nr. 266.
17 Archief 'Zwolsche Diep Mij', inv.nr. 2.
18 Archief KvK, inv.nr. 55, nr. 322. Brief van 8 december 1846 van de Busmeesters. (RAO)
19 Prof. Mr. W.G. de Vries, een achterkleinzoon van G. van Eijken, notaris te Zwartsluis en voorzitter van de Afdeling Zwartsluis van 'Schuttevaer', hield omstreeks 1985 een lezing onder de titel 'Het ontstaan van Schuttevaer', waarvan de tekst aanwezig is in CHVZ.
20 Zie o.a. P.A. Derks. *De waterkwestie in 't Westen van Drenthe en 't Noorden van Overijssel*. Zwolle, 1898. Ook POZC 12 april 1859. SK 5
21 POZC, 30 september 1859.
22 Akte van 17 april 1859, VGS 1860.
23 VGS 1860.
24 De auteur dankt G. van Hezel te Zwolle voor het afstaan van onderzoeksmateriaal over deze onderwerpen.
25 Bij gelegenheid van de verkoop van goederen van de Stadhouder Aremborg, aldus F.A. Ebbinghe Wubben VMORG (1865). Zie ook het Archief van de participanten van de Aremborgerschutsluis. (RAO)
26 Vermoedelijk in 1866.
27 B.H. Slicher van Bath. *Samenleving onder spanning*. Utrecht, 1977. 148. Zie ook GDD 78-80.
28 Idem.
29 Kopieën kasboeken SK 6, 13 in CHVZ.
30 GDD 101, zie voor het mandegeld ook: 102, 105-107, 109-112.
31 Zie voor dit onderwerp ook A. van der Woud. *Het lege land. De ruimtelijke orde van Nederland. 1798-1848*. Amsterdam/Antwerpen, 1998. 3 druk. 59-64 en 120-122.
32 TSS XIX, 69.
33 AGZ, Archief Gemeente, inv.nr. 2.
34 Vervallen.
35 AGZ 'foliant C', kopie van brief, vermoedelijk Archief van de vesting, inv.nr. 2.
36 Archief van de commissaris van het arrondissement Zwolle, inv.nr. 92. (RAO). Vermeld in GDD; 139, noot 165.
37 Zie GDD 130-133.
38 Zie voor dit onderwerp J. Bos en A. van der Ploeg. *Onderweg in Overijssel. Verkeer en vervoer in verle-*

- den en heden. Jaarboek Overijssel*, 1989. Zwolle, 1989.
2 *Interfloortapijt 150 jaar koers op kwaliteit*. Zwartsluis, z.j. (1978).
3 Zie voor Buisman o.a. H. Vermeyden, H. Wiersma. *100x koffie*. Bussum, 1967. En: H. Wiersma. *Honderd jaar Buisman's GS*. In: De Mars 15 (1967), 213-216.
4 POZC, 4 oktober 1848.
5 *Onderzoek naar de welvaartsbronnen van de gemeente Zwartsluis*. ETIO. (Zwolle, 1950). 3-4.
6 VGS 1859.
7 Met dank aan G. van Hezel voor de, met name op gemeenteverlagen gebaseerde, informatie.
8 Gemeenteverlagen en ETIO.
9 Zie: H. van der Boon. *De polders van het Land van Vollenhove*. Kampen, 1991.
10 J. ter Pelkwijk. *Beschrijving van Overijssels Watersnood in 1825*. Zwolle, 1826. Ook: H. van Dalsen. *De Stormvloed in 1825*. Steenwijk, 1925. SK 2 en 3.
11 Met dank aan F.J. Weijss voor onderzoeksmateriaal.
12 *Jaarboekje Overijssel*, 1836.
13 Deze paragraaf is voor een belangrijk deel gebaseerd op een studie naar Zwartsluis en de cholera-epidemieën in 1848-1849, 1854, 1855 en 1866 door Dennis Boxum en Marco van der Vinne, studenten van de Christelijke Hogeschool Windesheim te Zwolle. Zie ook AGZ, Archief Gemeente, inv.nrs. 495-497.
14 Zie voor het verbruik van turf en steenkool in de periode 1870-1940. Gerding, *Vier eeuwen turfwinning*, 331-335.

Hoofdstuk 4

- H. Blink. *In ons heerlijk Vaderland. Rondom de Zee*. Amsterdam, z.j. 230.
2 AGZ Archief Gemeente, inv.nr. 12.
3 PBK 1995-4, 18 oktober en 1972-2.
4 *75 jaar Besto* (Zwartsluis, 1975).
5 PBK 1980-4 e.a.
6 SK Nering en negotie, 11, 12, 14-21, 24, 25.
7 G. van Hezel op basis van Gemeenteverlagen.
8 ETIO, zie noot 55 hoofdstuk 3.
9 *Weekblad Schuttevaer*, 2 januari 1908.
10 F.R. Loomer. *De driemasterschoener Oosterschelde*. Alkmaar 1995.
11 G. van Hezel op basis van Gemeenteverlagen.
12 Hylke Speersta. *De laatste echte schippers. Binnenvaart onder zeil*. Bussum, 1973. (5e druk). 12.
13 Idem, 9.
14 In een ander artikel (van J. Kampherbeek, secretaris van de plaatselijke Christelijke Middenstands Vereniging) in dezelfde krant werd een getal genoemd van 15.000 schepen per jaar voor de twee schutsluizen samen.
15 ETIO, 22.
16 Jacob H.S.M. Veen. *Van tram, boot en bus. De geschiedenis van het streekvervoer in het noordwesten van Overijssel*. Kampen, z.j. (1974) 21. SK 4.
17 Idem, 24.
18 PBdG, juni 1954.
19 AGZ, 1922-1937, inv.nr. 7, Raad augustus 1928.
20 Zie voor een boeiende samenvatting over de geschiedenis van de 'westelijke pioniers', Bos, Van der Ploeg, *Onderweg in Overijssel*, pp. 103 e.v. Ook de naam Prins kan in dit verband worden genoemd.
21 In doos IX CHVZ bevinden zich behalve het verslag (met opmerkingen van G.J. van Kolmeschate) van 1898, ook stukken van andere jaren, zoals 1923.
22 PBdG, 11 feb 1955.
23 In CHVZ bevindt zich een notulenboekje van de BVL.
24 Zie voor 'Voorwaarts' de brochure van J. de Boer: *Vijftig jaar Voorwaarts. Historie*. (1972)
25 'Sursum Corda' werd in 1993 opgeheven. Het archief en het vaandel kwamen terecht in CHVZ. Zie voor deze dirigent: W. Hesselink-Schraa. *Rijk van Dalsen en zijn koren*. Zaltbommel, 1989.
26 Zie noot 14, hoofdstuk 6.
27 Zie noot 21 hoofdstuk 3 en de 'C' van Het A.B.C. van Zwartsluis.

- Anders dan bij de koloniale bewindsman A.J., wordt deze naam met een 'n' geschreven. SK 24, 4/5.
2 Het verslag van dit bezoek, en dat aan Genemuiden, verscheen in POZ van 4 november 1931.
3 E.J.G. Weijss te Zwartsluis werkt aan een onderzoek naar de geschiedenis van de vissersfamilies van Zwartsluis en omliggende plaatsen. Zie ook SK 24. De auteur dankt hem voor het verstrekken van de namen op pagina 69.
4 De stukken waarop de navolgende paragraaf is gebaseerd, bevinden zich in CHVZ, doos XIV. Voorts: T. de Graaf. *Geldhandel en bankieren in Noordwest-Overijssel in de negentiende en twintigste eeuw*. In: VMORG 110 (1995), 117-151.
5 POZC (september 1931).
6 Idem.
7 De in het rechtbankverslag gehanteerde afkortingen zijn hier omwille van de leesbaarheid aangevuld.
8 Bij het faillissement kregen de crediteuren vermoedelijk 65 procent uitbetaald.
9 Aldus een berekening in *De Standaard*, zie p. 66 e.v.
10 Deze informatie is ontleend aan een artikel in de POZC van december 1931. Zie ook AGZ, 1922-1937, inv.nr. 10.
11 Bijlage bij het *Dagblad De Standaard* van 14 maart 1934, no. 18.990. Twee katernen van 4 pagina's. Zetfouten zijn hier in de citaten gecorrigeerd en verder is, zoals elders in het boek, de schrijfwijze 'Zwarte Water' aangehouden. Aanwezig in CHVZ.
12 Speerstra (zie noot 12), 15.
13 Op de voorpagina van het *Nieuws- en Advertentieblad* van 23 augustus 1934.
14 Zie: B. Hijma. *Inventaris van de N.V. Ontginningsmaatschappij "Overijssel"* (1925) 1926-1966 (1968). Zwolle, 1983.
15 Deze en de navolgende informatie van dit hoofdstuk is met name ontleend aan een door D. Driessen en A. Greveling in februari/ maart 1995 opgestelde chronologie van de Tweede Wereldoorlog in Zwartsluis (CHVZ. 057) en een artikel in de *Meppeler Courant* in april 1980. (PBK 1980-2.)

Hoofdstuk 5

- Semistatisch AGZ, dossier 42-7.
2 C. Hilbrink. *De Ondergrondse. Illegaliteit in Overijssel 1940-1945*. Den Haag, 1999. 48 e.v.
3 Idem, 202.
4 Mededeling D. Driessen.
5 *Zwolse Courant* 11 februari 1995.
6 L. De Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, 's Gravenhage, 1975. dl 6-93 en 7-682/683.
7 H. Berends, 'Woeste Hoeve', 8 maart 1945. Kampen, 1995. 89.
8 Hilberink, *De Ondergrondse*, 206.
9 Zie ook Berends, 'Woeste Hoeve', pp. 88-91; *Herinnering en Herdenking*. Brochure, uitgegeven op 31 mei 1945 t.g.v. Herdenkingssamenkomst L.O., K.P. en S.N. In CHVZ, doos X.
10 PBK 84-3, augustus en september. Zie ook CHVZ, de stukken betreffende de NWH in doos IV.
11 G. Kampherbeek, *100 jaar Bakkerij Kampherbeek*. 1887-1987, Zwartsluis 1987.
12 D. Driessen, D. van Eerde. *Sporen terug. De crash van de Liberator* 24. Zwartsluis, 1997.
13 Mededelingen van Dirk Kampherbeek.
14 PDK 84-3. Uit oude jaargangen, 7-9-84.
15 Tekst op basis van eerste informatie die werd verzameld door Steven Greveling en nadien aangevuld door Dirk Driessen, die ook contact had met nabestaanden van de slachtoffers. SK 14.
16 Semistatisch AGZ, kopieën CHVZ, doos X.
17 Toespraak Smit CHVZ, 078.
18 CHVZ, 160c Herinneringen H. Wink Tuin, p. 3.
19 Deze lijst is overgenomen op basis van een door D. Driessen, A. Greveling e.a. in maart 1995 samengestelde syllabus, waarin ook delen van het oorlogsdagboek van Steven Greveling zijn opgenomen. CHVZ. (+ toevoeging mevrouw J. Schraa).
20 Oorlogsdagboek Steven Greveling.

Hoofdstuk 6

- In november 1946 kreeg burgemeester De Koning een brief van het hoofd van de Politieke Recherche-Afdeling (PRA) Zwolle, G.J. Lettinck. Deze noemde daarin dertien Sluzigers, die 'vermoedelijk' hun Nederlandse nationaliteit hadden verloren, omdat ze in Duitse krijgs- of staatsdienst waren geweest. GAZ, doos 46-5, dossier 1.755.6.
2 Zie noot 55, hoofdstuk 3.
3 Brochure van het feest in CHVZ, doos XIV.
4 Van een groot aantal plaatsen uit het lezersgebied van de krant van Tijl verschenen in dat jaar pagina-grote en door Teun van der Veen geïllustreerde artikelen.
5 CHVZ, doos X.
6 Zie voor de NWH ook diverse artikelen PBK en doos CHVZ doos IV.
7 Zie voor deze keuken ook de herinneringen van W.M. Muurling. CHVZ.
8 PBK 1975-2.
9 Zie 1955-1995 *Ondernemerskring* (Zwartsluis 1995) voor het ontstaan van de Industriële Kring Zwartsluis, de latere Ondernemerskring.
10 J.F. Sollie. 'Museum Schoonewelle heeft een taak als streekmuseum al is kritiek op de verzameling terecht.' In: *De Mars*, 1958, jrg. 6, pp. 281-284.
11 PBdG, 1 maart 1954.
12 Zie noot 10.
13 PBdG, 1954.
14 *50 jaar Sportvereniging DESZ Zwartsluis*. Zwartsluis 1996.
15 Programma 1999-2000.
16 PBK 85-4, 13 november.
17 Nota van de Provinciale Planologische Dienst, n.a.v. een brief van 22 juli 1958 van Gedeputeerde Staten aan de minister van Binnenlandse Zaken.
18 Blankenham 515, Blokzijl 1326, Kuinre 895 en Waneperveen 1712, totaal 4448.
19 Nota PPD, 3.
20 Tekst op basis van dossier uit de collectie Greveling. Zie ook de *Zwolse Courant* van 13 maart 1993.

Hoofdstuk 7

- Aldus zijn eigen woorden in een interview met Roeff Tienkamp in de *Meppeler Courant* van 1 september 1977.
2 Term uit Herinneringen Buijnkink d.d. 19 april 1999.
3 Zie pagina 11. Hij besloot met de wens: 'Moge dat voor Zwartsluis in het aanstaande millennium in de vaart der mogelijk nieuw te vormen gemeente even dikwijls en met onverminderde overtuiging gezongen kunnen worden. ZWARTSLUIS: Navigare necesse est - Varen is noodzakelijk - Behouden Vaart!!'
4 PBK, *Meppeler Courant* 15 april 1971.
5 Het navolgende is, tenzij anders aangegeven, gebaseerd op het dossier Kraggewijk in het Gemeentearchief Zwartsluis, samengesteld in de jaren 1980-1983.
6 H. Sizoo. *Lassche*. Hengelo, 1993.
7 PBK, 1975-1, 1 februari.
8 Zie noot 5.
9 PBK, 1975-4, Jaaroverzicht.
10 In het geval van Wageningen kocht het Rijk (SBL) de gronden, 100 hectare, en werden alle gemaakte kosten vergoed, tot een totaal-bedrag van 32 miljoen gulden!
11 PBK 1979-1.
12 En de begroting groeide mee.
13 SK 2 zie CHVZ 400, toen nog 'De Skutting' 10/13.
14 PBK 1977-3.
15 PBK 1979-3.
16 Zie pagina 11.
17 PBK 1974-3.
17a PBK 1981-3.
18 SK-6, 19.
19 PBK 1988-3, *Meppeler Courant*, 1988.
19a Buisman, diverse krantenberichten in de betreffende periode, met name. *Meppeler Courant*, 17 juli 1992.
20 Zie hoofdstuk 3, noot 52.
21 PBK 1988-4, 1995-3, 7 juli.

- PBK 1991-1, 16 januari.
23 PBK 1992-1, 14 januari
24 PBK 1992-3, 8 juli. Zie ook pagina 125.
25 PBK 1972-3.
26 Idem.
27 De auteur dankt F.J. Weijss voor de achtergrondinformatie.
28 Distributie Planologisch Onderzoek Gemeente Zwartsluis (1981).
29 Zie noot 55 hoofdstuk 3.
30 PBK 1974-1.
31 PBK 1972-3.
32 Burgemeester Kobes werd voorzitter van de Ruilverkavelingscommissie en bleef dit ook na zijn vertrek naar Ommen.
33 Door Klaas Würsten, BPK 1996-3.
34 Door het bestuur van de Historische Vereniging is een lijst opgesteld, met terugwerkende kracht (CHVZ 499).
35 PBK 1979-2 en latere informatie.
36 Het oorspronkelijke Gouden Boek, dat was zoekte raakt, kwam in september 1999 weer boven water.
37 PBK 1975-1, 20 februari.
38 PBK 1973-4.
39 PBK 1976-3.
40 Zie noot 24, hoofdstuk 4.
41 Zie noot 25, hoofdstuk 4.
41a Wethouder Grietje-Vinke Beens (41) overleed geheel onverwacht in februari 1996.
42 Zie pagina 11.
43 PBK 1982-1, 21 januari.
44 A. Dijkhuis, M. Overbeek. *Kultuurproject Zwartsluis. Een haalbaarheidsonderzoek*. Nijverdal/Zwartsluis, 1994.
45 Idem, 12.
46 Zie ook pagina 91.
47 Han Pape. 'Bernard Kobes: bestuurlijk draagvlak, gebrande suikers'. In: *De Roskam*, 11 juli 1997, 15-17.
48 Tijdens de nieuwjaarsbijeenkomst met de Oudermerkring in 1996.
49 Op 3 juni 1999 had de auteur een uitgebreid gesprek met de heer Van der Woude over diens ambtelijke carrière en kijk op Zwartsluis.
50 Aanvullende, schriftelijke informatie (zie noot 49) volgde in september 1999.
51 Tussen Zwartsluis en Zwartsluis was hij burgemeester van achtereenvolgens Dalsen en Hardenberg.
52 Zie pagina 11 en noot 30.

LITERATUUR EN ARCHIEVEN

Hier zijn volstaan met enkele titels en de verwijzing naar de noten en CHVZ waarin zich onder nummer 499- uit eenlopende literatuurlijsten m.b.t. de geschiedenis van Zwartsluis bevinden. Daaronder ook een bibliografie van de hand van D. Hag, A. Klaassen, R. Kraayenbrink en T. Lammers, studentes van de Hogeschool Delfland in Deventer, die op deelterreinen zeer diepgravend is.

Het A.B.C. van Zwartsluis, z.j.z.p.

Barneveld, J. van en J. van den Broek. *Inventaris van de archieven van de Gemeente Zwartsluis*. Archief van de gemeente Zwartsluis 1622-1811 (1821). Archief van de Gemeente Zwartsluis (1811-1921) (1973). Archief van de Gemeente Zwartsluis (1919) 1922-1937 (1940). Leidschendam, 1999.

Kolmeschate, G.J. van. *Een groot en deftig dorp. Zwartsluis tot 1800*. Kampen, 1991. 2e druk.

Onderzoek naar de welvaartsbronnen van de gemeente Zwartsluis. Economisch Technologisch Instituut Overijssel ETIO. (Zwolle, 1950).

Sluziger Kroniek.

DANK

De dank van de auteur geldt velen. Naast de leden van de Klankbordgroep (en de hunnen) en vormgever Ger Bomans worden hier voor hun inhoudelijke en/of technische en morele bijdrage en steun met name genoemd:
Antiquariaat Indruk (Zwolle), Bibliotheek Provincie Overijssel (Zwolle), dr. A. Borggreve (Deventer), D. Boxum (Zwolle), Christelijke Hogeschool Windesheim (Zwolle), A.C.R.J. Coster (Zwolle), T. Coster-Guchelaar (De Wijk), B. van Dishoeck (Zwolle), D. Driessen (Zwartsluis), D. van Erde (Zwartsluis), J. Eijbrink (Zwolle), G. Francoise-Corporaal (Zwartsluis), P.A.M.P. en R.I.A. van Gaalen (Zwartsluis), B. de Graaf (Zwartsluis), T. de Graaf (Zwartsluis), A. Greveling en A.J. Greveling-Pluim, (Zwartsluis), drs. J. de Groot (Groningen), D. Hag (Deventer), G. van Hezel (Zwolle), Hogeschool IJssel (Deventer), A. Klaassen (Deventer), Koninklijke Buisman BV (Zwartsluis), R. Th. B.M. en M. Kooij (Zwolle), R. Kraaijenbrink (Deventer), H. Lassche (Hengelo), Th. Lammers (Deventer), J.A. Lensink (Zwolle), dr. N. Lettinck (Amsterdam), W. Loos (Zwolle), J. en R. Oosterveld (Nijensleek), R.B.J. Oosterveld (Zwolle), R.H.B. Olland (Hattem/Zwartsluis), M.N.M. Overbeek (Zwolle), H. Pol (Meppel), J. Ridderinkhof-Tuin (Zwartsluis), J. Schraa (Zwartsluis), H. Slurink (Zwartsluis), Sportvereniging DESZ (Zwartsluis), Stedelijk Museum Zwolle, J. Tuin (De Wijk), M. van der Vinne (Zwolle), prof. mr. W.G. de Vries (Amsterdam), E.J.G. Weijs (Zwartsluis), F.J. Weijs (Zwartsluis), R. van der Woude (Zwartsluis), H.J. Zandbergen (Zwolle), B & W en mede-werk(st)ers van de Gemeente Zwartsluis.
S.e. et o!

VERANTWOORDING ILLUSTRATIES

Collectie / Foto C.J. van Beest, Zwartsluis: 74, 108 (linksboven), 122 (boven), 124.
Collectie/ Foto B. de Graaf: 53 (2x), 54 (boven), 66 (boven), 67 (boven), 72-73, 89 (onder), 95 (onder), 102 (onder), 108 (midden boven), 120 (onder).
Collectie/ Foto A. Greveling, Zwartsluis: 1, 3, 4 (3x), 6-7, 8 (2x), 9, 10 (3x), 16 (2x), 17 (2x), 20 (2x), 21, 24, 25, 26, 27 (2x), 28 (2x), 30, 31, 32, 33, 34, 35 (2x), 37, 38-39 (3x), 42, 46, 48, 49 (2x), 50, 51 (onder), 52 (2x), 54 (onder), 55 (boven), 56-57 (2x), 58, 59 (onder), 64 (boven en onder), 65 (2x), 66 (onder), 67 (onder), 68 (2x), 69 (2 x onder), 80 (2x), 82 (5x), 90, 91, 92, 94 (onder), 95 (boven), 96, 97 (5x), 100 (3x), 102 (boven), 104, 105, 106, 107 (2x), 108 (onder), 109 (boven), 111 (onder), 114 (2x), 115 (boven), 120, (midden), binnenflappen (3x).
Collectie Historische Vereniging Zwartsluis: 19-20, 36, 37, 46, 48, 51, 55 (onder), 59 (boven), 60 (2x), 61, 63, 64 (midden), 71, 75, 76 (4x), 77 (4x), 78, 79, 80 (2x), 83 (2x), 86, 93 (3x), 94 (boven), 112 (2x), 113, 117, 123.
Archief Gemeente Zwartsluis: 20-21, 81, 117 (boven), 124.
P.A.M.P. van Gaalen, Zwartsluis: 103 (boven, 3x).
G. van Hezel, Zwolle: 84-85.
KLM Aerocarto, Arnhem: 44-45.
J.A. Lensink, Zwolle: 30, 40, 43, 103 (onder), 110.
Particuliere collectie: 41, 42, 62, 63, 69 (boven), 70, 86, 87, 88, 89 (boven), 101, 109 (boven), 110, 111, 115 (onder), 121.
Photo John Davids, Genemuiden: Omslag, 98-99, 116.
J. Ridderinkhof-Tuin, Zwartsluis: 118.
J. Schraa, Zwartsluis: 81 (onder).
H. Slurink, Zwartsluis: 81 (boven).
Sportvereniging DESZ, Zwartsluis: 92.
Stedelijk Museum Zwolle, 14 (onder), 15 (onder), 110.
R. van der Woude, Zwartsluis: 29.

COLOFON

Deze uitgave verschijnt als herinneringsboek van de Gemeente Zwartsluis, in samenwerking met de Historische Vereniging Zwartsluis.

Tekst: drs. W. Coster.

Beeldresearch- en redactie: drs. W. Coster.

Vormgeving: Ger Bomans, Different Design Deventer.

Lithografie: Hoekman Grafimedia BV.

Druk: Drukkerij Hoekman Genemuiden BV.

© Gemeente Zwartsluis en Historische Vereniging Zwartsluis.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeleuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, of op welke andere wijze, zonder voorafgaande toestemming van de uitgevers.

ISBN 90-9013233-3 NUGI 480

EN DAN NOG ...

Omslag: Zwartsluis aan 't Zwarte Water in mei 1999.

Omslag rechter flap: Molen-gracht na 1900 (boven).
Achter de Wal in 1906.

Schutbladen: Achter de Wal, later Handelskade, na 1900.

Pagina 1: de Gracht in de jaren dertig.

Titelpagina: Zwartsluis gezien vanaf de Wolvenjacht.

Pagina's 6-7: Gezicht op Zwartsluis, in de jaren vijftig.

Pagina's 12-13: Zwartsluis van den Dyk te zien. Koper-gravure, waarschijnlijk van Dirk de Jong, laatste kwart achttiende eeuw.

Pagina's 18-19: De bouw van de Grote Kolksluis, kort voor 1880.

Pagina's 44-45: Zwartsluis in 1926.

Pagina's 72-73: Barend de Graaf fotografeerde de Grote Kolksluis in april 1945.

Pagina's 84-85: De Jachthaven, nabij het Duikergat, in de jaren vijftig, met een advertentie uit 1958.

Pagina's 98-99: John Davids fotografeerde Zwartsluis, ook, in 1997 vanuit de lucht.

Links: het wapen van Zwartsluis (zie ook de pagina's 11 en 16).